Tabur Tabibi Derviş Bey

Tbp. Binbaşı
Mehmet Derviş Kuntman'ın
Harp Hatıraları

MEHMET ALİ
KUNTMAN

Paraf

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

Levent Şahverdi Arşivi

TABUR TABİBİ DERVİŞ BEY

Tbp. Binbaşı Mehmet Derviş Kuntman'ın
Harp Hatıraları

PARAF YAYINLARI

Levent Şahverdi Arşivi

PARAF YAYINLARI: 105
Yakın Tarih: 21

Eser: Tabur Tabibi Derviş Bey

Yazar: Mehmet Ali Kuntman

Yayın Koordinatörü: Ahmet Üzümcüoğlu

Genel Yayın Yönetmeni: Burak Fazıl Çabuk

Editör: Gül Süpçeler

Düzelti: Bulut Fikret Çöloğlu

Kapak Tasarım: Erdinç Baş

İç Tasarım: Deniz Meriç

Baskı-Cilt: Çalış Ofset Matbaacılık
Turizm San. ve Tic. Ltd. Sti.
Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sok.
No:8 Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 482 83 96

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 17265

ISBN: 978-605-5539-62-7

1. Basım: Temmuz 2011

© Mehmet Ali Kuntman

© Paraf Yayınları 2011

Bu kitabın her türlü basım hakları Paraf Yayınları'na aittir... Yazarın, çevirmenin, derleyenin, hazırlayanın veya yayınevinin yazılı ve resmî izni olmadan basılamaz, yayınlanamaz, kopyalanamaz ve dijital kopyalar dahil çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

Paraf Yayınları

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. Dalgıç İş Merkezi No:3/114-116

Topkapı-Zeytinburnu/İstanbul

Tel: 0212 483 47 96 Faks: 0212 483 47 97

web: www.parafyayinlari.com e-posta: info@parafyayinlari.com

Levent Şahverdi Arşivi

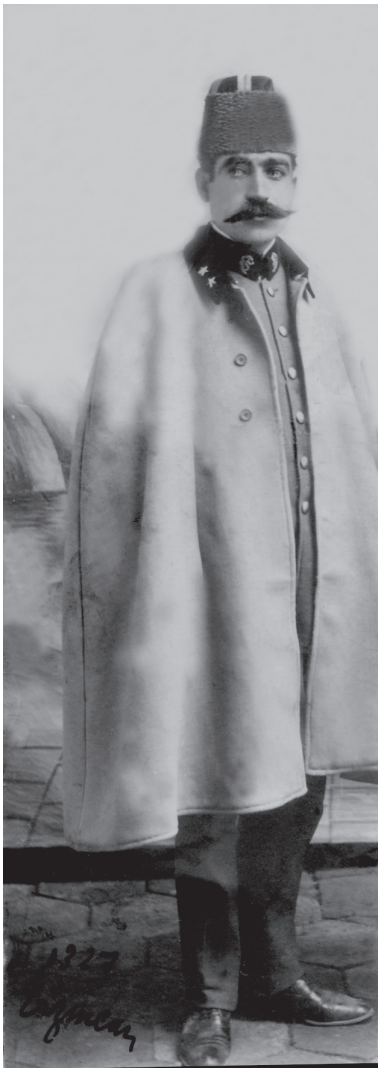
TABUR TABİBİ DERVİŞ BEY

Tbp. Binbaşı Mehmet Derviş Kuntman'ın Harp Hatıraları

MEHMET ALİ KUNTMAN

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Bu kitap, Dr. Mehmet Derviş Kuntman'ın eski Türkçe günlüklerinden, kişisel notlarından, şiir defterlerinden, bazı fotoğraflarından, belgelerinden ve anlattıklarından faydalanılarak hazırlanmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Meşrutiyet'in İlanı. Tıbbiyelilerin Yürüyüşü. Gülhane Stajı. Tabur Tabipliği. Balkan Harpleri. Şarköy Çıkarması. Kartaltepe Savaşı. Edirne'nin Kurtuluşu. Kolera ve Tifüs Salgınları. Cihan Harbi'nde Şark Cephesi. 10. Kolordu'nun Erzurum'a Hareketi. Enver Paşa'nın Teftişi. Narman ve Oltu'nun Geri Alınışı. İki Kardeş Fırkanın Harbi. Penek Muharebesi. Allahüekber Dağı'ndaki Felaket. Sarıkamış Muharebesi. Semikale Mevzilerine Çekiliş. Tekrar Tifüs. Beldeçor Muharebeleri. Turanyolu Gazetesi. Rusların Taarruzu. Kireçdağı'ndaki Kaybımız. Kargapazar Mevzileri. Erzurum'un Düşüşü. Tercan'a Çekiliş. Kop Muharebeleri. Sipikör'e Çekiliş. Erzincan'ın Düşüşü. Refahiye ve Karadağ Savunmaları. Zara ve Sivas Menzil Hastaneleri. Rus Cephesinin Çözülmesi. Görele-Vakfıkebir Mıntıka Tabipliği. Milli Mücadele'de Şark Cephesi. İran'da Maku Hânları. İspanyol Nezlesi. Şahtahtı'nda Ermenilerle Muharebe. Türkiye Kızıl İnkılap Müfrezesi ile Nahcivan'da. Bolşevikler ve Kızılordu. Iğdır'ın Zaptı. Aras Gazetesi. Iğdır'dan Kayseri'ye Hareket. Milli Mücadele'de Garp Cephesi. Afyon Taarruzu. Dumlupınar Zaferi. Askerlikten İstifa. Sivil Hayat.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

FASIL 1

MEKTEP HAYATI
ve
TABUR TABİPLİĞİ

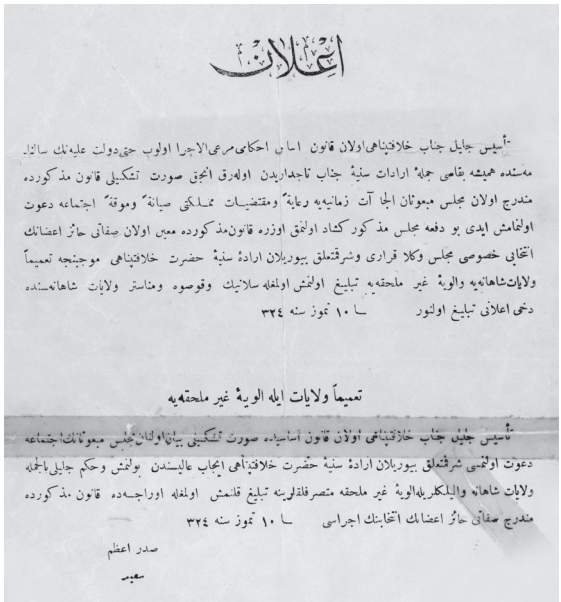
Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Meşrutiyet'in İlanı

Günlerden 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) cuma. Haydarpaşa vapuru. Padişahın Meşrutiyet'in ilanına dair tebliği elden ele dolaşıyor, herkes hayretle birbirine bakıyor...

İLAN (10 Temmuz 1324)

اعلان

تأسیس جلیل جناب خلافتپناهی اولان قانون اساسی احکامی مرعی الاجرا اولوب حق دولت علیه‌نك سائر
مستنده همیشه بقای جلیهٔ ارادات سنیهٔ جناب تاجداریدن اولهرق انجق صورت تشکیلی قانون مذکورده
مندرج اولان مجلس مبعوثان الجا آت زمانیه‌یه رعایةً ومقتضیات مملکتی صیانةً وموقةً اجتماعه دعوت
اولنمامش ایدی بو دفعه مجلس مذکور کشاد اولنمق اوزره قانون‌مذکورده معین اولان صفاتی حائز اعضانك
انتخابی خصوصی مجلس وکلا قراری وشرفتعلق بیوریلان ارادهٔ سنیهٔ حضرت خلافتپناهی موجبنجه تعمیماً
ولایات شاهانه‌یه والویهٔ غیر ملحقه‌یه تبلیغ اولنمش اولمغله سلانیك وقوصوه ومناستر ولایات شاهانه‌سنده
دخی اعلانی تبلیغ اولنور ـا ۱۰ تموز سنه ۳۲٤

تعمیماً ولایات ایله الویهٔ غیر ملحقه‌یه

تأسیس جلیل جناب خلافتپناهی اولان قانون اساسیده صورت تشکیلی بیان اولنان مجلس مبعوثانك اجتماعه
دعوت اولنمسی شرفتعلق بیوریلان ارادهٔ سنیهٔ حضرت خلافتپناهی ایجاب عالیسندن بولنمش وحکم جلیل بالجمله
ولایات شاهانه والیلکلریله الویهٔ غیر ملحقه متصرفلقلرینه تبلیغ قلنمش اولمغله اوراجه‌ده قانون مذکورده
مندرج صفاتی حائز اعضانك انتخابنك اجراسی ـا ۱۰ تموز سنه ۳۲٤

صدر اعظم
سعید

Levent Şahverdi Arşivi

İLAN

Tesis-i celil-i cenab-ı hilafetpenahi olan kanun-ı esasi ahkâmı mer'ıyyülicrâ olub hattâ devlet-i aliyenin salnamesinde hemişe bakası cümle-i iradat-ı seniyye-i cenab-ı tacidariden olarak ancak suret-i teşkili kanun-ı mezkurda münderiç olan meclis-i meb'usan ilcaat-ı zemaniyyeye riayeten ve muktezayât-ı memleket-i sıyaneten ve muvakkaten içtimaa davet olunmamış idi. Bu defa meclis-i mezkur küşâd olunmak üzere kanun-ı mezkurda muayyen olan sıfatı haiz azanın intihab-ı hususu meclis-i vükela kararı ve şeref müteallik buyurulan irade-i seniyye-i hazret-i hilafetpenahi mucibince tamimen vilayât-ı şahaneye ve elviye-i gayri mülhakaya tebliğ olunmuş olmakla Selanik ve Kosova ve Manastır vilayat-ı şahanesinde dahi ilan-ı tebliğ olunur. 10 Temmuz. Sene 324. Sadrazam Said.

İlan: Anayasa hükümleri yürürlükte olmakla birlikte, mebuslar meclisi zamanın zorlamaları karşısında geçici olarak toplantıya çağırılmamış idi. Bu defa, adı geçen meclis açılmak üzere belirli sıfatı taşıyan üyelerin seçilmesi bakanlar kurulu ve Padişah Hazretlerinin iradeleri gereğince vilayetlere, bağımsız sancaklara ve Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerine dahi tebliğ olunur. 23 Temmuz 1908. Sadrazam Sait.

Levent Şahverdi Arşivi

Akşamüzeri mektebin kapısında heyecanlı bir talebe kalabalığı birikmişti. Esasen bütün Tıbbiye Mektebi, bir süreden beri bu hadisenin ayak seslerini işitmekteydi. Bundan iki ay kadar evvel, bir sabah kalktığımızda, mektebin koridorlarına büyük harflerle ve kömürle yazılmış olan HÜRRİYET, ADALET, MÜSAVAT *[eşitlik]*, UHUVVET *[kardeşlik]* kelimeleri, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Rumeli'de giriştiği isyan hareketinin bir işareti ve müjde haberiydi. Mektep idaresi telaşa düşmüş, Zülüflü İsmail Paşa hemen soruşturmaya başlamış, şüphelendiği talebeleri -bizim sınıftan İbrahim Mazlum Selanik ile bizden bir sonraki sınıftan Nazım Şakir Haseki ve Esat Metroviçe'yi- götürüp Taşkışla'ya hapsetmişti. Birkaç gün evvel de *Temps* gazetesi, Şemsi Paşa'nın vurulduğunu ve inkılap hareketinin başladığını yazıyordu.

Şimdi bir sis altında uyur gibi görünen İstanbul'un bu günlerde büyük hadiselere sahne olacağı bütün bu alametlerden belli olmuştu. Gece müzakeresinde kimse dersine çalışmıyor, herkes baş başa vermiş günün heyecanlı haberini konuşuyordu. Birdenbire dershaneye çok hürmet ettiğimiz hocamız Dr. Rıza Nur girdi, kürsüye çıktı ve söze şöyle başladı: "Efendiler! Bu günlerde meydana gelen hadiseleri hepiniz bilirsiniz ve ne demek olduğunu elbette anlarsınız. Şimdi siz Tıbbiyelilere düşen bazı mühim vazifeler vardır. İşte ben size bunları hatırlatmaya geldim. Görüyorsunuz ki halk, Padişah'ın tebliğinden bir şey anlamamış, korku ve tereddüt içinde bulunuyor. Ahaliyi aydınlatmak sizin gibi münevver gençlere düşer. Bu dünyanın her tarafında böyledir. İstanbul sokaklarında yarın büyük bir yürüyüş yapacağız. Bayraklar hazırlayın, vecizeler yazın, her ne lazımsa sabaha kadar tamamlayın. Haydi sizi göreyim!"

Rıza Nur dershaneden çıkar çıkmaz, arkadaşlar pencerelerden atlayıp Kadıköy'e indi, bayraklık bez vs. alıp döndü; durup dinlenmeden, dahiliye zabitlerini dinlemeden sabaha kadar ça-

Levent Şahverdi Arşivi

lıştı. Sabahleyin Tıbbiye Mektebi, bayraklar ve vecizeler yazılı levhalarla süslü bir alay halinde dış kapıda hazırdı. Rıza Nur'un kumandası altında tam yürüyüşe geçileceği sırada Mektep Nazırı Ferik (Tümgeneral) Hüseyin Hüsnü Paşa geldi: "Yaptığınız iş doğru değil çocuklar! Uğraşmayın böyle şeylerle. Derslerinize çalışın!" diye bizi ikaz etmek istedi. Ama kimse aldırış etmedi. Tıbbiye Mektebi Üsküdar'a doğru hareket etti.

Üsküdar halkı, ellerinde dövizler ve bayraklarla sokaklara dökülmüş bin kadar Tıbbiyelinin yürüyüşüne önce pek ehemmiyet vermedi. Fakat Köprü'ye çıkıp da Eminönü'ne doğru ilerleyince, bütün İstanbul bu görülmemiş tezahürata canıgönülden iştirak etti. "YAŞASIN VATAN!" "YAŞASIN HÜRRİYET!" nidaları sokakları inletti. Ve bu heyecanlı hava içinde Tıbbiye Mektebi Babıâli'ye doğru yürüdü, Sadaret penceresinin altında nutuklar attı, Sadrazam Said Paşa'yı görmek istedi ve bunda bilhassa ısrar etti. Nihayet paşa, pencereden başını uzatarak bize iltifatta bulundu. O esnada arkadaşlardan biri (Osman Midilli): "Mithat Paşa'nın hun-i şahadetiyle *[şehitlik kanıyla]* yazılan Kanun-ı Esasi'ye *[Anayasa'ya]* sadık kalacağınıza yemin ediniz!" diye bağırdı. Fakat, ne yazık ki paşa, koca sakallı başını hemen içeri çekti, bu mânalı haykırış da gürültüye karışıp gitti.

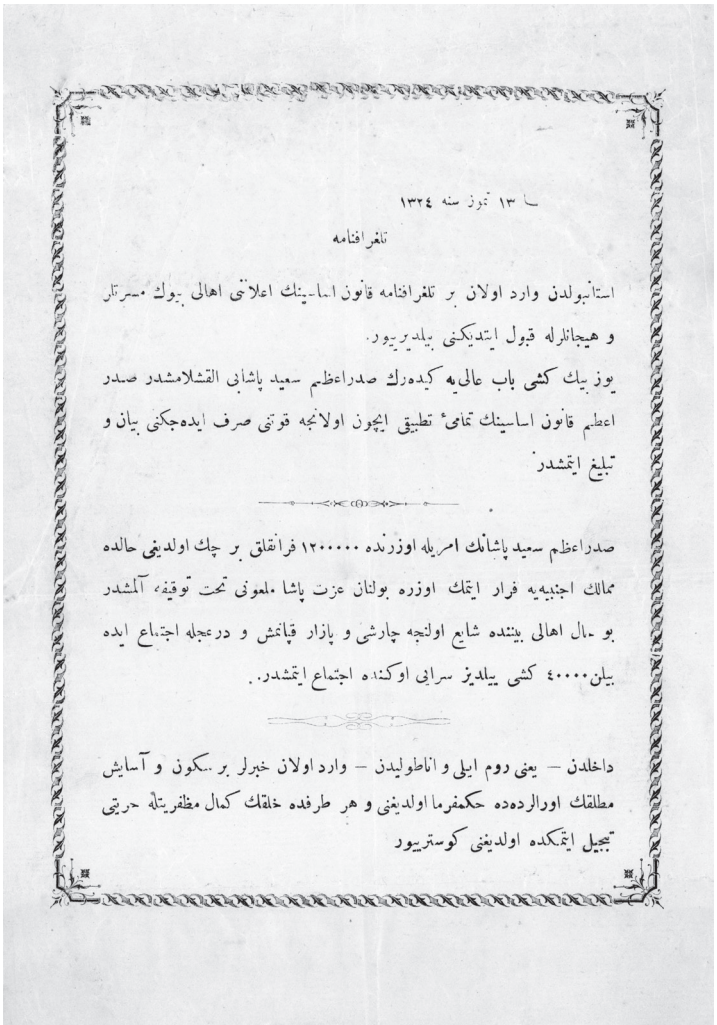
Sadaret penceresinin altındaki gösterimiz bir müddet daha devam etti. Beyazıt'a kadar uzanan alayımız Divanyolu'na çıktı, Harbiye Nezareti'nin meydanında da nutuklar attıktan sonra mektebe döndü. Ama ertesi gün, Beyoğlu tarafına geçmek üzere tekrar yollara düştü. Köprü'den geçip Galata'ya gelince sokaklarda yürümek imkânı kalmadı, izdiham son haddini buldu. Artık memlekette olağanüstü bir hal ilan edilmiş, devir değişmiş, ahali coşmuştu. "YAŞA! VİVA! ZİTO!" çığlıkları birbirine karışıyor, pencerelerden üzerimize konfetiler atılıyordu. Yürüyüş kolumuz kalabalığın arasından güçlükle

Levent Şahverdi Arşivi

ilerleyerek İngiltere Sefarethanesi'nin meydanına vardı. Rıza Nur burada çok heyecanlı Fransızca bir nutuk attı. İngiltere'yi övdü. Bütün deryaların İngiliz gemileriyle dolmasını ve inkılabımıza yardımcı olmasını temenni etti. Eşi bulunmaz bir hatip olan Feylesof Rıza Tevfik de süvari kıyafetiyle kürsüye çıkmış halkı coşturuyordu. Lakin herkes tere, toza bulanmış, sıcaktan kavrulmuştu. Bağırıp çağırmaktan sesi kısılan, sağa sola koşmaktan halsiz düşen Rıza Nur da bir iskemleye oturtulmuş, alayımızın üstünde taşınıyordu. Buna rağmen Yıldız'a kadar gidip sarayın önünde bir gösteri yapmak isteyenler oldu. Fakat, kuruntulu Padişah'ı ürkütmemek için bundan vazgeçildi. Marşlar söyleyerek mektebe dönüldü. Tıbbiyelilerin tezahüratı şimdilik son buldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Telgrafname

٦ ١٣ تموز سنه ١٣٢٤

تلغرافنامه

استانبولدن وارد اولان بر تلغرافنامه قانون اساسینك اعلانی اهالی یوك مسرتلر و هیجانلرله قبول ایتدیکنی بیلدیریور.

یوز بیك کشی باب عالیه کیدهرك صدراعظم سعید پاشایی القشلامشدر صدر اعظم قانون اساسینك تمامیٔ تطبیقی ایچون اولانجه قوتنی صرف ایدهجکنی بیان و تبلیغ ایتمشدر.

صدراعظم سعید پاشانك امریله اوزرنده ١٢٠٠٠٠٠ فرانقلق بر چك اولدیغی حالده ممالك اجنبیهیه فرار ایتمك اوزره بولنان عزت پاشا ملعونی تحت توقیفه آلمشدر بو حال اهالی بیننده شایع اولنجه چارشی و پازار قپانمش و درحال اجتماع ایده بیلن ٤٠٠٠٠ کشی بیلدیز سرایی اوکنده اجتماع ایتمشدر.

داخلدن — یعنی روم ایلی و اناطولیدن — وارد اولان خبرلر برسکون و آسایش مطلقك اورالرده حکمفرما اولدیغنی و هر طرفده خلقك کمال مظفریتله حریتی تجیل ایتمکده اولدیغنی کوستریور

Levent Şahverdi Arşivi

Sene 1324, 13 Temmuz

Telgrafname

İstanbul'dan vârid olan bir telgrafname, Kanun-ı Esasi'nin ilanını ahalinin büyük meserretler ve heyecanlarla kabul ettiğini bildiriyor.

Yüz bin kişi Bab-ı Ali'ye giderek Sadrazam Said Paşa'yı alkışlamıştır. Sadrazam, Kanun-ı Esasi'nin tamamen tatbiki için olanca kuvvetini sarf edeceğini beyan ve tebliğ etmiştir.

***

Sadrazam Said Paşa'nın emriyle, üzerinde 1200000 Franklık bir çek olduğu halde memalik-i ecnebiyyeye firar etmek üzre bulunan İzzet Paşa mel'unu taht-ı tevkife alınmıştır. Bu hal ahali beyninde [arasında] şayi' olunca [duyulunca] çarşı ve pazar kapanmış ve der-acele ictima' edebilen 40000 kişi Yıldız Sarayı önünde ictima' etmiştir.

***

Dahilden –yani Rumeli ve Anadolu'dan- vârid olan haberler bir sükun ve asayiş-i mutlakın oralarda da hükümran olduğunu ve her tarafta halkın kemal-i muzafferiyyetle hürriyeti tebcil etmekte [kutlamakta] olduğunu gösteriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Tıbbiyelilerin bu muazzam tezahüratında hürriyet için Rumeli'de dağlara çıkan kahramanların kükremiş haykırışları ve istibdat zorbalarına duyulan kin ve nefretin çığlıkları vardı. İstanbul sokakları böyle medeni bir gösteriye ilk defa sahne olmuştu. Halk, Meşrutiyet'in kat'i surette ilan edildiğini, bunun 93'tekine benzemediğini idrak etmişti. Artık hatipler sokak başlarında birer iskemleye çıkıp "33 seneden beri..." diye korkusuzca konuşmaya başlıyor, başlarına toplanan kalabalığa hitap ediyordu.

Fakat Tıbbiye Mektebi, İstanbul âfâkında estirdiği bu emsali görülmemiş heyecanlı havayla yetinmedi, "Kâbe-i Hürriyet" diye anılan Selanik'i de ziyaret etmeye karar verdi. Bunun için küçük bir vapur kiralandı, bir de askerî muzika istendi. Müşir Operatör Cemil Paşa, Göz Mütehassısı Esad Paşa ve daha birçok hocamızla bizim son sınıf bu seyahate iştirak etti.

Akşamüzeri, 750 tonluk küçücük vapurun yolcuları Kabataş iskelesinde bekliyordu. Bando takımı gelir gelmez vapur demir alıp yola koyuldu. Yanımızdan geçen İzzettin ve Şirket vapurlarını düdük çalarak selamladıktan sonra Sarayburnu'nu döndü, Marmara'nın karanlıklarına süzüldü. Şehrin son ışıkları da uzaklaşıp birer birer gözden kayboldu.

Şimdi, Hacı Davud Kumpanyası'nın bu mini mini vapuru, Selanik'e doğru saatte ancak 8-9 mil yol alabiliyor. Koridorlara derin bir sessizlik hâkim. Makine dairesinden gelen kesik kesik iniltilerle bir su şırıltısından başka ses duyulmuyor. Ortalıktan el ayak çekilmiş, günün yorgunluğu ve İstanbul'dan ayrılış heyecanı hepimize dokunmuş; kimimiz rüyaya, kimimiz hülyaya dalmış. Kimi de eski hatıraları yâd ediyor…

Levent Şahverdi Arşivi

İskenderun (1898). Kardeşim Osman'la beraber eniştemizin refakatinde İstanbul'a gidiyoruz…

O vakitler İskenderun çok küçük bir kasaba idi. Bindiğimiz vapur bir Fransız kumpanyasına aitti. Türlü dil ve kıyafette yolcularıyla, demir gövdesi ve küpeştesiyle bize emniyet hissi vermişti. Fakat bacadan simsiyah dumanlar yükseliyor, makine dairesinden korkunç homurtular geliyordu…

Pervanenin köpükler saçarak suyu dövmesi, yunus balıklarının vapurla yarış etmesi hayal bile edemeyeceğimiz şeylerdi. Deniz hakikaten büyük bir âlemdi. Vapur onun içinde küçük bir balık gibiydi. Önüne gelen her iskeleye yanaşıyor, yük alıyordu. Rodos'a da uğramış, güvertesini portakal, mandalina sandıklarıyla doldurmuştu.

Vinçlerin hareketini seyretmek hakikaten çok hoştu. Eşya kumanda ile ambarlara yükleniyor, zavallı koyunlar bacaklarından asılı kaldırılıp indiriliyordu. Şunu da gayet iyi hatırlıyorum ki aramızda düşmanlık varmış gibi, Fransız tayfalar bizi hor görüp aşağılıyordu…

Adalar Denizi'ni, Çanakkale Boğazı'nı, Marmara'yı geçip İstanbul rıhtımına yanaştığımızda, üzerimizde entari-ceket, belimizde kemer, ayağımızda kırmızı yemenilerle vapurun merdivenlerinden inerken kıyafetimiz umumi ahenkle ne büyük bir tezat içindeydi! Eşyamızı bir arabaya yükletip Fuat Paşa Türbesi'nin bulunduğu sokaktaki Çemberlitaş Dizdariye Medresesi'ne geldiğimiz zaman karşımıza çıkan manzara da asla umduğumuz gibi değildi. Medrese sokaktan on basamak kadar aşağıdaki bir çukurda, sıra sıra dizili han odalarına benzer rutubetli hücrelerden ve önündeki avluda ufak minareli taştan bir mescitten ibaret, in gibi izbe bir yerdi. En baştaki oda ağabeyime aitti. Ağabeyim medresenin en kıdemlisi ve en nüfuzlusu olduğu için bu baş oda ona verilmişti. Diğerlerinden

Levent Şahverdi Arşivi

farklı olarak ocak yeri bir paravanla bölünmüş, yatılacak yerler tahta kerevetlerle yerden yükseltilmişti. Dışarıya bakan pencerenin önünde iyi havalarda oturmaya elverişli bir seki vardı. Burada rahat yüzü görmeyeceğimiz aşikârdı. Tek çaremiz yatılı bir mektebe yazılıp bir an evvel bu berbat yerden kurtulmaktı.

Talihin şu makus cilvesine bakınız ki, mahalle komşularımızın da hemen hepsi han, hamam, konak sahibi zengin kişiler olup bir tanesi vaktin sadrazamıydı. Fakat o çevrede kimse kimsenin halini bilmez, herkes kendi kapalı dünyasında yaşardı. Cemiyet hayatı yok denecek kadar azdı. Zaten bizim de dışarıya çıkıp etrafımıza bakmaya fırsatımız olmazdı. Yegâne eğlencemiz, Divanyolu'nu takip ederek Çemberlitaş'tan Direklerarası'na kadar yürüyüp hiçbir eğlence yerine girmeden gezinmek ve o muazzam kalabalığa karışmaktı.

Kalabalık meydana varınca ikiye ayrılır, bir kısmı teravih namazı için Beyazıt Camii'ne girerken diğer kısmı Vezneciler'e doğru ilerler, eğlence yerlerini doldururdu. Oyuncuları arasında Kel Hasan ve Manukyan'ın da bulunduğu tiyatro ve orta oyunlarının icra edildiği Direklerarası, geceleri mahşer yeri gibi olur, süslü kıyafetler içindeki İstanbulluların edalı tavır ve yürüyüşleri, zengin ailelerin önlerinde fener çekenleriyle etrafı süzerek aheste aheste geçişleri, çarşafa yeni girmiş genç kızların cilveli hareketleri, genç erkeklerin onları takip ederek laf atıp gülüşmeleri dikkatimizi çekerdi. Ama kasvetli hücremize dönüp tekrar o izbe duvarlar arasına tıkılınca ve bilhassa Ramazan'da bütün softalar cerre çıkıp ortalıkta bizden başka kimse kalmayınca, içimize yine büyük bir hüzün çökerdi.

Fakirane medrese hayatımız yalnız cuma günleri şenlenirdi. Her hafta sonu her biri bir mektepten hemşehriler -Kilisli Kara Rıfat, Ayıntablı *[Antepli]* Said ve Taha Beyler- ziyaretimize gelirlerdi. İşte ancak o zaman kasvetli hücremize

Levent Şahverdi Arşivi

neşeli bir hava hâkim olur; ilmi, edebi sohbetler yapılır, Kilis yemekleri pişirilip yenir, her fasıldan söylenen şarkılarla sevinç içinde eğlenilirdi.

Abdurrahman Hulusi (1872 – 1950)

Hukuk Mektebi'ni bitirdikten sonra medreseden ayrıldı. Divanyolu'nda bir yazıhane açarak avukatlığa başladı. Medreseden yetiştiği için Arapça ve Farsça biliyordu. Avukatlıkta kısa zamanda ün kazandı. Son Osmanlı Meclisinde Kilis mebusu idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Ağabeyim Abdurrahman Hulusi ve Dr. Kara Rıfat'tan başka, Kilis'ten gelip İstanbul'da tahsil gördükten sonra, kendini göstererek nam salmış bir de Kilisli Muallim Rıfat[1] vardı; Arapça, Türkçe ve Farsça'nın bütün inceliklerine vâkıftı. Medresedeki cuma sohbetlerine bazen o da katılır, kendi yazdığı şiirleri okurdu:

Ne adu'den hazerim var ne de dosttan gülerim,
Ne gelirden kaderim var ne de giderden kederim.
İstemem hizmet-i nadan ile olsam da müşir,
Kesb-i feyz-i şerefi, Hazret-i Hak'tan dilerim.

... Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra (1900 senesinin yazında) açılan bir yarışmayı kazanarak Çengelköy Tıbbiye İdadisi'ne *[Lisesi'ne]* kabul edilmiştim. Nihayet o sefil medrese hayatından kurtulacaktım. Ders başı yaptığımız gün, imparatorluğun dört bir köşesinden gelen türlü dil ve kıyafette talebelerle mektebin kapısından girerken büyük heyecan duyuyordum. Artık tam asker olmuştum. Askerî üniformamla idadinin talim ve terbiyesi altındaydım. Yemekhaneye, dershaneye, yatakhaneye borazanla girip borazanla çıkıyordum.

1 Kilisli Muallim Rıfat, Gülistan'ı, Divanü Lügati't-Türk'ü ve başka birçok eseri tercüme etmiş, Türk diline büyük katkılarda bulunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Kilisli Mehmed
Çengelköy Tıbbiye İdadisi

Levent Şahverdi Arşivi

O sene program değiştirilmiş, idadi üç seneden beş seneye çıkartılmış, Tıbbiye-i Şahane altı seneden beş seneye indirilmiş, Fransızcanın yanına Almanca dersi eklenmişti. Bu sebepten bize "İlk Alman Sınıfı" denilirdi. Almanca hocamız Seidenstücher'di. Ciddi, sert karakterli, her şeyi araştırıp inceleyen asker yapılı bir Almandı. Kuzey Almanya'dan yeni gelmişti. Hiç Türkçe bilmediği halde durmadan konuşur, her hareketimizle alay ederdi. "Schönes Land, schlechte Regierung" (güzel memleket, kötü idare) sözünü dilinden düşürmez, dersini yapamayanları kat'iyen affetmezdi. Muavinler tarafından "vatan", "hürriyet", "müsavat" gibi yasaklı kelimeleri talebeye söylememesi ikaz edilince, "Hangi kelimeler memnu ise, karatahtaya yazınız da bahsetmeyelim onlardan!" diye alaycı bir karşılık vermişti.

Diğer hocalarımız da maarif-i askeriyenin yetiştirdiği en değerli isimlerdi. Talebe arasında Batlamyus namıyla anılan tarih-i umumi hocamız Miralay Razi Bey, Tıbbiye Mektebi'nin hürmetle yâd ettiği bir zabitti. Onun bir kozmografya dersinde sarf ettiği şu kafiyeli ve filozofça sözlerini bütün sınıf hayranlıkla dinlemişti: "Eğer mihver-i arz, mihver-i âleme muvazi olsaydı, mevsim ihtilafı olmaz, her dem bahar olurdu; hayat ebedi, dünya cennet olurdu"[2].

Yalnız değerli hocalarımızdan edindiğimiz bilgilerle ve Boğaziçi'nin ruhumuza kattığı manevi gıdalarla beslenerek, yokluklara ve eziyetlere göğüs gererek dördüncü sınıfı da tamamladıktan sonra, Çengelköy'ün en ferahfeza köşesinde kurulu mektebimiz, Haydarpaşa'da inşa ettirilen yeni binasına tantanalı bir merasimle taşınmıştı. Planı Almanlar tarafından hazırlanan, taşları ta Eskişehir'den getirtilen ve asra uygun tarzı mimarisiyle Marmara'ya karşı büyük bir sanat âbidesi gibi

2 "Eğer dünyanın ekseni, güneş sisteminin eksenine paralel olsaydı, mevsim değişiklikleri olmaz, her zaman bahar olurdu; hayat sonsuz, dünya cennet olurdu."

Levent Şahverdi Arşivi

yükselen Haydarpaşa Tıbbiye Mektebi, Selimiye Kışlası'nı selamlayan heybetli kuleleri, gayet geniş kapı ve pencereleri, arka tarafında inşaatı devam eden klinik binalarıyla Karacaahmet mezarlığına ve Haydarpaşa çayırına kadar uzanarak bu harap ve ıssız yerlere bir medeniyet manzarası verirdi. Ancak içine hiçbir şey yapılmamış, bir perde bile takılmamıştı. Üst katlara çıkan demir merdivenlerin gümbürtüsü, bizi eğlendirmekle beraber, binanın boşluğunu her tarafa ilan eder, uçurtma uçuracak kadar geniş ve yüksek 360 pencereli salonu bir ziya tufanı içinde yüzer, Almanca hocamız da her zamanki alaycı edasıyla "dört duvar ile bir dam" der dururdu.

Buna rağmen, Çengelköy'deki eski mektebin, yatakhaneleri tahtakurulu köhne binalarından sonra, temiz, saf ve hür havasıyla Haydarpaşa'daki yeni mektebimiz, şevk ve neşe içinde yaşamak bahtiyarlığına kavuşacağımız yeni yuvamız olmuştu. Hoşumuza en çok giden yeni mektebin ortasındaki büyük bahçeydi. Şahanelilerin bazı vilayetlere ayırdığı bu bahçede, bilhassa Edirnelilerin, Sivaslıların, Diyarbekirlilerin köşelerinde, her taraf çiçeklerle bezenmiş, güzel tarhlar, oturacak yerler düzenlenmişti. Genç Tıbbiyeliler kameriyelerin altında dama, tavla, iskambil oynayarak, her sınıftan hanende ve sazendelerin koro halinde söylediği şarkıları dinleyerek keyifli saatler geçirir, bazı geceler içki âlemleri dahi yaparlardı: Su kovalarına biraz alkol koyar, üzerine limon, şeker, mevsimine göre çilek vesaire ilave eder, şarkılar, türküler söyleyerek sabahlara kadar eğlenirlerdi.

Fakat gerek bahçede, gerek dershanelerde Tıbbiyelilerin üzerinde en çok durdukları hususların başında dünya ve memleket meseleleri gelirdi. Yapılan toplantılarda en karmaşık ilmi fikirler tartışılır, en yeni edebi, siyasi, felsefi akımlar takip edilirdi. Hakikaten Tıbbiye Mektebi, ta Tanzimat-ı Hayriye'den ve eğitimin Fransızca yapıldığı günlerden beri, her türden yeni

Levent Şahverdi Arşivi

fikir akımlarının Avrupa'dan memlekete girdiği Batı'ya açılmış bir pencere gibiydi. Tıbbiyelilerin zorbalara karşı çok çetin mücadelelere giriştikleri, hürriyet uğruna birçok kurban verdikleri, sürgüne, küreğe, hattâ ölüme mahkum edilerek yıldırılmak istendikleri cümle âlemce bilinen bir keyfiyetti. Sultan Hamid de bu münevver muhiti baskı altına almak için çok gayret sarf etmiş, en sert nazırları, en acımasız müdür ve hafiyeleri hep bu mektebe tayin ettirmişti.

Soğukçeşme'deki Askerî Rüştiye ile Çengelköy'deki Tıbbiye İdadisi'ni Haydarpaşa'da inşa ettirilen muazzam mektebin çatısı altında birleştirmekteki asıl gaye de padişahın çok sinirlendiği o hürriyet yuvalarını temellerinden söküp dağıtmaktı. Ama iş işten geçmiş, Meşrutiyet heyecanı her tarafı sarmıştı. İnanılan fikirlerden asla geri adım atılmayacaktı. Bir yandan Jön Türklerle haberleşip isyankâr tavırlar ortaya dökülürken, bir yandan da Ahırkapı'daki mektebin "Hatab Kıraathanesi" denilen odun yığınları üstünde yapılan toplantılarda atılan nutuklarla hürriyet ülküsü sınıftan sınıfa aktarılacaktı.

Sol tarafı İdadililere, sağ tarafı Şahanelilere ayrılan mektepteki akşam yoklamalarında, İdadi tarafından "Padişahım çok yaşa!" sadaları semalara yükselirken, Şahanelilerin tarafında derin, vakur bir sessizlik hüküm sürer, dahiliye zabitlerine, müdürlere duyulan kin ve nefretle dişler sıkılır, nazırlara hattâ padişaha beslenen düşmanlıklar hiç çekinmeden haykırılırdı. İşte o zaman İdadililer, Şahanelilere gıpta ile bakmaya başlar, bir an evvel onların saflarına katılmak için can atarlardı. Çünkü İdadi talebesinin ve bütün İstanbul halkının nazarında, mor kadife yakalı, omuzlarına kadar kırmızı şeritli bir Tıbbiye-i Şahaneli, memleketin en hürmete layık, en güzide talebesiydi. Hürriyet uğruna Fizan'a, Yemen'e, Bağdad'a, Şam'a sürülenler; Mısır'a, Paris'e kaçmak zorunda bırakılanlar; denizlere, zindanlara atılanlar hep onların arkadaşlarıydı. Bu cümleden olmak üzere,

Levent Şahverdi Arşivi

bizim sınıftan Salih Edirnekapı'yı, esaslı bir suçu olmadığı halde -yoklamada "Padişahım çok yaşa!" demedi diye- Bağdad'a sürgün ederek zavallı çocuğun hayat ve istikbalini karartmışlardı. Sürgün edilen bir başka sınıf arkadaşımız da Tunuslu Habip Poyraz'dı.

Az kalsın beni de yakalayacaklardı. Hatırımda kaldığı kadarıyla güzel bir sonbahar günüydü. Bütün talebe mektebin bahçesinde gezinip dolaşırken ben tek başıma boş bir dershaneye çekilmiş, büyük bir merakla *Telemaque*'ı okuyordum. Miralay (Albay) Hacı Zahid Bey'in bir dahiliye zabitinin refakatinde arka kapıdan içeri girdiğini fark edememiştim. Zahid Bey, "Yalnız başına ne okuyorsun bakalım burada?" diyerek kitabı elimden çekip almıştı. Ben de hiç bozuntuya vermeden kendimden emin bir tavırla, "Fizyoloji okuyorum efendim," demiştim. Hocamız, Kuleli'de Fransızca muallimliği yapmış, edip, nüktedan, vicdan sahibi, açık fikirli bir zabitti. Kitabı evirip çevirmiş, biraz düşündükten sonra, "Aferin, oku!" demekle yetinmişti. Onun bu âlicenaplığını daima hürmet ve minnetle yâd ederim.

... 1904 senesinin sonbaharında nihayet ben de Şahanelilerin saflarındaydım ve daha ilk günden bir fikir serbestisi ve hürriyet havası teneffüs etmeye başlamıştım. Elden ele dolaştırılan yasaklanmış bütün kitap, mecmua ve diğer eserleri, bilhassa Büchner'in *Madde ve Kuvvet*'i ile Jön Türk gazetelerini gizli gizli okuyordum. Hattâ bir defasında bu gazetelerden birini bilmeyerek mektebe ben sokmuştum.

Hiç unutmuyorum, İdadi'nin ikinci sınıfına geçtiğimiz seneydi. Bir cuma günü arkadaşım Tunuslu Habib Poyraz, benden Galata'daki Fransız postanesine uğramamı ve adına ailesinden gelen bir mektup varsa alıp getirmemi rica etmişti. O sıralar henüz bir şeyden haberim olmadığı için hemen gidip postaneye uğramış, mektubu alıp çıkmış, her ihtimale karşı va-

Levent Şahverdi Arşivi

purda ayakkabımın içine yerleştirerek mektebe dönmüştüm. Ama Habib zarfı açtığında, gayet ince kâğıda basılı bir Jön Türk gazetesi ortaya çıkınca çok korkmuştum. Yine de büyük bir merakla okumaktan kendimi alamamıştım.

Meğer Habib bunların ajanıymış ve dahiliye zabitlerinin takibi altındaymış. Nitekim hafiyeler bir gün dershaneyi ansızın basıp Habib'i yaka paça götürmüşlerdi. Bereket versin bu cesur çocuk onca baskıya rağmen beni ele vermedi. Aklıma geldikçe hâlâ ürperirim.

Bu arada, talebe arasındaki fevkalade âhengi ve çok kıymetli hocalarımızı yâd etmeden geçemem. Bir sınıfın bir üst sınıfa ve bütün talebenin hocalarına gösterdiği hürmet ve riayet bütün mektebe hâkimdi. İhtilalciler, filozoflar, yazarlar, şairler, musikişinaslar, hekim olacak büyük istidatlar, hafiye ruhlular gruplar teşkil ederek yaşayıp giderdi. Alman hocaların yanı sıra, herkesin daima gurur duyduğu, minnet ve şükranla andığı Mazhar Osman, Şakir, Cemil, Feyzi, Esad, Asaf Derviş, Besim Ömer, Tevfik, Vacid, Kemal Cenab, Akil Muhtar, Yusuf Rami ve Vasil Naum Beylerden, Süleyman Numan, Ziya Nuri ve Aristidi Paşalardan ve diğer çok değerli üstatlardan en yeni bilgileri ve usulleri öğrenen, yabancı dillere hakimiyetleri sayesinde Fransızca ve Almanca kitaplardan feyz alan Tıbbiyeliler, emsalleri arasında derhal fark edilirdi.

Derslerimize giren hocalar arasında Saray'a mensup olanlar da vardı, fakat onlardan kimse memnun değildi. Bilgileri bir işe yaramadığı gibi, bildiklerini öğretmekten, yenilikleri takip etmekten acizlerdi. O yüksek kürsüleri senelerce boş yere işgal etmişlerdi. Patalojik anatomi hocası Rıfat Hüsamettin Paşa ile sinir ve akıl hastalıkları hocası Miralay Raşid Tahsin Bey'den, hekimlikte kazandıkları şöhrete rağmen, dershanede zerre kadar istifade edilmezdi.

Levent Şahverdi Arşivi

İç hastalıkları hocası Miralay Asabi Salih Bey ise başka bir âlemdi. Padişaha bağlılığını belli etmek için ikide bir "saye-i Şahane, saye-i Şahane" *[Padişah'ın sayesinde]* diye tekrar ederdi. Neredeyse karaciğerin safra salgısını da saye-i Şahane'den bilecekti. Fakat Dış Hastalıkları Hocası Fil Ahmed hepsinden beterdi. Bu hocamız Cemil Paşa ile birlikte Paris'te tahsil görmüştü. Ama paşa, büyük bir gayretle çalışıp herkesin iftihar ettiği bir operatör olarak yetiştiği halde, bizimki bütün vaktini Kartiyelaten'de tavla oynamakla geçirmiş, bütün bilgi yükünü ufacık bir deftere sığdırarak memlekete dönmüş ve her ne suretle olmuşsa, Tıbbiye-i Şahane'nin hariciye kürsüsünün başına geçmeye muvaffak olmuş, senelerce o eski defterinden ders vererek ve en ehemmiyetsiz bir hastalığı, mesela arı sokmasını, "gayet mühimdir" diye mubalağalı bir eda ile anlatarak âlemi işgal edip durmuştu.

Halbuki, bu hocaların muavinleri Dr. Yüzbaşı Mazhar Osman Bey ile Ali Saim Bey, o karmaşık tıp derslerini o güzel Türkçeleriyle ne büyük bir kavrayış ve ehliyetle anlatırlardı! Herkes onlardan öğrendikleriyle imtihanlara girip hiç zorluk çekmeden sınıfını geçerdi.

Şahane'de birinci sınıfı bitirdiğim sene tatilimi Kilis'te geçirmiştim. Bakayım o vakit not defterime neler kaydetmişim:

> *Kilis. 20 Teşrinisani 1320. İstanbul'un menazır-ı tabiiyye ve dilrubası gözlerden nihan olduktan sonra, bir umman-ı ye's ü gamde puyane başladım. Kilis'e geldim. Sebebini anlayamadığım o ahzan ve ekdar büsbütün mevcudiyetimi istila etti. Kiminle görüşsem zaca'li bir surette şen isem de hakikatte ruhum kuvvetli bir mengene arasında eziliyordu. Nihayet şu derdimin çaresini âlem-i tenhaide aramağa karar verdim. Her gün sabahleyin erkenden kalkarak cananıma mülaki olacakmışım gibi bir*

Levent Şahverdi Arşivi

tehalük-i fevkalade ile Çengel'e doğru tevch-i istikamet ederdim. Ta uzaklardan yerlere sürünerek akıp gelmekte olan şu berrak suyun, her gün gelip oturmakta olduğum mevkide, bir şelale hâsıl ederek siyah, beyaz, sarı, kırmızımtırak renkli mermerlere çarpmasından mutahassıl o tabii nağamat-ı ruhfeza, beni bir musikişinasın kemanın telleri üzerinde çıkarttığı nağamattan ziyade mest ve bihuş ederdi. Henüz tulu' etmekte olan şems-i münirin eşi'e-i zertarına ma'kes olan şu ab-ı hoşrevanın her noktası, şa'şa'apaş bir elmaspare gibi nazar-ı tabiatperestimi celbederek beni valihane seyrettirirdi. Ah! Yine ruhumun bir şey'e ihtiyacı olduğunu, bir şeyler istediğini, bir şeyler sevdiğini hissediyordum...

Bak pencereden âleme müstağrak-i ahzan
Hep ağlamada sızlamada fasl-ı şitadan
Dıcret veriyor ruhuma bu şeb-i muzlim
Kurtar beni bu hüzn-ü melaldan,
Ey ruh-i revan!
Durma bahsedelim âlem-i âbdan
Aheng-i latifiyle akan âb-ı revandan.
Aç gonce dehenin beni müstağrak-i şad et
Saç buy-i safa ruhlara ol fasl-ı bahardan…

Dönüş yolunda şiddetli bir yağmura yakalanarak Kırıkhan'da konaklamaya mecbur kalmıştım. O gece de aşağıdaki manzumeyi karalamışım:

Levent Şahverdi Arşivi

Geldi serre bir dud-i gam

Yine oldum giryenisar

Vezan oldukça ruz-i gâr

Karşımdaki yüksek dağlar

Daim mestur sehab ile

Gözlerinden sular çağlar

Hazin hazin revan ile

Birçok sehab-i giryebar

Bütün semayı kaplar

Hazin hazin ab-ı revan

Bütün dereler çağlar

Bazen bulutlar yarılır

Bütün âlem bulur ferah

Handan olur mihr-i münir

Hasıl olur kavs-i kuzeh

Vezan oldukça ruz-i gâr

Döker katrat-ı eşçarı

Bakın tabiata handan

Gitmiyor bendeki ahzan

Yine geldi bir dud-i gam

Ağlıyor çeşmim dembedem

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Selanik'e Seyahat Devam Ediyor…

Sabahleyin kalktım, baktım, bizim tonton hâlâ Marmara'da. Gelibolu'ya daha iki saat yolumuz var. Yolcuların çoğu erkenden kalkmış, fırtınasız bir gecenin latif sabahında ellerinde dürbün etrafı seyrediyor.

Bayraklar ve levhalarla süslü mini mini vapurumuz Gelibolu limanına girerken muzika sesini duyan halk, "Yaşasın Vatan!" diye sevinç ve coşkuyla bağırarak sahile koştu. Karaya çıkıp bu tezahürata katılmak isteyenler oldu. Fakat Selanik'e vaktinde varamamak endişesiyle vapurumuz, karşılamaya gelen beş-on sandala veda edip Çanakkale'ye doğru yola koyuldu.

Şimdi Nara limanı önlerinde, Donanma-yı Hümayun denilen bir sürü çürük teknenin yanından geçiyoruz. İçimizi sızlatan bir manzara! Otuz üç senelik istibdat devrinde en çok zarar gören donanmamız olmuş. Geçen zaman içinde gemiler bir çivi bile çakılmadan çürümeye terk edilmiş. O kadar ki muhripler, badana ile sıvanmış bacaları, küpeştelerinden sarkan fesleğen saksılarıyla birer teneke mahallesini andırıyor, harp gemisi olup da bordalarındaki toplarıyla kimseye korku vermiyor. Toplardan biri kazara patlayacak olsa, gemilerin bü-

Levent Şahverdi Arşivi

tün cıvataları dağılır, tekneleri ortalarından yarılıp hepsi birden batma tehlikesine maruz kalır.

Vapurumuz Çanakkale'de iki saat kadar kaldı. Kale kumandanıyla İttihad ve Terakki Cemiyeti erkânı vapura çıktı. Kendilerine izzet, ikram yapıldı. Nutuklar atıldı. Ama vaktin darlığından şehri görmek yine mümkün olmadı. Kafilemiz Çanakkale'ye veda etti, Seddülbahir istihkâmları önünden geçerken saflar halinde kıyıda toplanarak selam duran askerlerimize bandonun çaldığı marşlarla karşılık verdikten sonra, altın gibi parıldayan Adalar Denizi'ndeki seyahatine devam etti.

Tıbbiye Mektebi Selanik'te büyük coşkuyla karşılandı; Selanik Belediyesi, Selanik doktorları ve İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin üç gün üç gece misafiri oldu, şehrin her tarafını gezdi dolaştı. Günün bütün kahramanları da burada toplanmıştı. İlk gece, Kristal'de verilen büyük ziyafete, Filozof Rıza Tevfik Bey ile Enver ve Cavid Beyler de katıldı. Durmadan nutuklar atıldı. Ama Enver'in konuşmasını kimse beğenmedi. Filozofu ise herkes çılgınca alkışladı. Onun şu sözleri dinleyenleri bir hayli güldürdü: "Selanik için Kâbe-i Hürriyet demekten usanmadınız. İmanınız kavi ise, bu kâbeyi her sene ziyaret ediniz!"

Ertesi gece de Beyazkule'de, Esad Paşa ile Muallim Cavid Bey'in durup dinlenmeden attıkları nutuklarla geçti. Mükemmel bir hatip olan ve hiç hazırlık yapmadan konuşan feyziye mektebinin alçak gönüllü hocası, sözlerini şu cümleyle bitirdi: "Bir millet ki alamet-i farikasını *[bayrağını]* semadan almıştır, hiçbir zaman olmayacak ki o millet, onu hâk-i mezellette bıraksın *[yerlerde süründürsün]*."

Güzel bir sonbahar günü kafilemiz Selanik'ten ayrıldı. Sahilleri seyrederek, güvertenin bir tarafında marşlar çalan muzikayı dinleyerek, Nusret Cıgalıoğlu'nun taklitleriyle keyifli dakikalar geçirerek hasretini çektiğimiz İstanbul'a kavuştu.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakat Meşrutiyet heyecanıyla Tıbbiyeliler bir kere coşmuştu. Talebe olduğumuz unutulmuş, siyaset ve parti dedikodularından başka bir şey konuşulmaz olmuştu. Hocalarımızın bizi sükunete ve derslerimize girmeye davet eden telkinleri dahi kâr etmiyordu. Çok sevdiğimiz Saim Ali Hoca'nın yarı nükteli, yarı alaycı, fakat çok kıymetli şu sözlerine de fazla kulak asan olmadı: "Efendiler! 'Yaşasın hürriyet!' demekle bir millet hürriyetine kavuşmaz. Hürriyet huni ile insanın boğazından akıtılmaz. İnkılap denilen şey yukarıdan aşağıya olmaz. Şuurlu bir inkılap fikri büyük halk kitlelerinde inkişaf edip kabul görmedikçe bağırıp çağırmakla bir fayda hâsıl olmaz."

Saim Ali Hoca'nın bu telkinleri tam bir sosyoloji dersi gibiydi. Biraz da bunun tesiriyle Tıbbiye Mektebi eskisi gibi sokaklara dökülmedi. Ama bu defa da Sultan Hamid'in yasak ettiği "Vatan yahut Silistre" piyesini mektebin bahçesinde oynayıp hasılatıyla Donanma Cemiyeti'ne yardım yapılmasına karar verdi.

Bu işe bizim sınıftan Rasih (Aşıkpaşa) ile bir alt sınıftan Kemal (Toygar) önayak oldu ve hazırlıklar derhal başladı. Mektebin orta bahçesinde bir sahne kuruldu, biletler bastırılıp İstanbul'un seçkin tabakasına dağıtıldı. Temsili Reşad Rıdvan idare etti, Kınar Hanım da katıldı. Rasih'in küçük kardeşi Ertuğrul Muhsin genç bir heveskârdı; o da hazır bulundu. Piyes büyük muvaffakiyetle oynandı ve herkesin takdirini kazandı. Bilhassa mektep fasıl heyetinin okuduğu şarkılar çok alkış aldı. Misafirler arasında hanedan azaları ve sefirler dahi vardı. Bu büyük işte Rasih'in gösterdiği azim ve irade muazzamdı. Külliyetli miktarda hâsılat -bin altın kadar- toplandı ve Donanma Cemiyeti'ne bağışlandı.

Nihayet Tıbbiye talebesi, vazifesini yapmış, bütün emellerine nail olmuş insanların iç huzuru ve saadetiyle dershane-

Levent Şahverdi Arşivi

lerine çekilmiş, derslerine çalışıyor. Bilhassa bizim son sınıf, doktora verebilmek için huzur dolu bir hayata ve tartışmalardan uzak durmaya daha fazla ihtiyaç duyuyor. Ben de bu arada Fransızcamı ilmi, edebi eserleri okuyup anlayacak kadar ilerlettim, bütün derslerimi artık kitaplardan takip ediyorum. Not tutmakla vakit kaybetmediğim için başka şeyler okumaya fırsatım oluyor. Ara sıra kendime göre bir şeyler de karalıyorum:

Mirvah [yelpaze]

Sen hafif hafif iki tarafa sallandıkça ateş kesilmiş havalardan, bad-ı sabalardan nefha-i pür safalar hâsıl edersin. Senden çıkan emvac-ı havaiye ta ka'r-i nâyâbına sokularak ruhu arar bulur, onu sever, onu okşar; onun için biz de bir inşirah-i deruni hissederiz. Sen ta edvarı evveliyeden beri malum ve muteber olup vahşi, medeni bilcümle akvam arasında intişar ederek, bugün o derece tezeyyün o derece tekamül eyledin ki, kürre-i arzın en dilruba, en mehlika güzellerinin sinesinde ahz-ı mevki eyledin; en ruhnüvaz peri-i melahetlerin nermin parmakları arasında raks ederek uzar-i gülgunlarına nafha-i hayat serpmek şerefine nail oldun. Ey mirvah-i mucib-i mesari ervah! Sen ya cenah-ı şikeste-i Simürg yahud şehbal-i üfkende-i ferişte-i asumansın, çünkü senin darabat-ı latifinden mütevellid nefehat insana lahuti meserret ilka eyliyor...[3]

Avcı taburları isyan etti (31 Mart 1909). İstanbul âfâkında günlerce silah sesleri işitildi. Asiler önlerine gelen mektepliyi katletti. Az kalsın bütün gayretlerimiz boşa gidecekti. Bereket

3 O vakitler Arapça, Farsça kelimelerle tetabu-i izafet denilen art arda isim tamlamaları yapmak en büyük marifet ve edebi meziyet sayılırdı. Ben de bu modaya uyup bunu yazmışım.

Levent Şahverdi Arşivi

versin Hareket Ordusu zamanında yetişip memleketi yeniden sulha, sükuna kavuşturdu.

Şimdi yine köşelerimize çekilmiş, derslerimize çalışıyoruz. Ara sıra bazı konferanslar oluyor; katılıp istifade ediyoruz. Bu toplantılardan birinde bütün hocalar, bir ameliyat yapmak üzere İstanbul'a gelen meşhur Alman Operatör Prof. Bergman'ı alkışlarla karşıladılar. Profesör, beyin cerrahisi hakkında bir konuşma yaptı. Herkes merakla dinledi. Bir başka gün de askerî ve sivil doktorların büyük bir toplantısı oldu. Askerî Tıbbiye ile Mülkî Tıbbiye'nin birleştirilip bir fakülte yapılması konuşuldu. Bu toplantıda, Almanya ve Fransa'da tahsil görmüş doktorlarla birlikte Dr. Adnan da bulunuyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Gülhane Stajı

Son sınıfı da hercümerç içinde tamamlayıp tabip yüzbaşı rütbesiyle Tıbbiye'den mezun oldum. Birkaç gün gezip tozdum, sonra Gülhane Hastanesi'nde staja başladım. Ve daha ilk günden sıkı bir disiplinle karşılaştım.

Gülhane'de tam bir Alman askerî disiplini hâkim. Wieting Paşa hem baştabip hem müdür. Bazı hocalar, başhemşire ve diğer hemşireler de hep Alman. Hemşirelerin şefkatli bakımları, Alman doktorların sabırlı ve itinalı muayeneleri, bilhassa Alman çalışkanlığının tam bir timsali olan anatomi ve otopsi hocasının orta zekâ ve metodik bir çalışma ile insanın nelere muktedir olduğunu ispata kâfi çabası hemen dikkati çekiyor. Bu doktor her gün hastanede ölenlere otopsi yapıyor, naaşın her tarafını didikliyor, inceleyip tartıyor; etrafına bakmadan dar bir sahada sabahtan akşama kadar uğraşıp duruyor.

Gülhane, bu çok kıymetli hocalarla tam bir ilim ve irfan yuvası. Diğer stajyer arkadaşlarla beraber kliniğine devam ettiğim Süleyman Numan Paşa kâmil bir insan, aynı zamanda bir tıp üstadı; her sözünde bir hikmet, bir nükte saklı. Bütün sınıf, Asistan Tevfik Salim (Sağlam) Bey'le beraber hocamızın etrafına toplanıp şakalı, esprili derslerini can kulağıyla dinliyor,

Levent Şahverdi Arşivi

sonra büyük şevk ve heyecanla hastanedeki vazifesine koşuyor. Ama ders harici dahi olsa bir parça nefes almamıza fırsat verilmiyor. Her hareketimiz dikkatle takip ediliyor. O iri yarı Alman başhemşire bile bize hiç iyi davranmıyor. Belinde asılı bir tomar anahtarla, etrafına korku saça saça, koridorlardan hızla geçerken bizi itip kakmaktan âdeta zevk alıyor.

Velhasıl on sene baskı altında okuyup doktor çıktıktan sonra tekrar talebe gibi görülmek hiç hoşumuza gitmedi. Ara sıra toplanıp muavinlerin aleyhinde konuşuyor, hastane idaresinin sıkılığından şikâyet ediyoruz. Bazı zamanlar sivil elbise giyip vazifeye öyle geliyoruz. Her şeye rağmen, hocalara hürmet ve itaatimiz, müesseseye bağlılığımız tam; derslere devamımız tamam. Ama bu sıralar hastanede dolaşan bir fısıltı var: İçimizden on arkadaş -aralarında benim de adım geçiyor- güya idareye karşı dikbaşlılık yapıyormuş, haklarında Harbiye Nezareti'ne şikâyet varmış. Üstelik şikâyette bulunan da Wieting Paşa'ymış! Bu on doktor Gülhane'den atılmazsa paşa kontratını feshedip Almanya'ya dönecekmiş. Halbuki onun böyle şeylerden kat'iyen haberi olmaz; o sadece ameliyatlarını yapar, bilgilerini, metotlarını öğretir, makine gibi çalışır durur. Hastanedeki askerî idarenin ve sıkı disiplinin manivelasını yalnızca Müdür Muavini Talat Bey elinde bulundurur.

Bu sürgüne mani olmak için bazı arkadaşlar bir hayli uğraştı, fakat çabaları hiçbir fayda vermedi. Kendimizi müdafaa etmemize fırsat dahi verilmedi. Bu gidişle Harbiye Nezareti, Wieting Paşa'nın, daha doğrusu habis ruhlu muavinlerin arzusunu yerine getirecek, en ufak bir tahkikat bile yapmadan bizi sorgusuz sualsiz Erzincan'a sürgün edecek. Bir Tıbbiyeli için bu ne hazin bir akıbet!

Levent Şahverdi Arşivi

Üstelik bütün suçumuz yukarıda saydığım basit şeylerden ibaret. Bunlar idareye karşı itaatsizlik sayılarak binbir emekle yetişmiş on doktor müessesenin feyzinden mahrum bırakılacak. Halbuki arkadaşlar arasında öyleleri var ki, onları İstanbul'dan sürgün etmek memleket için büyük kayıp demek. En başta arkadaşım Rasih başlı başına bir kıymet. Almanca bilgisi, sanatkârlık ruhu, parlak icat ve fikirleriyle kendini göstermiş dahi bir çocuk.[4] Onun kadar olmasa da Hasan Koska da bütün mektep hayatı boyunca yalnız kimya ile ilgilenmiş bir başka mucit arkadaş. O kadar ki, bu ilimle fazla uğraştığı için dalgın ve dağınık, etrafında olan bitenden hattâ hekimlikten habersiz bir hale gelmiş. Salih Defterdar'a gelince: O bir musikişinas. Tıp tahsilinin yanı sıra musikiye büyük emek vermiş, Hafız Ahmed Efendi'den dersler alarak nazariyat ve icraatta üstat mertebesine erişmiş. Diğer arkadaşların da her biri bir sahada kendini yetiştirmiş. Ama kimin umrunda?

Derdimizi dinleyen olmadı. Sürgün yerimize gitmekten başka çaremiz kalmadı. Vapurun düdüğü acı hakikati ilan ediyor. Padişahın keyfi idaresinden kurtulmak için onca mücadele vermişken, Meşrutiyet devrinde rastgele adamların arzu ve heveslerine kurban ediliyoruz. İstanbul'a ve bizi uğurlamaya gelenlere büyük azap içinde güverteden son selamlarımızı yolluyoruz. Boğaz'ın iki yakasına dizilmiş yalıları, konakları, zümrüt yeşili yamaçları seyrederek biraz teselli bulmaya çalışıyoruz. Lakin Gülhane'den, dost ve akrabalardan ve daha bin türlü bağlantılardan, hele sevgililerden ayrılmanın acısını hiçbir şeyle avutamıyoruz…

4 Rasih, Tophane'de kendisine bir yer gösterilecek olsa, bütün fiziki ve tıbbi alet ile merceklerine varıncaya kadar mikroskop ve aksamını imal edecekti.

Levent Şahverdi Arşivi

Aceb kimleri neşvan eyler?
Hangi kâşaneyi buydan eyler?
Hangi dildadeyi sekran eyler?
Bana karşı kimi rüçhan eyler?
Bu tevehhüm beni suzan eyler.
Bu hercai beni giryan eyler.

Sine-i saf-ü sefidi açarak,
Bezmine buy-ü muhabbet saçarak,
Zülfünü arkası üzre atarak
Hele destinde piyale tutarak,
Öyle mestane destan eyler;
Ki beni hüzn-ile giryan eyler.

Şimdi tam neşesini bulmuştur,
Udunu sinesine koymuştur,
Şaikane gülerek çalmıştır,
Sonra bihuş olmuş kalmıştır.
Dem-i mestinde ne cünban eyler?
Bu hayalat beni giryan eyler.

Hangi ağuşa serilmiş yatmış?
Hangi dil zevk-i visalan almış?
Bir derin hab-ı safaya dalmış,
Rüyasında beni görmüş korkmuş,
Diye meclubuna bühtan eyler.
Bu tevehhüm beni nalan eyler.

Levent Şahverdi Arşivi

Akla, hayale, tahmin ve hesaba gelmeyen bu ağır darbe karşısında, Karadeniz'in güzelim sahillerini doya doya seyredemeden, derdimizi ummana dökemeden Trabzon'a geldik. Şehrin her tarafını gezdik, gördük; Soğuksu'ya, Kisarna'ya kadar gittik. Lakin o mübarek şehri, İstanbul'u ve orada bıraktıklarımızı kat'iyen unutamadık.

Asıl ayrılık acısını Trabzon-Erzincan şosesinde duyduk. Geceleri izbe han odalarında düşüp kalktık, haşeratın hücumuna maruz kaldık. Dumanlı dağlarla, uçsuz bucaksız çam ormanlarıyla, koyun sürüleriyle, kaval sesleriyle avunmaya çalıştık. Her mola verişte, Salih Defterdar'ın etrafına toplanıp söylediğimiz şarkılarla feryadımızı dağdan dağa yankılandırdık.

Mahzen-i aşk-ı garamdır o ilahi gözler
Matla-i nur-u safadır o semavi gözler
Gülüsün, gülbünüsün fasl-ı rebiin ey yâr!
Beklerim rah-ı nesimde buyiin ben bikarar...

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Erzincan Hastanesi

Hastane şehrin yedi kilometre kuzeyinde, Vaskirt köyünde. Baştabip Miralay Kadri Bey çok yaşlı bir hekim. Hastanenin idaresi Kolağası (Önyüzbaşı) Kenan Bey'in elinde. Gülhane'den sürgün gelen Bakteriyolog İhsan Sami ve Dr. Zühtü Beyler de bu hastanede ve her şubenin bir mütehassısı var. Birkaç gün içinde bizim de vazifelerimiz belli oldu, her birimize bir koğuş verildi. Bir kısmımız Parabağ'da, bir kısmımız Vaskirt'te tuttuğu evlere yerleşti.

Ovanın sislere bürünerek sıcaktan kavrulduğu bu yaz günlerinde, içinden pırıl pırıl sular akan bahçeli evlerimiz çok serin. Çok rahat ediyoruz, güzel günler geçiriyoruz. Her sabah erkenden kalkıp hastanedeki vazifemize gidiyoruz. İşimiz bitince de evlerimize çekilip bazen sohbet edip bazen şarkı söylüyoruz. Geceleri kırlarda öten ağustos böceklerinin inatçı nağmelerini dinliyoruz. Bazen de renkli hülyalar âlemine dalıyoruz. Fakat daima İstanbul'u, İstanbul'da kalan sevgilileri ve o mesut günleri yâd ediyoruz.

Bazı günler Fırat'ın ortasındaki bir adacıkta Müşir (Mareşal) Zeki Paşa'nın yaptırdığı mesirede eğlenceler düzenlediğimiz de oluyor. Belli ki paşa, Erzincan'da bir hükümdar saltanatı sürmüş. Hakikaten burası çok hoş bir yer. Koru içinde ufak bir

Levent Şahverdi Arşivi

köşkü, sahilde sandalları, süslü kameriyeleriyle hemen Boğaziçi'ni hatırlatıyor. Zaman zaman bana da şiirler ilham ediyor:

Dembedem çaresiz derd ile bitâb
Perişangezer idim tenhalarda
Hele akşamları güzel bir mehtâb
Çıktı mı ben o gece sahralarda

Şimdi hicranzede, mükedder, me'yus
Kaldım Erzincan'ın Vaskirt köyünde
Ruhi nâlanım gece gündüz efsus
Çırpınıp durmada Fırat sahilinde

Erzincan'a geleli daha bir ay bile olmadı ki hastanede geçimsizlik baş gösterdi. İdare heyeti bize baskı yapmaya, hattâ bizi aşağılamaya başladı. Güya bizim Avni'nin koğuşunda sinek varmış, hastalara iyi bakılmıyormuş, bize hasta teslim etmek doğru değilmiş. Bu ve buna benzer onurumuzu kıracak bir sürü laflar…

Halbuki geldiğimiz günden beri bizim de hastanede karşılaştığımız birçok uygunsuzluk var. Sabahtan akşama kadar koğuşlarda kaldığımız için her hata, her yolsuzluk hemen dikkatimizi çekiyor. Basit gibi görünen birçok vakanın aslında ciddi iltihaplanmalar, griplerin ise çoğu kez tifo olduğu, tüberkülozların çoğunlukla teşhis edilmeyip sakat koğuşuna konulduğu, zavallı neferlerin repete *[tekrar]* tedavisi yüzünden dosyaları taşınamayacak kadar kabardığı halde aylarca burada alıkonulduğu ve en sonunda ya tebdil-i havaya ya da birliklerine gönderilerek perişan edildiği gözümüzden kaçmıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca hiçbir yer Erzincan Hastanesi kadar pis ve iğrenç olamaz. Koğuşlar birer mikrop yuvası. Geceleri ağır hastalara yardım edilmiyor. Zavallılar yerlere ihtiyaç gidermeye mecbur kalıyor. Ama bütün bunlar mütehassıs doktorların umrunda mı? Onlar muayenehanelerine bir an evvel yetişmek için üstünkörü bir vizite yapıp alelacele şehre koşuyor, gece nöbetlerine kat'iyen uğramıyor. Bunca rezalet yetmezmiş gibi, bir de askerlik hizmetini koğuşlarda yan gelip yatarak geçiren sahte hastalara tesadüf ediliyor ki, hastane idaresi onları da görmezden geliyor. Hulasa, muhterem doktorları ve idare heyetiyle burası hastaneden başka her şeye benziyor.

Zavallı hastane! Ne fennin son ilerlemelerinden istifade edebilmiş ne de eski şöhreti kalmış. Bencil idarecilerin aldırmazlıkları yüzünden günden güne çürüyüp harap olmuş. Erzincan'daki o muazzam kışlalar, muhteşem müşir dairesi, Müşir İbrahim Paşa ve Alman hocaların idaresinde talim terbiye gören muntazam bir ordu hâlâ imparatorluğun şanlı şatafatlı günlerini hatırlatırken, hastane bunların yanında kangren olmuş bir uzuv gibi kokuşup durmuş. Koridorların, koğuşların pisliği, geceleri kör bir kandil altında inleyen hastaların feryadı, pansumancı neferlerin kaba tavırları, yalnız muayenehanelerini düşünen hekimlerin umursamazlıkları doktorluk mesleği namına utanç verici.

Bütün bunlara şahit olup da isyan etmeden durulur mu? Artık susmak zamanı geçti. Her şeyi olduğu gibi söyleyeceğiz. Rasih'le baş başa verip yazdığımız ve hastanenin bu elim vaziyetini uzun uzadıya anlatarak müesseseyi "maktel" (cinayet işlenen yer) diye vasıflandıran ağır, tafsilatlı, delillere dayalı raporumuzu, heyet-i sıhhiyede okunmak üzere takdim edeceğiz.

Raporumuz okundu ve hastanede büyük heyecan yarattı, mütehassıs doktorlar paniğe kapıldı. Çünkü yazdıklarımız

Levent Şahverdi Arşivi

inkârı imkânsız bir skandalın açığa vurulmasından başka bir şey değildi. Hastane idaresi ne bizi yüksek makamlara şikâyet edebildi ne de bize en ufak bir soru sorabildi. Ama bizi bekleyen asıl tehlike Yusuf Kenan Bey'in sinsi planları. Hastanenin idaresi her şeyi inceden inceye hesap eden bu kurnaz zabitin elinde. Ve bu kindar adamın işi gücü geldiğimiz günden beri bizimle uğraşmak. Şimdi hiçbir şey olmamış gibi davranacak, görünüşte bizimle çok iyi geçinecek, bir müddet bize gülücükler bile gösterecek. Sonunda bir yol bulup her birimizi bir tarafa def edecek.

Meşrutiyet'in ilanı vesilesiyle, 23 Temmuz günü, Vaskirt'in güzel bir bahçesinde verilen mükellef bir ziyafette nutuklar atıldı, güzel sözler söylendi, İttihad-ı Etıbba-i Osmaniye'den söz edildi, şiirler okundu. Bize de hastanenin saygıdeğer birer mensubu sıfatıyla çok ikramlar yapıldı, iltifatlar edildi, o mesut günün anısına resimlerimiz çekildi. Ama, tam biz bu aldatıcı havaya kapılıp olanları unutmaya başlamış gülüp eğlenirken, Yusuf Kenan Bey boş durmuyordu. Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi ile görüşüyor, taburlara dağıtılmamıza karar aldırıyor ve her birimize birer sürgün yeri ayarlıyordu.

Hakikaten birkaç gün sonra bir emir geldi, bazı arkadaşlar nispeten yakın yerlere verildikleri halde, Rasih'le ben, Kerkük taraflarında ayaklanan Barzan Şeyhi'nin üzerine gönderilen Altıncı Ordu'nun halen nerede olduğu bilinmeyen 31'inci Alay'ına sürüldük.

Kenan Bey bizi hastaneden uzaklaştırmakla kalmayıp Dördüncü Ordu'dan da def etti, nihayet rahat bir nefes alacak. Dahiliyeci olmak ümit ve emellerimiz kökünden koparılacak. Fakat biz böyle şeylere aldırış edecek cinsten değiliz. Yaptığımız işten asla pişmanlık duymuyoruz. Tam aksine, tayin edildiğimiz taburun Musul taraflarında bulunması bizi heyecana geti-

Levent Şahverdi Arşivi

riyor. İçimizde köhne bir zihniyete karşı gelmiş olmanın gönül rahatlığı, önümüzde bizi bekleyen uzak diyarlar, eğlenceli bir Arap âlemi, maceralı bir hayat var. Seciyesiz, seviyesiz meslektaşlarla, çürümüş, kokuşmuş bir müessesenin çatısı altında çalışmaktansa, tabur tabur dolaşıp dağ dağ gezeceğiz.

Eşyamızı topladık. Hastaneyle ilişiğimizi kesmek istiyoruz. Ama Kenan Bey bizimle uğraşmaktan vazgeçmiyor, yol paramızı vermiyor. Kıtamızı nerede bulursak maaşımızı da oradan alacakmışız. Eşyamızı taşımak için at, eşek arıyoruz; onu da veren yok.

Beklemekten sıkıldık, şehre inip bir otele yerleştik, yolculuk için hazırlık yapmaya başladık. Evvela, hangi yolu takip edeceğimizi sorduk. En emin ve en işlek yol, Kemah – Eğin (Kemaliye) - Arapgir - Malatya - Elaziz - Diyarbekir - Mardin - Musul yoluymuş. Bir de kimsenin geçmeye cesaret edemediği, daha kısa, fakat çok engebeli ve eşkıya yüzünden tehlikeli Dersim yolu varmış. Biz eşkıyalı yolu tercih ettik. İki katırcı bulup ikişer katır kiraladık.

Bütün eşyamız; her birimizin boynunda asılı birer termojen ve birer süzgeç ile Rasih'in bir sandık dolusu kitap ve cerrahi aleti, bir fotoğraf makinesi ve ayrıca bir bavul, iki portatif karyola, iki de ufak yatak. Her ihtimale karşı yanımıza birer de ufak tabanca aldık. Erzincan'ın sıcak günlerinden birinde yollara düştük. İki katırcı ve dört katırdan ibaret ufak kervanımızla Fırat'ı geçerek Sultan Seydi'ye çıkan yokuşları tırmanmaya başladık. Akşama doğru ilk konak yerimize ulaştık.

Burası Erzincan'ın meşhur ziyaret ve mesire yerlerinden, ama görünürde ne han ne de bina var. Bir yüklük kurup konakladık. Arkamızda gurup eden güneş, karşımızda bütün heybet ve ihtişamıyla yükselen Dersim dağları, başımızda agel-kefiye,

Levent Şahverdi Arşivi

ayağımızda çizmelerle, birer aşiret zabitine benzeyen kıyafetimizle eşyamızın üstüne oturup hatıralara daldık...

Ertesi sabah erkenden kalktık. Keçi yollarından Munzur dağına çıkmaya başladık. Çıktıkça hava hafifledi, serinledi. Doruk noktasında iki metre kalınlığında kar tabakalarına rastladık, hayretler içinde kaldık! Burası artık başka bir iklim, başka bir âlem. Şimdi öyle sarp, öyle ıssız vadilerden geçiyoruz ki -rakım iki bin metreden fazladır- her şey, çiçek, böcek, ufak bir taş parçası bile, temiz, saf, parlak ve güzel. Hakikaten burası Dersim. Tabiatın, kuvvet ve kudretin, hattâ korkunun mutlak surette hâkim olduğu yerler. Henüz sakinlerinden kimse ortalıkta yok. Anlaşılan buralardan yalnızca kurtlarla kuşlar geçer.

Bir dağın zirvesini aştıktan sonra yine taşlık, kayalık patikalardan ıssız ovalara inip Ovacık kazasının bir köyüne geldik, eşyamızı indirip ağaçlık bir yerde mola verdik. Köylülerden yanımıza yaklaşıp hatır soran olmadı. Bu ayrılık gayrılık bize çok

Levent Şahverdi Arşivi

dokundu. Ama, Erzincanlıların tavsiyelerini dinleyip Fırat vadisini takip etseydik bu yaz mevsiminde sıcaktan kavrulacaktık. Şimdi ise yolumuz kısaldı; pırıl pırıl derelerden buz gibi sular içiyoruz, serin ormanlardan geçiyoruz, geceleri eşyamızla kuytu bir yer yaparak tabiatın kucağında, yıldızlı semanın altına yatıp kalkıyoruz; refah içinde seyahat ediyoruz.

Sabahleyin yine erkenden kalktık, etrafı yüksek dağlarla çevrili bir ovadan geçmeye başladık. Dere, tepe, ağaç, kuş, her şey burada da çok güzeldi. Tabiatın sunduğu nimetler karşısında şevkle yürüyerek ovanın bittiği yerde, Munzur Suyu'na geldik dayandık. İçinde inci gibi taşlar parlayan gayet geniş, berrak bir çayın kenarında kısa bir mola verdik. Biraz dinlenikten sonra ormanlık bir vadiye girdik, bir düzlükte koyun otlatan birkaç köylüye rast geldik.

Meğer şehirleri, kasabaları basanlar, tüccar kervanlarını soyanlar, yolcuları tir tir titretenler hep bu beyaz donlu çobanlarmış! Meğer Dersimliler "ş" harfini "s" gibi söyleyerek çok güzel Türkçe konuşurlarmış! Adamların düzgün endamları, parlak gözleri, zekâ ve çeviklikleri dikkatimizi çekti. Bunların hiçbir şeyden korkusu, pervası yoktu. Müşir İbrahim Paşa'nın geçen sene Dersim'e yaptığı askerî harekâtı anlatıp durdular. Topların tarrakalarıyla, projektörlerin parlak ışıkları üzerlerinde fena bir tesir bırakmıştı. Harekâttan ziyade hep bu gibi şeylerden bahsettiler. Bizim zararsız birer zabit olduğumuzu anlayınca daha serbest konuştular.

Uzunca bir müddet hasbıhal edip nefis ayranlarını içtikten sonra çobanlara veda ettik. Dersim'in ıssız, serin ormanlarından bir seyyah sevinciyle geçip akşam vakti bu havalinin merkezi sayılan Hozat'a yetiştik. Kafesli evleriyle meşhur bu şirin kasabada bir gece dinlendik. Ertesi gün Pertek'e geldik.

Levent Şahverdi Arşivi

Pertek, Murat nehrinin kenarında, ince minareli güzel bir camii ve işlek çarşı-pazarıyla gözümüzü, gönlümüzü okşayan bir geçit yeriydi. Atımızı, eşyamızı "gemi" denilen kayıklara yükletip akıntı ile karşı sahile geçtik.

Biraz dinlendikten sonra etrafı eski kalelerle çevrili Harput'u da arkamızda bırakıp hiç mola vermeden Mamuretülaziz ovasına indik. İklim, tabiat, manzara tekrar değişti, ağır bir sıcak başladı. Terden, tozdan berbat bir halde Elaziz'e vardığımızda vakit akşamdı. Katırcılarımıza yol verip bir otele yerleştik, iki gün dinlendik. Ertesi sabah kiraladığımız bir yaylının *[atlı arabanın]* içine keyifle kurulup maceralı seyahatimize devam ettik. Gölcük'ü, Maden'i, Ergani'yi geçip etrafı metin surlarla çevrili Diyarbekir'in Dağ Kapısı'na geldik. Ama nöbetçiler arabamızı durdurdu; kapıdan içeri giremedik.

Etrafta kolera olduğu için Dağ Kapısı'nın biraz ilerisinde, ağaçların arasında, birkaç konik çadırdan ibaret bir yere gide-

Levent Şahverdi Arşivi

cek ve bir müddet karantinada bekleyecekmişiz. Hiç itiraz etmeden gösterilen yere gittik, yaylının içine uzandık, uyuklamaya başladık. Fakat hava karardı, gelen geçti, ortalıkta bizden başka kimse kalmadı, yanımıza uğrayan olmadı!

Bir de baktık, kapıya gelenlerden kıyafetine göre bir şeyler isteniyor, verenler geçiyor, vermeyenler karantinada bekliyor! Bu karantina usulünden bir şey anlayamadık. Bunun koleraya karşı tedbirle bir ilgisi yoktu. Bu halkı soymak için düpedüz bir tezgâhtı! Beklemekten usandık, tekrar kapıya gelip doktor olduğumuzu söyledik. Bir hayli münakaşadan sonra güçlükle şehre girebildik.

Talihin şu garip cilvesine bakınız ki, Dersim dağlarından izzet ve ikram ile geçtikten sonra, medeni bir şehrin kapısında az kalsın haraç verecektik! Bu saçmalık karşısında şaşırdık kaldık. İster istemez, ismini bilmediğimiz şairin şu sözlerini hatırladık:

Geldim yine diyar-ı bekr'e,
Düştüm derd ü bela vü mekre.

Hava sıcak, han pis, ahali koleralı; Diyarbekir hiç hoşumuza gitmedi. Memleketin meşhur karpuzları bile hararetimizi dindirmedi. Bir an evvel yola çıkmak istiyoruz. Fakat daha bir arabacı ile pazarlığa yeni girişmişken, alayımızın Musul'dan ayrılmak üzere olduğuna, hareketimizin tehirine ve son emre değin Diyarbekir'de beklememize dair elimize bir telgraf geçti. Şimdi ne yapacağız? Düşündük, taşındık. Değil son emre kadar, burada bir dakika daha duramayız. Hemen arabacıyla anlaştık, kiraladığımız yaylıya yerleşip şehirden ayrıldık, çöl güneşinin kavurduğu uçsuz bucaksız bir kum ummanına atıldık.

Levent Şahverdi Arşivi

Ama artık ne yol ne iz ne han ne de insan!.. İklim, tabiat, manzara değişti, her tarafta yerle gök birleşti. Masmavi bir hamam kubbesinin altında atların çıngıraklarını, tekerleklerin gıcırtılarını bir ninni gibi dinliyor, hem uyukluyor hem başımıza gelen felaketleri düşünüyoruz. Lakin Diyarbekir'den beri peşimizi bırakmayan bir sürü karasineğin hücumundan ne uyuyabiliyor ne de silsile-i hatıratı takip edebiliyoruz.

Öğle yemeğini çölün ortasında, arabanın gölgesinde yedik. Yaylının altına yerleştirdiğimiz karpuzlar çok işimize yaradı, susuzluğumuzu giderdi. Bu ufak moladan sonra arabanın içine uzanıp akşama kadar kızgın kumlar üstünde yol aldık…

Gölgeler uzadı, gün battı, arabacı arabayı durdurdu, "Bu gece burada kalacağız, çocuklar," dedi. Hiç itiraz etmedik. O ne derse yapacağız. Çünkü o ömrünü bu çöllerde geçirmiş, nice badireler atlatmış, hattâ bu uğurda bir kolu sakatlanmış ihtiyar bir çöl kaptanı. Her tarafı avucunun içi gibi biliyor, her tehlikeyi seziyor.

"Çocuklar, buralarda çöl eşkıyası hiç eksik olmaz. Bir baskın yaparlarsa hiçbirimiz sağ kurtulamaz," dedi kaptan ve arabayı boşaltıp eşyamızla kuytu bir yer yapıp tetikte yatmamızı öğütledi.

Hemen dediği gibi yaptık, huzursuz bir uykuya daldık. Sabaha karşı bir silah sesine uyandık!

Görünürde kimse yok! Bizim kaptan çalıların arkasına saklanan bir karaltıya ateş ederek güya bir hırsızı korkutmuş…

Daha uyuyamadık, arabayı hazırlayıp yola koyulduk. Kızgın kumlar üstünde yalpalayan yaylının içinde, dalgın, suskun bir halde, sallana sallana, gecenin geç bir vakti Nusaybin'e gelebildik. Burası da sıtmalı, berbat, köy gibi bir yerdi. Geceyi bir han damında geçirdik.

Levent Şahverdi Arşivi

Ertesi gün yine ıssız çöllerdeyiz. Hava çok sıcak, otlar sararmış, manzara korkunç, sudan eser yok!.. Bizi bir telaş aldı. Kaptan ise hiç umursamadı. "Merak etmeyin çocuklar, az sonra sizi suya kavuştururum," dedi.

Hakikaten dediği gibi oldu. Öğlene doğru yeşillikli, kayalıklı bir vahaya geldik. Kayaların çukurlarında biriken, üzerleri yosun tutmuş yağmur sularıyla evvela atları suladık. Portatif süzgeçlerimizi daldırarak biz de içtik, hararetimizi dindirdik.

Biraz serinlemiş olarak yolculuğumuza devam ediyoruz. Çulsuz, yularsız, karnı çekik atlara binmiş Araplar, bize yabancı nazarlar fırlatarak yanımızdan geçip gidiyor. Başlarında agel-kefiye, sırtlarında meşlah kendi ülkelerinde serbestçe dolaşan parlak kara gözlü, kara sakallı, yanık tenli çöl sakinleri bunlar. Bizim kaptan da "Çocuklar, bunlar Bedevilerdir" diyor.

Vakit ilerledi, akşam olmak üzere, manzara harikulade: Çöl gurubunun kızgınlığını koruyan yaldızlı ışıkları giderek soluyor. Ahu bakışlı ceylanlar yıldırım süratiyle kum tepeciklerinin üstünden sekip giderek çölün panoramasını görenleri büyülercesine güzelleştiriyor ve tamamlıyor… Ve uzakta bir sürü kara çadır beliriyor.

Arabacı, geceyi selametle geçirmek için bu çadırlarda kalacağımızı söyleyip atları kırbaçladı, arabayı çadırların ortasına sürdü. Gözlerinde Irak'ın ateşi yanan Araplar bir anda etrafımızı çevirdi!..

Koyu esmer tenli, çevik, çalak ve sert karakterli Bedevi vatandaşlar tam çöl uşağı. Cengâverlikleri bellerindeki eğri kılıçlardan belli. Çeviklikleri ve vücutlarındaki âhenk fevkalade. Hele kadınlarınınki antik Roma heykelleri gibi. Rasih bunların fotoğrafını almak istedi. Makineyi doğrultur doğrultmaz hepsi telaşa düştü ve kaçıştı. Anlaşılan bunlar da Dersimliler gibi ıs-

Levent Şahverdi Arşivi

lahat görecek yerde "terbiye tokatı" yemişti! Bereket versin iş uzamadı, Rasih de fazla ısrar etmedi.

Araplar bizi bir çadırın önüne getirip bıraktı. Reisleri içeriye buyur etti. Adetleri üzere koyu, sade bir kahve pişirdi. Kadınlar da ateş yakarak acele bir sac ekmeği yapıp getirdi, katık olarak da tereyağı ikram etti.

Çok memnun kaldık. Bütün gece rahat bir uyku uyuduk. Ertesi sabah dinç, dinlenmiş kalktık. Atımızı, arabamızı hazırladık. Çadırlarına korka korka misafir olduğumuz Bedevi dostlardan üzülerek ayrıldık.

Levent Şahverdi Arşivi

Tabur Tabipliği

Musul, Dicle nehrinin kenarında, karşı sahildeki Yunusnebi köyüne tahtadan bir köprüyle bağlı büyük bir çöl şehri. Ahalisi Arapça, Türkçe, Kürtçe konuşuyor. Çarşı-pazar arı kovanı gibi. Rasih'in taburu alay karargâhı ile birlikte Siirt'e gitmiş. İkinci Tabur benim taburum, o da hareket etmek üzere. Asker uzun müddet doktor yüzü görmemiş. Bize çok iltifat edildi; çok iyi karşılandık. Alayda rütbemize uygun binek hayvanı olmadığı söylenince hemen pazara koştuk. Güçlü, dayanıklı, güzel atlar gördük. Yedişer lira verip biri al, biri doru iki at satın aldık.

Dünyada at kadar güzel, onun kadar faydalı başka mahluk var mıdır acaba? Bu mübarek hayvan hayatımıza o kadar karışmıştır ki, onsuz yaşamanın imkânı yoktur zannederim. Hele bizimkilerdeki endam, hassasiyet, zarafet, bilhassa gözler, bakışlar fevkalade. Ama benim doru at biraz haşarı ve huysuz. Yanına yaklaşınca kulaklarını kısarak ısırmak istiyor. Hayvanı bu huyundan vazgeçirmek için bir hayli uğraşıyorum. Boynunu okşayıp seviyorum, ona üzüm-şeker yediriyorum. Aramız şimdi daha iyi. Eyerini ve koşum takımını hazırladım. Her gün gezip dolaşıp egzersiz yapıyorum. Seyis tımar ederken başında durup keyifle seyrediyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Musul'da ayaküstü konuşmalarda ve kahve sohbetlerinde mevzu dönüp dolaşıp hep cins Arap atlarına dayanıyor. Anlatılanlara göre bunlar, adi beygirler gibi önleri yemlik, arkaları pislik, kaba ve hantal olmaz; gösterişsiz, karınsız, nalsız, çulsuz olup çölde ceylanlar gibi sade otla beslendikleri ve tımar görmedikleri için, kalemleri ince, gözleri parlak ve hassas olurlarmış. Cins atların ayrıca bir takım ölçüleri varmış. Üç yeri uzun, üç yeri kısa, üç yeri geniş, üç ayağı sekili, alnı akıtmalı, boynu servili olanlar pek makbul sayılır, Hamdani, Saklavi gibi secereli taylar, daha bir bacağı doğar doğmaz yüz altına satılırmış. Bazı işaret ve alametler ise uğursuz sayıldığından öylelerini saklamaktansa alınlarına bir kurşun sıkıp öldürmek evlaymış. Ama cins Arap atlarının asıl meziyetleri gazvelerde meydana çıkarmış. Bir muharebede geri çekilenlerin yoluna derin bir su birikintisi rastlamış; atları secereli ve yürük olanlar kaçıp kendini kurtarmış. Adi beygirlere binenlerse, düşmanın hücumuna maruz kalıp kâmilen kılıçtan geçirilmiş. Cins atlardan birinin de bir gazvede, yaralanıp yere düşen süvarisini dişiyle yakalayıp terkisine atarak kurtardığını rivayet ederler.

Cins Arap atlarından başka Musul'un kahvehaneleri de ayrı bir âlemdir. Bu çöl diyarında vakit, umumiyetle nehir kenarındaki serin, havadar kahvehanelerde geçirilir. Gayet geniş salonların bir köşesinde birbiri üstüne oturtulmuş iki büyük küp görülür. Üstteki sızdıran küpe Dicle'nin bulanık suyu doldurulur, alttakinden gayet berrak, temiz bir su alınır. Bu âdeta bir Berkfelt süzgecidir. Fakat kahvehanelerde asıl dikkati çeken husus kahve servisidir. Bunu anlatmadan geçemeyeceğim:

Kahvehaneye oturduktan sonra önünüze durmadan kahve getiriliyor. Önce bir adam elinde iç içe oturtulmuş bir yığın kulpsuz, kallavi fincanlarla geliyor, bir tanesini masanıza bırakıp gidiyor. Arkasından bir başka adam iri bir cezveden fincanınıza bir parça kahve döküp geçiyor. İçince insana ferahlık

Levent Şahverdi Arşivi

veren fevkalade nefis bu mayi biraz kakula kokuyor. Ama siz daha kahvenizden bir yudum almaya fırsat bulamadan fincanları toplayan garson başınıza dikiliveriyor, temiz bir fincan bırakıp eskisini kapıp götürüyor! Ve elinde cezvesiyle kahveci tekrar beliriyor!.. Bu minval üzere dilediğiniz kadar içiyorsunuz. "Pes!.." dedikten sonra getirmiyorlar.

Bu kahvelerin pişirilme tarzı da basit değildi. Ocakta irili ufaklı içi kahve dolu bir sürü cezve durmadan kaynıyor, zaman zaman kahveler cezveden cezveye aktarma edilerek süzülüyor, geriye gayet koyu kıvamda bir kahve özü kalıyordu. Diyarbekir'deki hanlarda ve Bedevilerin çadırında içtiğimiz kahveler de aynı şekilde hazırlanmışlardı.

Güneşli, güzel bir sonbahar günü Siirt'e gitmek üzere alayımız Musul'dan ayrıldı. Tabur kumandanımız vekil bir yüzbaşı. Alayda sıhhiye teşkilatı gayet muntazam. Taburlarda doktordan başka birer cerrah ve birer eczacı var. Sıhhiye onbaşıları hep bilgili, tecrübeli çocuklar. Mevcut ilaç ve malzemeyle, alay bir yerde toplandığında ufak tertip bir hastane açmak mümkün. Ayrıca taburla uzun bir yola gitmek çok hoş. Hastanelerin pis, kokuşmuş havasını teneffüs etmektense, askerlerle açık havada yürümek, gün boyu verilen kısa molalardan sonra akşamüzerleri bir orman veyahut bir su kenarında çadır kurup konaklamak çok güzel. Bir yanda atlar tımar ediliyor, öbür yanda kazanlar kaynatılıp yemekler pişiriliyor; bize de ilaç sandıklarıyla bir yüklük kurup ayak vizitesi yapmak kalıyor. Bu oldukça basit bir iş: Başı ağrıyana kinin solüsyonu, öksürene Dower tozu, yarası beresi olana tentürdiyot ve 24 saat istirahat. Hayat boyu dağlarda jandarmalık yapmış neferler hep iri yarı, pala bıyıklı, siyah elbiseli, kırmızı fesli, vücutları sırım gibi. Mecbur kalmadıkça hiçbiri viziteye başvurmuyor. Tabur tabipliği çok kolay ve eğlenceli. Fakat yüzbaşının tavır ve hareketleri hiç hoşumuza gitmedi. Adamın bir gözü daima kanlı, çapaklı. "Kör

Levent Şahverdi Arşivi

Yüzbaşı" namıyla da anılan bu kirli sakallı, kılıksız adam, her akşam rakı sofrasını kurup sağa sola küfürler savurarak içiyor, cerrah ve eczacıya yaptığı laubaliliği bize de reva görüyor.

Siirt'te bizi, uzun boylu, kara sakallı, altın çerçeve gözlüklü Harputlu Cemal Bey karşıladı. Bu sevimli binbaşının askerî nüfuzu pek yok ama o, herkesin sevip saydığı bir kumandan. Anlattığı hikâyeler, bilhassa Yemen hatıraları çok enteresan. Onu kendimize daha yakın bulduk. Üçüncü Tabur Kumandanı Baha Bey ve diğer zabitlerle de ahbaplık kurduk. Bir kısmıyla aramız iyi, fakat temasımız az. Bir ev buluncaya kadar şimdilik hastanede kalıyoruz.

Aynsalip mahallesindeki hastane bir revirden farksız. Kadrosunda bir eczacı ve bir cerrah var. Ahmet Efendi zeki, kurnaz, çok becerikli bir cerrah. Bölüklerin bütün sıhhi işlerini uzun zamandır elinde tutmuş. Ufak bir rahatsızlığı olan alaylı, mektepli bütün zabitler ona başvuruyor, neferler de onu hekimbaşı biliyor. Ama bizim gelişimizle kredisi biraz azaldı. Ahmet Efendi bu yüzden bize pek yüz vermiyor, kendisini "Ulan cerrah!" diye çağıran Kör Yüzbaşı'ya selam durmaya devam ediyor. Eczacı Nazif Efendi ise terbiyeli, bilgili, bize ve diğer doktorlara saygıda kat'iyen kusur etmeyen, vazifesinden başka bir şey düşünmeyen, etliye sütlüye karışmayan bir eczacı. Tek kusuru alkolik olması. Sabahleyin erkenden kalkıyor, mezüreye bir miktar alkol koyuyor, üzerine biraz esanslı şurup ilave ediyor, mahmurluğunu bozduktan sonra ancak iş görecek hale geliyor.

Bu saydıklarımdan başka Siirt'te, belediye eczanesine bakan bir başka eczacı, ihtiyar bir belediye hekimi ve bir de kolonyal şapkası, Avrupai kıyafeti ve garip tavır ve hareketleriyle herkesin dikkatini üzerine çeken, kırma mavzerini omzuna takarak sık sık Botan suyu vadisindeki sarp kayalıklarda dağ ke-

Levent Şahverdi Arşivi

çisi avına çıkan, bir doktordan çok bir komitacıya benzeyen, Beyrut Tıbbiyesi'nden mezun bir Ermeni operatör var.

Levent Şahverdi Arşivi

Siirt'in iklimi ılımandır derler ama bu seneki kış çok fazla. Şehir aylardır kar altında. Kurtlar her tarafa hücum etti. Civar köy ve kasabalarla alışveriş kesildi. İhtiyarların rivayetine göre yetmiş-seksen seneden beri böyle kış görülmemiş. Güya bu sene çöle bile kar yağmış, soğuktan bütün hayvanat telef olmuş!

Memleket ve halkın örf ve âdetleri hakkında bazı bilgileri de not ettim:

Siirt, deniz seviyesinden 540 metre yüksekte, Bitlis vilayetine bağlı bir mutasarrıflıktır. Şehrin önünde üç tarafı dalgalı tepelerle çevrili oldukça geniş, bağlık bahçelik bir ova uzanır. Ovada her türlü sebze ve meyve yetişir. Siirt'in bilhassa üzümü çok lezzetlidir. Sor mahallesinin karşısındaki yamaçların manzarası daima yeşil bıttım ağaçlarıyla çok güzeldir.

Ahalinin ahvaline gelince: Çarşı-pazarda Türk, Kürt, Ermeni, Kildani, Süryani gibi her milletten adam dolaşır ve Arapça, Kürtçe, Türkçe konuşur. Hepsi çok çalışkan, girişken, tüccar zihniyetli insanlardır; ekserisi Müslüman'dır. Kadınları -İslam, Hıristiyan- tesettürlüdür. Erkekler de Eruh'ta imal edilen şayaktan geniş, uzun bir pantolonla Siirt'te dokunan kısa tüylü abadan elbise giymekte ve başlarına beyaz keçe külah koyup onun da üzerine yazma bağlamaktadır.[5]

Siirtlilerin evlerini yapış tarzı da kendilerine mahsustur. Evler, ufak taş parçaları "ces" denilen bir tür alçı ile birbirine tutturularak yapılır. Sedef manzaralı bir madde olan ces, büyük tabakalar halinde şehrin yakınlarından çıkarılır, yaz günleri mahalle aralarında çadır şeklinde istif edilir, bir ocak yeri bırakılıp etrafı çamurla sıvanır ve altında üç gün üç gece odun yakılır. Bu suretle taşın suyu gider, geriye kireç gibi bir şey kalır. Sonra ustalar bunu meydana çıkarır, tokmaklarla ezer, toz

5 Vaktiyle bu külahlar çok daha uzunmuş, yarım metre olanları dahi varmış. Bir mutasarrıf bunların boyunu kısalttırmış.

Levent Şahverdi Arşivi

haline getirir; bina yapılacağı vakit bir leğenin içinde su ile karıştırıp bir ellerinde bir taş parçası öbür ellerinde ces, durmadan "cib ces, cib hacer..." diye diye taşları üst üste dizerek kubbe tavanlı, üç-dört odalı bir ev yapmaya başlar. Ces ile hacer *[taş]* birbirine süratle yapıştığı için ustaların şâkul kullanmaya fırsatı olmaz. Bu yüzden binalarda düzgünlük ve sağlamlık aranmaz. Fakat ocak yerleri ve tavan süsleri çok güzel olur. Ayrıca içleri dışları beyaz olup Siirt'in evleri göze temiz ve hoş görünmektedir.

Siirtlilerin örf ve âdetlerinden de biraz bahsedeyim ama halk arasında öyle garip âdet ve inançlar yaygındır ki, onları birer birer saymaya girişecek değilim. Yalnızca bir tanesini zikretmekle yetineyim. Ezcümle, "Ateş Geceleri" diye bir geceleri vardır ki, o gece kadınlar minareye çıkıp hep bir ağızdan "Ya kevkebi! Ya kevkebi! İc'al zevci himeran irkebi!" diye bağırır. Mânası: "Ey yıldızım (bahtım), kocamı merkep yap da üstüne bineyim" demektir!

*

Bahar aylarının teşrifiyle bazı mühim yerlere, özellikle Eruh, Pervari gibi uzak kaza ve köylere, asayişi sağlamak üzere müfrezeler gönderilmişti. Bunların hastalarına bakmam istenince bu vazifeyi memnuniyetle kabul ettim, vaktiyle Bedirhanilerin hüküm sürdüğü yerleri görecektim.

Siirt'ten ayrılırken doru at, oynaya zıplaya yokuşlara tırmandı, ben de düşmeyeyim diye üstünde bir hayli zahmet çektim. Botan suyu vadisine gelince hayvan yoruldu, normal yürüyüşüne geçti, sarp ve fundalık yamaçlarda zorlukla ilerledi.

Levent Şahverdi Arşivi

Taşlık, kayalık gibi görünse de bu havali, altı üstü kıymetli hazineler taşıyan bakir bir araziydi. Çayın kenarında çok eski devirlerden kalma büyük mağaralar vardı. Bazı yerlerde, köylülerin ateş yakmak için çıra gibi kullandıkları çamur kıvamında siyah bir mayi suya sızıyordu.

Karşı kıyıya geçecek yer aradım, bulamadım. Yalnız, bir uçurumun kenarında, yan yana uzatılan iki uzun ağacın üstüne ince dallar dizilerek yapılmış köprü gibi bir şey gördüm. Bu tam keçilere göre bir köprüydü ama mecburen ben de bu sallanan köprüden geçecektim. Atımdan indim, hayvanın yularını tutup köprüye doğru ilerledim. Kayalara çarpa çarpa, köpükler içinde akıp giden Zorava suyuna bakınca, Zaho çayını geçerken atlattığım tehlikeyi hatırladım.

Musul'dan Siirt'e gelirken tabur Zaho çayını geçmiş, karşı düzlükte ordugâh kurmuştu. Biz de Dr. Rasih ve diğer bölük kumandanlarıyla beraber kasabada biraz dolaştıktan sonra ordugâha geçmek üzere atlarla suya dalmıştık. Fakat su gittikçe derinleşiyor, akıntı artıyordu. Meğer orası geçit yeri değildi. Etrafımda karanlık girdaplar belirmişti. Büyük bir süratle akan su önüne geleni yutuyordu. Sağa sola, hiçbir tarafa manevra yapamıyordum. Karşıma dik bir bayır çıkınca dehşet içinde kalmıştım. Artık geri de dönemezdim. Yelesine yapışıp atımı can havliyle mahmuzlamıştım. Hayvan büyük bir gayretle son bir hamle yaparak karşı sahile çıkınca rahat bir nefes almıştım. Ve bu hadise hemen bana Musul'da hikâyesini dinlediğim Arap atlarını hatırlatmıştı. Doru atın kıymeti gözümde bir kat daha artmış, boynuna sarılarak yüzünü gözünü öpüp okşamış, ona üzüm-şeker yedirmiştim. O da büyük kara gözlerini süzerek, kulaklarını kısarak bana karşılık vermişti.

Aynı korkuyu bana tekrar yaşatan Zorava suyunu heyecan içinde geçtim, ancak akşama doğru Eruh'a gelebildim. Ahaliyi

Levent Şahverdi Arşivi

hep şal dokurken buldum. Siirtliler gibi bunların da kıyafeti uzun külah, uzun pantolon, tipik Siirt modasıydı ve bu havaliye hükmedenler hâlâ ağalar, beylerdi. Fakat etrafı uzun uzadıya gezecek vaktim olmadı. İşimi bitirip Siirt'e döndüm ve hemen Ziyaret Tuzlası'ındaki müfrezemize hareket ettim.

Tuzlalar gelir kaynağımızdır, maaşımızın alındığı yer burasıdır. Bu yüzden daima askerî birliklerle takviye edilir, bilhassa hasat mevsiminde müfrezelerin vücuduna ihtiyaç duyulur. Bitlis yolu üzerinde ve bir dere içindeki bu ufak köy, memurlar ve müfreze sayesinde büyükçe bir kasaba olmuştur. Lakin havası ağır ve sıtmalıktır, askerlerden ve ailelerinden hastalanan çoktur. Kasabaya "Ziyaret Tuzlası" denilmesinin sebebi, etrafı çevrili ufak bir türbe içinde, Veysel Karani Hazretleri'nin kabrinin burada bulunmasıdır. Mescidin kapısında, vaktiyle Garzan'da kaymakamlık yapmış olan Şair Eşref'in bir kasidesi yazılıdır:

Hayatında vilayet sıtı tutmuştu bütün dehri
Mematında aceb mi cilvegâh eylerse üç şehri
İnanmazsan bu kavli, sor kenarından geçen nehri
Bu dergâh-ı mukaddes merkad-i Veysel Karani'dir
Yüzün sür hâki pake aynı kahli İsfahanidir.

Ziyaret Tuzlası'nda bir hafta kadar kaldım. Lazım gelen tıbbi yardım ve tedavilerde bulunduktan sonra her tarafı gezdim, gördüm. Bir hastaya bakmak için Tillo köyüne dahi uğradım. Köye gelince hayretler içinde kaldım. Burası daha büyük bir ziyaret yeriydi, köyden çok mamur bir şehir gibiydi. Binalar Siirt'tekilerden daha muntazam, daha güzeldi. Anlaşılan mütevelliler çok müreffeh bir hayat sürüyor, bu havaliye de bey-

Levent Şahverdi Arşivi

ler, şeyhler hükmediyordu. *Marifetname* sahibi İbrahim Hakkı Hazretleri'nin türbesi de buradaydı. Gittim onu da ziyaret ettim. Türbenin ziynet ve ihtişamı gözlerimi kamaştırdı. Sandukanın etrafında pırıl pırıl parlayan som gümüşten parmaklık da fevkalade müzeyyendi.

> Eylül 1911. Meşrutiyet ilan edildi, hükümet oldukça adil bir idareye girişti, lakin memleket kargaşadan, isyanlardan, Yemen harplerinden, Arnavutluk harekâtından bir türlü kurtulamıyor. İtalyanlar Trablusgarb'a saldırdı. Ermeniler de bizi içimizden vurmak için komita faaliyetine hız verdi.

Alayımızın numarası 91 olarak değiştirildi. Pervari, Eruh ve Çölemerik'teki müfrezelerle birlikte Malatya'ya hareketimiz emredildi. En başta Alay Kumandanı Raif Bey olmak üzere uzun yürüyüş kolumuz, Teşrinievvel'in sıcak bir gününde (4 Kasım 1911) uğurlamaya gelenlere veda etti, Garzan ve Batman çaylarını geçip hep köy kıyılarında konaklayarak, sulh zamanı uzun bir yola gitmenin olanca zahmet ve sevincini tadarak bu havalinin en büyük merkezi Diyarbekir'e geldi.

Daha evvel de gelip gördüğüm, Dicle kenarındaki, 660 rakımlı bu eski ve büyük şehri şimdi yakından tanıma fırsatı buluyorum. Şehrin dört bir tarafını, bir taşı bile yerinden oynatılamayacak kadar sağlam, kara taştan yapılma duvarlı surlar çeviriyor ve bu metin surlardan şehre, Dağ Kapısı, Urfa Kapısı, Mardin Kapısı, bir de Şat Kapısı olmak üzere dört kapıdan giriliyor.

Biz Şat Kapısı'ndan girdik. Neferler hemen sağa sola dağıldı. Ben de pazar yerini dolaştım, biraz alışveriş yaptım. Aslında Diyarbekir güzel bir şehir. İnsanları son derece zeki ve

Levent Şahverdi Arşivi

çalışkan. Esnafın sanat ve ticarete kabiliyeti fevkalade. Kasım ayı olmasına rağmen sıcak çok fazla. Yılanlar, akrepler ve türlü türlü haşerat sokaklarda kol geziyor. Lakin ahalinin bunlardan korkusu yok. Güya buranın akrebi yalnız yabancıları sokarmış. Yine de herkeste bir çıban görülüyor.

Bu memleketin en çok hoşumuza giden ikisini bir merkep taşıyacak kadar büyük karpuzları olup ortadan ikiye kesilerek dükkanlarda sergileniyor ve zevkimizi okşuyor. Dicle kıyısında kuş gübresiyle yetiştirilen bu mübarek meyve, Diyarbekirliler için büyük bir nimet. Çünkü memleketin suları içilecek gibi değil. Su yolları bozuk, künkler delik deşik; suların sızmaması için kanallara durmadan saman dökülüyor. Saman bulamadıkları zaman gübre dahi dökerlermiş! Hararetini dindirmek isteyen bu yüzden hep karpuza koşuyor.

Yağmurlu bir günde Diyarbekir'den ayrıldık. Yürüyüş kolumuz iki endaze bir konak ilerliyor. Ergani bakır madeninin önündeki dere masmavi. Sebebi bakır sülfat. Her tarafta madenler, gazlar boş yere akıp gidiyor ve hep Dicle'ye dökülüyor. Rivayete göre, Ab-ı Hayat da Fırat'a akarmış.

Geçtiğimiz yerler ekime elverişli, bereketli, fakat ahali sıtmalı; büyükler sapsarı, küçükler dalaklı. Neferler arasında da sıtma görülünce Eczacı Nazif büyük bir şişe sülfat dö kinin hazırladı. Kinin taburlarda her derde deva; neferler sırayla bu acı ilacın tadına baktı.

Gölcük'te alay, gölün kenarında konakladı. Taburlar hemen açıldı saçıldı, istirahate çekildi. Manzara burada çok güzel. Batmaya yüz tutan güneşin son ışıkları gölün sathında rengârenk pırıltılarla sönüp gidiyor, ordugâh faaliyet içinde: Çadırlar kurulmuş, kazanlar kaynıyor. Atlar kişniyor, tımar ediliyor. Askerler silahlarını çatmış, yarenlik ediyor. Zabitler de ateşin et-

Levent Şahverdi Arşivi

rafına dizilmiş; bütün gözler Cemal Bey'in üzerinde: Herkes yeni bir Yemen hikâyesi bekliyor…

Alay Gölcük'ten sonra Elaziz'e geldi. Musul'a giderken Rasih'le beraber iki gün kaldığımız Elaziz de çok hoş bir şehir. Uzaktan uzağa yine türküler, mayalar işitiliyor. Mülazım Namık yanık sesiyle bir Harput ağzı söyledi, o türkülere eşlik etti. Gece herkes tiyatroya gitti.

Ertesi sabah alay Elaziz'den de hareket etti. İzoli'de Fırat'ı gemilerle geçip bu havalinin bağ ve bahçeleriyle meşhur şehri Malatya'ya geldi. Alay karargâhı ile Birinci Tabur Arapgir'e gitti. İkinci ve Üçüncü Taburlar Malatya'da kaldı. Bu değişiklik beni aziz arkadaşım Rasih'ten ayırdı.

*

Her evden geçen, geçtiği her yere bereket, içenlere sağlık bahşeden berrak suları, bağları, bahçeleri, türlü türlü meyvesi, bilhassa armudu, dünyaca meşhur kayısısı, velhasıl her şeyiyle Malatya yaşanacak memleket. Fakat ben bekâr olduğum için mahalle arasında ev bulamadım, şimdilik revirde yatıp kalkıyorum ve yavaş yavaş bu güzel şehri ve insanlarını tanımaya çalışıyorum.

Malatya'da, kışlalardan uzakta, tarlalar içinde, kerpiçten birkaç bina görülür. Burada Almanlar tarafından bir körler mektebi açıldığını duydum ve hemen her gün kışlanın önünden geçen biri erkek, biri kadın iki Alman Protestan misyoneriyle karşılaşıyorum. Herr Cristoffel ile kız kardeşi Hedwig bu mektepte çalışırlarmış. Onlarla tanışıp Almancamı ilerletmek istedim. Bir mektup yazarak düşüncemi arz ettim.

Levent Şahverdi Arşivi

Derhal cevap geldi, haftada iki gün belli bir saatte kendilerini ziyaret edebileceğim bildirildi. Ertesi gün gittim, Herr Christoffel'le tanıştım.

Christoffel çok ansiklopedik bir adam. Her sahada bilgisi var ve durmadan araştırıyor. Çalışma odası türlü türlü kitap ve dergilerle dolu. Bilhassa *Der Islam* hemen dikkati çekiyor. Mektep ise ortasında avlusu bulunan birkaç daireden ibaret eski bir çiftlik binası. Duvarlar badana edilmemiş. Kerpiç tabii rengiyle görünüyor. Yirmi-otuz kadar kör Ermeni çocuğu -aralarında Ahmed adında bir Türk çocuğu da var- mektebe toplanmış. Çocuklara okuma yazma, elişi ve musiki öğretiliyor; sepet, zembil gibi şeyler yaptırılıyor, geliriyle mektebin masrafları karşılanıyor. Christoffel ve kız kardeşi Hedwig de senede bir-iki ay sırayla Almanya'ya giderek zenginlerden topladıkları yardımlarla bu hayır kurumunu ayakta tutmaya gayret ediyor.

İki kardeşin, bir Türk zabitiyle tanışmış olmaktan duydukları memnuniyeti her fırsatta dile getirmeleri ve akşamüzeri bir çay ikram edip yol etmeleri bana cesaret verdi. Artık haftada iki gün mektebe geliyorum, Christoffel bana *Wilhelm Tell*'den hikâyeler okuyor, bir yandan da hadisenin geçtiği yerlerin renkli bir albümünü gösteriyor. Christoffel olmadığı zamanlar dersi Hedwig veriyor. Aslında bir ses sanatkârı olan bu güzel kızın dilinde Almanca daha da incelip müzikal bir ton alıyor. Bu suretle ben de hem Almancamı ilerletiyorum hem Almanları yakından tanıyorum, başıma gelen felaketleri unutarak Malatya'da mesut, bahtiyar günler geçiriyorum.

Almanların hiç ummadığım samimi dostluklarına karşılık olarak kendilerine zarif bir semaver hediye ettim ve kısa zamanda Malatya'da başka arkadaşlar edindim. En sık temas ettiğim şahıslar, belediye tabibi Kemal Bey ile onun etrafında

Levent Şahverdi Arşivi

toplanan, tahrirat kâtibi Talat, hükümet baytarı Murad, ipekçilik uzmanı bir Ermeni ve diğer münevver gençler. Hemen her akşam Kemal Bey'in evinde bir araya geliyoruz. Talat Bey çok hoşsohbet ve nüktedan. Ben daha ziyade onun yazdığı şiirlerle ilgileniyorum. Tatil günleri şehrin civarında uzun yürüyüşler yapıyorum. Malatya'ya bir saat mesafede, Tohma çayı yakınlarında Eski Malatya denilen bir yer vardır, işte oraya kadar gidiyorum. Eski camilerin ve tarihi eserlerin harabelerini geziyorum. Şehrin bir deprem sebebiyle yıkıldığı söyleniyor. Battal Gazi'nin de burada harp ettiği rivayet edilir. Bir başka rivayete göre, Nizip Muharebesi'nde burası ordumuz tarafından kışlak olarak kullanılmış, ahali evini, barkını terk ederek bağına, bahçesine çekilmiş ve asker gittikten sonra bir daha eski yurduna dönmemiştir.

İşte bu Eski Malatya denilen yerde ve zaman zaman Malatya sokaklarında başka hiçbir yerde görmediğim birtakım adamlarla karşılaşıyorum. Kara kaşlı, kara gözlü, kara top sakallı, mor cepkenli, şalvarlı, rengârenk sarıklı, cengâver kılıklı, palaskalı, ekserisi süvari Dirican aşiretine mensup bu insanların asıl mekânı Alacadağ imiş. Ama aşiret dedimse, Dersim'de ya da Musul taraflarında çölde gördüğümüz aşiretler zannedilmesin! Bunların tavır ve hareketlerinde, örf ve âdetlerinde, medeniyetler kurmuş, büyük zaferler kazanmış ve aynı muvaffakiyetleri her zaman her yerde tekrarlamaya muktedir bir kavmin asaleti görülüyor. Bilhassa kabzası süslü eğri kılıçları, harp için yapılmış koşum takımları, dayanıklı atları, Viyana önlerindeki Kara Mustafa Paşa sipahilerinin kışlamak üzere Malatya'ya gelip yarın tekrar sefere çıkacakmış gibi hazırlık yaptıkları izlenimini uyandırıyor, beni heyecana sürüklüyor.

Erzurum Rus konsolosu Malatya'ya gelmiş, Abdullah Efendi'nin hanına inmiş. Kendisine bir bir hoş geldin diyelim

Levent Şahverdi Arşivi

dedik; Üçüncü Tabur Kumandanı Baha Bey'le gittik, vazifemizi yerine getirdik.

Konsolos cenapları iri yapılı, Tatar simalı, vakur duruşlu, asker tavırlı bir diplomat. Hava değişimi için Mısır'a gidiyor. Madamı Almanca konuşuyor. Ekselansın Mısır'a gitmek için Doğu Anadolu'yu ve Suriye'yi baştan aşağı bir yaylı araba ile geçecek olması gözlerden kaçmıyor. Herhalde kendileri bir erkân-ı harp zabiti ve vatanın bağrında bir tatbikatta bulunuyor!

Noel gecesi, Almanların misafirleri arasında konsolos cenapları da var. (Ben de davetliler arasındayım.) Herkes çam ağacının etrafında toplandı, nutuk attı, yemek yedi, sabaha kadar eğlendi.

Mart 1912. Kâhta kazasında eski eserler varmış, bunları ziyaret etmek üzere bir grup Amerikalı üniversite talebesi başlarında hocalarıyla yola çıkmış. Ben içimden, Kâhta'daki antikiteyi Amerikalılar bile biliyor da bizim haberimiz yok, diye geçirirken, mutasarrıf bey meğer başka yönden telaşa düşmüş: Kâhta'da, hükümet konağında bile bir abdesthane yokmuş!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Erzincan'a Hareket

Bizim tabura Abdülhamid Efendi adında Diyarbekirli bir binbaşı verildi. Kara, kuru, zayıf, çelimsiz fakat asker ruhlu, sert karakterli bu cesur ve dindar zabit tabura derhal nizam ve intizam getirdi; Siirt'teki aşiret hayatı kalmadı. Artık askerler sabahtan akşama kadar durmadan talim yapıyor. Ben de sıhhiyecileri başıma topladım, "seferde sıhhi hizmetler" dersi vermeye başladım. İnsan vücudunu, kan dolaşımını, ana damarlara yapılan baskıyla kan kesme yollarını, pansumanları anlatıyorum. Okuma yazma bilmeyen neferlerin söylediklerimi eksiksiz tekrar etmelerine, en zor meseleleri derhal kavrayıp sorduğum sorulara kesin cevaplar vermelerine hayran kalıyorum. Hele fazla kan kaybetmiş bir ağır yaralıda, kanı hemen kesmek için ne gerekiyorsa hiç hatasız yapmalarına ve maharetle sargı sarmalarına çok memnun oluyorum, onlarla gurur duyuyorum.

Dersler haricinde günümün büyük kısmı revirde hastaların dertlerini dinlemekle geçiyor ve mesaimin çoğunu talimden kaçmaya çalışan sahte hastalar işgâl ediyor. Böylelerine çok sinirleniyorum, hepsini Eczacı Nazif'e havale ediyorum. Nazif de işin kolayını buldu. Bir fincan kinin solüsyonun içine birkaç damla "assa foetida" damlattıktan sonra hasta numarası yapana

Levent Şahverdi Arşivi

içiriyor. Bundan daha iğrenç, daha acı ilaç yoktur. Dilini değdiren yüzünü gözünü buruşturarak savuşup gidiyor ve bir daha yanımıza uğramıyor.

Ordu dağınık kıtalarını bir merkezde toplamaya başladı. Alayımıza Erzincan'a hareket emri verildi. Taburlar Erzincan'ın muazzam kışlalarında askerlik ruhunu daha iyi tadacak, daha esaslı talim terbiye görecek. Şimdi alaya hummalı bir faaliyet hâkim. Her tarafta heyecanlı bir hava esiyor. Askerlik hayatının en tatlı, en güzel anları. Herkesin kendine göre bir meşgalesi var. Neferler çarşıya pazara dağılmış alışveriş yapıyor, eksiğini tamamlıyor. Ben de hazırlandım, reviri topladım. Sık sık kışlaya uğrayıp koğuşların muayenesini yapıyorum. Sabahtan akşama kadar güneşin altında koşuşup duran askerlerimizin tunçlaşmış yüzleri, itaatkâr tavırları beni onlara öyle bağlıyor ki aralarında bulunmaktan, hizmetlerine koşmaktan büyük zevk alıyorum. Artık koğuşlardaki mavzer, kasatura ve palaska kayışlarının kendine özgü meşin kokusuna da iyice alıştım. Öyle zannediyorum ki bu koku, bütün Türk silahşorlerinin ve cengâverlerinin en hoşlandığı bir rayihadır.

10 Mayıs 1912. Yarın sabah erkenden yola çıkacağız. Hocam sayılan Christoffel'e bir pusula ile veda ettim. Alman misyoneri de dostluğumuzun hatırlanması kaydıyla bana bir İncil gönderdi. Hediyesinin içinde, beni bir hayli düşündüren, kısmen dini, kısmen siyasi bir mektup vardı ve şu cümleyle bitiyordu: "Allah vatanınızı Rus tehlikesinden muhafaza buyursun!"

11 Mayıs 1912. Arapgir'de toplanmak üzere alayımız Malatya'ya veda etti. Taburlar uygun adım yürüyüşe geçti. Asker şimdilik çok zinde. Bütün gün yürüyor, akşamüzeri ya bir ordugâhta ya da köylerde konaklıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Açık ordugâhta kalmak daha güzel. Menzile vardığımız zaman çadırlarımız, portatif karyolalarımız hazır oluyor. Hemen ufak bir sıhhiye istasyonu kuruluyor. Geç vakte kadar hastalara bakılıyor. En sık karşılaşılan şikâyet ayak vurgunu. Bunun da sebebi potinlerin askerin ayağına göre dağıtılmaması. Vaktiyle fesi de böyle yaparlarmış. İri kalıp düşen neferler, fesleri kulaklarına kadar geçirmeye mecbur kalırlarmış. Atalarımız boşuna dememiş: Askere gidenin başı büyük, ayağı küçük olmalıymış!

Arapgir'de toplanıp bir-iki gün istirahat ettik. Şimdi uzun bir kol teşkil etmiş Erzincan'a gidiyoruz. Hep Fırat vadisini takip ediyoruz. Neferler mahalli havalardan ilham alarak yanık yanık söylüyor. At üstünde hülyalara dalmış hep bunları dinliyoruz, onlarla beraber biz de dertleniyoruz…

İşte Dertli Eğin! İşte Eğin köprüsünün altından akan Fırat! Sağımızda solumuzda mor sümbüllü dağlar; dağdan dağa yankılanarak bir nakarat halinde tekrarlanıp giden yanık türküler…

Taburlar nehir kıyısını takip ede ede, kıvrıla kıvrıla ilerliyor. Asker, o kadar ağır yükün altında neşe ve canlılığını kat'iyen kaybetmiyor. Su başlarında verilen kısa molalarda taze bir kuvvet bulduktan sonra tekrar yürüyüşe geçiyor.

İşte Kemah! İşte meşhur kalesi! İşte Sultan Mengüç'ün mezarı! Mavi bir şerit gibi yanımızdan akarak içimize ferahlık veren Fırat ve iki yakayı birbirine bağlayan Acem Köprüsü; etrafımızı silsile halinde saran yüksek dağlar...

Kemah boğazından kurtuluyoruz. Erzincan ovasına giriyoruz. Sürgüne gider gibi ayrıldığımız bu güzel şehre, tam yirmi iki ay sonra taburların arasında tekrar geliyoruz. Koca Erzincan, sis ve dumanlar içinde önümüze serilmiş, kavak ağaçlarının gölgesinde uyur gibi bizi bekliyor. Hacı İzzet Camii'nin mi-

Levent Şahverdi Arşivi

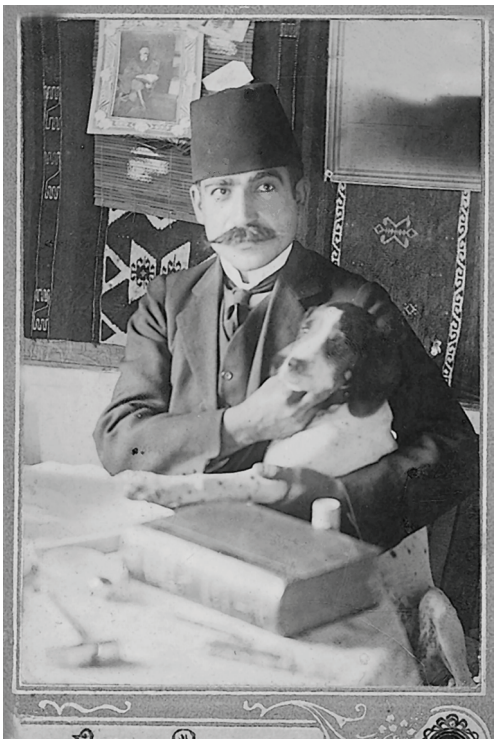
naresi siluet halinde göğe yükselerek umumi manzaraya güzel bir çizgi ilave ediyor.

İşte güneyde Dersim dağları, onların da eteğinde Sultan Seydi ve ovaya bakan diğer köyler… Ve kuzeyde, Sipikör dağının eteğinde, Vaskirt köyü ile yeşillikler içindeki hastane binası!.. Onu tekrar görmek yüreğimizi sızlatıyor… Yorgun argın, toz toprak içinde, konak yerimizde rahat bir yatağa kavuşmak ümidiyle şehre girmekte acele ediyor, koşar adım yürüyoruz…

Merkez Kışlası'nın bir odasına yerleşerek hemen dinlenmeye çekildik. Burası Erzincan'ın en güzel yeri. Karşımızda müşirlik dairesi, onun yanında mektep, mektebin bitişiğinde hükümet konağı, ortada da bütün merasim ve resmi geçitlerin yapıldığı geniş bir meydan var. Her ikindi vakti, geniş kadrolu bir bando, meydanda selam havaları çalıyor, yanık nağmeler bütün şehri kaplıyor. Yattığımız yerden huşu içinde dinliyor, derin hülyalara dalıyoruz...

Erzincan'da bir kuş var, kanadında gümüş var
Gitti yarim gelmedi, elbet bunda bir iş var...

Levent Şahverdi Arşivi

91'inci Alay İkinci Tabur Tabibi

Mehmet Derviş

Levent Şahverdi Arşivi

Erzincan etrafı dağ, ortası bağ bir memleket; Şark'ın payitahtı ve aynı zamanda ordu merkezi. Devletin bütün kuvvet ve kudreti burada toplanmış gibi. Kışlalar ağzına kadar asker dolu. Ahali refah ve huzur içinde. Siirt'ten, Malatya'dan sonra Erzincan, İstanbul kadar mükemmel. Ne aranırsa bol, ne görülürse güzel.

Erzincan'da herkes Ordu Kumandanı Müşir *[Mareşal]* Tatar Osman Paşa'dan övgüyle söz eder. Paşa, Dördüncü Ordu'nun en önemli şahsiyeti; fakat rütbe ve makamın verdiği güç ve cüretle kendini zorla saydıranlardan değil. Tecrübesi, bilgisi, zekâsı, samimiyeti ve gayretiyle herkese kendini sevdirmiş, harpte milleti arkasından sürükleyecek ender yaratılışta bir kumandan. Büyüklüğünden hiçbir şey kaybetmeden sokakta karşılaştığı her sınıf insanla konuşur, hal hatır sorar. Erzincan halkı da onu bir baba gibi sevip sayar, içten bir muhabbetle selamlar.

Hakikaten Tatar Osman Paşa, lakabıyla hiç çekinmeden övünen, zabitlerle şakalaşan, Vilhelmvari bıyıklılarla bizim Cemal Bey gibi sakallılara her fırsatta takılan, babacan, hoşsohbet bir kumandandır. Yaşlı olmasına rağmen çok cevval, çok faaldir, daimi bir hareket halindedir. Geçenlerde Harbiye Nezareti'nden gelen, "Orduda Alaturka Nal Yerine Alafranga Nal Tamimi ve Tatbiki" hakkındaki bir emri olduğu gibi kabul etmedi. Birinin atlarına alaturka, diğerinin alafranga nal çakılı iki süvari bölüğünün başında, Erzincan'ın en sarp dağlarında zorlu bir yürüyüşe çıktı ve uzun müddet dolaşıp kıyaslamasını yaptıktan sonra alafrangayı tercih ederek bir de nalbanthane açtırdı. Onun bu seyahatten dönüşünde, süvarilerinin başında süratle meydandan geçişi ve Müşirlik Dairesi'nin önünde yaşından beklenmedik bir çeviklikle sıçrayarak atından inişi, hâlâ gözlerimin önündedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir tedbirsizlik sonucu kolite yakalandım. Erzincan'ın sıcağı hastalığımı daha da azdırdı. Doktor arkadaşlar bana bir ay istirahat verdi. Bunu fırsat bilip uzun zamandır hasretini çektiğim memleketime gideceğim. Hazırlıklara başladım; Kemah – Eğin - Arapgir - Malatya – Behisni (Besni) – Ayıntab (Antep) yolunu takip edeceğim. Lakin bu sıcak mevsimde, bu muazzam mesafeyi, bu hasta halimle, üstelik yalnız başıma nasıl kat edeceğim?

Atıma binerek yola revan oldum. Atım hem rehberim hem yoldaşım. Bildiğim yollardan, çok zahmet çekmeden Malatya'ya geldim. Kilis'e gideceğimi jandarma kumandanına haber verip bir otele yerleştim. Gece güzelce dinlendim. Sabahleyin erkenden kalkıp atımı hazırladım. Hareket etmek üzereyken Herr Christoffel'e rastladım. Eski dostum, Balkanlarda büyük bir harbin patlak vermek üzere olduğunu söyledi. Merak ve endişe içinde dinledim. Ama aklım, fikrim hep önümde uzayıp giden bitmek, tükenmek bilmez yollarda; başka bir şey düşünecek halde değilim.

Atımın terkisine bir miktar nevale koyup arkadaşıma veda ettim. Sarp dağlardan, kurumuş derelerden aşarak, gece gündüz demeyerek Behisni'ye geldim. Hiç durmadan yoluma devam edecektim; fakat hastalığım tekrarladı, gücüm, dermanım kalmadı. Ayrıca etrafta kolera kol gezdiği için kendime dikkat etmeye mecburdum. Kasabada bir gün dinlenmeye karar verdim. İlk bulduğum hana indim, odama çıkıp kendimi yatağa attım. Ertesi sabah sahur vakti kalktım, evvela atımı yemledim, biraz da kendim yedim, şafak sökmeden yine yollara düştüm. Bir dağ silsilesinin geçit yerinde Karakeçili aşiretinin bir göçüne şahit oldum, atımdan inip kafileyi seyre koyuldum.

Rengârenk elbiseler, türlü türlü serpuşlar, şalvarlar, bilhassa kadınların feslerinin ve saçlarının altın süslemeleri gözleri ka-

Levent Şahverdi Arşivi

maştırıyor. Bir düğün alayı veyahut bir bayram günü gibi her şeylerinde bir yenilik, bir parlaklık, büyük bir refah ve saadet var. Develer bile mavi, kırmızı şeritlerle bezenmiş; öndekilere ihtiyarlar, ortadakilere kadınlar, kızlar bindirilmiş. Saz benizli, ela gözlü dilberler ister istemez görenlerin gönlünü çekiyor. Cengâver kılıklı, eğri kılıçlı yiğitler sağdan soldan kafileyi himaye ediyor, yürük atlarıyla ileri geri koşuşup duruyor…

Göç, sürüleri, develeri, develere yüklü süslü yeşil sandıklarıyla sakin, vakur, aheste bir yürüyüşle önümden akıp gitti. Uzun müddet kafilenin arkasından bakakaldım, sonra zahmetli yolculuğuma devam ederek bütün havalinin en güzel, en mamur şehri Ayıntab'a geldim. Hemen temiz bir otele yerleşip istirahate çekildim. İnsan yorgunluğunu, rahata erdiği zaman daha iyi fark ediyor.

Sabahleyin dinç, dinlenmiş kalktım. Hiç vakit kaybetmeden bir yaylı kiralayıp içine uzandım, atımı da arabanın arkasına bağladım. Ayıntab'dan Kilis'e uzanan iyi bir şosede, hep tanıdık, bildik manzaraları seyrede seyrede, tazelenen çocukluk hatıralarımla baba ocağıma kavuştum.

Tekye mahallesindeki Mevlevihane'ye bitişik geniş bir avluya bakan iki katlı bir harem dairesi ile selamlıktan ibaret bu güzel evin yapımı bittiğinde doğduğumu söylerlerdi. Şimdi bunun hakiki tarihini evin yontma beyaz taştan ön cephesindeki kitabesinden öğreniyorum:

1302 (1886) sâlinin meserret iştimâlinde
Pezirây- hitâm oldu bu beyt-i zibâ nev bünyâd
Firavan ömr ile kesb-i safa kılsın derununda
Bu vâla hane yâ Rab, Hacı Derviş'e mübarek bâd.

Levent Şahverdi Arşivi

Ara sıra taraçaya çıkıp etrafı seyrediyorum. Mevlevihane'nin kubbesi ve renkli camlı pencereleriyle Tekye Camii'nin minareleri görünüyor. Her taraftan dindarane bir hava esiyor. Ezanlar ve tekkelerden sızarak ezanlara karışan rast ve acemaşiran makamından ayin, tekbir ve kudüm sesleri beni kendimden geçiriyor, lahuti bir âleme sürüklüyor. Evin her köşesinden, her parça eşyasından baba ocağının mazide kalan mesut günlerini hatırlayarak hem seviniyor, hem üzülüyorum...

Şimdi Kilis'in en güzel zamanı. Memleketin suyu, havası ve lezzetini hâlâ damağımda hissettiğim nefis yemekleri daha ilk günden bana can verdi. Yorgun vücudum dinlendi, gergin asabım huzura erdi. Şu sıralar Ramazan'ın da son günleri; bayram için biraz alışveriş yapayım dedim, bir yaylıya kurulup vilayet merkezimiz Haleb'e geldim.

Evvelce görmediğim bu büyük şehri merak ve hayretle gezip dolaşıyorum. Daha ilk nazarda belli ki bir Arap âlemindeyim. Dilleri, kıyafetleri, yaşayışları bizimkine hiç benzemiyor. Esnafın birbiriyle pazarlık edişi gürültülü ve kavga edercesine. Baharat ve hacıyağı kokan kapalı çarşılar arı kovanı gibi. Geceleri kalabalık bir kat daha artıyor. Her köşe başında, elinde ufak bir nargile, tömbeki dumanını etrafa üfleyip duran Araplar, bir açık hava gazinosunda Mısırlı bir şarkıcıya "Allah! Allah! Ya! Selam!" haykırışlarıyla takdirlerini sunan ve Ramazan gecelerinin kendilerine göre zevkini çıkaran coşkun hayranlar ve daha başka bir sürü şey hep bana bu Arap diyarındaki yabancılığımı hatırlatıyor. Garipliğin, yalnızlığın acılarını tadarak otelime çekiliyorum.

Otel odasında dinlenirken, Karadağ'ın bize harp ilan ettiğine dair kara haberi aldım. Donakaldım! Bayram alışverişi bana haram oldu. En sonunda Balkanları da ateşe verdiler, diye söylendim.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimdi bir an evvel taburuma katılmalıydım. Her şeyi bir tarafa bıraktım. Üzüntü ve telaş içinde Kilis yolunu tuttum. Kulaklarımda "Ya! Leyl! Ya! Selam!" haykırışları hâlâ çınlarken kan ter içinde eve geldim. Balkanlarda harp patladığını, derhal hareket edeceğimi söyledim. Ablamı ve kardeşlerimi göz yaşları içinde bırakıp doya doya gezip göremeden güzel memleketimi terk ettim.

Ayıntab'a kadar yine bir yaylı ile geldim. Ama artık önümde, gözümde büyüyen dağ silsileleri, beni ürküten ıssız vadiler, çorak dereler uzanıyor. Derin uçurumlar, ıssız keçi yolları beni düşündürüyor. Mesafeler bana daha uzun geliyor. Bundan sonra ne yapacağım? Atımda da bir cansızlık başladı, akşamüzerleri konak yerlerine yaklaştığımız zamanki neşeli yürüyüşünü kaybetti. Herhalde hanlarda iyi bakılmıyor, belki yemi de çalınıyor. Bundan sonra her mola verişte, ilk iş olarak atıma bakacak, arpasını, samanını bitirinceye kadar yanından ayrılmayacağım.

Bir hayli zahmet çekerek Malatya'ya geldim, birliğimin beni aradığını öğrendim, hiç vakit kaybetmeden yoluma devam ettim. Lakin öyle yorgun ve bitkinim ki ne kendime ne de atıma bakabiliyorum. Sıcaktan kavrulmuş, aç, susuz, biilaç, kimseye rastgelmeden bütün gün yürüyorum. Akşamları pek iptidai, ahır gibi yerlerde düşüp kalıyorum.

Havadar bir yerde kurulmuş Aşutka köyünde bir gece dinlenmek üzere mola verdim. Diğer köylere benzemeyen bu muntazam köyde, bekçinin gösterdiği odaya girince hayretler içinde kaldım: Duvarda asılı temiz bir havlu, halı-seccade döşeli bir sedir, bembeyaz çarşaflar, yüklükte birbiri üstüne dizili yataklar, bir köşede pırıl pırıl parlayan pirinç bir leğen ve bir ibrik…

Bu havalide böyle bir köyü hatır ve hayalimden kat'iyen geçiremezdim. Burası âdeta çölde bir vaha idi. Yüzümü, gözümü

Levent Şahverdi Arşivi

yıkayıp sedire uzandım. Ne kadar uyudum bilmiyorum, iri yarı, kır sakallı, çuhadan ceket-şalvar giymiş, terbiyeli, görgülü, güleç yüzlü, yaşlıca bir adam yanıma geldi, selam verip kendini takdim etti. Evvelce Babıâli'de sadaret odacılığı yaptığını, senelerce sadrazamların yanında hizmet gördüğünü, kalan ömrünü geçirmek için gelip köyüne yerleştiğini söyledi. Bir müddet sohbet ettikten sonra ortaya büyük bir sini getirdi. Siniye İstanbul'un en nefis yemekleri diziliydi!

Yemeğimi afiyetle yedim, tertemiz bir yatakta güzelce uyudum. Ertesi sabah erkenden kalktım. Ev sahibine teşekkür ederek köyden ayrıldım. Eğin'e gelip pis bir hana indim. Sabahleyin atıma bakmak için kalktığımda kendimi iyi hissetmedim. Tekrar odama çıkıp yatağıma uzandım.

Baktım ateşim yükselmişti, her tarafım kırılıyordu. Bir de hararet bastı, ağzım dilim kupkuru oldu. Ateşler içinde yandım durdum, ara sıra gözümü açıp etrafıma bakındım; yalnızlığın, garipliğin sefil, perişan levhasını seyredip tekrar kapadım. Sonra dalmışım...

Soğuk bir pınardan su içerken uyandım. Ateşim daha da artmış, kolitim azmıştı. Ama hasta halime rağmen yola çıkmaya mecburdum. Kalktım, hazırlandım, atıma binip Eğin köprüsüne geldim. Dağdan dağa aksederek Fırat'ın çağıltısına karışan ve yorgunluğuma bir de yürek acısı ilave ederek üzüntümü arttıran yanık gurbet türkülerini dinleye dinleye karşı sahile geçtim. Nehir kıyısını takip ede ede, binbir zahmetle Kemah'a geldim. Bir han damına indim, birkaç saat dinlendim. Fakat bu in gibi berbat yerde ne hekim ne de ilaç bulabilirdim. Canımı dişime takıp tekrar atıma bindim, yine tükenmek bilmez yollara düştüm.

Erzincan ovası göründüğünde artık bitmiştim, at üstünde duramıyordum. Başım döndü, gözüm kararadı; hayvanın yu-

Levent Şahverdi Arşivi

larını koluma bağlayıp yol kenarına sırt üstü uzandım. Uzun müddet öylece kaldım. Biraz kuvvet bulunca son bir hamle ile ovayı geçtim, şehre gelip Merkez Kışlası'ndaki odama çıktım, perişan bir halde kendimi yatağıma attım.

Rasih beni görünce korktu. Hem sarılık olmuştum hem sıtmaya yakalanmıştım hem de kolitim azmıştı. Arkadaşım bana çok iyi baktı, bir dakika bile beni yalnız bırakmadı. Bütün zabitler ziyaretime gelip acil şifalar diledi. Yalnız Abdülhamid Efendi, ahval-i sıhhiyemle zerre kadar ilgilenmediği gibi, bir haftalık gecikmenin hesabını soran bir de tezkere gönderdi.

Artık biraz toparladım, gezip dolaşıyorum, ara sıra revire uğrayıp Rasih'e yardım ediyorum. Fakat Balkanlarda harp aleyhimize cereyan ediyor. Fırkamızın da *[tümenimizin de]* harbe gireceği söyleniyor. Alayda hummalı bir faaliyet var. Raif Bey emekliye ayrıldı, yerine bizim Cemal Bey getirildi. Üçüncü Tabura Dr. Galib adında bir arkadaş verildi. Doktor kadromuz tamamlandı. Biz de kendimize göre hazırlık yapıyoruz. Rasih'le beraber bir taraftan sıhhi malzemeyi ecza sandıklarına yerleştiriyoruz, asker ceketlerinin sol yanına harp paketi diktiriyoruz; bir taraftan da güçlü, kuvvetli sedyeciler arıyoruz. Her bölükten dörder neferin seçilip bir an evvel eğitim görmelerini istiyoruz. Fakat bölük kumandanları, ne kadar işe yaramaz, sakat, beceriksiz, acemi varsa hep onları seçip gönderiyor. Tabur tabiplerini kimse ciddiye almıyor. Mesleğimiz gayr-i muharip sayılarak vazifemiz önemsenmiyor. Derdimizi kimseye anlatamıyoruz, mecburen her şeyin oluruyla yetiniyoruz.

Ne var ki, benim vaziyetim diğer meslektaşlarınkinden daha farklı ve hazin. Onların kumandanları nispeten hoşsohbet, hekimlerine güleryüz gösteren anlayışlı insanlar. Benimki ise son derece ağırbaşlı, asık suratlı, nizamkeş ve biraz kaba ruhlu bir adam. Ne vakit yanına gitsem bana hiç yüz

Levent Şahverdi Arşivi

vermez, benimle doğru dürüst iki çift laf etmez, hiçbir dileğimi yerine getirmez.

Meğer Abdülhamit Efendi, tezkeresine verdiğim cevaba çok içerlemiş, beni Divan-ı Harbe vermiş, dört gözle alacağım cezayı beklermiş. Duydum ki binbaşı, atvar-ı askeriyemi de kat'iyen beğenmezmiş. Diğer yüzbaşılar gibi karşısına geçip topuk vurmuyorum, mahmuz şakırdatmıyorum diye, hırsından küplere binermiş.

Hakikaten ben, Abdülhamid Efendi'nin odasına girdiğim zaman sade bir selam verip bir tarafa oturur, hemen söze başlarım. Terbiye-i tıbbiyem öyle emreder, başka türlü hareket edemem. Bu şartlar altında tabur tabipliği güçleşiyor; ama başka ne yapabilirim? Harp ilan edilmiş, memleket tehlikeye düşmüş. Böyle bir günde her müşkülü kabule, elden gelen her gayreti göstermeye mecburiyet var.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

FASIL 11

BALKAN HARPLERİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Cepheye Hareket

23 Kasım 1912. Edirne'nin muhasara altına girdiği, Bulgarların ordumuzu mağlup ederek Çatalca önlerine kadar ilerlediği bildirildi, fırkamıza da harekete hazır olma emri verildi. Bizim de harbe gireceğimiz artık kesin gibi. Alayda telaşlı bir faaliyet başladı. Bir Alman talim heyeti durup dinlenmeden çalışıyor. Manevralarda hakiki top mermileri kullanılıyor. Taburlar eksiğini tamamlıyor, teçhizatını düzeltiyor; süngüler, kasaturalar bileniyor. Mehmetçiğin harp ile düğünü bir saydığı her halinden belli oluyor. Fakat Erzincan halkı, Balkan Harbi'nin seyrinden çok endişeli. Bilhassa ihtiyar gaziler, sonumuzun fena olacağını hiç tereddüt etmeden söylüyor.

8 Aralık 1912. "Arş!" emriyle, al atı üstünde, gösterişli kıyafeti içinde, bütün vakar ve ciddiyetiyle harbe gitmenin yüceliğini temsil eden Cemal Bey en önde olmak üzere Alay yürüyüş koluna geçti, tek bir vücut gibi sert adımlarla hastane binasına doğru ilerledi. Sessiz sadasız bizi uğurlayıp selametleyen gözü yaşlı analar, babalar, ihtiyarlar yol boyunca dizilmişti. Bütün gözler ve ümitler şimdi bizim üzerimizdeydi.

Her taburdan bir eczacısı, bir cerrahı, 4 sıhhiye onbaşısı, 16 sıhhiye neferi, 4 sedyecisi, 4 yük hayvanı, ayrıca 8 sandık ilaç ve tıbbi malzemesi ile epeyi bir yekun tutan sıhhiye bölüğü-

Levent Şahverdi Arşivi

nün doktorları, bölüğü geriden takip ederek yürüyor, arkadan bakıldığında alay, bir deniz gibi dalgalanarak akıp gidiyordu. Erzincan ovasını geçerken herkes ayrılık acısıyla sessiz ve durgundu. Bir ara yürüyüş kolunun ortasından bir yerden bir nefer yanık sesiyle bir türkü tutturdu;

Tez gel ağam tez gel eğlenmeyesin
Elde güzel çoktur evlenmeyesin...

Herkesin derdi, üzüntüsü depreşti. Vaskirt köyünü geçip Sipikör yokuşuna gelince kısa bir mola verildi. Mehmetçik teçhizatıyla yol kenarına serildi. Erzincan'a son bir veda selamı yolladıktan sonra karlı zirvelere doğru uzayıp giden yokuşları tırmanmaya devam etti.

Harp Balkanları kasıp kavuruyor. Bir aydan biraz fazla bir zamanda bütün Makedonya elden çıktı. Selanik, Manastır düştü. Bulgarlar İstanbul önlerine geldi. Balkan ordusu eridi. Taze kuvvet olarak geriye biz kaldık. Harbin seyrini değiştirmek şimdi bizim elimizde. Ön saflardaki yerimiz bizi bekliyor. Cepheye bir an evvel yetişmek için bütün gün yürüyoruz. Geceleri hanlarda, açık ordugâhlarda istirahate çekiliyoruz. Bazen köylerde konaklıyoruz. Köylüler çok misafirperver. Basit gibi görünen bu insanlar yakından tanıyınca çok cana yakın. Sadak köyünde beni evinde misafir eden mektep medrese görmüş bir ihtiyarın ikramı ve konuşması çok hoşuma gitti. Laf arasında bana "Nerelisin?" diye sordu. Kilisli olduğumu söyleyince; "Hey gidi koca Kilis! Pek meşhurdur mantık uleması." dedi. Yaşı seksene yetmiş bu ihtiyarın memleketin her tarafından haberi vardı. Saatlerce o anlattı ben dinledim; onunla çok güzel bir gece geçirdim.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimdi Ziganalara çıkıyoruz. Çok sarp yerler. Yükseldikçe hava soğuyor. Ama manzara fevkalade. Etrafımız hep orman. Yürüyüş kolumuz kıvrıla kıvrıla virajları dolanıyor. Mehmetçik yine yarenlik ediyor; türkülerle, mayalarla yol yorgunluğunu unutmaya çalışıyor.

En nihayet yol yavaş yavaş alçalıyor, yürümek nispeten kolaylaşıyor. Uzaklarda, sisler içinde Karadeniz, tepelerin ardında bir görünüp bir kayboluyor…

Neferlerin çoğu deniz görmemiş; bineceğimiz vapuru merak ve hayretle seyrediyor. "Nasıl sığacağız bu ufak gemiye?" diye sorup duruyor. Bizim için gelen Necat vapuru da hakikaten pek ufak tefek bir şey; uzaktan gözümüze daha da ufak gözüküyor.

18 Aralık 1912. Trabzon'dan yüklü miktarda asker alındı. Taburların mevcudu kabardıkça kabardı. Neferlerin ambarlara, zabitlerin kamaralara yerleşmesi biter bitmez Necat vapuru demir alıp yola koyuldu ve uğradığı her iskeleden asker almaya devam etti. Giresun'dan başlarında Topal Osman Ağa ile mahalli kıyafetleri içinde birçok gönüllü bindi. Derhal kemençeler çalındı, horonlar tepildi, vapura bir canlılık geldi. Fakat Samsun'dan sonra hava âniden bozdu, müthiş bir karayel fırtınası patlak verdi. Herkes sallantıdan serseme döndü. Neferler kuytulara köşelere sindi, birçoğu ambarlarda yerlere serildi.

Ağzına kadar askerle dolu vapura şimdi derin bir sessizlik hâkim. Bu sessizliği zaman zaman bozan, şiddetle esen rüzgârın tiz bir ıslık sesi, bir de ambarlardaki hayvanların açlık feryadı. Ortalıkta tayfalardan ve çetelerden başkası kalmadı. Güvertede kimse barınamıyor. Geceleri vaziyet daha korkunç oluyor. Necat vapuru dev dalgalar arasında bocalayıp duruyor, saatte 3-4 milden fazla yol alamıyor. Lombozlara çarpan azgın dalgaların uğultusu, teknenin ortasından yarılacakmış gibi çatırdaması bizi çok korkutuyor. Çarkçıbaşı geminin putrellerine

Levent Şahverdi Arşivi

vurarak, "Korkmayın arkadaşlar, bunlara bir şey olmaz. İngiliz meşesidir bunlar," diye bize cesaret vermeye çalışsa da endişemiz bir türlü azalmıyor.

Birçok badire atlattıktan sonra Necat vapuru nihayet Sinop limanına girdi. Neferler sığındıkları yerlerden çıkıp güvertede öbek öbek birikti. Herkes rahat bir nefes aldı. Vapura yine bir canlılık geldi. Gönüllü tayfası hemen harekete geçti. Teneke semaverlerini yakıp çay satmaya, kemençe çalıp horon tepmeye başladı. Ben de vizite için ambarlara indim. Fakat kokudan, pislikten neferlerin yanına güçlükle yaklaşabildim.

Necat vapuru birkaç defa Sinop limanından çıkmaya çalıştı, fakat fırtına yüzünden geri dönmeye mecbur kaldı. Bir seferinde dümen kırarken az kalsın alabora oluyordu. Ancak üçüncü gün fırtına biraz yatışır gibi oldu. Yeniden başlayan deniz yolculuğumuz, 25 Aralık günü İstanbul limanında son buldu.

Şimdi şehir bütün ihtişam ve güzelliğiyle gözlerimizin önünde. Ama bu vapur seyahati bizi serseme çevirdi. Hele hayvanların hali çok berbat; hiçbirinde yele, kuyruk kalmadı.

Bu kış İstanbul da pek matemli. Balkan Harbi'nin bütün dehşeti, Çatalca'da patlayan topların tarrakası şehre kadar aksetmiş. Her ihtimale karşı Büyükçekmece köprüsünün ayaklarına bombalar yerleştirilmiş. Bulgarların payitahtı ele geçirmesine ramak kalmış. Başlarındaki fesleri çıkartıp atan Gayrimüslimler karşılama hazırlığına başlamış; bir şapkanın fiyatı 25 liraya fırlamış. Koca İstanbul çok buhranlı, çok elemli günler geçirmiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Şarköy Çıkarması

İzmit hareketli bir şehir. Ortasından tren geçiyor. Gazinolar, kahvehaneler lebalep dolu. İstanbul'dan sık sık haber alınıyor. Ayaküstü sohbetlerde mevzu dönüp dolaşıp Balkan Harbi'ne dayanıyor. Kimi gördüğünü, kimi duyduğunu anlatıyor.

Anlatılanlara göre koca Rumeli, iki fırkanın *[İttihad ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf partilerinin]* çekişmelerine kurban gitmiş. Ordu iyi idare edilememiş. Mahmut Şevket Paşa'nın hazırlattığı mühimmat depolarının yerleri bile bulunamamış. Topların tekerlekleri Lüleburgaz'da çamura saplanıp kalmış. Bozguna uğrayan talim terbiyeden yoksun redifler hiçbir yerde durdurulamamış. Şark Ordusu büyük kayıp vererek Çatalca önlerine çekilmeye başlamış. Bu panik havası içinde bilmem hangi kumandan da sadece nefsini düşünüyor, "Atım! Eşyam! Sedadım!" diye dövünüp duruyormuş!

Gerçi, harp patlak vermeden önceki günlerde de birçok siyasi hata işlenmemiş değildi. Komşularımızın vaziyeti sorulduğunda, o zamanki hariciye nazırımız, "Onlardan imanım kadar eminim," derken; Balkan devletleri, böyle aciz adamlar bir daha Türklerin başına gelmez diye cesaret bulup bize saldır-

Levent Şahverdi Arşivi

makta acele ediyor; her tarafta harp hazırlıkları yapılıyordu. Ne acıdır ki Trablusgarb da böyle bir gaflete kurban gitmişti.

Şimdi eski hatalardan ders alınıyor ve nispeten sakin bu ateşkes günlerinde, Doğu'dan gelen 31'inci ve 32'nci Nizamiye Fırkaları, Harput Redif Fırkası ve aşiret alaylarından ve daha başka birçok birlikten oluşan bir kolordu kuruluyor. 10'uncu Kolordu adı verilen bu ordunun karargâhı Harbiye Nezareti'nde *[Bakanlığı'nda]* faaliyete geçirildi; erkân-ı harp reisliğine Yarbay Enver, baştabipliğine İbrahim Tali Beyler getirildi. Bizim 91'inci Alay'a da Harbiye Mektebi muallimlerinden Binbaşı Esad Bey tayin edildi.

11 Ocak 1913. Kolordu Baştabibi İbrahim Tali Bey İzmit'e gelerek birliklerin ahval-i sıhhiyesini, Harbiye Nezareti'nden gönderilen diğer zevat da talim ve terbiyesini teftiş etti. Fırkamız numune alaylarında kurs gördüğü için bu teftişleri yüzünün akıyla geçti, hakiki bir nizamiye fırkası olduğunu gösterdi.

23 Ocak 1913. Kâmil Paşa Hükümeti, Londra Konferansı'nda, Midye-Enez hattı sınır olacak şekilde bütün Rumeli'nin elden çıkarılmasına rıza göstermiş ama bunun bir kere de Danışma Meclisi tarafından gözden geçirilmesini istemişti. Meclis toplandı. Uzun tartışmalardan sonra, sadrazamın görüşü kabul edilerek Rumeli'den vazgeçilmesine karar verileceği sırada, Babıâli, en başta bir kır at üstünde Hürriyet Kahramanı Enver Bey ve diğer İttihad ve Terakki Cemiyeti mensupları tarafından bir nümayişle basıldı. Nazım Paşa öldürüldü, Kâmil Paşa hükümetten düşürüldü, Mahmut Şevket Paşa sadrazam ve harbiye nazırı yapıldı, Edirne'nin kurtarılacağına dair millete söz verildi.

29 Ocak 1913. Hükümetin değişmesi üzerine Londra'daki görüşmeler sekteye uğradı. Bulgar başkumandanı ateşkesin sona erdiğini resmen ilan etti. İş yine Türk askerinin fedakârlık

Levent Şahverdi Arşivi

ve kahramanlığına kaldı. Babıâli baskınında başı çeken Enver Bey harekete geçti. Başkumandanlık vekâletine Ahmed İzzet Paşa'yı, 10'uncu Kolordu kumandanlığına Topçu Feriği Hurşit Paşa'yı getirdi ve elindeki bu taze kuvvetle Marmara sahillerine yapılacak bir çıkarma ile Bulgar ordusunu arkadan vurarak, hâlâ savunmada sebat eden Edirne'nin imdadına yetişmek için çalışmalara hız verdi.

1 Şubat 1913. Bindirme-çıkarma manevrasını icra etmek için asker İzmit ve Derince'den vapurlara bindirildi, Karamürsel'e çıkarıldı. Manevra günlerce sürdü, fırtına yüzünden güçlükle tamamlandı ve bunun kolay bir iş olmadığı görüldü. Fırkamız İzmit'e döndü. Ağırlıklarımız vapurlarda kaldı.

4 Şubat 1913. Tekrar vapurlara alınıyoruz. Bu sefer bize düşen Akdeniz vapuru. Ağırlıklar evvelce yüklendiği için bindirme kolay oldu. Birliklerin son emre değin vapurlarda kalacağı söylendi. Demek oluyor ki yine bir çıkarma yapılacak. Fakat Akdeniz vapurunun kaloriferli kamaraları çok rahat. Hakkı Kaptan'nın hikâyeleriyle vakit çok güzel geçiyor. Kimsede bir endişe, bir telaş yok.

7 Şubat 1913. Bugün, Harbiye Nezareti'ndeki 10'uncu Kolordu karargâhından yazılı bir emir geldi:

1- Bulgarların 21 Kânunusani 1328 [3 Şubat 1913] günü Edirne istihkâmını topa tuttuğu, Çatalca'daki düşman kuvvetlerin Ergene suyuna doğru çekildiği, iki fırka kadar tahmin edilen bir düşman kuvvetinin Bolayır'a doğru ilerlediği,

2- Kolordunun, ayın ikinci günü Şarköy ile İnceburun arasında karaya çıkarak Bolayır'daki beş fırkalık müretteb kolorduyla birlikte düşmana taarruz edeceği,

Levent Şahverdi Arşivi

3- Çıkarmada 32'nci Fırka sağ, 31'inci Fırka orta, Miralay Nuri Müfrezesi sol kanatta bulunmak üzere tertib alınacağı, bildirildi.

31'inci Fırka Kumandanı Ali Rıza Paşa da İzmit'teki nakliye vapurlarının süvarilerine aşağıdaki emri gönderdi:

1- Yarın alafranga saat beşte, Şarköy-İnceburun karşısında ve sahilden 15 mil uzakta bulunacak şekilde derhal son sürat hareket ediniz.

2- Karamürsel hizasını geçer geçmez bütün fenerler söndürülecektir.

Bu emir üzerine vapurumuz hemen harekete hazırlandı, yatsıya doğru demir alarak yola koyuldu. Mehmetçik günün telaş ve yorgunluğundan kaloriferli kamaralarında rüyasız bir uykuya daldı. Koridorlara sessizlik hâkim oldu. Karamürsel'den sonra fenerler de söndürülünce gemi esrarlı bir havaya büründü; arkasında Karadeniz, Midhat Paşa, Marmara, Bahrimecid ve Şirket vapurlarıyla uzun bir kafile halinde karanlık suları yararak son sürat harp sahasına doğru ilerledi. Ancak ertesi gün ikindiye doğru Şarköy önlerine gelebildi.

Emir tam 12 saat gecikmeyle yerine getirildi. Erdek'teki 32'nci Fırka da gelmiş, mevcut harp gemileriyle Şarköy önleri büyük bir limana benzemişti. Vapurumuz da yerini alıp demirledikten sonra Nilüfer vapurunda bulunan 10'uncu Kolordu karargâhından harekâtın başlaması işareti verildi.

Çıkarma şöyle icra ediliyor: Şirket-i Hayriye vapurları gemilere yanaşıyor. Her gemiden bir öncü birlik önce bu vapurlara sonra mavnalara binerek karaya çıkıyor. Bir vesait üzerinden diğerine geçmek kolay olmuyor. Mesudiye zırhlısı Şarköy sırtlarını uzun menzilli toplarıyla döverek çıkarmaya destek veriyor; şimdilik düşmandan hiçbir karşılık görmüyor. Hakkı

Levent Şahverdi Arşivi

Kaptan da "İnşallah, hava iyi gider, yağmur yağmaz. Yoksa bizim asker toptan tüfekten yılmaz ama bir damla yağmur suyu kulağına değdi mi saklanmaya yer arar," diyor.

Ve çıkma sırası bize geliyor. Evvela 93'üncü Alay, sonra Nişancı Taburu ve 92'nci Alay çıkacak…

Karanlık bastı, muharebe devam ediyor. Sahilden işitilen silah seslerine donanmanın bombardımanı cevap veriyor. Haberlere göre bir hayli Bulgar saf dışı edilerek Şarköy'e girilmiş bile. Biraz önce bizim alaydan da bir tabur çıktı. Ben de heyecan içinde sıramı bekliyorum.

9 Şubat 1913. Sabah oldu, taburlar çıkmaya devam ediyor…

Sıra tam bizim tabura gelmişken çıkarma durduruldu. Karaya çıkanların tekrar gemilere bindirilmesi emredildi. Fakat geri çekilen birlikler büyük güçlüklere ve tehlikelere maruz kaldı. Bulgar topçusu iskeleyi ateş altında bulundurarak kayıplara sebep oldu. Donanma bu ateşe karşılık verse de topların yerini bulamadığı için fazla bir şey yapamadı. Bütün ümit ve emelini, kolordumuzun kazanacağı kesin bir zafere bağlayan Enver Bey, Umumi Karargâh'ın ve Harbiye Nezareti'nin ısrarlı emirlerine aldırmadan muharebeye devam etti ve Şarköy'den ancak son dakikada çekildi.

Büyük bir baskıya maruz kalmadan ve esaslı bir muharebe yapmadan Şarköy'den çekilişimizin sebebi, ertesi gün gelen haberlerden öğrenildi:

Bolayır'daki Mürettep Kuvvetler Kumandanlığı, evvelce aldığı emirle 8 Şubat 1913 sabahı saat beşte, Şarköy'e çıkarma yapması planlanan 10'uncu Kolordu ile birlikte harbe girmek üzere fırkalarını harekete geçirerek muharebeye başlamış. Taarruz süratle gelişmiş, fırkalar Bulgarları mevzilerinden atarak ilerlemiş. Fakat öğleden sonra, her şeyin yolunda

Levent Şahverdi Arşivi

gittiği bir sırada, ortalığı kaplayan kalın bir sis tabakası harekâtın durmasına sebep olmuş. Bir yanlışlığa meydan vermemek için herkesin olduğu yerde beklemesi gerekirken, bazı askerler Doğanarslan çiftlik binasını talan etmeye başlamış ve nasıl olsa düşman kaçtı diye hiçbir tedbir almamış. Oysa sisin arkasında pusuya yatan ve bu kargaşayı yakından izleyen Bulgarlar, aldıkları takviyelerle ansızın karşı taarruza kalkmış. 27'nci Fırka perişan bir halde geri çekilmeye mecbur kalmış. Bolayır Ordusu yüzde 45 zayiat vererek döküle döküle gerilerken, bizim 10'uncu Kolordu Şarköy önlerine ancak yetişmiş ve Mürettep Kuvvetler'in başına gelen faciadan haberi olmadan gaflet içinde karaya asker çıkarmaya başlamış.

Anlatılanlara göre bu felaket başımıza işte böyle gelmiş. Büyük kayıplar verilmiş. Bolayır Ordusu Bulgarların karşısında sıkışıp kalmış. Eldeki haberleşme ve nakliye vasıtalarıyla ayrı ayrı yerlerdeki dağınık kuvvetlerin harekât birliğine ve harbin uzak mesafelerden idaresine artık imkân kalmamış.

11 Şubat 1913. Umumi Karargâh, serbest kalan Bulgar ordusu karşısında harbe devam etmenin tehlikelerini geç de olsa fark etti. Bir an evvel derlenip toparlanarak olacakları izlemek üzere kolordunun Şarköy'den çekilmesine ve her ihtimale karşı Gelibolu önlerinde yedekte beklemesine karar ve emir verdi. Emri alan vapurlar Gelibolu'ya geldi. Askerin karaya çıkmasına izin verildi.

14 Şubat 1913. 10'uncu Kolordu Kumandanı Hurşid Paşa, Akdeniz Umumi Kuvvetler Kumandanlığı'na tayin edildi. Bolayır Ordusu ile donanma da paşanın emrine verildi.

16 Şubat 1913. Hava aniden bozdu, tipi halinde kar yağmaya başladı; vapurlar limanda barınamadı. Fakat eskisi gibi telaşa kapılan olmadı. Akdeniz'in asabımızı kamçılayan köpüklü dalgaları, ciğerlerimizi kabartan iyot kokan havası en

Levent Şahverdi Arşivi

hımbıl neferimizi bile atik ve uyanık yaptı. Baş dönmesi ve kusmadan şikâyet eden kalmadı. Deniz hayatı bana da iyi geldi, sıhhatim düzeldi. Ufak tefek sallantılar artık benim için bahriyeliğin zevkle yâd edilecek bir hatırası.

19 Şubat 1913. Gemilerde su kıtlığı baş gösterdi. Fırtınanın da şiddeti artınca donanma Nara'ya sığınmaya mecbur kaldı. Askerin Çanakkale'de konaklamasına izin çıktı. Mehmetçik hemen kendini sahile attı, şehri gezip dolaşmaya başladı. Biz de Boğaz'daki istihkâmları görmeye gittik. Kale kumandanı bize Almanların hediye ettiği 35'lik topları gösterdi. Bu sıralar, Mahmud Şevket Paşa da Çanakkale'deydi. Onu da gördük. Harbin bütün ağırlığı omuzlarına yüklenen bu ciddi ve vakur kumandanın beli bükülmüş, kuru siması daha da zayıflamıştı; fakat gözleri hâlâ ateş gibi parlıyordu.

22 Şubat 1913. Bolayır ve Şarköy maceralarından sonra Bulgarlar hiçbir taraftan taarruza yeltenmeyince fırkamızın karada kışlamasına karar verildi. Akdeniz vapuru Ayastefanos *[Yeşilköy]* önlerine demirledi. Şimdi bu şirin sahil kasabasında günlerimiz, Akdeniz vapurundaki gibi konfor içinde geçiyor. Bir tarafımız payitaht, bir tarafımız cephe, yine de harple, hattâ bütün dünya ile bağımızı kesmiş ya da sulha, sükuna kavuşmuş gibi, olan bitenden habersiz huzur içinde yaşıyoruz. Kaldığımız evleri temiz tutmamızı, dosta düşmana mahcup olmamak için tavır ve hareketimizi etrafımıza uydurmamızı ikaz eden ve birbiri ardına gelen emirlere rağmen, askerlerimizin doğuştan nezaket ve terbiyeleri bizi kat'iyen utandırmıyor, bilakis takdirimizi ve hayranlığımızı kazanıyor. Bundan hep gurur duyuyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Kartaltepe Savaşı

24 Mart 1913. Kalikratya'ya yerleşen 10'uncu Kolordu, birliklerini Çatalca Cephesi'nin sol kanadına çekmeye başladı. Bize de çok acele hareket emri verildi. Alayımız Büyükçekmece köprüsünü geçerek ordugâha geldi. Diğer birlikler de burada toplanınca cepheye yakın dalgalı bir arazi kâmilen askerle doldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Kiremit renkli portatif çadırlarımız öyle güzel kuruldu ki uzaktan bakınca muntazam bir köye benziyor. En önde alay kumandanının dört köşeli çadırı -üstünde flaması dalgalanıyor- onun arkasında tabur kumandanlarının, bölük kumandanlarının, sıhhiyecilerin çadırları, en arkada neferlerinkiler sıralanıyor ve her tarafta bir kaynaşma göze çarpıyor: Kazanlar kaynıyor, atlar tımar ediliyor, tüfekler temizlenip süngüler bileniyor, sahra telefonları durmadan "Alo! Alo!" diye bağırarak ortalığı velveleye ve telaşa veriyor. Binbaşı Esad Bey, dimdik duruşu, sarışın siması, altın çerçeveli gözlüğü ve manevra kayışıyla bir Alman numune alayı zabitine benzemiş; ciddi, vakur edasıyla tabur kumandanlarını etrafına toplamış, hazırlıklara nezaret ediyor. Birinci Tabur Kumandanı Cemal Bey, Yemen'de yaptırdığı körüklü çizmelerini giymiş, sakalını sıvazlayarak çadır çadır dolaşıyor, bir hikâye anlatmak için yine boş adam arıyor. İkinci Tabur Kumandanı Abdülhamid Efendi, suratı asık, kaşları çatık, dünyaya küskün, somurtmuş durmuş. Üçüncü Tabur Komutanı Baha Bey her zamanki gibi neşesini muhafaza ederek herkesle hoşbeş yapıp eğleniyor. Tunçlaşmış yüzleri, toprak rengi elbise ve kabalaklarıyla alayın asıl gövdesini teşkil eden Mehmetçikler de öbek öbek toplanmış yarenlik ediyor, arı gibi uğulduyor: Kimi arkadaşından sigara istiyor, kimi borç para; kiminin çocuğu hasta, kiminin düğünü askerlik bitince. Her biri bir şey peşinde; fakat, seferi teçhizatlarını kuşandıkları zaman Şark'ın bu yiğit evlatlarının tavrı hemen değişiyor, hepsi bir anda aslan kesiliyor. İşte, ateş hattına her gün biraz daha yaklaşan ve pek yakında gireceği harbe hazırlanan 91'inci Alay, ancak binde birini tasvir edebildiğim böyle bir ruh hali içinde.

Levent Şahverdi Arşivi

> 26 Mart 1913. Kahraman Edirne, aylarca hiçbir taraftan yardım görmeden direnip üstün kuvvetlerle çarpışarak Türk kahramanlığını, Türk müdafaasını cümle âleme bir kere daha ispat ettikten ve nihayet ekmek yerine kuş yemine kaldıktan sonra teslim oldu. Şükrü Paşa ve kahraman gaziler Bulgarlara esir düştü.

Hava aniden bozdu, gökyüzünü kara bulutlar kapladı. Ordugâh çamur deryasına döndü. Fırkada nizam, intizam kalmadı. Durmaksızın yağmur yağıyor. Yağmurla çamur arasında perişan olduk. Portatif çadırlar da yağmuru tutmadığı gibi, en ufak rüzgârda ipleri, iplikleri kopuyor. Açıkta kalan eşyamız sırılsıklam oluyor. Eski çadırlarımızı özlüyoruz. Onlardaki emniyet, metanet başka.

Hakkı Kaptan'ın sözleri hatırıma geldi. Hakikaten kulağına yağmur değen aslan gibi neferler kabalaklarına sarınıp bir köşeye siniveriyor. Üstelik gıdaları da bozuldu. Knorr çorbaları askeri berbat etti. Mehmetçik hep ishalden şikayetçi. Benim de hastalığım nüksetti. Durmadan laudanum alıyorum. Ağzımı açıp kimseye bir şey söyleyemiyorum. Çünkü artık harp hali denilen yeni bir hüviyete bürünüldü ve ölüme öyle yaklaşıldı ki, şahsi endişelerin, dünyevi arzu ve emellerin sıfıra indiği böyle bir zamanda hastalıktan, istirahatten söz edilemezdi. Akşam ezanıyla birlikte Kartaltepe'ye hücum emri verildi.

29 Mart 1913. Şimdi 91'inci Alay zifiri karanlık, sisli bir gecede ateş hattına yaklaşıyor. Taburlar süngü takmış yol kolunda yürüyor. İnce bir yağmur ara vermeden yağıyor. Uzaktan uzağa işitilen silah seslerinden başka ses yok.

Vakit gece yarısı. Sıhhiye bölüğünün başında taburu takip ediyorum. Hastalıktan, yorgunluktan, uykusuzluktan bitkin bir haldeyim. Attan düşecek gibi oluyorum, önümde giden ne-

Levent Şahverdi Arşivi

ferin süngüsü bana batacakmış gibi geliyor; irkilerek gözümü dört açıyorum.

İleriden bir yerden tek tük silah sesleri geliyor. Sigara içilmemesi için kulaktan kulağa emirler dolaştırılıyor. Yaralı, yorgun askerler, siyah gölgeler halinde geldiğimiz yöne akıp gidiyor. Bizim tabur öyle bir cezbeye kapılmış ki varlığını unutmuş, başka bir âleme dalmış; gözü yanından geçeni görmüyor.

Vakit gece yarısını geçti. Taarruz edeceğimiz Kartaltepe karşımızda belirdi. Alay sinsi yağmur altında yekpare bir vücut gibi, tek bir kalp gibi, tek bir dimağ gibi. Neferler kim bilir ne düşünüyor? Belki hiçbir şey, belki pek çok şey...

Şafak sökmek üzere, silah sesleri ara ara sıklaşıp kesiliyor. Taburlar yürüyüş kolundan harp nizamına geçti, taarruz için emir bekliyor. Mehmetçik kanında mevcut bütün kudret ve kuvvetle, göğsünde birikmiş büyük kin ve nefretle Bulgarlara saldırıp onları mağlup etmekten başka bir şey düşünmüyor.

Taarruz emri verildi, günün ilk ışıklarıyla "Allah! Allah!" nidaları yeri göğü inletti. Mehmetçik Kartaltepe'ye doğru sel gibi hücum etti, göz açıp kapayıncaya kadar Bulgarları süngüleyip tepeyi ele geçirdi. Gafil avlanan düşman, siperlerini bırakıp kaçmaya başladı. Fakat gün doğar doğmaz topçuları harekete geçti. Araziyi iyi bilemediğimiz için açıkta kalan sıhhiye bölüğü, şimdi kesif bir bomba yağmuru altında. Başımızın üstünde şarapneller patlıyor, kurşunlar kulağımızın dibinden vızıldayarak geçiyor. Sağımızdan solumuzdan vurulup düşenler var. Her seferinde başımızı eğerek kendimizi sakındığımızı sanıyoruz.

Emin bir yer bulup hemen bir sargı yeri yaptık. Sedyecileri ileriye yolladık. Hummalı bir telaş ve heyecanla toplanan yaralıların ilk tedavilerini yapıp göğüslerine etiket taktık ve derhal cephe gerisine göndermeye başladık.

Levent Şahverdi Arşivi

Kimisi yaya, kimisi sedye ile türlü türlü yaralı geliyor. Aralarında, yarası hafif görünüp ağır olanlar, kurşun karnını zımba gibi delip sırtından çıktığı halde yarenlik edenler, hattâ "biz bu hafif yara ile geriye gitmeyiz, birliğimizden ayrılmayız" diyenler var. Az sayıda da olsa, ateşten kaçmak için başına bir sargı sarıp ağır yaralı rolü oynayanlar da var. Ama biz hepsini ilk tedavilerinin ardından seyyar hastaneye gönderiyoruz. Bulgar topçusu da mermi sarfiyatına aldırış etmeden üzerimize bomba yağdırmaya devam ediyor. Bulunduğumuz yerde rahat çalışamıyoruz.

Sargı yerini korunaklı bir yere taşımaya mecbur kaldık. Dere içinde kuytu bir yer bulup yerleştik. Üç doktor, üstümüz başımız kan ter içinde yaralıları tedavi ederken Birinci Tabur'dan Erzincanlı Teğmen Tayyar Bey'in sargı yerine getirildiğini gördük. Bu sabahki süngü hücumunu başlatan ve idare eden bu kahramanmış. Yarası çok ağır, ama metanet ve sükunetle sabrediyor. Alay Kumandanı Esad Bey de yaralılar arasında. Erzincanlı Ziya Bey'in kolunda güçlükle yürüyor. Görünüşe göre başından yaralanmış. Bereket versin yarası, yakınına düşen bir top mermisinin yol açtığı berelenmeden ibaret; ciddi bir şeyi yok.

Esad Bey'in sargısını tazeledik, Tayyar Bey'le beraber onu da seyyar hastaneye gönderdik. Daha korunaklı bir yer ararken, Enver Bey yanında zabitlerle çıkageldi. Aylardır böyle şanlı bir zaferin hasretini çektiği için pek sevinmişti. Yaralıların hatırını sordu, bize bisküvi ikram etti, sonra süratle Kartaltepe'ye doğru hareket etti.

Artık bu harbin sonu belli oldu. Hiddetini yenemeyen Bulgarlar başımıza bomba, şarapnel yağdırmaya devam etse de artık bu son çırpınış. Sol kanat savunma hattının kilit noktası sayılan bütün mevziler elimize geçti. Memleket felaketin

Levent Şahverdi Arşivi

eşiğinden döndü. Tarihin seyri değişti. Duyduğumuza göre, karşımızda hezimete uğrayan birlik de Bulgarların en güvendiği Ferdinand Alayı idi. Fakat Mehmetçiğin kudreti ve yiğitliği karşısında hangi ordu aman dilemezdi? Bu muharebeden sonra şunu da anladım ki milli, dini vazifesini yerine getirdikten sonra o, hüviyetini hemen değiştiriyor; gözlerindeki ateş yumuşak bir bakışa, vücudundaki şiddet bir uysallığa dönüşüyor. Ve o, bütün bu eşsiz meziyetleriyle şanlı ordumuza nice büyük zaferler kazandırdığı halde, kendisine en küçük bir gurur ve iftihar payı ayırmadan, eskisi gibi köylü çocuğu kisvesine bürünerek daima alçak gönüllü Mehmetçik olarak kalıyor.

Bu savaşta Midyatlıların kahramanlığını da anmadan geçemem. Herkes onlardan övgüyle söz ediyor. Cesaretleri dillere destan. Ölü ve yaralıların çoğu onlardan. Ayrıca bizim alaydan iki ihtiyat zabiti *[yedek subay]* şehit düştü. Binbaşı Esad Bey, Yüzbaşı İsmail Kâmil ve Teğmen Tayyar Beylerle birlikte birkaç zabit de yaralandı. Şunu da kaydetmeliyim ki, dün gece solumuzdaki tepelerde mevzi alan 93'üncü Alay da kahramanca harp etti; fakat Tabur Kumandanı Murad Bey ve 23 zabitini maalesef kaybetti.

Sancağımıza bugün nişan takıldı, Kartaltepe'ye 91'inci Alay adı verildi. Bu tepe hakikaten kartal yuvası gibi bir yer. Zirvesine çıkıldığında siperlerin sağında Çatalca'ya doğru uzayıp giden bir dağ silsilesi, solunda Marmara Denizi, Kumburgaz ve Kalikratya sahilleri, ön tarafında göz alabildiğine geniş, derin bir vadi, onun da ötesi Bulgar mevzileri; ama artık Bulgarların hiç sesi, soluğu çıkmıyor. Hattâ orada olduklarından bile şüpheliyiz. Hiçbir şeye aldırış etmeden muntazam bir şekilde çadırlarımızı kurup yeni mevzilerimize yerleşiyoruz. Harp ederek ele geçirdiğimiz siperlerin gölgesinde emniyet ve huzur içinde yaşıyoruz. Hava da artık güzel, eskisi gibi yağmur yağmıyor. Her taraf yemyeşil, bombardımandan delik deşik ol-

Levent Şahverdi Arşivi

muş yamaçlar çiçeklerle bezeli. Bu sıralar benim de keyfim yerinde, sıhhatim iyi. O kadar ki mesut talebelik günlerini ve eski sevgilileri yâd ederek şiirler yazıyorum.

Hayal- i Yâr

Gençliğin ateşin hissiyle mest olup
Varlığın benim hayatımken
Geçen âvân-i mes'ude
Şimdi bir gavgayi pic ü tâb'e dalıp
Firkat acısıyle me'yus iken
Gelir hemen hatırıma
Lerzende, mariz bir kalb ile o zaman
Senden ey yâr-ı bivefâ
Geçmiş günlerdeki güzel hayalinden
Beklerim bir ân-ı safâ
Ve hissederim o zevk-i saadeti
Sadece müşafahat-ı hayalinle
Dalar giderim bir rü'ya-yı mesude
En ince teferruat-ı hayatınla

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Edirne'nin Kurtuluşu

Haziran 1913. Mahmud Şevket Paşa sokak ortasında öldürüldü. Prens Said Halim Paşa sadrazam oldu. Ve bu sırada, kendilerine düşen mirası pay edemeyen Balkan devletleri birbiriyle harbe tutuştu. Bunun üzerine orduya, Midye-Enez hattını tutmak ve gerekirse daha ilerilere gitmek için emir verildi.

13 Temmuz 1913. Alayımız Bulgar siperlerine doğru ilerlerken duyduğumuz sevinci tasvir edemem. Adeta uçuyoruz! Harp sahasını seyrederek Silivri'ye doğru ilerliyoruz. Neşemize payan yok! Hasret türküleri dinleyerek keyifle yürüyor, her adımda mübarek bir vatan parçasını geri alıyoruz.

Hava çok sıcak, geçtiğimiz ovalar hep mera, her taraf yemyeşil, bastığımız yerden kekik kokuları fışkırıyor. Günün son ışıkları, kasaturalardan ve silahların namlularından aksederek parıltılar halinde ovaya yayılıyor, manzarayı daha da güzelleştiriyor. Bugün gözümüze her şey çok güzel görünüyor. Mehmetçik seferi teçhizatın ağırlığı altında kan ter içinde kalmış, yine de büyük bir azim ve coşkuyla koşuyor.

Vakit bir hayli ilerledi, taburlar yorgun düştü. Kimsenin yürümeye mecali kalmadı. Zaten Bulgarlar da çekilip gitmiş. Bir

Levent Şahverdi Arşivi

gece istirahat verildi. Ertesi gün şafak vakti tekrar yürüyüşe geçilerek üç günde Karıştıran'a gelindi.

Bütün fırka burada toplanıyor ama herkes ileri harekât için endişeli bir bekleyiş içinde. Meğer burası Londra Konferansı'nda bizim için hudut kabul edilmiş!

Çok şükür öyle değilmiş. İleri hareket için fırka emir aldı. Bulgarların Edirne'deki halka zulüm yapmalarına fırsat vermemek için taburlar tekrar yola çıktı. 93'üncü Alay çanta bıraktı, öncü vazifesi görerek olanca süratiyle cebri yürüyüşe geçti.

Dünyada kaçan düşmanı kovalamak kadar zevkli bir şey var mıdır acaba?!.. Şimdi gece gündüz demiyor, yemek uyku düşünmüyor, Edirne'ye bir an evvel kavuşmak emeliyle koşup duruyoruz. Yanımızdan milli kıyafetleri içinde Şammar, Aneze, Arap aşiret süvari alayları yıldırım hızıyla geçip gidiyor. Onları gören askerlerimiz, cengâverlik hisleri daha da kabararak, daha büyük bir şevkle ileri atılıyor. Düşman karşı koymaya ne kadar çabalasa da Mehmetçiğin yiğitliği karşısında tutunamıyor, artçı muharebeleri vererek döküle döküle çekiliyor.

22 Temmuz 1913. Bir hayli yaralı ve şehit vererek Mehmetçik Edirne'ye girdi, Selimiye'ye kavuştu. Ordunun bir kısmı Bulgarları Cisri Mustafapaşa'ya kadar kovaladı. Bazı aşiret alayları hududu geçerek Habibçe'ye kadar bir akın yaptı fakat hepsi derhal geri çağırıldı. Dönüşlerinde bunların hali görülmeye layıktı; atlarının terkileri oğlak, keçiye varıncaya kadar binbir çeşit ganimetle dolmuştu. Sanki aşiretler çöldeki bir gazveden dönüyordu.

23 Temmuz 1913. Edirne'nin geri alınışı hakikaten muazzam bir muzafferiyet-i siyasiye ve askeriye oldu. İstanbul kurtuldu, memleket rahat bir nefes aldı. Bugün hem Meşrutiyet'in ilanının yıldönümü, hem Edirne'nin kurtuluş günü; hayatta en-

Levent Şahverdi Arşivi

der rastlanan bir tesadüf. Bütün zabitler Reşadiye Gazinosu'nda toplandı, sabaha kadar eğlenerek bu mesut günü kutladı.

Meriç ve Tunca nehirlerinin birleştiği noktada, sinesinde Sultan Selim Camii gibi bir sanat pırlantası barındıran Edirne, bu tarihi, güzel şehir, hem payitahtı hem Rumeli'deki varlığımızı emniyet altına alan en son kalemiz. Her gün alayımızın yerleştiği Sinekli ovasından çıkıp Karaağaç'tan ve ulu ağaçların gölgelediği yollardan, köprülerden geçip Edirne'ye geliyorum. Pazar yerini dolaşıp alışveriş yapıyorum, deva-i misk helvasıyla kokulu sabunlardan alıyorum. Camileri ve bedesteni gezdikten sonra Kıyık tarafına geçersem, oradan Ayvazbaba tabyasına çıkıyorum. Bir zamanlar buralar öyle heybetli yerlermiş ki dışarıdan bakıldığında, şahlanarak süngüye kalkmış Türk askerinin bütün Avrupa'yı titreten muhteşem hayali bu yüksek tabyanın üstünde bekler gibiymiş. Bulgarlar da bu tabyaları uzaktan seyrederken yeni bir Plevne kahramanlığını hesaba katıp ona göre hayal kurarmış. Ama şimdi Provodi vadisine bakan hâkim bir noktadaki kırık dökük mantelli bir top, sadece bize hüzün veriyor, düşmana korku vermiyor.

Alayımızın Sinekli ovasındaki istirahati devam ediyor fakat neferlerde görülmeye başlayan kolera, Edirne'nin kurtuluşuyla taçlanan sevincimizi gölgeledi. Ordugâhımız şehirden uzak bir yere nakledildi. Bütün fırka karantinaya alındı. Taburumuzun her tarafla bağlantısı, hattâ diğer taburlarla alışverişi kesildi.

Kolera, kusma ve ishal ile kendini gösteren çok berbat bir hastalık. Eller ayaklar buz gibi soğuyor; tırnaklar, dudaklar morarıyor, dil paslanıyor, hasta konuşamıyor, yüzde korkunç bir manzara ortaya çıkıyor. Elimizde ise laudanum ile zeyt-i kâfuriden başka ilaç, çaydan başka içecek, pirinç çorbasından başka yiyecek yok. Hastalar ancak dayanıklı bünyeleri, güneş ve temiz hava gibi tabii kuvvetler sayesinde hastalığı yeniyor,

Levent Şahverdi Arşivi

nekahete eriyor. Şimdi tabur tabipliği vazifesinin kıymeti meydana çıktı. Yazdığımız her rapor, aldığımız her karar bir ferman tesiri yapıyor. Aşı serileri düzenli olarak takip ediliyor, içme sularının ve gıdaların temizliğine dikkat ediliyor, sahra helaları kireç ve diğer dezenfektanlarla ilaçlatılıyor ve sık sık yenileri açtırılıyor.

Bereket versin salgın uzun sürmedi, ucuz atlatıldı. Bu arada Bulgarlar müzakere için delegelerini İstanbul'a yolladı. Edirne, Kırklareli, Dimetoka bizde kalmak ve Meriç hudut olmak kaydıyla İstanbul Antlaşması imzalandı. Balkan Harbi sona erdi. Kolordu'nun Gelibolu'ya, bizim 91'inci Alay'ın da Şarköy'e inmesine karar verildi.

Birçok harp yapıp birçok badire atlatan ve bir de kolera salgınına maruz kalan fırkamız için bu toptan bir tebdil-i havaydı. Alayımız hemen toparlandı. Edirne'ye, Selimiye'ye, Ayvazbaba tabyasına uzaktan bir selam gönderip Uzunköprü-Keşan yoluyla Şarköy'e hareket etti. Aheste bir yürüyüşle yollarda sık sık molalar verip Ergene'yi 173 gözlü köprüsünden geçti ve bir gece kasabasında kaldı. Keşan'da da istirahat ettikten ve daha birçok yerde konakladıktan sonra kışlağımıza ulaştı.

Evvelce çıkarma hareketi ile girilemeyen Şarköy'e bu defa, her arzu ve emeline kavuşmuş insanların saadet ve bahtiyarlığı içinde kışlamak üzere geliniyor. Bağlı bahçeli ve hemen tamamen Rumlarla meskun bu küçük kasaba, harpten sonra fırka karargâhı olmuş, alışveriş de artarak bir kat daha şenlenmiş. Bir seneden beri çektiğimiz seferi eziyetleri bu güzel kasabanın ve Marmara'nın tatlı deniz havası telafi edecek. Gergin asabımız gevşeyecek, yorgun vücudumuz dinlenecek. Şimdi bütün günümüz sahildeki güzel bir kıraathanede denizi, kayıkları, martıları seyretmekle, Şarköy'ün taze balıklarını, nefis üzümlerini yemekle geçiyor. Yerli halkla da ahbaplık kuruyoruz. Hepsi

Levent Şahverdi Arşivi

çok cana yakın insanlar. İki Rum doktorları var fakat bazıları hastalarını bize de göstermeye can atıyor. Bizi "Yatros!" *[Doktor!]* diye selamlıyor. Kasabaya ara sıra vapur da uğruyor. İstanbul'dan sık sık haber alınıyor. Herkes huzur ve sürur içinde, lakin Mehmetçiğin aklı fikri terhiste.

Zaferle sona eren harplerden sonra Mehmetçik, bir an evvel memleketine dönmek, hem hasret gidermek hem de muharebede gösterdiği kahramanlığı hikâye etmek ister ve terhisi dört gözle bekler. Aksi halde başka yollara sapar; ya firar eder ya da hasta numarası yapar. Böyle zamanlarda viziteye çıkanların sayısı katlanarak artar. Bir neferi, gözü gece görmediği için bir hastaneye sevk etmişsem, ertesi gün kapımın önünde aynı hastalığı bahane eden beş-on arkadaşını bulurum. Hiçbirine yüz vermem, hepsini bölüklerine iade ederim. Şikâyetinde direnenler olursa, yıldırmak için onları sıkı bir perhize sokarım. Su ve ekmekten başka bir şey verdirmem. Fakat çoğu kez bu yolla bir netice alamam. Arkadaşları gizlice yiyecek getirir. Başlarına nöbetçi diksem de mani olamam. İşte o zaman tepem atar. Tavuk karasından şikâyet edenleri, mehtapsız bir gecede saflar halinde dizer, pislikle dolu siper çukurlarına doğru yürüyüşe geçiririm. Hiçbir nefer bile bile bu oyuna gelmez ve bir daha ortalıkta görünmez.

Hasta numarası yapanların başvurduğu yollardan biri de saralı rolü oynamaktır. Birçoğu ağzından köpükler saçar, kendini yerden yere atarak bayılma numarası yapar. Fakat hastalığın diğer belirtilerini taklit etmeyi beceremez, rol yaptığı hemen belli olur. Bunlara karşı da bazı tedbirlerim vardır. En büyük silahım formüller kitabımdır. Bir beze sarar saralının koynuna sokarım. Neferler arasında En'am-ı Şerif'in saralıları hemen iyileştirdiğine dair inanç yaygındır. Bu tedavi çoğu zaman işe yarar. Formüller kitabı sayesinde birçok saralı şifa bulur. Ben de onlardan kurtulurum.

Levent Şahverdi Arşivi

Ama bu sefer işler çok farklı. Havaların soğumasıyla hastalıklar çoğaldı, viziteye çıkanların sayısı kabardı. Böyle giderse Şarköy'deki mesut günlerimiz sona erecek. Fırka merkezi olduğu halde kasabada doğru dürüst bir hastane yok. Revirle idare ediliyor, ağır hastalar Gelibolu'ya ya da İstanbul'a gönderiliyor. Asker de tamamen evlerde, mağazalarda; sıkışıklık haddinden fazla. Grip ve diğer salgın hastalıklar kısa zamanda her tarafa yayılıyor. Ve en tehlikeli olanı neferler arasında görülen tifüs vakaları. Ama Kolordu Baştabibi Jak Bey tifüs teşhisimize inanmıyor. İşi yazışmaya döktü, tahlil için hastaların kanını istetti. Kaybedilen zaman içinde yangın bacayı sardı. Hastalık her tarafa yayılmaya başladı, koğuşlar hastane halini aldı. Arkadaşım Rasih ve diğer doktorlar da hep hastalandı ve yattı. Fırka baştabipliği dahil, bütün iş benim üstüme kaldı. Lakin tek başıma elimden ne gelir? Çaresizlik içindeyim. Üstelik hastalık artık can alıyor. Nişancı tabur tabibi ilk kurbanlardan. Halk panik halinde. Bazıları İstanbul'a kaçtı. Rum doktorlardan biri de gitti. Kolordudan hâlâ bir haber yok. Yanımıza ne bir amir-i sıhhiye uğruyor, ne de derdimizi dinleyen oluyor. Tifüs bütün dehşetiyle Şarköy'ü kasıp kavururken, asker sivil demeden önüne geleni kırıp geçirirken, nasıl olsa harp bitti, asker kışlasına çekildi diye herkes kendi âleminde.

Halbuki en büyük harp asıl şimdi. Amirlerimizin umursamaz tavırları karşısında şaşırdım kaldım. Şarköy önlerine bir vapur gelince hemen kırk-elli hasta neferi İstanbul'a göndermeye karar verdim. Ama vapur tam demir almak üzereyken kaptan, hastalığın bulaşıcı olmadığına dair bir rapor istemesin mi! Şimdi ne yapacağım? Koca kolordunun inanmadığı tifüsten bahsedecek değilim ya! "Şükürler olsun ki, fırkamızda kolera, veba gibi bulaşıcı bir hastalık yoktur" diye bir rapor

Levent Şahverdi Arşivi

yazıp verdim. Kaptan raporu hiç itiraz etmeden aldı, hareket etti, gitti.

Hastaların bir kısmı gitti, lakin salgın bütün şiddetiyle berdevam. Yalnızlıktan, yardımsızlıktan hiçbir işe yetişemiyorum. Ümitsiz bir halde sağa sola koşup duruyorum. Bereket versin Rasih iyileşti, nekahete girdi. Fakat bu sefer de ben yakalandım ve yatağa düştüm. Birkaç gün sonra kendimi kaybetmişim, on beş gün ateşler içinde yatmışım.

Aman ya Rabbi! Bu tifüs meğer ne berbat hastalıkmış! Sanki cehennem ateşinde yanıyordum. Keskin bıçaklarla boğazım kesiliyor, korkunç ıstırap ve hayaller içinde kıvranıyordum. Ara sıra kendimi yataktan fırlatıyormuşum, neferim beni yakalayıp zorla yatırıyormuş. Sonra ayıldım, aklım başıma geldi. Kurtulduğumu görünce Rasih iki ay izin alıp İstanbul'a gitti. Onun yerine belediye tabibi Dr. Gadap gelip bana bakmaya başladı.

En nihayet bir parça toparladım, artık evin içinde dolaşabiliyorum. Dr. Gadap'ın vefat ettiğini duydum, çok üzüldüm. Zayıf halime rağmen cenazesine gitmek istedim. İki adım atar atmaz başım döndü, gözüm karardı, eve gelip tekrar yattım.

Salgının yaptığı tahribatı anlatmaktan acizim. Birçokları öldü, kurtulanlar kupkuru kaldı. Kasaba harpten çıkmış gibi. Bir müddet Şarköy'den uzaklaşmak istedim. İki ay izin aldım. İlk vapurla kasabayı terk ettim.

İstanbul'a gelir gelmez Rasih'i aradım. Arkadaşımla İstanbul'u gezip dolaştım. Boğaziçi'ne, Adalar'a vapur seyahatleri yaptım. Beraber geçirdiğimiz acı, tatlı günleri yâd ettim.

Levent Şahverdi Arşivi

Dr. Rasih

Levent Şahverdi Arşivi

Rasih alayla ilişiğini kesmiş, Gümüşsuyu Hastanesi'ne geçmişti. Üçüncü Tabur Tabibi Galib de alaydan ayrıldı, 91'inci Alay'da benden başka doktor kalmadı. Hakikaten tabur tabipliği, sulh zamanı daha zor bir iş. Bir ara benim de hatırıma Almanya'ya gidip tahsil yapmak geldi. Tanıdığım birçok arkadaş bu şekilde Avrupa'ya gitmişti. Hemen bir dilekçe yazıp Harbiye Nezareti'ne verdim, neticeyi beklemeye başladım.

Aradan günler, haftalar geçti, her gün nezarete uğradığım halde dilekçeme hiçbir cevap alamıyorum… Yalnız bir defasında koridorlarda dolaşırken kerliferli bir adam yanıma yaklaşıp hangi fırkadan *[partiden]* olduğumu sordu. Ben de hiç düşünmeden "31'inci Fırka'danım." dedim. Adam hayretle yüzüme baktı, bir şey söylemeden çekilip gitti.

11. Mayıs 1914. Müracaatım bugün geri çevrildi!.. Meğer memlekette, bir partiye mensup olmadan hiçbir işte muvaffak olunmuyormuş! Ben de bu boş fikirden vazgeçip bir an evvel alayıma katılmaya karar verdim. Şahit olduğum yolsuzluklar, maruz kaldığım haksızlıklar karşısında asabım daha da bozulacağına, tabur tabipliğinin basit, monoton işleri arasında kendimi avutayım dedim. Neyim varsa bir bavula doldurup yol hazırlığına başladım. Vapurla önce Samsun'a, oradan da Tokat'a gideceğim. Çünkü bu sıralar alayımız Tokat'ta bulunuyor. Enver Paşa harbiye nazırı olduktan sonra, orduda büyük çapta teşkilatlanmaya gidildi, yeni nakiller icra edildi. 10'uncu Kolordu Gelibolu'dan Sivas'a verildi, 31'inci Fırka Amasya'ya, 91'inci Alay Tokat'a yerleşti.

19 Mayıs 1914. Samsun'a gitmek üzere Gülcemal vapuruna bindim. Fakat İstanbul'dan bu seferki ayrılış çok hüzünlü. Rumeli'den beş vilayetle adaları kaybetmişiz. Hava da çok sıcak, kamarada durulmuyor. Kendimi dört direkli, iki bacalı bu uzun vapurun güvertesine attım. Boğaziçi'nin ve Karadeniz sa-

Levent Şahverdi Arşivi

hillerinin şirin manzarasını seyrederek, serin kuzey rüzgârını içime çekerek biraz ferahladım. Zümrüt yeşili yamaçlarla, derelere sıkışmış kırmızı kiremitli küçücük evlerle oyalana oyalana Samsun'a vardım.

Ama Samsun daha sıcak, üstelik sıtmalı bir yer, kat'iyen durulur gibi değil. Hemen bir yaylı kiraladım. Önce Havza'ya, oradan Amasya'ya ve nihayet Tokat'a gelip alayıma kavuştum. Birinci Tabura yeni gelen Dr. Abdullah adındaki arkadaş hariç, Alay Kumandanı Cemal Bey'i ve diğer tabur ve bölük kumandanlarını yerli yerinde buldum.

Levent Şahverdi Arşivi

FASIL III

CİHAN HARBİ'NDE ŞARK CEPHESİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Seferberlik

28 Haziran 1914. Avusturya veliahtının bir Sırplı tarafından katledilmesi üzerine bütün Avrupa telaşa düştü, her tarafta harp hazırlıkları başladı.

2 Ağustos 1914. Seferberlik ilan edildi, yer yerinden oynadı, bütün millet silah başına koştu. Tokat mahşer yeri gibi. Ahali büyük telaş ve heyecan içinde. Hanlar, kahvehaneler, camiler, mektepler, medreseler tıklım tıklım. Sokaklar insan kaynıyor. Asker adaylarıyla birlikte analar, babalar, hısım ve akrabalar da geldiği için kalabalık o nispette artıyor. Geceleri insanlar yerlerde yatıp kalkıyor. Neferlerin şubeye yazılıp silahını, teçhizatını kuşanması, birliğine ayrılması bir hayli zaman alıyor. Fakat kimse şikâyet etmiyor. Herkes sabırla bekliyor. Sokak başlarında öbek öbek toplanıp yarenlik ediyor. Kimi ekmek yiyor, kimi söküğünü dikiyor, kimi bitleniyor, kimi de rahat rahat uyuyor.

Genç zabitler talim dönüşü askerlere "Kafkas Dağlarında Kaymak Yiyelim" türküsünü söyleterek güya halkı coşturuyor. Boğazlardan geçerek bizi büyük bir harbin eşiğine kadar getiren Alman muhripleriyle herkes gurur duyuyor. Almanlarla silah arkadaşlığı yapmanın bize büyük zaferler kazandıracağını,

Levent Şahverdi Arşivi

hiç olmazsa Balkanlarda uğradığımız mağlubiyetin acısını çıkartarak milli şeref ve haysiyetimizi kurtaracağımızı söylüyor.

Almanlarla yapılan savunma ittifakına rağmen hükümet, İtilaf Devletleriyle de uyuşmaya çalışıyor ama muvaffak olamıyor. Ordu, seferi kadrosunu tamamlamak için hummalı bir gayret sarf ederek tam mânasıyla harbe hazırlanıyor. Bir taraftan silah dağıtıyor, hayvan alımı yapıyor, bir taraftan da askerin talim ve terbiyesi ile meşgul oluyor [6].

Eylül 1914. Merkezi Sivas'ta bulunan 10'uncu Kolordu fırkalarını Karadeniz sahillerine indirmeye başladı. Bizim 31'inci Fırka da alaylarını Ünye'de toplama emrini aldı. Asker Tokat'tan ayrılmak üzere. Fakat bu ayrılış hazin sahnelerle dolu. Henüz bir harbe girmemekle beraber herkes bu yolculuğun bir felaketle son bulacağını sezmiş gibi. Uğurlamaya gelen çoluk çocuk, genç ihtiyar yollara dökülmüş göz yaşları içinde.

Yürüyüş kolu harekete geçti. Tabura yeni gelen doktor biraz derbeder bir arkadaş. Tokat'tan ayılırken evinin kapısını kilitleyip çıkmış, ailesini eve hapsetmiş. Bu hikâye yol boyunca bizi epeyi eğlendirdi. Ahtab üzerinden uzun bir yürüyüşün sonunda, Niksar'da, içinden Kelkit çayı akan bir ovaya bakan bu küçük ve tarihi kasabada bir gün istirahat verildi. Karakuş (Akkuş) nahiyesinde de bir gece konakladıktan sonra ormanlık bir mıntıkaya girildi. Ertesi sabah yine ağaçlık fakat sarp dağların yamaçlarından inildi; yolculuğun son merhalesi de zahmetsizce sona erdi.

Bizden önce gelen taburlar kasabadan 6-7 kilometre uzakta, Ünye deresinin kenarındaki düzlüklerde toplanmaya başlamış. Burası çok hoş bir yer. Ağaçların suya düşen gölgelerinin manzarası çok güzel. Fırkanın kurup yerleştiği ordugâh çok canlı, çok hareketli. Alayımız da kendisine ayrılan yerde çadırlı ordu-

6 Yaver Namık, benim için Hınıs'ın Kolukısası denilen dayanıklı bir doru at seçti ve bineğime tahsis etti.

Levent Şahverdi Arşivi

gâhını kurdu ve hemen faaliyete geçti. Taburun bir tarafına da sıhhiye çadırı açıldı, sıhhiyeciler bir araya toplandı. Fakat herkeste ayrılığın verdiği bir hüzün ve akıbetimize dair bir şüphe ve endişe var. Neferler "Nereye gideceğiz? Harbe girecek miyiz?" diye merak ve korku içinde. Hele ağızdan ağıza dolaşan bazı rivayetler bizi daha fazla üzüyor. Güya kolordunun Ünye'de toplanması, bir çıkarma hareketi içinmiş! Rusya sahillerine çıkarılmamız dahi ihtimal dahilindeymiş!

10 Kasım 1914. Amiral Souchon, Yavuz ve Midilli zırhlıları ile Karadeniz'e açılarak Sivastopol, Odessa, Novorosisk limanlarını bombardımana tutup birkaç Rus gemisini batırdıktan sonra İstanbul'a döndü. Ruslar Erzurum'dan hududumuzu tecavüz ederek harbe başladı.

11 Kasım 1914. Padişah'ın, İtilaf Devletlerine harp ilan edildiğine dair iradeleri ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın orduya beyannamesi neşredildi.

12 Kasım 1914. Fırkamıza Ünye'den Erzurum'a hareket emri verildi.

Alayımız Ünye'den Erzurum'a hareket etti. Evvela Karakuş üzerinden Niksar'a, oradan da Kelkit vadisini takip ederek Reşadiye-Koyulhisar-Suşehri-Refahiye-Erzincan-Tercan yoluyla Erzurum'a gideceğiz. Başka bir değişle, Kuzey Anadolu'nun yarısını batıdan doğuya yürüyeceğiz. Şimdi geçtiğimiz yer ormanlık bir mıntıka. Yol Halil Rıfat Paşa zamanından kalma bir şose. Taburlar virajları döne döne yokuşları tırmanıyor. Sonbaharın bu yağmurlu günlerinde, bu heybetli, loş ormanlar içinde, böyle seferi bir alayın yürüyüş kolunu seyretmek çok

Levent Şahverdi Arşivi

hoş! Mehmetçik yine türkülere, mayalara başladı. Dillerindeki hep hasret türküsü. Ben de taburun arkasında, sıhhiyecilerin yanıbaşında düşüne düşüne gidiyorum.

Niksar'da bir gün istirahat verildi, ertesi sabah erkenden yola çıkıldı. Alay Kelkit vadisini takip ederek ilerliyor. Bereket versin yürüyüş için en müsait hava. Ne sıcak, ne soğuk. Asker çok zinde. Yüzleri tunçlaşmış, vücutları çelikleşmiş, uygun adım rap rap yürüyor. Sırtlarındaki silah ve seferi teçhizat yürüyüşlerindeki âhenk ve dengeyi tamamlıyor. Akşamüzerleri konak yerlerinde tam kalorili gıdalarını alıp iyice istirahat ettikten sonra ertesi sabah daha neşeli, daha kuvvetli bir şekilde tekrar yürüyüşe geçiyor.

Bütün gün yürüdükten sonra köylerde şu şekilde kalınıyor: Konakçı zabiti, yanına iaşe zabitini, imamı, tüfekçiyi, zabit emirberlerini ve küçük ağırlığı alarak daha gün doğmadan kalacağımız köylere doğru yola çıkıyor. Köye varınca önce alay karargâhına, tabur ve bölük kumandanlarına, tabur tabiplerine ayırdığı odaların kapılarına tebeşirle işaret koyup askerin ve hayvanatın yerlerini tanzim ettiriyor. Sonra köyün ortasında bir yerde kazanlar kurduruyor, o günkü istihkakı çıkartıp yemekler hazırlatıyor ve akşama doğru menzile ulaşan taburları köyün girişinde karşılayıp herkesi yerli yerine yerleştiriyor.

Odamıza girdiğimiz zaman her ihtiyacımızın karşılanmış, ocak başlarına portatif karyolalarımızın kurulmuş olduğunu görüyoruz. Biraz dinlenip kendimize geldikten sonra akşam vizitesine başlıyoruz. En çok ayak vurgunuyla karşılaşıyoruz. Kiminin ayağını yıkatıyoruz, kimine tentürdiyot sürüyoruz, kimine de pansuman yapıp taburu ertesi günkü yürüyüşe hazırlıyoruz.

Akşam ezanından sonra herkes kendi köşesine çekiliyor ve ev sahibi kapıda beliriyor. Selam faslından sonra önümüze bir

Levent Şahverdi Arşivi

sofra kuruluyor. Peynir, yoğurt gibi şeyler, birer kâse çorba, birer sahan bulgur pilavı, sac ekmekleri vs. sofraya diziliyor.

Önümüze ne konursa afiyetle yiyoruz. Yemekten sonra hep beraber kahvelerimizi içip günün havadislerini konuşuyoruz. Köylülerin misafirperverliği sayesinde zahmetli yolculuğumuzun bütün yorgunluğunu unutuyor, kaldığımız her evde kendi öz evimiz gibi huzur duyuyoruz.

İskefsir (Reşadiye) nahiyesinin asil Türk köylülerinin misafirperverliğinden bahsetmeden geçemem. Burası artık basit bir köy odası, bir misafirhane değil, kutsal vatan toprağının en şefkatli kucağı. Ağırlandığımız her odada, bir yolcunun, kim olursa olsun, nereden gelirse gelsin, muhtaç olduğu her şey düşünülmüş ve hazırlanmış oluyor. Etrafa titrek bir ışık, ılık bir hava yayan iri kütükler ocaklarda durmadan yanarken, bir ceylan postunun yanında da güzel bir yazıyla yazılmış şöyle bir levha duruyor:

Ey! Misafir, kıl namazı kıble bu canibdedir,
İşte leğen, işte ibrik, işte peşkir iptedir.

Bu havalinin köylerinde görülen böylesi ağırlamalar Erzurum'a giden bütün yollarda tekrar edip gidiyor. Bir mescit kadar temiz ve pak köy odalarının ruhani havası içinde herkes maddiyattan sıyrılarak başka bir âlemde yaşıyor. Rahat bir uyku uyuduktan sonra sabahları erkenden kalkıp aynı şekilde hazırlanarak yola revan oluyor. Ve köylerden ayrılırken köylüler, bu sabırlı, alçakgönüllü insanlar, çoluk çocuk, genç ihtiyar, bir hayli yolu bizimle beraber yürüyor, eşyamızı taşıyor. Gece gündüz demeden, rahat yüzü görmeden hizmet eden kadınlar da kapı aralarında, arkamızdan gizli gizli ağlaşarak bizi uğurluyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Günler geçiyor, alay Erzincan'a yaklaşıyor. Köylülerin bütün bu gayret ve fedakârlıklarını gördükçe Mehmetçik harp halet-i ruhiyesi denilen o ulvi hüviyete yeniden bürünmeye başlıyor. Tabur tabipleriyle diğer zabitler arasında da ayrılık gayrılık kalmıyor. Şimdi bütün tabur birbiriyle kaynaşarak, 91'inci Alayın şanlı, muzaffer sancağı altında bulunmaktan duyduğu şerefle ve büyük iman ve tevekkülle harp sahasına atılıyor.

3 Aralık 1914. Üçüncü defa oluyor ki, iyi kötü günlerini gördüğüm Erzincan'a yine taburların arasında geliyorum. Her şeyi bıraktığım gibi buldum. Ama harp kapıya gelmiş dayanmış, hayat biraz sönmüş, ahali tedirgin ve suskun.

Erzincan halkı Ruslarla harbi daima endişe ile karşılar. Aradan geçen onca zamana rağmen 93 felaketinin izleri hâlâ silinmemiştir. Cephede cereyan eden hadiseler de bu endişeyi haklı çıkarıyor. Hududu geçen Rusların, bir meydan muharebesiyle Pasinler'de güçlükle durdurulduğu söyleniyor. Bir rivayete göre Köprüköy'de öyle bir süngü harbi olmuş ki 11'inci Kolordu'dan Harputlu bir pehlivan neferimiz, önüne geleni süngüsüne takıp omzunun üstünden fırlatıp atmış, düşman saflarını darmadağın etmiş! Ruslar da Mehmetçiğin akıllara durgunluk veren bu müthiş yiğitliği karşısında dehşete kapılmış, Erzurum kalesine yürümeye cesaret edememiş.

Alayımız Erzincan'da iki gün istirahat etti ve iki gün boyunca kahve sohbetleri, ayaküstü hasbıhaller hep böyle kahramanlık destanlarını dinlemekle geçti. Arabaların tekerlekleri, boyundurukları gözden geçirilip diğer noksanlar da tamamlandıktan sonra taburlar tekrar yola dizildi. Tercan'da bir gün mola verildi. Ertesi sabah her biri Selçukilerden kalma birer mimari şaheser olan Mamahatun Türbesi ve meşhur Kervansaray da arkamızda kaldı ve Erzurum istihkâmlarına doğru yürüyüşümüz devam etti.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimdi takip ettiğimiz yol bozuk bir şose. İklim, tabiat, manzara değişiyor. Etrafımızı çıplak tepeler, silsile halinde uzayıp giden sisli zirveler çeviriyor. Artık ne bir orman ne bir akarsu. Üşütücü bir bozkır. Yolun iki tarafında derin sürülmüş kara topraklı tarlalar. Güya ovadayız. Arazi dalgalı, uzaklar görünmüyor. Bir taburluk yürüyüş kolu ancak fark ediliyor...

Ve panorama tekrar değişiyor. Ufuk açılıyor. Ta uzaklarda, bulutlar arasında, Palandöken ve Dumlu dağları bütün heybetiyle karşımıza dikiliveriyor…

Hava kararıyor. Yanımızdan sıra sıra kağnılar geçiyor. İniltileri dağdan dağa aksediyor. Keskin bir ayaz iliklerimize kadar işliyor. Tabur sıcak bir odaya hasret çekerek ilerliyor…

At üstünde durmanın imkânı yok. Uyuşuk bacaklarımı canlandırmak için inip ben de yürüyorum.

Yürüyüş kolumuz şoseden ayrılarak dar bir yola saptı. Karşı yamaçlarda bacalarından dumanlar tüten toprak damlı evler bizi karşıladı.

Büyükçe bir köy… Orta yerde tahta minareli taştan bir mescit. Sokaklar balçık içinde. Her tarafta üzeri sıvanmış tezek yığınları, öbek öbek kuru ot demetleri, öteye beriye atılmış kağnı tekerlekleri, tembel nazarlarla bizi süzerek ahırlarına giden iri boynuzlu mandalar…

Sıhhiye bölüğü seke seke geldi, bir kulübenin önünde durdu. Burası bize ayrılmış: Kalın tahtalarla yapılmış, üzerine iri başlı çiviler çakılmış, alçak bir kapıdan girilen karanlık bir oda!

İçeriye girdim. Pis kokulu bir hava beni karşıladı. Kapının yanında iki basamaklı bir yere çıktım. Bir köşede, etrafa soluk bir ışık yayan beş numro isli bir lamba. Biraz ötede, büyük bir hırs ve iştahla yemlerini yiyen, pat pat pisleyen, nefesleriyle

Levent Şahverdi Arşivi

ahırı bir hamama çeviren karşılıklı dizili yirmi kadar at, inek, öküz ve manda!..

Ahır sekisi dedikleri burası galiba! Sıcak dayanılır gibi değil. İğrenç bir koku genzimi yaktı. Kapıyı biraz araladım. Temiz, serin hava içeri girdi. Vizitemi de burada yapıp portatif karyolama uzandım.

Akşam namazı vakti geçti geçmedi; iri yarı, kara sakallı, başı sarıklı, mor koyun yününden yapılma kısa ceket-potur giymiş bir adam ahıra geldi. "Hoş geldiniz Beg!" diye selam verdi. Biriki hoşbeşten sonra ortaya bir sofra getirdi. Kekik kokulu ayran çorbasıyla tandır ekmeği ve çilli peynir ikram etti.

İştahla yedim. Hayatımda böyle lezzetli ekmek yememiştim. Ekmek değil, sanki özenle pişirilmiş bir çörekti! Ben de böylece anladım ki Erzurum köylüsünün sıhhat ve kudreti, yayla topraklarında yetişen bu buğday idi.

Gece iyice dinlenmişim. Sabahleyin erkenden kalktım hazırlandım. Her zamanki gibi taburu gerilerden takip ediyorum. Önümüzde yine bitmek tükenmek bilmez yollar, geceleri kaldığımız yerler hep böyle ahır sekileri ya da içinde tezek yanan iri sac sobalı odalar. Yola çıkmadan önce ilk işimiz askerin vizitesi. Havalar soğuduğu için artık en çok görülen bronşit. Hastalar hep ayakta tedavi görüyor. Kıtasından kimse ayrılmak istemiyor. Tabur askerin babasının evi gibi; geride kalan arayıp buluyor.

Alay Kale'ye yaklaşıyor. Asker kabalaklarıyla başını boynunu sarmış hızlı adımlarla yürüyor…

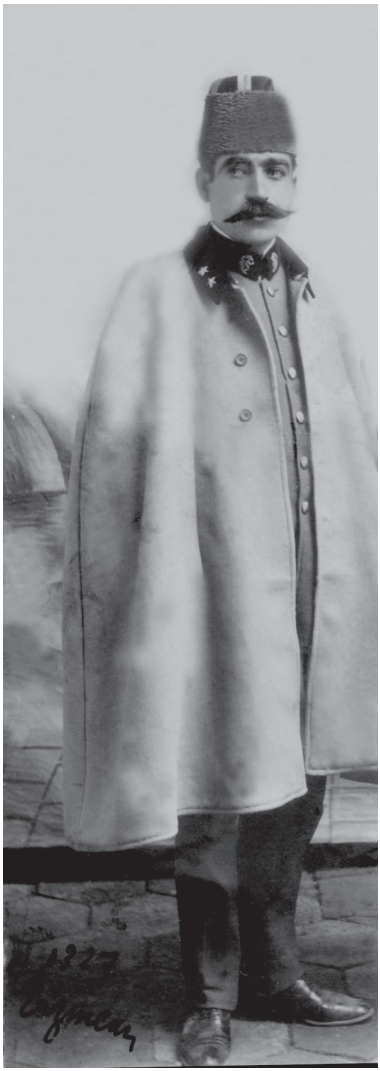
İşte karşımızda Erzurum! Anadolu'nun en yüksek yaylası, en korunaklı kalesi. Etrafımızda sıralanan bembeyaz dağlar ve dağların her tarafı kasıp kavuran soğukluğu…

Levent Şahverdi Arşivi

Çok soğuk bir günde (13 Aralık 1914) 10'uncu Kolordu'nun, muntazam birlikleriyle eski istihkâmları geçerek İstanbul kapısından Erzurum'a girişi, şehirde bir kahramanlık havası estirdi. Bu tarihi şehir, 3124 rakımlı Palandöken dağının eteğinde bütün havalinin en büyük ve yegâne ticaret merkezi. Camileri, Çifte Minareli Medresesi, Yakutiye Medreresi, iç kalesi ve muazzam mezarlıkları insana heybet veriyor. Çarşı-pazarda türlü kıyafette aşiretler cirit atıyor. Yağız çehreli, çatık kaşlı, sert bakışlı, cengâver kılıklı dadaşlar, sırtlarında işlemeli cepken, ayaklarında potur, başlarında yazmadan burma sarık, bellerinde Acem şalı kuşak ve palaskalarıyla Kazan üzengili, Osmanlı eğerli, rahvan atlarının üstünde sokaklarda salına salına dolaşıyor. Şimdi cepheye gitmek üzere burada toplanan askerlerle kalabalık bir kat daha artmış, Ruslar da Hasankale'ye gelmiş dayanmış. Ama kimsede bir korku, bir telaş yok. Esnaf gündelik alışverişinde. Zabitler umumiyetle kahvehanelerde. Orta yerde yanan ve her tarafı ısıtarak müşterilere tatlı bir rehavet veren iri sac sobalı gayet geniş salonlar herkesin buluşma yeri. Küçük, billur kadehlerde sunulan ve içenlere taze bir hayat bahşeden berrak, nefis çaylar akik gibi. Kıtlama içen yerli halk için çayın haddi hesabı yok. Çay nedir?.. Say nedir?.. Onlar hep çay tiryakisi.

Bizim de işimiz gücümüz şimdilik çay içmek ama artık harbe gireceğimiz kesin gibi. Mehmetçik geride bıraktığı ailesine para, mektup ve bazı emanetler göndererek veda ediyor, son selamlarını yolluyor. Zabitler de Erzurumluların tavsiyelerini dikkate alarak seferi kıyafetini mümkün olduğu kadar iklim şartlarına uydurmaya çalışıyor. Herkes birer yamçı, kalçın-lastik, kar gözlüğü, kulaklık, tiftik çorap, eldiven ve başlık peşinde. Yalnız Alay Kumandanı Cemal Bey kıyafetini hiçbir surette değiştirmiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Derviş Bey

Levent Şahverdi Arşivi

Cepheye Hareket

15 Aralık 1914. Tufanç ve Cınıs köylerinde konaklamak üzere Gürcü kapısından çıkıyoruz. Cemal Bey, çehresine sevimlilik katan sakalı, altın çerçeveli gözlüğü, Siirt'ten beri giydiği parlak düğmeli gri kaputu, Yemen'de yaptırdığı eski sistem körüklü çizmeleriyle al atı üstünde en önde gidiyor. Tabiat şartları ve umumi âhenkle kat'iyen bağdaşmayan kıyafeti herkesin dikkatini çektiği halde hiçbir şeye aldırış etmeksizin sağa sola selam veriyor.

Diğer zabitler, kendi imkânlarıyla bulup buluşturduğu seferi kıyafetle bu kış memleketinin soğuğuna az da olsa ayak uydurmuş. Fakat askerin hali yürekler acısı. Bilhassa ayakkabıları iyi değil. Bazılarında çarık bile var. Buna rağmen, başları önlerinde yürüyen aslan yürekli Mehmetçikler, geride bıraktıkları çoluk çocuk ve akrabalarıyla iç âlemlerinde hayalen konuşup, zaman zaman durup onları bir kere daha kucakladıktan sonra, harbe gitmenin verdiği mertlik ve kahramanlık duyguları içinde eriyerek büyük bir iman ve tevekkülle vatani vazifesine koşuyor.

Erzurum gözden kayboldu. Alaya derin bir sessizlik çöktü. İliklerimize kadar işleyen ısırıcı bir rüzgâr bizi üşütüyor. Meh-

Levent Şahverdi Arşivi

metçik birbirine sokulmuş yürüyor, kısa molalar vererek biraz dinleniyor, sonra tekrar yürüyüşe geçiyor.

Hava karardı. Konak yerleri burnumuzda tütmeye başladı. Nihayet uzaklarda, bize istirahat umudu veren dumanlar içinde bir köy belirdi. Bu köy daha büyük ve daha zengin. Ahırlardaki hayvanlar daha iri ve daha çok. Damlardaki ot yığınları, sokaklardaki tezek kuleleri daha yüksek…

18 Aralık 1914. Alayımız, Başkumandan Vekili Enver Paşa'yı beklemek üzere harp nizamında Tufanç ovasında toplandı. Paşa geldi. Yanındakilerle beraber at üstünde birliklerin önünden süratle geçerek teftişini yaparken, bizim alayın başında işaret direği gibi dikilen ve Balkan Harbi'nden beri kıyafetinde hiçbir değişiklik olmayan Cemal Bey'i görünce durdu. Belli ki paşa, Kartaltepe zaferini hatırlamıştı. Hatırımızı sordu ve bizi yeni bir kahramanlığa çağırdı.

19 Aralık 1914. Kolordu Kumandanı Hafız Hakkı Bey, Karagöbek'teki karargâhından gönderdiği bir günlük emirle, fırkaların 7 Kânunuevvel (20 Aralık) sabahı Nohurtap, Ağasor, Hinzorik ve Tihar'da toplanacaklarını ve 8 Kânunuevvel günü öğleden sonra taarruz için ileri yürüyüşe geçeceklerini bildirdi. Başkumandan Vekili Enver Paşa da 6 Kânunuevvel 1330 tarihli emrinde şöyle buyurmuştu:

> *"3'üncü Ordu'ya, büyük kısmıyla düşman asıl kuvvetlerini Kars istikametinden ayırarak Aras vadisine doğru ve güneye atmak ve Oltu istikametinden düşmanın sağ kanat ve gerilerini kuşatmak vazifesi verildi."*

Bir beyannameyle de paşa, cesaretimizi arttırmaya çalışmıştı:

> *"Birkaç günden beri 3'üncü Ordu birliklerinin büyük kısmını dolaştım ve bulundukları yerleri gördüm. Birçok*

Levent Şahverdi Arşivi

yönden şimdilik giderilmesi pek müşkül noksanlık içinde bulunduklarını müşahede ettim. Fakat bu noksanlığın, muharebede birliklerin faaliyetine mani olmayacağına kat'iyen eminim. Esasen muharebe, şekl-i kıyafetle değil, her askerin kalbindeki yiğitlik ve cesaretle kazanılır. Bundan evvel Rusları, kahraman hücumlarıyla püskürten askerlerimizin, bu defa da düşmanlarını büsbütün mahvetmek arzusunda olduklarını ve kahraman arkadaşlarıyla yarış edercesine saldırmaya sabırsızlandıklarını bilirim. Daha birkaç vakitler sizlerle beraber bulunacağım. Kat'iyen ümid ederim ki, nasıl kahraman olduğunuzu dost ve düşmana gösterecek, er oğlu er olduğunuzu tüm cihana ispat edeceksiniz. Her vakit sizlerle beraber olan Allah'ı unutmayarak ileri atılınız. Böylece, daima muvaffak olarak, Kafkasya sahralarında yatan babalarınızın ruhlarını şad eder ve oralarda sizi beklemekte olan din kardeşlerinizi Moskof boyunduruğundan kurtarırsınız. Tekrar edelim. Daima ileri gidiniz! Saadet, şan ve şeref ileride; sefalet ve zillet geridedir!

20 Aralık 1914. Alay, şafak sökmeden misafir olduğumuz ova köylerinden çıktı, Karagöbek tabyasına doğru ilerledi. Dumlu Dağı'nı solda bırakarak Liskavlar'a yöneldi. Yakında düşmana taarruz edilecek. Hepimizde bir heyecan ve çok şükür kuvvetli olmaktan kaynaklanan bir güven var.

21 Aralık 1914. Taburlar öğle vakti Liskavulya'ya geldi, Todan-Simserkis hattına karşı emniyet tedbiri aldı ve geceyi burada geçirdi.

22 Aralık 1914. Şimdi harp zamanı. Hava bugün kapalı. Kar lapa lapa yağıyor. Alay araziye yayılmış, yavaş yavaş ilerliyor. Asker Ziyaret Tepe'yi sardı. Muharebe başladı. Silah sesleri geliyor. Düşman mukavemet edemiyor. Mevzilerini bı-

Levent Şahverdi Arşivi

raktı, kaçıyor. Sıhhiye neferleri bölükleriyle beraber ileriye gitti. İzleri takip ederek taburlar akşama doğru İd'e girdi. Alay geceyi, Narman Boğazı'nda, şoşa denilen komlarda geçirdi.

23 Aralık 1914. Taburlar bu sabah erkenden kalkıp Narman Boğazı'nda ilerlemeye başladı, önlerine çıkan bir düşman müfrezesini etkisiz hale getirip şiddetle takip ederek Narman kasabasına girdi. Bu muharebede Ruslardan bir miralay ve birçok asker esir alındı; ayrıca 4 top, 5 makineli tüfek ve bir hayli erzak ve mühimmat ele geçirildi.

Rus miralay, -sonradan Müslüman bir zabit olduğu anlaşıldı- "Bu kıyafetle ve ayağınızda bu çarıklarla nereye gidiyorsunuz siz? Müthiş bir kış var önünüzde!" diye bizi uyarmak istedi. Fakat herkes zafer coşkusuyla sarhoştu, kimse bu nasihate kulak vermedi.

Şimdi, güzel bir şosede, iki tarafı yüksek dağlarla çevrili Narman Boğazı'nda, tatlı hülyalara dalmış yürümeye devam ediyoruz. Oltu ovasına çıkmak üzereyiz. Ruslardan zerre kadar korkumuz yok. Onları mağlup ederek bütün Kafkasya'yı kurtaracağımıza yürekten inanıyoruz.

Ansızın solumuzdaki sırtlardan üzerimize bir yaylım ateşi açıldı. Bu hiç beklemediğimiz bir anda müthiş bir baskındı. Alaydan bir hayli şehit ve yaralı vardı. Sıhhiye bölüğü hemen bir sargı yeri yaptı, yaralıların imdadına koştu.

Görünüşe göre düşman çok kuvvetli ve inatçı. Bizi fena yerde sıkıştırdı. Asker araziye yayılmış, ateşe karşılık veriyor, muharebe çok şiddetli cereyan ediyor fakat harbe tutuştuğumuz birliğin Rus olduğuna işaret eden hiçbir şey yok!..

Sonunda karşımızdaki birliğin Kaleboğazı'ndan gelen 32'nci Fırka olduğu anlaşıldı, borular çalınarak harekât durduruldu. Fakat olan şehit ve yaralılara oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Çok yazık! Harbin daha ilk gününde başımıza gelen bu felaket kötü bir işaret. Yapılan keşifler kâfi gelmemiş. Fırkalar arasındaki bağlantı zayıf. Üzüntü içinde Oltu'ya giriyoruz. Vakit akşam. Oltu ele geçirilen ilk büyük Rus kasabası; fakat Ruslukla hiçbir ilgisi yok, her şeyiyle Türk. Bizden önce gelen 30'uncu Fırka tarafından ele geçirilmiş; minaresine bayrağımız çekilmiş. Her şeye rağmen manzara çok hazin. Ateşe verilen samanlıklardan yayılarak her tarafı saran yanık kokusu, akşamın hüzün dolu loşluğu, iki kardeş fırkanın birbiriyle harbi, zaferle biten günümüzü mateme boğuyor.

24 Aralık 1914. Oltu'da bir gece dinlendikten sonra alay kasaba dışında toplandı, Penek istikametine taarruz emrini aldı. Tam harekete geçeceğimiz sırada, süvari bölük kumandanı Kemahlı Teğmen Cemal Bey'in şahadet haberi geldi. Bu kahraman çocuk, askerinin başında Ruslara dalkılıç hücum ederken alnından vurularak şehit düşmüş, kahramanlık tarihimize şanlı bir yaprak daha ilave etmişti. Fırkada onu herkes severdi. Allah rahmet eylesin!

Merhum Cemal yolumuzu açmış; şimdi iyi bir şosede düşmana tesadüf etmeden ilerliyoruz. Sağ tarafımız hep ormanlık. Yol yavaş yavaş yükseliyor. Eski neşemiz yok, düşüne düşüne yürüyoruz.

Gün battı, ortalık karardı. Mehtap çıktı, yolumuz aydınlandı. Düşman arazisinde olduğumuz için konuşulmaması ve sigara içilmemesi ikaz edildi. Ayak seslerinden başka ses yok. Sessizlik içinde yürüyoruz.

Vakit gece yarısını geçti. Gökyüzünü beyaz bulutlar kapladı. Ay bulutların arasına bir girip bir çıkıyor, ormanı benekli bir loşluk istila ediyor. Yorgunluktan, uykusuzluktan bitkin ve perişanız, son gücümüzü sarf ediyoruz. Kısa molalarda biraz dinlendikten sonra yürüyüşümüze devam ediyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Ay bir tepenin ardında battı, zifiri bir karanlık çöktü. Bu ürpertici sessizlik içinde bana bir evham geldi. Sağdan, soldan, yol kenarından, çamlar arasından Ruslar çıkıp üzerimize atılacakmış gibi bir korku beni sardı. Ortalık da bir türlü aydınlanmadı…

At üstünde eğerin kaşına yapışmış uyuklarken ansızın üzerimize açılan bir yaylım ateşine uyandım! Ruslar geçeceğimiz yollara pusu kurup bizi gafil avlamıştı. Hemen tertibat alındı. Asker araziye yayılarak kayaları, kuytuları siper aldı. Ben de sıhhiyecilerle yol kenarında çukur bir yere sığındım. Sağım, solum bir anda yaralılarla doldu. Gemici fenerini yakarak neferlerin yarasını sarmaya başladım.

Yaralılar, "Moskof gavuru, dumdum kurşunu atıyor!.." diye feryat ve şikâyet ediyor! Hakikaten Ruslar çok yakın mesafeden ateş ettiği için mermiler vücut üzerinde büyük tahribat yapıyor, uzviyet paramparça oluyor. Hudut Tabur Kumandanı Hilmi Bey de yaralılar arasında. Ağzının bir tarafı parçalanmış. Biraz sonra Abdülhamid Efendi geldi. O da başından yaralanmış. Yarasını sarıp biraz dinlenmesini tavsiye ettim. Ama o, "Ben bu hafif yara ile geride nasıl beklerim!" dedi, beni dinlemedi, tekrar taburun başına koştu. Arkasından bakakaldım.

Hakikaten Abdülhamid Efendi, rütbe-i şahadeti en büyük şeref ve fazilet bilen, çok cesur, çok dindar bir zabit. O âdeta ateşe âşık bir pervane. Kanadının yanması ile yetinmedi, tamamen yanıp kül olmak istiyor!

Maalesef öyle de oldu! Yarım saat sonra Yaver Namık ağlaya ağlaya geldi, Abdülhamid Efendi'nin şahadet haberini getirdi.

25 Aralık 1914. Ortalık aydınlandı, ateş kesildi. Düşman çekilip gitmiş. Ama dün geceki baskında taburumuz, Abdülhamit Efendi gibi bir kahramanı kaybetmiş! Herkes çok üzgün, isteksiz adımlarla yürüyor. Ben de sıhhiye neferleriyle araziyi tarayarak ilerliyorum, karşılaştığım yaralı Mehmetçiklerin ilk

Levent Şahverdi Arşivi

tedavilerini yapıp boyunlarına etiket takarak şoseyi takiben Oltu'ya gitmelerini tembih ediyorum. Lakin bir tanesinin durumu çok ağır. Bu onbaşıyı tanıyorum. Kurşun göğsünden girip sırtından çıkmış, rengi sapsarı, nabzı zayıf. Herhalde iç kanaması da var. Ayaküstü yapabileceğim bir şey yok. Boynuna ağır yaralı etiketi taktım, peşimiz sıra gelen sıhhiye bölüğünün bulması ümidiyle görünür bir yere bıraktım. Yanından ayrılırken onbaşı, fısıltılı bir sesle vasiyet eder gibi bana; "Aman doktor! Beni burada bırakma. Kurda kuşa yem etme. Şoseye indir!" diye yalvardı. Kahraman bir askerin son arzusunu yerine getirmemek olmazdı. Onbaşıyı sedye içinde şoseye indirttim ve müsterih oldum.

Şimdi Penek sırtlarına tırmanmaya devam ediyoruz. Yükseldikçe karlı ormanlara girerek şoseden uzaklaşıyoruz. İlerlerden bir yerlerden tek tük silah sesleri geliyor. Düşman hâkim tepeleri kolay bırakmıyor; bizi oyalaya oyalaya, yıprata yıprata çekiliyor. Elimiz hep tetikte yürüyoruz.

Dün geceki baskından sonra herkes daha dikkatli. Ama artık konak yerleri, ahır sekileri, tandır ekmekleri, sıcak çorbalar birer hayal! Ağaçların gövdelerine yaslanarak kısa bir mola veriyor, peksimet ve kavurmayla açlığımızı bastırıp tekrar yürüyüşe geçiyoruz.

Hava karardı, ay doğdu, gümüş rengi ışığı yolumuza serpildi. Fakat bu gece, uzun çam ağaçlarıyla bu karlı sahralar bir mezaristan kadar kasvetli. Karlar üstündeki gölgelerimiz şehitlerin bizi takip eden hazin hayaletleri gibi. Merhum Abdülhamid Efendi'nin başıboş atı da sabahtan beri peşimizde!..

Şehitlerin aziz hatıralarını yâd ederek yürüyoruz. Hava çok soğuk. Selameti yürümekte buluyoruz. Ara sıra verilen kısa bir molada ateş yakıp biraz ısınıyoruz, yamçılarımıza sa-

Levent Şahverdi Arşivi

rınarak beş-on dakika uyuyoruz, sonra kalkıp yürümeye devam ediyoruz.

Vakit gece yarısını geçti. Bu gece herkes kederli ve matemli. Bir baskın ihtimaline karşı gözümüz ormanın derinliklerinde…

Sabah olmak üzere; hâlâ yürüyoruz. Bu askerin uyumadığı ikinci gece!..

Sabah oldu (26 Aralık 1914). Tek kol halinde buzlu derelere iniyor, karlı yamaçlara tırmanıyoruz. Açız… Yorgunuz… İki gündür ne bir tas sıcak çorba, ne deliksiz bir uyku… Sadece çamlar altında kısa bir mola, küçük bir ateş, kaynatılan mataradan bir-iki yudum çay, birkaç parça peksimet…

Yine yaklaşan akşam vakti, yine kanımızı donduran sinsi bir rüzgâr… Ve karşımıza bütün heybet ve ihtişamıyla dikilen Allahüekber dağı!.. Dağın karlı zirvelerinden akseden günün son ışıkları… Kosor köyü... Yüksekçe bir evin önünde dalgalanarak Hakkı Bey'in burada olduğunu işaret eden kolordu flaması… Dumanı tüten bacalar!..

Kosor, Göle'ye kadar uzanan bir boğazın başlangıcında, 3110 rakımlı büyük bir Türk köyü. Pencerelerin damlarda olmasına bakılırsa burası tam kış memleketi. Köyde büyük bir faaliyet var. Bütün zabitler, Yüzbaşı Harputlu Sabri ve Teğmen Namık'la beraber kalacak. Bize ayrılan yer penceresi tavanda büyükçe bir oda. Ocakta koca bir kütük harıl harıl yanıyor, etrafa tatlı bir sıcaklık yayıyor. Soğuktan uyuşan asabımız gevşedi. Ama ev sahibi bir kere göründü gitti, bir daha yanımıza uğramadı. Yol boyunca karşılaştığımız misafirperverlik bu insanlarda yok. Uzun müddet Rus işgali altında kaldıkları için tavırlarında bir yabancılık, bir çekingenlik var.

Levent Şahverdi Arşivi

Kosor boğazında bugün meydana gelen çatışmada Topçu Kumandanı İskender Bey'in şehit düştüğü öğrenildi. Herkes çok üzüldü, bir köşeye çekildi. Tabur Kumandanı Sabri ishalden şikâyetçiydi; bir bardak çay içti, portatif karyolasına uzandı. Gece neferlerden viziteye gelen olmadı. Belli ki hepsi yorgunluktan, uykusuzluktan hastalığını unuttu, kıvrılıp bir tarafa yattı.

Ne kadar uyuduğumuzu bilmiyorum, vakit belki gece yarısıydı, Yaver Namık geldi; Hakkı Bey'in, yanına köyden bir kılavuz alarak karargâhıyla birlikte hareket ettiğini, Allahüekber'e çıkacağını, bizim de onu takip edeceğimizi söyledi!..

Şimdi, 91'inci Alay yine uzun bir kol halinde sürüklene sürüklene ilerliyor, her adımda karlı zirvelere doğru yükseliyor. Yükseldikçe şiddeti git gide artan keskin bir soğuk, yüzümüzü ısıran yakıcı bir rüzgâr, tipiye çeviren ve havada bir sis meydana getirerek birbirimizi görmemize engel olan ince kar serpintileri…

En önde Yaver Namık, onun arkasında Yüzbaşı Sabri, en geride ben. Kader arkadaşlarımı kaybetmemek için gözüm önümde giden yüzbaşının sırtında. Ayağımda tiftik çorap ve kalçın, onların da üstünde geniş Rus lastiği; yine de parmaklarım donuyor, durmadan atımı mahmuzluyorum.

Nihayet güneş yüzünü gösterdi; fakat hava hâlâ çok soğuk. Sabahın ayazı yüzümüzü, gözümüzü yakıyor. Başımızı, vücudumuzu sarıp sarmalayan tiftikler, hem bizi hem atlarımızı kavrayan yamçılarımız rüzgârdan korunmaya yetmiyor. Ağzımızın, burnumuzun etrafından buz parçaları sallanıyor. İliklerimize kadar donuyoruz. Artık son gücümüz. Atların kumandasına kendimizi bırakmış yavaş yavaş karlı yamaçlara tırmanıyoruz. Hayvanlar güçlükle yürüyor. Alaydan hiçbir iz yok!..

Levent Şahverdi Arşivi

Sonunda yolumuz kuytu bir yere düşer gibi oldu, rüzgâr nispeten duruldu, havadaki sis kayboldu. Önümüzde şimdi yer yer ayak izleri... Artık alayın geçtiği yol üzerindeyiz. Fakat manzara korkunç!.. Fırlatılıp etrafa rastgele atılmış portatif kürekler, mataralar, palaskalar, kırılmış cephane sandıkları... Hepsi kısmen karla örtülmüş. Bunlar iyi alamet değil!..

İzleri takip ederek yürümeye devam ediyoruz. Ama bu defa, yol üzerinde saman kırıntıları, yem torbaları, kâğıtları etrafa saçılmış evrak sandıkları, hayvan ölüleri… Ve biraz ileride, kucaklarında silahlarıyla kaskatı donmuş askerler!.. Kar zavallıların üzerini bir kefen gibi örtmüş; yalnız ayakkabı, kaput ve kabalakları kısmen açıkta kalmış. Önlerinden azap duyarak geçiyoruz!..

Canlı bir mahluka rastgelmeden durmaksızın yürüyoruz. Bembeyaz dağ silsileleri, uzayıp giden ucu belirsiz ayak izleri; ne bir ağaç, ne ufak bir kara parçası... Hangi izi takip edeceğimizi bilemiyoruz.

Artık at üstünde duracak gücümüz kalmadı, uyuşmuş asabımız emir dinlemiyor, karların üzerine uzanıp yatmak istiyoruz… Biraz önce karşılaştığımız askerlerin hazin manzarası gözlerimizin önüne geliyor. Onlar gibi donup kalmak ve bir daha uyanmamak var!.. Son bir gayretle atlarımızı mahmuzluyoruz.

Duygularımız körelmiş, düşünce sahamız daralmış, hayatla bağımız kopmuş gibi. Ne açlık, ne susuzluk, ne korku, ne telaş… Hiçbir şey hissetmiyoruz. Üç arkadaş, aramızda fersahlarca mesafe varmışçasına birbirimize yabancıyız; dertleşip yardımlaşamıyoruz. En ufak bir bahane ummana düşmüş birer katre gibi bizi birbirimize kavuşturacak; bir yokluk denizinde eriyip gideceğiz.

Bulutlar aralandı, rüzgâr dindi; ama şimdi güneşin parlak ziyası, karların gözümüzü yakan beyazlığı… önümüze baka-

Levent Şahverdi Arşivi

mıyoruz. Yine kendimizi atların yürüyüşüne bırakmış, hayvanların sırtında birer yük gibi meçhul bir istikamete doğru kımıldamadan sürükleniyoruz.

En sonunda uzaklarda, bu kar deryasının ortasında kara parçaları!.. Başköy'e yaklaşıyoruz. Evlerin gözümüze gönlümüze ferahlık veren sıcak manzarası, hele dumanı tüten bacalar… Cennete kavuşmuş gibi seviniyoruz!.. Alaydan arta kalan bir avuç askerle köye doğru koşar adım yürüyoruz…

Başköy, Allahüekber dağının böğrüne yaslanmış büyük bir köy. Üçüncü Bölük Kumandanı Yüzbaşı Kerim Bey'in hazırlattığı oda bizi bekliyor. Bu mevsimde Allahüekber'i aştık, harplerin en büyüğünü kazandık. Fakat meydanda ne Rus ordusu ne de Kafkasya vardı; Kafdağı'na ve onun korkunç dev ve ifritlerine rastladık, onlarla cenk edip yaralandık, yollarda donduk kaldık. Odaya girer girmez bitkin bir halde kendimizi yerlere attık. Birer bardak çay içip yattık ve derhal derin bir uykuya daldık.

Ama daha yatalı bir saat olmamıştı ki tekrar hareket emri verildi!..

Bu akla, hayale gelebilecek en son, en kötü ihtimal. Allahüekber'i aştıktan sonra, bir gece olsun dinlenmemiz, derlenip toparlanmamız, kendimize gelmemiz lazım değil miydi? Oltu'dan beri harp etmiş, birçok kayıp vermiş, üç gün üç gece doğru dürüst uyku yüzü görmemiş, bir tas sıcak çorba içmemiş, her şeyiyle tükenmiş bir fırka için bu istirahat en tabii bir ihtiyaç ve zaruret değil miydi? Şimdi ne yapılacak? Kim kimi uyandıracak? Bu emri kim yerine getirecek? Bu emir emirlerin en hatalısı, en öldürücüsü. Belli ki cephede işler çok kötü. Enver Paşa, Sarıkamış önlerine bizden önce giden ve alayları birer bölük haline gelinceye kadar iki gün, iki gece durup dinlenmeden harp ederek eriyen 9'uncu Kolordu'yu kurtarmak

Levent Şahverdi Arşivi

istiyor. Neredeyse bizi havalardan uçurup Sarıkamış'a yetiştirecek! O herhalde askerini melaike zannediyor! Heyhat! İş işten geçti. Paşanın güvendiği kolordunun büyük kısmı Oltu ile Başköy arasında dondu, telef oldu. Kalanları da odalarda, sekilerde, samanlıklarda ölü gibi uyuyor.

Fırka Kumandanı Hasan Vasfi Bey iki gün dinlenme teklif etti; fakat kabul edilmedi. Vasfi Bey emekliye sevk edildi. Onun yerine Cemal Bey getirildi ve toplanabilen bir bölük kadar askerle 91'inci Alay Başköy'den hareket etti.

Şimdi bu bir avuç asker, sabah olmak bilmez bu uzun ve mehtaplı gecede, bu uçsuz bucaksız karlı sahrada, daima bir baskına uğramak telaş ve heyecanı içinde yürüyor. En önde, fırka kumandanlığı vazifesini de yüklenen Cemal Bey atına binmiş gidiyor, körüklü çizmesinin içinde donan başparmağının sızısından başka bir şey düşünemiyor.

Dondurucu bir soğuk yine asabımızı uyuşturuyor…

Yakınından geçtiğimiz bir köyde asker dağılmasın diye mola verilmedi!..

28 Aralık 1914. Bu sabah hava açık ve çok güzel. Parlak bir güneş bizi ısıtıyor. Sağımızda muazzam bir çam ormanı. Solumuzda sisler içinde Kars'a doğru uzayıp giden karlı, dalgalı bir vadi. Karşımızda Divik'in uzaktan bizi selamlayan ve davet eden evleri… Büyükçe bir köy. Galiba burada derlenip toparlanılacak. Hayır! Alayımız Sarıkamış-Kars demiryolunun güneyindeki sırtları gözetlemek üzere Yağbasan'a gidecek.

Taburumuz kalkıp Yağbasan'a geldi. Fırka da burada toplanıyor. Köy tamamen terk edilmiş, evler bomboş. Harbe işaret eden hiçbir iz yok. Her tarafta matemi bir sessizlik. Köylüler alelacele kaçmış, bir kısım eşyaları olduğu gibi duruyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Asker yiyecek aramak için köye dağıldı. Bir nefer yazdan kalma, üzeri yağla örtülü bir küp yoğurt bulup getirdi. Herkes hemen üşüştü, bu nefis yoğurdun tadına baktı, dinlenmek için kuytu bir yer aramaya başladı. O sırada Hafız Hakkı Bey çıkageldi, alaydan tam rapor istedi. Taburlar tekrar kalktı, toparlandı, köy meydanında toplandı. Yapılan yoklamada, 250 mevcutlu bölüklerin 30 kişiye düştüğü görüldü.

Hesaba göre kaybımız yüzde 88!.. Bu nispete göre koca kolordu tamamen erimiş!.. Kumandan da rakamların işaret ettiği apaçık hakikat karşısında çok üzgün. Hiç şüphesiz şimdi o da anlıyor ki, cebri yürüyüş emri verip askerin hiçbir ihtiyacıyla ilgilenmeden önden koşup gitmek marifet değilmiş. Ama artık ne söylense boş. Hakkı Bey'in elinde, 10'uncu Kolordu'dan döküle döküle geriye bir alay kadar asker kaldı. Ve esaslı bir harbe de henüz girilmedi.

Hafız Hakkı Bey, bizim alaydan bikaç zabitle –aralarında ben de vardım- yaya olarak demiryoluna indi, karşı tarafa geçti, Sarıkamış sırtlarını gözetledi.

90 ve 93'üncü Alaylar ormanın kenarında mevzi almış. Görünüşe göre Rusların her tarafı sarılmış, Kars'la bağlantıları kesilmiş. Ama Hakkı Bey, yıpranmış birliklerle şimdilik bir harekât yapılamayacağına kanaat getirdi, askerin Divik'te iki gün dinlenmesine karar verdi.

Bölükler hemen toparlanıp Divik'e gitmek üzere hazırlandı. Fakat tedbirsiz hareket edildiğinin farkına varan Rus makinelesi, ormanın içinden üzerimize ansızın ateş açtı. Birçok kaybımız oldu. Asker geceyi Yağbasan sırtlarında mevzi alarak siperlerde geçirdi.

Sabahleyin (29 Aralık 1914) Sarıkamış'ın bütün hâkim noktalarını tutarak Mehmetçik hücuma kalktı, fakat Rusları yerinden kımıldatamadı. Yaralılar da akın akın gelmeye baş-

Levent Şahverdi Arşivi

ladı. Hemen mevzilerin gerisinde bir sargı yeri kurarak işe giriştim. İlk tedavilerini yapıp gazileri sıhhiye neferleri refakatinde Divik'e gönderdim.

Fakat vasıta bulmakta güçlük çekiyorum. Bir şarapnel parçasıyla kolundan yaralanan Birinci Bölük'ten Teğmen Sabri'nin vaziyeti çok kötü. Üstü başı parçalanmış, fazla kan kaybından rengi sararmış. Yarasını sarıp onu da Divik'e göndereceğim. Dr. Abdullah ise ortalıkta yok. Galiba Divik'e gitmiş. Sedyeci kadromuz da çok yetersiz. Yaralıları toplatmak için sıhhiye neferlerini ileriye gönderemiyorum. Her yaralıyla beraber birkaç sağlam nefer geriye geliyor, ateş hattındaki birliklerin mevcudu daha da azalıyor. Bölükler eridikçe eridi. Taarruz edecek gücümüz kalmadı. Kimse tuttuğu mevziden bir adım ileri gidemiyor.

Halbuki Ruslar aldıkları takviyelerle kuvvet toplamaya başladı. Dürbünle görebildiğimiz kadarıyla kendilerinden emin bir halleri var. Üstleri başları tamam. Hepsi kürklü, yamçılı ve çizmeli. Hiç şüphesiz karınları da toktur. Bizim tarafımızdan bir hareket olmadıkça pek sesleri çıkmıyor. Arazi ve ormanların tertip tarzı da onlara elverişli. Bulundukları yerden koca bir orduyu az bir kuvvetle kolayca durdurmak mümkün. Evvelce hazırlanan bir savunma planına göre, Sarıkamış'a bakan sırtlar bilhassa açık tutulmuş, diğer taraflar sık ormanlık bırakılmış. Taarruza kalkan ve bu açık sahada ilerlemeye çalışan Mehmetçik, ormanda saklı düşman makinelisinin açtığı yaylım ateşi karşısında tutunamıyor, büyük kayıp vererek geri çekiliyor.

Her hücum hamlemiz birçok kahramanın şahadetiyle sona erdi. İkinci Bölük Kumandanı Hilmi Bey ile Üçüncü Bölük Kumandanı Abdülkerim Bey'in vurulduklarının haberi peş peşe geldi. Akşama doğru bir tabur kadar asker, 93'üncü Alay'ın perakende neferleriyle birlikte hücuma kalktı. Muharebe çok şid-

Levent Şahverdi Arşivi

detli cereyan etti. Hattâ bir ara alaydan bir bölük Sarıkamış'a girdi. Fakat harekâtta birlik sağlanamadı, hadiseler takip edilemedi. Kendiliğinden gelişen bu taarruz da Sarıkamış'a girenlerin esaretiyle neticelendi.

Bu harp zannedildiği kadar çabuk bitmeyecek. Taze bir kuvvet imdadımıza yetişmezse işimiz çok zor. Öyle bir kuvvetten de ortalıkta eser yok. Herkes başının çaresine bakıyor. Ben de mevzilerin gerisinde kuytu bir yer bulup esaslı bir sargı yeri yaptım, karları oyup bir ocak kurdum ve bir ateş yaktım. Yamçıma sarınıp ocağın başına oturdum, mataramı ateşe sürüp kaynattım. Şekersiz çayımı yudumlarken Alay Kumandanı Cemal Bey yanıma geldi. Çizmesini çıkartıp ayağını gösterdi. Başparmağı mosmor olmuştu. Hemen pansumanını yaptım. Fakat o haliyle yürüyemezdi. Esasen kumanda edecek bir kıtası da kalmamıştı. Cemal Bey ocak başını karargâh yapıp oturdu, sargılar içindeki ayağına bakarak işin sonunu beklemeye başladı. Uzaktan görenler yaralı zannetti, yanına kimse yaklaşmadı. Yalnız, Hafız Hakkı Bey, erkânı-ı harp zabitleriyle geçerken şöyle bir uğradı, "Geçmiş olsun! Nasılsınız?" diye hatır sordu. Cemal Bey boynunu büktü, oturduğu yerden sargılar içindeki ayağını işaret etti. Hakkı Bey ve yanındakiler bir şey söylemeden gitti.

Onlar giderken sahnede şimdi Enver Paşa var. Ordunun eridiğini, artık her şeyin bittiğini anladığı halde, son bir gayretle mevziden mevziye koşuyor, harekâtı bizzat idare ediyor, sağa sola yağdırdığı şiddetli emirlerle önüne gelen zabiti beş-on neferle ateşe sürüyor, askerin kılıç artığı ile muharebeyi lehimize çevirmeye çalışıyor. Ama artık ne onun "cephaneniz bittiyse süngü hücumu yapınız!" diye ilk günden beri tekrarladığı harp edebiyatına, ne de üzengiye sığmayan keçe çizmelerini atının karnına savurarak bize cesaret vermeye çalışan Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Talat Bey'in birbirini takip eden emirlerine rağmen bu kar ve buz deryasının ortasında iyiye giden hiçbir şey yok!

Levent Şahverdi Arşivi

Her şey eskisi gibi. Her zamanki gibi, bir yanda harp sahasında koşuşup duran çaresiz emir zabitleri; diğer yanda, gıdası bozulduğu için matarasını kaynatıp kavurma, peksimet ve şekersiz çayla nefsini körleyen, soğuktan donmamak için durmadan ateş yakan, yokluk ve sefalet içinde inatla hayatta kalmaya çalışan Mehmetçikler… Ve onların çıkardığı dumanlara bakıp bizim hâlâ direndiğimizi zanneden Rus topçusunun, ocağımızı söndürmek için aralıksız top ateşiyle başımıza yağdırdığı bombalar… Ve yine yer yer ufak çaplı taarruzlar, yine sağdan soldan toplanan beş-on neferle kalkışılan hücumlar...

Ama artık perakende taarruzların sonu belli. Askerini kaybederek açıkta kalan zabitler muharebeden kaçmak için hasta rolü yapmaya başladı. Bir günlük rapor için yalvaran yüzbaşılar var.

Rus topçusunun bıkıp usanmadan ormanın içine savurup durduğu obüslerden biri çok yakınımıza düştü, büyük bir gürültüyle infilak etti. Bir şarapnel parçasıyla bir nefer bacağından yaralandı. Hemen koştum, neferin yarasını sardım; fakat kâfi gelmedi. Bir an çaresizlik içinde kaldım, yaralıyı Divik'e gönderecek vasıta bulamadım. O sırada Hakkı Bey'i gördüm. Bir Alman zabitiyle beraber tesadüfen yanımdan geçiyordu. Telaş ve heyecanımı görünce herhalde kumandan bana ümit ve teselli vermek istedi: "Birazdan Sarıkamış'ı alırız, en yakın yer orası, oraya gönderirsiniz," dedi. Ben karşılık vermedim ama Alman zabit -galiba Binbaşı Lange Bey'di- Hakkı Bey'e Fransızca hitap ederek; "Harbi kaybettik fakat yenilmedik" diyordu.

Kim ne derse desin, hangi dilde söylerse söylesin, çok kötü yenildik, hattâ perişan olduk. İşte hakikat bu!.. Üstelik her saniye bir felakete doğru sürükleniyoruz. Arkamızdaki Divik'i ele geçirip Yağbasan'a kadar ilerleyen Ruslar dört bir tarafımızı

Levent Şahverdi Arşivi

kuşattı, kaçacak yerimiz kalmadı. Sağımızdaki 9'uncu Kolordu'dan haber almak için İhsan Paşa'nın karargâhına gidip dönen Yaver Raşid de gördüğü manzarayı şu birkaç kelimeye sığdırdı: "9'uncu Kolordu can çekişiyor!"

Bu gece (4 Ocak 1915) ormanda bir fevkaladelik var. Cepheye insanı ürküten bir sessizlik çökmüş. Siperlerden dönen askerler ocak başlarında bekleşiyor. Yanımdaki bir ağaca bağlı duran doru atım, açlıktan, susuzluktan karları yalıyor. Bir istihkâm bölüğüyle ormanın içinde geceleyen Hakkı Bey bir ağaca yaslanmış, etrafına zabitlerini toplamış oturuyor. Aslında bu çok sempatik bir kumandan, onda insanı çeken bir şey var.

Gecenin bilmem hangi saati, saraydan bir telgraf… Sultan, Hafız Hakkı Paşa'sının sağlığından haber soruyor.

Hakkı Bey padişahın damatlarından ve paşalığa yeni terfi etti; usulen bir cevap verecek. Lakin şimdi o, sarayı, sultanı düşünecek halde değil. Başımıza gelen felaketin fecaati ve bunun tarih önündeki ağır mesuliyeti karşısında, gözleri ormanın karanlıklarında, kim bilir hangi derin düşüncelerde?

Vakit ilerledi. Artık her şey bitti. Etrafımızdaki çember daraldı. Kurtuluş ümidimiz kalmadı. Her an bir çekilme emri bekliyoruz.

Beklenen emir geldi. Hafız Hakkı Paşa, hücum ederken olduğu gibi çekilirken de "Beni takip ediniz. Ben ordunun öncüsüyüm!" dedi ve atını Çermik üzerinden Bardız'a doğru sürdü.

Şimdi üç bin beş yüz mevcutlu alaydan geriye kalan zabitnefer yüz yirmi kişi, ötede beride sönmeye yüz tutmuş ocakların etrafında güçlükle kımıldanarak bekleşen karaltıların, olan bitenden habersiz, yapılan uyarıları duymaktan aciz, yarı ölü gazilerin yanından geçip gidiyor. Sanki bir uzvumuz geride kalmış gerilip kopuyor. Ağaç dalları yakamıza yapışarak bizi bırak-

Levent Şahverdi Arşivi

mak istemiyor. Her köşeden bir feryat yükseliyor. Dağ, taş arkamızdan ayrılık türküsü söylüyor. Ocak başlarında can çekişen gaziler de gözlerini açmış, seslerini yükselterek; "Bizi burada yüzüstü bırakıp nereye savuşuyorsunuz?" diye haykırıyor! "Bizi topsuz nereye götürüyorsunuz? Toplarımız nerede?" der gibi mahzun mahzun yüzümüze bakan iri kadanalar üzüntümüze üzüntü katıyor. Ve bu bir avuç asker, uğrunda kan döktüğü Sarıkamış'ı, onun karlı dağlarını, yeşil ormanlarını geride bırakmış çekilirken, topsuz topçular yollara dizilmiş karlı sırtlara tırmanıp durmaksızın yükselirken, asıl kolordu, muhterem şehitleri, köy odalarına sığınmış yaralıları, can çekişen gazileri, karlı derelere yuvarlanmış topları ve bilcümle silah ve malzemesiyle her tarafına âşina olduğu Sarıkamış sırtlarında sebat edip dururken, diğer yanda da 9'uncu Kolordu, karargâhında kumandanı, birçok zabiti ve bir avuç neferiyle dört bir tarafından kuşatılmış esarete hazırlanırken, bir haftadan beri bir tutam ot bulamayıp sade kar yalamakla, ağaç kabuğu kemirmekle geçinen doru atım beni karlı zirvelere doğru süratle çıkarıyor, herkes bu rezil çekilişten büyük bir utanç duyuyor; Hafız Hakkı Paşa kolordunun yalnız flamasını almış götürüyor!..

Geride kalanlara yapılan son bir vedadan ve çıplak, karlı bir dağın bel noktasında verilen kısa bir moladan sonra çekilmeye devam ediyoruz. Geceyi Çermik'te geçireceğiz. Hafız Hakkı Paşa bizden önce gelmiş, köyün girişinde bir taş üstünde oturuyor. Zavallı kumandan dalmış gitmiş, yine derin düşüncelerde. Hezimetin acısı ve ateşiyle öyle yanmış ki buz gibi havada kalpağını çıkartmış alevlenen başını serinletiyor.

7 Ocak 1915. Çermik'ten sonra muntazam bir şekilde çekilmeye devam ederek Bardız'a geldik. Burada biraz istirahat edeceğiz; lakin barınacak yer yok. Köy bomboş. Kapılar pencereler sökülmüş, yalnız toprak damlar kalmış.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir yıkıntıya sığındık, etraftan topladığımız tahta parçalarıyla bir ateş yakıp ısındık. Kısa bir moladan sonra toparlanıp tekrar yola koyulduk. Akşama doğru Aşağıhamas'a vardık. Çok şükür bu meskun bir köy!.. Bacalardan dumanlar yükseliyor, bize uyku ve dinlenme vaat ediyor. On günden beri yatacağımız yer nihayet sıcak bir oda!..

Ertesi sabah Hamaslar'dan da ayrılıyoruz. Bundan sonraki konak yerimiz Çatak köyü. Ama köy kom gibi bir yer. Üstelik Allahüekber yüksekliğindeki bu çıplak yaylada soğuk öyle şiddetli ki sıcaklık sıfırın 30 derece altında! Açıkta kat'iyen kalamayız.

Neferlerle beraber can havliyle bir ahıra doluştuk. Bir köşeye de hayvanlar sıkıştı. Eğer burası da olmasaydı, soğuktan helak olurduk! Ama tehlike henüz geçmiş değil. Baskına uğramak ihtimali var. Ali Rıza Bey, 6-7 neferle dışarıda nöbet tutacak.

Sabahleyin kalktığımızda karşılaştığımız manzara feci! Nöbetçilerimizin hepsi donmuş!..

Yüzbaşı sabaha kadar çadırda ateş yakıp oturmuş. Ama zavallı neferler! Açıkta durmanın imkânsız olduğunu anlamışlar, terbiye gereği çadıra girmeye cesaret edememişler, hiç değilse başlarını çadırın eteklerine sokup gözleriyle olsun ısınmak istemişler ve maalesef uzandıkları yerde kaskatı kalmışlar!..

Sığındığımız ahırın sıcağında faaliyete geçen bitlerin saldırısından bizi uyku tutmazken nöbetçilerimiz ebedi uykularına dalmışlar! Bu ne elim manzara! Askeri soğukta bekletmenin ne gereği vardı? Ortada ne harp kalmıştı, ne de düşman. Asıl düşman zalim tabiattı, eksi 30 dereceye varan dondurucu soğuktu. Asıl buna karşı tedbir almak lazımdı. Çok şükür işte o da bulunmuştu: Herkes sıcacık bir ahıra kavuşmuştu!

Levent Şahverdi Arşivi

O mübarek şehitleri, oldukları yerde bırakarak Çatak'tan da ayrıldık; sessiz, suskun bir yürüyüşle dağların zirvelerinden aşarak Şekerli köyüne, oradan da eski hududu geçerek İd'e geldik. On yedi gün evvelki taarruzda ilk geri alınan kasaba burasıydı. O vakit güçlü, zinde ve ne kadar şendik! Şimdi ise şaşkın ve matemli. Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın harp sahasından ayrılırken Sadaret'e çektiği şu telgraf da Sarıkamış faciasının kapanan son perdesi:

Ruslara karşı başlamış olan hareket, Rus ordusunun kat'i surette mağlubiyeti ile neticelenmedi ise de düşmanı hudut haricine çıkarmaya ve düşman arazisinin bir kısmını istilaya ve hasım ordusunun iyiden iyiye sarsılmasına imkân verdi. Bundan böyle, on beş gün devam eden taarruzi muharebeler neticesinde yorulmuş olan orduyu dinlendirmek ve hem de ileri harekât için hazırlamak ile iştigal edilecektir. Ben de ordunun kumandasını Hafız Hakkı Paşa'ya bırakarak İstanbul'a hareket ediyorum. Mamafih bütün bu hususatın ve hareketimin saklı tutulmasını istirham ederim.

Başkumandan Vekili
Enver

Levent Şahverdi Arşivi

FASIL IV

ERZURUM VE ERZİNCAN'IN DÜŞÜŞÜ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Narman Cephesi

10 Ocak 1915. 91'inci Alay neredeyse eridi. Çoğumuz şehit düştü, bir kısmımız esir gitti. Bizim taburun bütün mevcudu, Yüzbaşı Sabri, Yaver Namık, bir-iki takım zabiti, imam, kâtip, tüfekçi ve bir avuç nefer. Harp edecek, cephe tutacak gücümüz kalmadı. Ne olacağımız, nereye gideceğimiz, hangi mevziye yerleşeceğimiz de belli değil. Ben de bu molayı fırsat bilip biraz temizlik yaptırmak istedim. Öyle bitlendim ki ancak böyle zamanlarda farkına varıyorum; âdeta tırmalandığımı, kanımın emildiğini hissediyorum. Yıkaması için çamaşırımı Mahmud'a verdim. Kaşla göz arasında hepsi yıkanıp geldi. Ama daha kurutamadan Semikale'ye hareket emri verildi. Islak çamaşırları atımın terkisine bağladım, taburun peşi sıra yola koyuldum.

Semikale eski bir kale. Yeni mevzilerimiz Narman boğazına hâkim sarp, kayalık bir yer. Cephenin önemli bir kısmı yine bize verilmiş. Anlaşılan alay kışı burada geçirecek. Askerin bir kısmı köye, bir kısmı zeminliklere *[yeraltı barınaklarına]* yerleşecek. Ama ben açıkta kalmayı uygun buldum. İki konik çadırı birbiri üzerine geçirip içine bir soba kurdum. Böylesi köy odalarından daha rahat oldu; vizitemi de burada yapıyorum.

Cephede yer yer bir hareketlilik var. Keşif taarruzları ve ufak tefek çatışmalar devam ediyor. Asker hep eli tetikte bekli-

Levent Şahverdi Arşivi

yor. Bir ara, Narman boğazını gözetleyen nöbetçiler bize doğru bir birliğin geldiğini haber verince, ilk anda Rusların taarruza geçtiği zannedildi. Fakat gelenlerin düşmanca bir tavırları olmadığı gibi silahları da yok!

Biraz daha yakına gelince anlaşıldı ki bunlar bizimkiler!.. Zavallıların yüzleri, gözleri isten, kirden simsiyah olmuş; bitten, sefaletten tanınmaz haldeler. Meğer Ruslar bunları köylerden toplayıp esir almış, fakat üstlerini başlarını beğenmeyip serbest bırakmış.

Hakikaten Sarıkamış'tan sonra öyle sefil ve perişanız ki düşman bizi beğenip esir bile almıyor. Bereket versin küçük ağırlığımız yanımıza geldi, herkes yatağına, yorganına kavuştu. Askerin de kazanı kaynamaya başladı. Yalnız, bir keşif taarruzu sırasında tabur kumandan vekili Yüzbaşı Sabri şehit düştü. İkinci defa oluyor ki taburumuz kumandanını kaybediyor. Sabri çok kibar, çok terbiyeli, çok cesur bir zabitti. Herkes çok acıdı. Allah rahmet eylesin!

Alayımız Semikale'de biraz kendine geldi. Artık tek eksiğimiz donan pamağının tedavisi için Erzurum'a giden Alay Kumandanı Cemal Bey. Ama çok geçmeden o da ufukta görünür. Tifüsün yaptığı korkunç zayiatı görüp Semikale'ye döner ve selameti alayında bulur. Çünkü bu sıralar tifüs memlekette korkunç bir salgın halinde. Doğu vilayetlerinin bütün köy, kasaba ve şehirleri tifüsün pençesinde. Semikale'de de bütün ahırlar hastalarla, samanlıklar ölülerle dolu. Doğrudan doğruya bitlerin hücumuyla ölenler bile var! Asker-sivil demeden herkes, harp tarihinin bugüne kadar kaydetmediği muazzam bir kayıpla karşı karşıya. Sarıkamış'ta donduğumuz yetmiyormuş gibi, şimdi bir de tifüsle kene ateşi, el ele vermiş Azrail'in korkunç ölüm tırpanıyla bizi kırıp geçiriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

İd kasabasında bir hastane açıldığını duydum; gidip doktor arkadaşlarla tanışmak istedim. Havanın çok soğuk, her tarafın buz tuttuğu bir günde (17 Şubat 1915) yola çıktım. Hastanenin önünde birbiri üstüne yığılmış bir sürü cenaze gördüm. Kapısının önü ölülerle dolu bir hastanenin perişanlığını tahmin etmek güç değildir; içeriye girmedim, arkadaşlarla ayaküstü görüştüm. Kayıpların çok büyük olduğunu, Erzurum'da yüz kadar doktorun ve Ordu Kumandanı Hafız Hakkı Paşa'nın tifüsten vefat ettiğini teessürle öğrendikten sonra Semikale'ye döndüm.

22 Mart 1915. Bugün Nevruz. Yeni bir yıla daha giriyoruz. Hesapça kış bitti, önümüz bahar. Fakat Semikale öyle kartal yuvası gibi bir yer ki mevsim ya kış ya sonbahar. Sadece uzaktaki alçak vadilerde karlar yavaş yavaş eriyor, yer yer kara parçaları meydana çıkıyor, gözümüz gönlümüz biraz olsun ferahlıyor.

Nisan 1915. Nihayet karşı sırtlar biraz yeşillendi. Tabiatla beraber bize de bir canlılık geldi. Bölüklere birer kumandan ve ikişer takım zabiti verildi. Hepsi çok kıymetli gençler. Günden güne gücümüz, kuvvetimiz artıyor. Taburumuzun mevcudu 200 kişiyi buldu. Semikale'nin sivri kayalıklarının gölgesinde derlenip toparlanıyoruz. Bu şartlarda bundan iyisi olmaz. Ama bir parça rahata erer ermez bürokrasi de çoğalmazsa olur mu? Fırka başhekimi aylık tıbbi malzeme giriş-çıkış cetvellerini istiyor. Anlaşılan onun da keyfi yerinde. Kışı sobalı çadırda geçirdiğim için benim de sıhhatim iyi. Her gün zeminliklerin etrafında uzun yürüyüşler yapıyorum. Semikalelilerle pek az karşılaşıyorum. Köy boş gibi. Herhalde gençler askerdedir; çoluk çocuk, ihtiyarlar evlerine kapanmış kendi dertlerindedir. Sadece ara sıra ağaçların arasından beyaz sarıklı, iri yapılı, yaşlı, vakur dadaşların geçtiğini görüyorum. Hepsi 93 Harbi'ni görmüş, kahır çekmiş insanlar; orduların meddücezir yaptığı vatanlarında kaya gibi sebat edip kalmışlar. Hakikaten bunlar

Levent Şahverdi Arşivi

öyle kunt, öyle metin köylülerdir ki topraklarını işgal etmeye kim gelirse gelsin kat'iyen kaçmazlar. Eski bir töre gereği ellerinde bir tepsi içinde biraz tuz ve bir parça ekmekle gelenlerin karşısına çıkarlar ve bir "Hoş geldiniz!" dedikten sonra bir daha ortalıkta dolaşmazlar.[7]

Mayıs 1915. Son günlerde cephede yine bir hareketlilik var. Kaleboğazı'nı geçen Ruslar geniş çaplı bir taarruz başlattılar. Alayımıza derhal Sinanis sırtlarını tutma emri verildi. Taburumuz Semikale'den ayrıldı. Yüksek bir dağın eteklerine yayılan Heneke'den geçerek kalın kar tabakalarıyla kaplı Sivri gediğine geldi. Askerin bir kısmı siperlere girdi, diğer kısmı sırtların gerisindeki zeminliklere yerleşti. Bazen bir tepeyi ele geçirmek için çok şiddetli çarpışmalar oluyor. Bizim kudretli cebeller, ağır makineliler çok şükür her yere çıkarak piyadeyi takviye ediyor. Fakat Rus topçusu mermi sarfiyatına aldırış etmeden üstün ve etkili ateşiyle muharebe meydanının altını üstüne getiriyor, her çarpışmada en değerli bir-iki takım zabiti ile en cesur 15-20 askerimizin şehit veya yaralı olarak kaybına sebep oluyor. Bir keşif taarruzu esnasında, Sorbonne mezunu bir gencimizin şehit düştüğünü duymak hepimizi mateme boğdu. Fırka kumandanımız Miralay Kemahlı Kâzım Bey de bacağından yaralandı. Buna rağmen biz, düşmanın ateş üstünlüğünü süngü hücumuyla karşılamak huyundan bir türlü vazgeçemiyoruz. Ne de olsa burada top mermisi, Türk askerinin kanından daha pahalı ve daha kıymetli!

Haziran 1915. Haziran geldi. Yaz geldi, her taraf yemyeşil oldu, çiçeklerle bezendi zannolunmasın! Bu Sivrigediği denilen yerde dondurucu soğuklar berdevam. Geçen akşam tabura yeni gelen bir neferin siperlerden birinde donduğunu haber verdiler. Bana da bu donma hadisesini fırkaya bildirmek düştü.

7 İd kasabasına ilk girdiğimizde, Alay Kumandanı Cemal Bey'i de aynı şekilde karşılamışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Temmuz 1915. Yine mevziler değişti. Alayımız Sivrigediği'nden ayrıldı, Sapanlı köyüne gelip Beldeçor denilen yerin doğusundaki geniş bir düzlüğe yerleşti. Yeni mevzilerimiz içimize ferahlık veren ılık bir vadi. Manzara çok güzel. Önümüzde Şekerli sırtları, arkamızda Kireçdağı. Her taraf ot, diken kaplı. Neferler madımak toplayıp yemek yapıyor. Skorbütten canı yanan bulduğu otu yiyor. Gıdamıza diyecek yok. Başka bir eksiğimiz de yok. Sayımız da artmaya devam ediyor. Yeni gelen askerler siperlere hep hava karardıktan sonra sokuluyor. Fakat Ruslar bütün vadiyi projektörlerle aydınlatıp gözetliyor ve sık sık keşif taarruzları yaparak bizi hiç rahat bırakmıyor. Gün doğar doğmaz önce topçuları ateşe başlıyor, sonra piyadeleri makineli tüfeklerle üzerimize kurşun yağdırıyor. Mehmetçik elbette boş durmuyor, bazen karşılık veriyor. Ne de olsa mevsim yaz; bu ateş düellolarına aldırış eden pek yok. Herkes bunları ufak bir taciz sayıyor.

Ama bazı günler Rus topçusu istirahate çekilir, bombardımana ara verir. Cepheye sessizlik hâkim olur. Neferler siperlerin üstüne çıkar oturur, ortalıkta serbestçe gezer dolaşır, harpte değilmiş gibi işiyle gücüyle uğaşır. Kimi söküğünü diker, kimi bitlenir, kimi şarkı söyler, kimi Ruslara tütün verir, onlardan şeker alır. Ruslar da bizden farklı değildir. Herhalde bu, her iki taraf için tabii bir şeydir. Böyle zamanlarda hiçbir tehlike yoktur. Adeta bir ateşkes ilan edilmiştir ve bir müddet öylece devam eder. Sonra akşam olur, ortalıktan el ayak çekilir, herkes yine siperlere sığınır, sıkıntılı bir havaya bürünür. Ve bir ara mehtap çıkar, ortalık aydınlanır, ağustos böcekleri inatçı şarkılara başlar; köyünü, yavuklusunu, tarlasını hatırlayanlar derin hülyalara dalar. İşte o zaman Teğmen Namık hemen koşar gelir, gayet dokunaklı sesiyle bütün kırları inletir,

Levent Şahverdi Arşivi

Yıldız gidersin o yana, belki uğrarsın Narman'a

Selam söyle benden yâra. Yıldız...Yıldız...Yıldız...

Ağustos 1915. Artık yüksek makamlar bizimle ilgileniyor: Neferlerin günde en az bir kere bitlenmesi için yazılı emir geldi. Şimdi kumanda ile bitleniyoruz. Lakin bu bizim öteden beri bildiğimiz bir şeydi. Emre, kumandaya ne hacetti. Fırsat buldukça her zaman her yerde, hattâ başımıza bomba, şarapnel yağarken bile, herkes hep bu vazifeyi yapıyordu!

Eylül 1915. Bizim alayın önünde, Ruslara doğru dil gibi uzanan iki yüksek tepe var. Kolaylık olsun diye bunlara "M" ve "N" tepeleri adları verildi. En inatçı, en kanlı muharebeler bu tepelerin etrafında cereyan etti. Ruslar bunları zapt etmek için hâlâ uğraşıp duruyor. Biz de elimizdeki bu mühim noktaları korumak için büyük gayret sarf ediyoruz. Ama Rus topçusunun sabahtan akşama kadar her tarafı inleten bombardımanından fırsat bulup başımızı kaldıramıyoruz. Her gün birkaç mermi bulunduğumuz yerin yakınlarına düşüyor. Geçenlerde bizim ahırın bir tarafı yıkıldı. Bir ara düşman sol gerimizdeki bataryalarımızın yerini buldu, bütün ateşini o tarafa yöneltti. Sahra toplarının olduğu yerde büyük bir patlama oldu, siyah duman sütunları göğe yükseldi. Hemen Yüzbaşı Amil'in yanına koştum. Çok şükür bataryaları yerli yerinde buldum. Fakat topların 15 metre önünde çadır genişliğinde iki çukur açılmıştı ve çukurların iki-üç metre berisinde yerde yatan bir nefer vardı. Zavallıyı dikkatle muayene ettim. Hiçbir tarafında yara bere göremedim. Hayretler içinde kaldım. Herhalde büyük çaptaki bir obüs mermisinin şiddetiyle meydana gelen beyin sarsıntısından şehit düşmüştü. Batarya kumandanı da emir gereği böyle zamanlarda beş mermiden fazla atamayacağı için çaresizlik içinde çırpınıp duruyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Turanyolu Gazetesi

Beldeçor'da havalar soğudu, yağmurlar başladı. Portatif çadırlarla idare edilmiyor. Mevzilerin gerisinde zeminlikler yaptırılıyor. Kapı, pencere, direk, çivi vesaire boşalan köylerden geliyor. Bölük Kumandanı Erzincanlı Ziya Bey'le beraber kalacağımız zeminlik gayet geniş ve rahat bir yer. Ordugâhımız şimdiden bir garnizona benzedi. Önünde büyük bir meydan var. Askerler burada talim yapıyor. Biz de alaydaki açık fikirli ihtiyat zabiti gençlerle fırsat buldukça toplantılar yapıyoruz. Her toplantıda tatlı tatlı konuşuyor, harbin sıkıntılarını unutmaya çalışıyoruz. Dağılmadan önce de, Halide Edib'in, "Yeni Turan. Ey! Sevgili ülke! Söyle sana yol nerede?" sözlerini koro halinde okuyoruz ve çalışmalarımıza diğer arkadaşları da katmak istiyoruz. Erzurum'dan getirttiğimiz, *Türk Yurdu* mecmualarıyla Kilisli Necib Asım'ın *Türk Tarihi* ve *Gök Sancak* kitaplarını ileri karakollara dağıtıyoruz. Arkadaşlar çok memnun kalıyor, ufak pusulalarla teşekkürlerini iletiyor ve hediyelerin devamını temenni ediyor. Faaliyetimiz gün geçtikçe artarak benim zeminlik bir Türk Ocağı halini almaya başlıyor.

14 Ekim 1915. Bugün hava yağmurlu ve soğuk. Zeminlikteki sobamı yaktım, arkadaşların gelmesini bekliyorum, bir yandan da portatif karyolama uzanmış düşünüyorum...

Levent Şahverdi Arşivi

Birdenbire hatırıma arkadaşlara bir sürpriz yapmak geldi. Hemen bir eser-i cedit kâğıdı alıp ortasına ta'lik yazıyla Turanyolu, etrafına da, **Çıkaran: Beldeçor Türkocağı, Müdürü: Oğuz, Türklüğe dair her yazı kabul olunur, Siyasi makale dercolunmaz, Haftada bir çıkar Türk gazetası, Nüshası on para, Abonası bir kuruş** diye yazıp bir başlık yaptım. Bunları kalın bir çizgiyle ayırdıktan sonra bir-iki de makale ve havadis ilave ederek gazeteyi tamamladım.

Gazetenin görünüşü fena olmadı. Zeminlikteki arkadaşlar çok beğendi. El birliğiyle çoğaltılan kopyalar, önce bizimkilere, sonra 92'nci ve 93'üncü Alaylara dağıtıldı. Birer nüsha da Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'ya ve Fırka Kumandanı Miralay Kâzım (Karabekir) Bey'e gönderildi.

Gazetemiz görenlerin derhal dikkatini çekti. Çünkü cephe hayatı için bu hiç umulmadık bir şeydi. Herkesin gönlünde küllenen milli duyguyu ateşledi, harpten usanmış ruhlara ümit ve teselli verdi. Bazı arkadaşlar neferiyle bir kuruş yollayıp abone oldu, bazıları neşredilmek üzere makale ya da manzume gönderdi.

Teşrinievvel'de *[Ekim'de]* gazeteden dört sayı çıktı, üçüncü sayının içindekiler şöyleydi:

Anadolu Türkleri (Oğuz)

Mevzi' Hayatı (Gündüz)

Türklüğün Terakkisine Doğru (A.C.)

Harb Madalyası Ta'liki (Turanyolu)

Levent Şahverdi Arşivi

تاریخ ۷۸ سنه اول ۲۲۲ جلد پنجم
یازیلمه شرائطی تاریخی سنه اول ۲۲۲

توران یولی

جیقاریلیر : بلده جمعیه توران اوجاغی
توزیع اولنور . عضالرك جمعه گونلرنده گوندیلیر .
سیاسی مقالر درج اولونماز .

صایی : ٤

آیدین اوغلی ، آی دمیر و آتشك اوغلری ،
آی یلدیرم بوزت توران ، آیدین جرنالجی کین ،
آه دنیایه اعلان اولسون بو طغیان سسه ،
تاکه سسك آلتنده برقاچ بازماری ! ..
محمد امین

یازیلمه شرائطی
صفحه یه جیقاریلان توران غزته سی
سنه سی : ۱۰ پاره در .
جمعه گونلری بر نسخه صفحه اولوب اصل توران ملی غزته سنه
ضمیمه یکدانه سنه سی محافظه ایتمه دائمه در .
ادموند

آرزوسنده اولدیغم شی

کلدم انام منه یکمك باشنه
یا صعه زیم ستونه ایاق طاشنه
باده ده آچیق کوزلرمك یاشنه
بری سوسوب اویه کلدك نره ده ؟
سنسی وطنه نره ده ، یرك نره ده ؟

روسیه جوکسه سیاسی بوزوسیه
ویرانه اولسه ، گورك [٥] گویه دك قوزوسیه
بیلدیگمسه کیمکلدك جوروسیه
یاورون نره ده ، کیمکلدك نره ده ؟
سنسی وطنه نره ده ، یرك نره ده ؟

ایلی یوزده کیسه قیریلسه اوناغی
دوشمانه اونه کیمسه سیرر یاناغی
اوزرکده کزنه ایلان ایاغی
عصرمزك ، بیلدیگمدك نره ده ؟
سنسی وطنه نره ده یرك نره ده ؟

آرتق یوزیم یوم گلی یوم
کل بر توزکر توران یولنده کیدیلم
آچیلسه یاد ایلن کل تك ایدیلم
بره یوزیم اکلدك نره ده ؟
سنسی وطنه نره ده ، یرك نره ده ؟

اوزرکده اولدیغ یاغلو جسه بزی
جذبه سیله ویلسن ، صوقسه ترکسن
اولنیدکلا یولنه کوره بزی

[٥] گوره جنر شاه

آرزوسنده اولدیغم شی

کلدم انام منه یکمك باشنه
یا صعه زیم ستونه ایاق طاشنه
باده ده آچیق کوزلرمك یاشنه
بری سوسوب اویه کلدك نره ده ؟
سنسی وطنه نره ده ، یرك نره ده ؟

روسیه جوکسه سیاسی بوزوسیه
ویرانه اولسه ، گورك [٥] گویه دك قوزوسیه
بیلدیگمسه کیمکلدك جوروسیه
یاورون نره ده ، کیمکلدك نره ده ؟
سنسی وطنه نره ده ، یرك نره ده ؟

ایلی یوزده کیسه قیریلسه اوناغی
دوشمانه اونه کیمسه سیرر یاناغی
اوزرکده کزنه ایلان ایاغی
عصرمزك ، بیلدیگمدك نره ده ؟
سنسی وطنه نره ده یرك نره ده ؟

آرتق یوزیم یوم گلی یوم
کل بر توزکر توران یولنده کیدیلم
آچیلسه یاد ایلن کل تك ایدیلم
بره یوزیم اکلدك نره ده ؟
سنسی وطنه نره ده ، یرك نره ده ؟

اوزرکده اولدیغم یاغلو جسه بزی
جذبه سیله ویلسن ، صوقسه ترکسن
اولنیدکلا یولنه کوره بزی

[٥] گوره جنر شاه

توران سجیه لری (۱)

هر سفلك كه بنه موجودی ، شرفنه بر طاقم شوفی سزیلدی
وار در . اول سفلك آری سویلیه بنه سویلیه سیاسی و وطنداشه
خاطره گلیر . بر ده زمانه و سفلیه یه اولدقجه یاقین اولیه
یاره دوغرو یاره یولولر . اول اوجون هر سفلك یاقین سی آچیق
آچیقدیر . توران گلن یوزنده کی ، تاماندن چوق فدیه ناطق
اولدیغندن سجیه یابه صاحبدر . بویله سوجیه آچیقدر . اولدن
سوکیلی ؛ بویوکلره حرمت ؛ اطاعت ؛ جسارت ؛ احترامسزلق ؛ وطن
اعتدال رحم ؛ مساعیه ؛ مسابقه ؛ مظلومی حمایه ؛ جمعیتچیلك ؛
ایچیلیرلکا ؛ سرعت انتقال ؛ دیانت تعصب ؛ اخلاقه محافظه کارلق
سجیه لك ... وسائره .

اجداد یمزك عالی استعداد لرندن بزه بادکار قالان یادکارلرك
مزیدی سایه سنده اولمشدر .

بر سفلك روحنده بیشقیلره اخلاقه ، عاداته ، تأسیساته ،
وسجایاسنه نه قدر فضیلتلر خلقه صاحب اولسه اولسون
جمعه یابه یاره اولور . عکسی تقدیرده کوی حقیقتده بویله ناقص
اجتماعی در . بر فضیلتده دنیه علم وفنه دنیه تبعیت برش آثار .
بوکونه اولدیغی اخلاقه وعاداتی تعقیب ایده کلمیه یزدن نره ده
کوتوچ ، بیلمه نره یه کیدیلدیکی کوزیله آکلشلمه در .

(۱) سجیه : خاصه ، وصف ، عادت معناسنه کلیر .

Başlangıç tarihi: Teşrinievvel 1331 Tarihi: 28 Teşrinievvel 1331 Çarşamba
Müdürü: Oğuz Çıkaran: Beldeçor Türk Ocağı

TURANYOLU

Haftada bir çıkar Türk gazetası

Aylık abonası bir kuruştur Türklüğe dair her yazı kabul olunur
Geçmiş nüshalar iki kuruştur Makaleler Cuma günü gönderilmelidir
Adres: Beldeçor Türk Ocağı Siyasi makale dercolunmaz

Nüshası on paradır Sayı 4

Ardahan'da Anamın Mezarı

Geldim anam mezarının başına
Yaslanayım şöyle ayak taşına
Bak da acı gözlerimin yaşına
Bizi sevip öptüklerin nerede!
Şimdi vatan nerde, yerin nerede!

Duman çökmüş mezarını bürümüş
Viran olmuş gurun (1) kuydun kurumuş
Yıllar geçmiş kemiklerin çürümüş
Yavrun nerde, kemiklerin nerede!
Şimdi vatan nerde, yerin nerede?

El yurdunda kimse kurmaz otağı
Düşman evine kim serer yatağı
Üzerinde gezen eller ayağı
Hısımların, bildiklerin nerede?
Şimdi vatan nerde, yerin nerede?

Artık bu yer bizim değil nidelim
Gel biz Türküz Türk yurduna gidelim
Acıdır yâd eli gel terk edelim
Bize bunca emeklerin nerede!
Şimdi vatan nerde, yerin nerede!

Üzerinde otlar bağlamış dizi
Kurumuş servisi solmuş nergisi
O ninnilerinle bütün gün bizi
Uyuttuğun beşiklerin nerede?
Şimdi vatan nerde, yerin nerede?

Yâdında mı bir gün kılıç bağladım
Ne sen ağlıyordun ne ben ağladım
"Git, git! Seni Hüda'ya ısmarladım,
Türksün oğlum" dediklerin nerede?
Şimdi vatan nerde, yerin nerede?

Mahmud Hamdi

1) gur: Kabir, mezar.

Levent Şahverdi Arşivi

Ey, Türk ırkı! Ey demir ve ateşin evladı!
Ey binlerce yurt kuran, ey yüzlerce taç giyen,
ey dünyaya efendi olmak için doğan sen!
Tanrı senin alnına kara baht yazmadı!

Mehmet Emin

Türk'ün Seciyeleri (1)

Her milletin kendine mahsus müşterek birtakım şahsi meziyetleri vardır. O milletin adı söylenir söylenmez secayası da hemen hatıra gelir. Bunlar zamana ve inkılaplara oldukça mukavimdir. O milletle beraber doğup beraber ölürler. Onun için her milletin yaftası ayrı ayrıdır. Türkler yeryüzündeki insanların çoklarının nail olmadıkları secayaya sahiptirler. Bu bir mevhibe-i ilahiyedir. Onlar da şunlardır: Büyüklere hürmet, itaat, cesaret, ahval-i fevkaladede itidal-i dem, metanet, misafirperverlik, mazlumları himaye, sabır ve tevekkül, ince bir zekâ, sürat-i intikal, dinde taassub, ahlakta muhafazakarlık, binicilik, atıcılık... vesaire. Ecdadımızın âlemi istila etmeleri zorbazudan ziyade bu değerli meziyetleri sayesinde olmuştur. Bir milletin ruhundan fışkıran ahlak, âdât, tesisat ve secayası ne kadar kıskançlıkla saklanırsa, o millet o kadar payidar olur. Aksi takdirde mahvı mukadderdir. Bu bir kaide-i içtimaiyedir. Diğer milletlerden ilim ve fenden başka hiçbir şey alınmaz. Bugün Avrupa ahlak ve âdatını taklit eden gençlerimizin ne kadar gülünç, millete ne kadar bigane oldukları herkesin gözünün önündedir. Çok şükür bu gibiler ufak bir zümre-i galile olup asıl Türk milleti garptan şarka kadar bekâret-i seciyesini muhafaza etmiş ve etmektedir.

Oğuz

(1) Seciye: Karakter. Vasıf, alamet mânalarına da gelir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

3. Erkek Timur gibi katı yürekli de olsa kadın yine anın miknatısıdır.

4. Tembellik o kadar ağır gider ki, arkasından fakruzillet çabuk yetişir.

5. Dostların hasedi, düşmanların husumetinden beterdir.

6. İnsan büyümeden evvel büyümeği arzu etmelidir.

7. Altın ateşte, insan tahtında tecrübe olunur.

Askere Sağlık Öğütleri

mabaad

Su: Su hayatın esası olduğu kütüb-i şeriyyede bile yazılıdır. Su olmasaydı hayat olmazdı. Bunun için gerek içilecek ve gerek kullanılacak suların daima temiz olmasına dikkat lazımdır. Büyük bir hekimin dediği gibi, eğer kırk paranız varsa otuz parasını eyi suya, on parasını da ekmeğe veriniz. Bu lakırdıyı bir asker hiçbir vakit unutmamalı. Bundan rasgele bir suyun içilmemesi mânâsı çıkar. Su hayat olduğu gibi hayatı mahvedecek en birinci vasıtadır. Bugün su ile birçok hastalıkların geldiği herkesce anlaşılmıştır. Fena sular, her damlasında milyonlarca hastalık tohumları saklar. İçeceği suya dikkat etmeyen hastalığın nereden geldiğini bilmez. Eyi su nasıl anlaşılır? Alelumum (göze) suları eyidir. Birikinti suları fenadır. Eyi suda koku, lezzet, renk olmaz.Onun için bulanık su içenler hasta olmağa razı olmalıdır. Bitmedi.

Köylü Hekimi

Muhterem Okuyucularımıza

Şimdiye kadar abonelerimize muntazaman gazete göndere-mediğimizden dolayı aflarını temenni ederiz. Gazeteyi el ile yazmakta müşkilat-ı azimeye düçar olduğumuzdan gününde neşredemediğimiz gibi, herkese de yetişdiremedik. Bunun için sipariş ettiğimiz müstensihin vürudunda abonelerimize günü gününe gazetemizi yetişdireceğimizi vadederiz. Bu nüshada aylık abone hitama erdiğinden ikinci ay için birer kuruş irsali temenni olunur.

TURANYOLU

Levent Şahverdi Arşivi

Türklüğün Terakkisine Doğru: Yetim Çocuklarımız

Yeni yeni küşadını gazetelerde okumakta olduğumuz darüleytamların vilayet ve daha sonra sancak ve kazalarda açıldığını görmek bu millet için ne kadar bahtiyarlıktır! Zira anasız, babasız olarak kalan birçok çocuklarımız mekteplere girememek, oranın masrafına tahammül edememek yüzünden vakitlerini sokaklarda oyun ile geçirmekte ve neticede okumak yazmaktan mahrum ve zaten darüsanâ'alarımızın da mahdudiyetinden bir sanat sahibi olamayarak eli boş, işsiz güçsüz büyümektedirler ki, bunlar bütün mânâsile sefil sefih yetişerek birçok fenalıklar irtikabına bile tevessül eyleyerek millete muzır bir şekil almaktadırlar. Arz ettiğim vech ile darüleytamlar açarak bu gibi çocuklarımızı oraya atar ve orada devlet ve millete nafi bir surette yetiştirirsek, biz de müterakki bir millet halini alır, mülkümüzden cehaleti refeder ve bu suretle âmâl ve maksadımıza daha çabuk varabiliriz. Mamafih bunu şimdiki halde yalnız hükumetden taleb etmemelidir. Mesela bir zengin bu gibi bir yetim çocuğu kolundan tutarak bir mektebe veya bir sanata verir bunu yetiştirecek olursa indallah büyük bir sevaba nail olur ve hem de millet ve hükumetine pek büyük ve pek şerefbahş bir hizmette bulunmuş olur. Eğer Türklüğü seviyorsak, onun terakkisini istiyorsak bu hususu birinci vazife-i milliye bilerek vüsu' ve kudret dahilinde bunu temine çalışırız.

Turanyolu: Beldeçor Türk Ocağı bu hususu

Önceden düşünerek "Öksüzler Yurdu" namıyle bir müessese küşadına karar vermiş ve lazım gelen plan ve tertibatı ihzar olunmuştur.

Türklüğe acıyan yürekleri şimdiden sevindiririz.

Değerli Sözler

1. İnsan, namusu ve şöhretini zayi etmektense telef olması yeğdir.

2. Dünya alelekser para ile kazanılır. Fakat kalb-i kerim ve akl-ı selim ile idare olunur.

Levent Şahverdi Arşivi

Kasım 1915. Mevzi muharebelerden birinde şehit düşen bir ihtiyat zabitinin hatıra defterinde benim hakkımda şöyle bir not bulundu:

> *Bugün dişim çok ağrıdı. Tahammül edemedim, doktora gittim, çektirdim. İnsafsız adam ağrıyan dişimle beraber sağlamını da çekti!*

Hakikaten böyle olmuştu. Elimizde diş çekmek için "anahtar" denilen uzun kollu bir kerpetenden başka alet olmadığı gibi, o da öyle berbat bir alettir ki, dişe takılınca en kuvvetlisini dahi derhal söker çıkarır. Bu zavallıda da ufak bir hedeften sapmayla ağrıyan dişle beraber yanındakini de çekip almıştı. Çok üzülmüştüm; ama elimden başka ne gelir? Tabur tabibinin dişçiliği ancak bu kadar oluyor.

Teşrinisani'de *[Kasım'da]* Turanyolu'nun neşriyatı hiç aksamadan devam ediyor.

Sayı 5: Altın Soyun Hastalığı (Oğuz)

Türk'ün Öcü (Manzum: Tahsin oğlu H. Nadir)

Turan Aşkı (Sarıkaya)

Turan'a Doğru (Necdet Alp)

Değerli Sözler

Bilmece

Sayı 6: Türk Neferi (Sarıkaya)

Turan'a Doğru (Necdet Alp)

Levent Şahverdi Arşivi

Altın Soya (Tahsin oğlu H. Nadir)

Değerli Sözler

Bilmece

Sayı 7: Türk Neferi (Sarıkaya)

Rumeli (Manzum: Dr. Ahmed Hamdi)

Türklüğün Terakkisine Doğru (A.C.)

Bilmece

Okuyucularımıza (Fırka Kumandanımız)

Sayı 8: Okuyucularımıza (Turanyolu)

Türk Neferi (Sarıkaya)

Turan Yolunda (İhsan Sezai)

Kar (Oğuz)

Ana Sesi (Manzum: Tekin Alp)

Gazetemiz, fırkada, hattâ kolordunun tamamında, ilgiyle karşılanmaya devam ediyor ama Alay Kumandanı Cemal Bey merak edip bir kerecik olsun yanımıza uğrayıp ne yaptığımızı sormuyor. Sarıkamış'ta donan parmağının acısıyla hayata küskün, kendi âleminde yaşayıp gidiyor. Her fırsatta kendisinden bahsettiğim ve arkadaşlar arasında "Ebüllihye" namıyla anılan, tavır ve hareketleri, kıyafeti ve huyları her vakit nüktelere vesile olan, garip fakat sempatik kumandanımız hakkında yazdığım mizahi bir manzumeyi bütün kusurlarına rağmen buraya aktarıyorum:

Levent Şahverdi Arşivi

Ebüllihye

Uzun bir boy, müdevver bir çehre-i faal
Onu ikmal eder gözlüklü gözlerle koca bir sakal
Ebüllihye deyu meşhur-ı âlemdir namı
Yemen'de, Şam ü Beyrut'ta tanırlar zât-ı vâlâyı

Devâsâ heybetinden gerçi âlem ihtiraz eyler
Ve lakin tab'i nazikteri onu serfiraz eyler
Maiyetten biri icab edip girse makamına
Resmi iş için dahi emir değil niyaz eyler

Tevarihe, hikâyata merakı çokdurur amma
Fünün-u askerîden bahsolunca işmizaz eyler
Meramı lafzenliktir, hakikatten yoktur eser
Kimi boş bulursa onunla söz ü saz eyler

Tekrarlanmış hikâyatı murad ederse anlatmak
Bin türlü üsluba koyar hatm-i kelam eyler
Usanç gelip dinlemekten etse imtina' muhatap
Göz habsine almakta hemen ikmal-i meram eyler

Levent Şahverdi Arşivi

Gehi dahhâk olur kasdan biri başlasa gülmeğe
Acemvari misallerle onu da şadigâm eyler.
Kumandandır ol al at üstünde bir kere
Görününce herkes koşar ona selam eyler

Şol harbe gelmekle İd'i fethetti ol hayder
Eğer göreydi Şah Tahmasb onu eylerdi serasker
Gadabnâk bir nâra atmakla heman zabdetti Narman'ı
Battalı Gazi namını aldı bugün o dev asker

Adunun leşlerini çiğneyip koştu da geldi
O denlü hitap etti ki ağladı bütün leşker
Karargâh eyledi ol şeb kurub otağın Şoş'da
Sabah oldu ki gördü uyumuş kalmış ağırlıkla

Donuk parmağına onun etibba bir beladır derler
Şifası, çaresi hem merhemi olmaz vebadır derler
Achille'nin yarasından bedter oldu bu donuk parmak
Senelerce sürüp gitti hâlâ fenadır derler

Eğer arzu edersen ben sana meslek edem ta'yin
Ki belki gayz-ı ruhun onda bulur azıcık teskin
Elinde bir teber, sırtında hırka, başında külah
Giyip, âramgüzin ol tekye vü mescid vü dergâh

Levent Şahverdi Arşivi

Sihirkâr bir nazarla âlemi müstağrak-i lal et
Mukaar bir cam altından neler gördünse tekrar et
Ve söyle bimahabâ herkese azdad-ı hikmetten
Ukule sığmayan her türlü efkâr-ı garabetten [8]
.....

20 Aralık 1915. Bugün bizim cephede çok şiddetli muharebeler oldu, akşama kadar sürdü ve bizim zaferimizle son buldu. Mehmet Çavuş bir manga askerle hücum ederek bir tepeyi zapt etti. Orada birçok Rus öldürdükten sonra maalesef kendisi de şehit düştü. Alınan bir esirin ifadesine göre, bu savaşta Ruslar, sekizi zabit olmak üzere 300'e yakın adamları telef olarak perişan olmuşlar.

Muharebelerin şiddetlenmesine rağmen, Turanyolu'nun neşriyatı on beş günde bir çıkmak suretiyle devam ediyor.

Sayı 9: Sonumuzdan Korkmayalım (Sarıkaya)
Turan Yolunda (İhsan Sezai)
Değerli Sözler

Sayı 10: 7 Kânunuevvel Savaşı (Turanyolu)
Geçen Yıl Bu Günlerde (Manzum: Tekin Alp)
Türklüğün Terakkisine Doğru (A.C.)
Her Şeyden Evvel Milli Duygu (Oğuz)

8 Şiirde yer alan bazı kelimelerin anlamları: müdevver: yuvarlak; vâlâ: yüce; ihtiraz: çekinme, sakınma; serfiraz: benzerlerinden üstün olan; tevarih: tarihler; fünun: fenler; işmizaz: yüzünü ekşitme; dahhâk: çok gülen; şadigâm: sevinçli; hayder: aslan; adu: düşman; leşker: asker; şeb: gece; teber: dervişlerin taşıdığı bir çeşit balta; âramgüzin: rahatça oturan, dinlenen; lal: dilsiz; müstağrak: gark olmuş, batmış, boğulmuş; mukaar: içbükey, konkav; ukul: akıllar; efkâr: fikirler; gayz: kızgınlık.

Levent Şahverdi Arşivi

Ordu müftüsü bugün vaaz ve nasihatte bulunacak. Herkes alay karargâhının önünde toplandı. Müftü Efendi yeşil sarığı, hâki cübbesi ve belinde eğri kılıcıyla pek heybetli. Pek de konuşkan olan bu Kemahlı hoca, cihattan ve cihadın sevabından dem vurarak dini hislerimize hitap etmeye başladı. Halbuki bizim manevi kuvvetimiz ihtiyaçtan fazla. Asıl muhtaç olduğumuz ve bu kış günlerinde dört gözle beklediğimiz maddi kuvvetten, midemizi ısıtacak bir tas sıcak çorbadan, ayaklarımızı koruyacak keçe çizmeden, topumuza sürecek mermiden ise bahseden yok.

Sade nasihat!

Hoca vaazını tekbirlerle süsledi, cepheden çekildi gitti.

Geçenlerde, havanın çok soğuk, yerlerin buz tuttuğu bir sabah, vizite için ileri mevzilere giderken atımın ayağı kaydı, atla beraber fena halde yuvarlandım. Bereket versin bir yerime bir şey olmadı, sadece pantolonum yırtıldı, dizlerimde yara bereler meydana geldi. Aynı yerde düşen bir arkadaşın bacağı kırılmıştı. Ben büyük tehlike atlattım. O gün biraz da üşütmüştüm; geldim, zeminlikte yattım. Emirberim Pötürgeli Mahmud beni görünce telaşa düştü. Hemen yanıma koştu, hatırımı sordu. "Yerinden kımıldama Begüm! Ben şimdi bir çay yaparım sana. Bir Aspirin alırsın. Bir de çorba pişiririm akşama. Bir şeyciğin kalmaz" diye beni teselli etti.

Böyle zamanlarda kendimi Mahmud'a teslim ederim. O da bana bir ana şefkatiyle bakar. Hastalandığım zaman, emirberim doktorum olur.

10 Ocak 1916. Not defterime baktım, Sarıkamış faciasının üzerinden tam bir yıl geçmiş. Geçen yıl bu zamanlar Allahüekber'de donmuşuz. Ama artık harbe alıştık. Mevzilerimiz gayet sağlam. Gözümüz ateşten yılmıyor. Çanakkale'de kaza-

Levent Şahverdi Arşivi

nılan muhteşem zaferin haberi de gücümüze güç katıyor. Beldeçor'dan bizi kimse söküp atamaz.

22 Ocak 1916. Gökyüzünü barut dumanı bulutlar kapladı, dağlar, ovalar bembeyaz elbisesini giydi ve artan soğuklarla beraber Ruslar taarruza geçti. Hasankale üzerinden Erzurum'a saldıracaklar. Bizim cephede korkunç bir sessizlik var. Muharebe aleyhimize cereyan ediyor. Her an bir çekilme emri bekleniyor. Fakat Beldeçor'dan ayrılmak ölümden beter. Çünkü Sarıkamış'ta ölmüştük. Bu mevziler bize hayat verdi. Burada kendimize geldik, burada savaştık, burada intikam aldık, Turan hülyalarına burada daldık. Şimdi bu kale gibi dağlardan nasıl ayrılacağız? Bu pek güçlü mevzileri bırakıp gitmek felaket olur bize!

23 Ocak 1916. Bir tepeye çıktım, uzaklardaki harbi dinliyorum. Kuzuçan sırtlarında düşman var. Sağdan, soldan, derinlerden top sesleri bir uğultu halinde cephemizde yankılanıyor ve aralıklarla kesilip sıklaşıyor, sanki fırtınalı bir havada gök gürlüyor. Fikrimce bizimkiler düşmanı yaracak diyorum.

24 Ocak 1916. Türk Ocağı'nı kapattım, Turanyolu'nun 11'inci sayısını yarıda bırakıp toparlanmaya başladım. Her an heyecanlı bir haber gelebilir. Ve geldi. Alay harekete hazır olacak. Ama nereye? Kimse bilmiyor.

Sonunda korktuğumuza uğruyoruz! Arkamızda bir hayalet gibi yükselen 2800 rakımlı Kireçdağı'na çıkmamız emredildi. Yeni bir Kafdağı macerası!.. Allah yardımcımız olsun.

Binbir emekle yaptığımız zeminlikleri boşaltıp karlı yollara dizildik. Etrafımız bembeyaz. Mehmetçik yüzüne gözüne yine karalar sürmüş, sırtına koyun postunu geçirmiş, tek sıra olmuş, Kireçdağı'na tırmanıyor. Yükseldikçe hava soğuyor. Soğuğun şiddeti şimdilik pek hissedilmese de nefesimiz donuyor, bıyıklarımızın etrafından buzlar sallanıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Gün batarken karların altında kaybolmuş mevzilerimize, daha doğrusu mezarlarımıza geldik. Mevsim ister yaz, ister kış olsun, çekilme planında bize ayrılan yer burasıymış. Geceyi burada geçirecekmişiz! Düşman takip etsin etmesin, fırkanın rahatça çekilmesi için, bu buz tutmuş siperlerde sabaha kadar bekleyecekmişiz!

Ruslarda şimdilik hiçbir hareket alameti yok. Olsa bile bizim onlardan korkumuz yok. Ah, keşke bir bölük Kazak süvarisi peşimizden gelseydi de onlarla harp edip biraz ısınsaydık! Fakat öyle budala düşman nerede? Ne gelen var ne giden! Yıldızlı parlak bir sema, çıplak karlı bir dağ, karanlık buz gibi bir geceyle baş başa, göğüs göğüseyiz. Yine tabiat kuvvetleriyle çarpışıyoruz. Hava müthiş soğuk. Sinsi, ısırıcı bir rüzgâr asabımızı uyuşturuyor, kanımızı donduruyor, göz kapaklarımızı ağırlaştırıyor. Donmamak için durmadan hareket ediyoruz. Bu gidişle Allahüekber'deki felaket tekerrür edecek. Ve bu sefer daha beter olacak. Bu korkunç dağda sabahı nasıl edeceğiz?

Mehmetçik kazma kürekle harekete geçti, siperlere dolan karları temizlerken biraz olsun ısındı, kuytu bir yer yapıp uzandı. Ben de bölük kumandanıyla bir portatif çadıra sığındım. Ateşsiz durmanın imkânı yok! Bir cephane sandığı kırıp bir ateş yaktım, közüyle dumanıyla uğraşırken sabahı buldum.

Gün doğdu, ortalık aydınlandı; Yüzbaşı çadırdan çıktı, beş on metre uzaklaşamadan bağırarak yanıma koştu. Hastalandı zannettim. Meğer idrarı buz tutmuştu!..

Görülmüş, işitilmiş şey değil. Sıcaklık sıfırın altında kaç derece kim bilir? Yirmi beş, otuz… ya da yirmi?..

Çok geçmedi, bir inzibat zabiti telaş içinde geldi, gece mevzilere yerleştirdiğimiz kırk neferin donarak öldüğünü haber verdi!

Levent Şahverdi Arşivi

Zavallı çocuklar! Dünkü yorgunluktan sonra uzandıkları siperlerde donmuş kalmışlar! Yürek dağlayan feci bir manzara! Göz göre göre gelen bir felaket!.. Herkes çok üzgün. Ama böyle zamanlarda, askerlerimizin hayat ve sıhhatlerini korumak, onları her türlü tehlikeden uzak tutmak, gıdalarını, uykularını ve diğer zorunlu ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak gerekirken, maalesef bu gibi hususlara kat'iyen ehemmiyet verilmeyerek memleketin bu en güzide evlatlarının canları bir mirasyedi müsrifliğiyle harcanmaya devam ediliyor. Başımıza gelen felaketlerden ne zaman ders alınacak? Askerin hayatını hiçe sayan gereksiz tedbirlerden ne zaman vazgeçilecek? Üstelik Rusların büyük kısmı Pasinler'de taarruza geçti, hattâ cepheyi yararak Hasankale üzerinden Erzurum kalesine yürümeye başladı. Narman cephesinin hiçbir kıymeti kalmadı.

Kalktık toparlandık. Kırk kahramanı Kireçdağı'nda nöbetçi bırakıp karlı yamaçlardan indik. Şehitlerimizin aziz ruhlarının önünde hürmetle eğilerek suçlu suçlu yürüdük. Hiçbir takibe maruz kalmadan ılık bir vadiye girdik, geceyi küçük bir köyün sıcak odalarında geçirdik.

Sabahleyin erkenden kalktık, tek kol halinde Dumludağı'nın eteklerindeki karlı ovaları geçmeye başladık. Erzurum istihkâmlarına çekiliyoruz. Açıkta kalmaktan kurtulacağız. Ahır sekilerine sığınmaya mecbur kalmayacağız. Üstü örtülü siperlerimiz olacak. Zeminliklerde kazanlar kaynayacak. Tezek sobaları sabahtan akşama kadar yanacak. Her türlü ihtiyacımız dekovillerle ayağımıza gelecek. Üstümüz başımız, çayımız şekerimiz, topumuz tüfeğimiz, cephanemiz teçhizatımız eksik olmayacak. Biz de Kale'yi sonuna kadar müdafaa edeceğiz...

Sağımızdaki yamaçlardan göç eden köylüler aramıza karıştı; kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar bizimle beraber yürümeye başladı. Tatlı hülyalarımız bir anda altüst oldu. Soğuk da daya-

Levent Şahverdi Arşivi

nılır gibi değil. Buz gibi bir rüzgâr bizi üşütüyor, nefesimiz donuyor, ağzımızdan burnumuzdan ince buz zerrecikleri halinde çıkıyor...

Vakit bir hayli ilerledi. Belki gece yarısını geçti. Nihayet Karagöbek tabyası önümüzde hayal meyal belirdi. Bir köylü kadın, kucağında donan çocuğunu kundağıyla beraber yolun kenarına bıraktı!... Ve sabah oldu, alay göçlerden ayrıldı, karlı tepelere doğru uzayıp giden buzlu yollarda sürüklenerek Tafta tabyasına geldi, kısa bir mola verdi, biraz dinlendikten sonra küçük ağırlığı bırakıp donmuş derelerden geçti, karlı zirvelere tırmandı.

Şimdi bize bir tas sıcak çorba, yanında bir parça tandır ekmeği, başımızı sokacak bir yer... Ama nerede?.. Aman ya Rabbi!.. Ne büyük hayal kırıklığı!.. Ne yol var ne de iz! Her yer kar deryası. Buralardan bizden evvel kurtlarla tilkilerden başkası geçmemiş. Ne mevzi, ne tabya, ne istihkâm, ne dekovil, ne köy, ne ev, ne de ağaç!... Görünürde hiçbir şey yok! Sadece başımızın üstünde yükselen 3270 rakımlı Kargapazarı ve ondan ayrılan zincirleme karlı dağlar, karların gözlerimizi kamaştıran beyazlığı, iliklerimize işleyen soğukluğu...

Kargapazarı hakikaten bu havalinin en yüksek dağıdır. Yazın bile aşılması kolay olmayan bu dağdan kışın karga bile uçmaz. Köşk denilen bu mezra da yazın çobanların barındıkları kulübelerden ibarettir ki onlar da halen karla kaplı. Ortalıkta müstahkem mevkiye ya da mevziye benzer hiçbir şey yok. Namık Kemal'in dediği gibi, "Serhaddimize kal'a bizim hâki bedendir" misali, Erzurum'u vücudumuzu siper ederek koruyacağız. Halbuki evvelce burada siperler kazılsaydı, muntazam zeminlikler hazırlansaydı, üzerleri örtülseydi, yer yer erzak, cephane depoları yapılsaydı ne iyi olurdu, ne rahat ederdik! Anlaşılan koca yaz mevsimini uykuda geçirmişiz ya da bura-

Levent Şahverdi Arşivi

lara kadar çekileceğimizi tahmin bile edememişiz. Şimdi yanımıza ne dost uğruyor ne düşman. Nereye gitsek peşimizi bırakmayan, bütün şiddetiyle ortalığı kasıp kavuran dondurucu bir soğuk, açlık, sefalet ve acı hakikat...

Herkes bir sırtın gerisine çekildi, karların üzerine portatif çadırlarını çekerek barınacak yerler yaptı ve ilk iş olarak sağdan soldan, köy ve kom harabelerinden yakacak bir şeyler aramaya başladı.

Böyle zamanlarda yakacak ölüm kalım meselesidir. Silahtan, mühimmattan daha mühimdir. Tecrübeli neferler çantalarında daima birkaç parça odun bulundurur. Çok geçmez yer yer ocaklar tüter, karlı sahralar şenlenir, Mehmetçik matarasını ateşe sürer, kaynatır.

Gerçekten de sağda solda dumanlar hemen tüttü, Mehmetçik ocakların etrafına birikti, şekersiz çayını yudumlarken biraz ısındı, bir parça kendine geldikten sonra, fırkadan istihkak olarak dağıtılan buğdayları "kavurga" yapıp yemeye başladı.

Bu kavurga hikâyesi uzun müddet devam etti. Bu basit yiyecek gıdanın kim bilir neresine dahil edilecekti? Bu buz gibi siperlerde nöbet tutan, harp eden askerin ihtiyaç duyduğu kalori kavurgayla sağlanabilir miydi? Beklendiği gibi neferlerde aksi tesiri görülmekte gecikmedi. Hazımsızlık ve ishal baş gösterdi, asker günden güne zayıfladı, sık sık hastalandı. Fırkaya rapor üstüne rapor yazıldı. Ve bir ara, bu mahzurları gidermek için midir, yoksa başka bir düşüncenin tesiriyle midir, her ne sebeptendir, bize kuvvet ilacı gönderildi. Bu alkollü pekmezdi! Her zamanki gibi hadiselerle alay edilmişti. Mehmetçik alkolün kokusundan tiksindi, içmedi. Canım pekmezler heder olup gitti.

31 Ocak 1916. Alayımıza takviye neferler verildi. Hepsi İzmir'den gelme kalem gibi efeler. Ayaklarında yırtık birer çarık,

Levent Şahverdi Arşivi

sırtlarında ince bir elbise, dağarcıklarında birkaç kuru peksimetle bu acımasız karlı sahralara sürülmüşler.

1 Şubat 1916. Efelerin otuzunu ayak donmasından geri gönderiyorum. Kangren tehlikesi başlamış, zavallıların parmakları simsiyah. Kararmış parmaklar efelerin heykel gibi bembeyaz vücutlarına hiç yakışmıyor. Ama kumandanlarına kalırsa kabahat yine bunlarda: İklime alışamamış efeler!..

2 Şubat 1916. Bugün hava güneşli ve Ruslarda hiçbir hareket yok. Birkaç arkadaş bu sessizliği fırsat bildik, sağ tarafımızdaki bir tepeye yerleşen 92'nci Alay'dan Arapgirli Binbaşı İbrahim Ağa'yı ziyaret etmek istedik. Atlarımıza bindik, donmuş derelerden, karlı bellerden geçtik, ılık bir vadiye indik. Sarp bir mıntıkaya gelince biraz dinlenmek için bir mağaranın önünde mola verdik.

Manzara burada çok güzel. Kayalardan sarkıtlar halinde buzlar sarkıyor, güneşin buzlardan yansımasından etrafa rengârenk harelenen pırıltılar saçılıyor. Kuştan, ağaçtan mahrum bu vahşi buz diyarı, geçici oyuncaklarıyla sanki bizi oyalamak istiyor.

Biz de tabiatın bize sunduğu bu güzellikler karşısında şevk ve sürur duyarak mağaranın önünde dakikalarca oyalandık. Sonra, ayağımızda kalçın-lastik, sırtımızda yamçı, başımızda tiftik başlık ve gözümüzde iri kar gözlüklerimizle nalına buz mıhı çakılı atlarımızın üstünde süratle ve emniyetle yolumuza devam ettik, buzulumsu bir yerdeki alay karargâhına geldik.

İbrahim Ağa hiç beklemediği bu ziyarete çok memnun oldu. Zeminlikte hep beraber bir ateş yakıp mataralarımızı ateşe sürdük. Çaylarımızı içip yüksek bir tepeden Rusların mevzilerini, ormanın içinde saklı makineli tüfek yuvalarını, çifte nöbetçilerini dürbünle gözetledik. Bir müddet daha sohbet edip hasret giderdikten sonra, akşam üzeri alayımıza döndük.

Levent Şahverdi Arşivi

8 Şubat 1916. Cephede hâlâ çıt çıkmıyor. Bu uzun sessizlikten Kolordu Kumandanı Müşir İzzet Paşa da kuşkulanıyor. Rusların kuvvetini yerinde tespit etmek için zaman zaman istihbarat yaptırıyor. Tebdil-i kıyafet Hasankale'ye giden bir zabitin getirdiği haberlere göre, düşman çok kalabalık ve çok güçlü.

Tedbir olarak mevziler yine değişti. Taburumuz daha yüksek yerlere çıktı. Bizi yükseklere çıkartan fırka, kendisini emniyette hissediyor herhalde. Fakat sefaletimiz eskisi gibi. Erzağımız tükendi, cephanemiz yok denecek kadar azaldı. Yeni mevzilerimiz de çok kasvetli bir yer. Manzara ve hayat çok sıkıcı. Bu berbat yerde fazla duramadım, Cemal Bey'den iki gün izin istedim, bir miktar erzak almak için Erzurum'a geldim.

Büyük şehir görmemiş bir köylü nasıl hayretler içinde kalırsa, ben de bu sefer Erzurum'da öylece şaşırdım kaldım. Harbe işaret eden hiçbir iz göremedim. Sanki bir bayram yerindeyim. Kağnılar, kızaklar, zankalar sokaklarda mekik dokuyor. Çevik, çalak Erzurum dadaşları, ova köylüleri, dağ Kürtleri, aşiret askerleri meydanlarda cirit atıyor. Mağrur hastane doktorları, süslü karargâh zabitleri, semiz ambar neferleri konforlu bir hayat sürüyor!

Lokantalardaki mükellef yemekleri, gazinolardaki şekerli çayları gördükçe, daha birkaç gün evvel yolunu şaşırıp siperlerimizin önüne gelen ve orada vurulan bir Rus askerinin elbisesinin, yünlü çamaşırlarının, torbasındaki iri kesme şekerlerinin neferler arasında nasıl kapışıldığını hatırlıyorum… Ve şimdi çok daha iyi anlıyorum ki Ana-Vatan yalnızca şehirleri, kasabaları, konak yerlerini, hastaneleri, karargâh ve ordugâhları beslemekle yükümlü tutulmuş, bunların her türlü ihtiyacı düşünülmüş; fakat karlı siperlerde nöbet tutanlar, harp edenler unutulmuş!..

Levent Şahverdi Arşivi

Zaten artık harp kimin umrunda? Ordu, cephe namına ne kaldı? Nasıl olsa koca kolordu Sarıkamış'ta donmadı mı? Kalanları tifüsten kırılıp telef olmadı mı? Şimdi Erzurum istihkâmları denilen o buzhaneleri kim bekliyor? Kimseden yardım göremeden titreyip duran, kavurga ile karın doyuran, topuna sürecek mermiden yoksun bir avuç fedai bekliyor!..

Burada fazla oyalanacak değildim. Bir an evvel taburuma dönmeye karar verdim. Bir miktar erzak almak için pazara uğradım. Etrafı dolaşırken bir-iki eski arkadaşa rastladım. Onlara ileri mevzilerdeki sefaletimizi, her yönden ihmal edildiğimizi söyledim, böyle devam edecek olursa sonumuzun iyi olmayacağını anlatmaya çalıştım. Ama baktım, beni yukarıdan aşağıya süzen gözleri, solmuş kalpağımın sarkan astarında, uzamış kirli sakalımda, dirsekleri erimiş ceketimin eksik düğmelerinde geziniyor; pantolonumun kim bilir hangi kumaştan rengi tutmayan yamasına, çivisi topuğumu delen boyasız, yırtık çizmelerime ilişince dudaklarının ucunda hafiften bir tebessüm beliriyor ve sözlerim hayali diyarlardan bir masal dinler gibi dinleniyor. Bu gafillere ne söylesem beyhude olacağını anladım, atımı mahmuzladığım gibi hava kararmadan kahramanlar diyarına kavuştum. İlk iş olarak atımın terkisinden telatin heybemi indirip getirdiğim şeker ve diğer nevaleyle arkadaşlara bir çay ziyafeti hazırladım.

14 Şubat 1916. Akşam oldu. Ortalık karardı. Tabur Kumandanı Yaver Rıfat'la çadırımıza çekildik. Hava çok soğuk ve sisli. Ocağımızı yaktık, baş başa verdik, oturuyoruz. İçimizde bir sıkıntı var. Karlı dağların buzlu derelerine sığınmış, bir kıyametin kopmasını bekler gibi endişe içinde düşünüp duruyoruz.

Ansızın sol tarafımızdan silah sesleri gelmeye başladı. Gerçi istikamet başkaydı; ama biz her ihtimale karşı ileriye bir çavuş

Levent Şahverdi Arşivi

göndererek bölüklerden haber almak istedik. Bir-iki saat geçti, çavuş gelmedi. Korkumuz arttı. Birini daha yolladık. Gitti, o da gelmedi!

Acaba ne oluyor? Giden gelmiyor... Sesler kesildi. İyiliğe yorduk; yattık, uyuduk. Bir yaylım ateşine uyandık. Bir de ne görelim? Gün ağarmış, Ruslar bizi üç tarafımızdan çevirmiş, üzerimize ateş ediyor!..

Çadırlardan deli gibi fırladık. Kaçış yolumuz karlı dağların arkasındaki dar bir geçit. Bütün eşyamızı bırakıp kaçmaya başladık. Kulağımızın dibinden vızıldayarak geçen kurşunlardan başımızı sakınarak arkamıza bakmadan koştuk. Sağımızdan solumuzdan vurulup düşenler oldu. Can havliyle zirveyi bulup ateşten kurtulduk. Çıktığımız tepede durup terk ettiğimiz mevzilere baktık:

Ruslar ateşi kesmiş, çadırlarımızı yağmalamaya girişmiş. Kıymetli telatin heybelerimiz, gözümüz gibi koruduğumuz erzakımız, güzelim kesme şekerlerimiz, neyimiz varsa hepsi talan ediliyor!..

Bütün zabitler bir sırtın gerisinde toplandık, neye uğradığımızı anlamaya çalıştık:

Dün gece, ileri hatlarda nöbet tutan soğuktan uyuşmuş bölüklerimize Ruslar baskın yapmış. Bütün hâkim noktalar elimizden çıkmış. Deveboynu'na kadar uzanan Sivişli, Uzunahmed ve diğer bir sıra tabya da düşmüş. Büyük mantelli topların hepsi susmuş. Sağ tarafımızda matemi bir sessizlik... Erzurum taraflarında ise, ölüm döşeğindeki bir hastanın iniltileri gibi, derinden derine cephemize yankılanan ağır top sesleri…

Kale düşmek üzere! Koca Erzurum, asırlardan beri hep zafer tacıyla süslenen Erzurum, büyük bir gürültü koparmadan, şanına layık bir muharebe yapamadan sessizce göçüp gidiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Her karış toprağı şüheda kanıyla yoğrulmuş mukaddes topraklar Moskof gavuruna çiğnettiriliyor!..

Bu bizim için ne büyük bir hezimet, ne elim bir milli felaket! Alman umumi karargâhının planına uyup Erzurum'u feda etmek, 50-60 bin kişi ile müdafaa edilecek bir kaleyi 5-6 bin neferin zayıf omuzlarına yükleyip buradan çekilen birlikleri başka cephelere göndermek tarihin asla affetmeyeceği ne büyük bir gaflet!

Üstelik vaziyet-i askeriyemiz belliyken, ufak bir zorlama karşısında Kale'nin dayanamayacağı apaçık meydandayken, halkı telaşa düşürmemek için hakikatler gizlendi, şehir boşaltılmadı. Şimdi sağlam karargâhları, bacaları hâlâ tüten sıcak kışlaları, hastaneleri, erzak dolu ambarları ve mühimmat depolarıyla, masum halkı ve 93'te Rusları şehre sokmayan ihtiyar gazileriyle en korunaklı kalemizi Ruslara bırakıp çekiliyoruz.

Ruslar takip etmiyor, çekilişimiz ağır oluyor. Bir panik havası yok. Fakat Fırka Kumandanı Süleyman İzzet Bey pek sinirli ve hiddetli. Cephenin fırkamızın hizasından yarılışını ileri hatlardaki zabitlerin dikkatsizliğine ve metanetsizliğine bağlıyor, 92'nci Alaydan Binbaşı İbrahim Ağa'yı Divan-ı Harb'e vereceğini söylüyor, önüne gelene bağırıp çağırıyor, geride kalanları kırbaçlatıyor. Tabur Kumandanı Celal Bey de muhafazasına memur edildiği cebel bataryasını kurtaramadığı için üzüntü içinde çırpınıp duruyor.

Çekilmeye devam ediyoruz. Aç, susuz, heyecan içinde sabahtan beri yürüyoruz. Boşalmış köylerde kısa bir mola veriyoruz. Bir ahır sekisine doluşup bir şeyler yedikten sonra yamçılarımıza sarınarak bir parça dinlenmek için bir köşeye çekiliyoruz. Fakat Kazaklar bizi rahat bırakmıyor. Nöbetçilerimiz yaklaştıklarını haber verir vermez atlara atlayıp köyü terk ediyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Karlı ovalarda peşimizden gelirken Kazaklar çok dikkatli hareket ederler, her ihtimale karşı her süvarinin arkasında bir piyade taşırlar. Yine de bize fazla yaklaşmazlar. Biz köyün bir tarafından çıkarken onlar öbür tarafından girerler ve girdikleri köylerde bir hayli oyalanır, çekilmemize fırsat verirler.

Bir müddet sonra Kazaklarla temasımız tamamen koptu. Muntazam bir şekilde çekilmeye devam ederek Aşkale civarında toplandık. Anlaşılan yeni bir emir bekliyoruz. Yol burada ikiye ayrılıyor, biri Kop'tan Trabzon'a, diğeri Kükürtlü üzerinden Tercan'a ve Erzincan'a gidiyor. Alay Tercan'a gidecek.

Buz tutmuş Karasu üzerinden geçerek sabaha kadar yürüdük. Sabahleyin Erzurum-Erzincan şosesine çıktık ve muazzam bir insan selinin içine karıştık.

Zavallı Erzurumlular! Ordu karargâhından sızan aldatıcı haberlere güvenerek bu kışı da sıcak yuvalarında gönül rahatlığıyla geçirmeyi ümit ederken, Rusların âni taarruzu ve kalenin düşüş haberiyle şaşkına dönmüş, yükte hafif pahada ağır neleri varsa yüklenmiş, sırf namuslarını kurtarmak kaygısıyla karlı yollara düşmüşler… Biçare nenelerimiz, dedelerimiz, gelinlerimiz perişan, şaşkın, kimisi atlı, kimisi yaya, kimisi ineklerin kuyruğuna yapışmış, ağlaya ağlaya gidiyor; çocuğunu, eşyasını, buzağısını kaybedenlerin feryadı ayyuka çıkıyor; manzaranın fecaati yürekleri dağlıyor!..

Tercan da Erzurum'dan kopup gelen ve Sivas'a kadar uzanan muhaceret akınıyla çalkalanıyor. Erzurumlular iri mandalar koşulu kağnılarla uzun katarlar halinde durmaksızın geliyor. Kağnıların canhıraş iniltileri Mamahatun kasabasını mateme boğuyor. Her taraf hınca hınç dolu; oturup bir bardak çay içecek, bir parça istirahat edecek yer yok. Ayaküstü sohbetlerde, Mahmud Kâmil Paşa'nın ordu kumandanlık vekâletini 32'nci Fırka Kumandanı Abdülkerim Paşa'ya bıraktığı,

Levent Şahverdi Arşivi

bu mübarek zâtın da attan düşerek bacağını kırdığı anlatılıyor. Hattâ deniliyor ki onun da yerine Miralay Nureddin Bey tayin kılınmış. Belki en doğru olan da budur ama artık kimse böyle şeylerle meşgul olmuyor. Ahali perişan ve şaşkın. Asker ruhlu, temkinli, metin Erzincan halkı, Erzurum faciasının dehşeti karşısında asırlık yuvasından soğumuş, bir an evvel harp sahasından uzaklaşıp çoluğunu çocuğunu emniyetli bir yere taşımanın telaşına kapılmış. Nereye kaçacağını, nasıl göçeceğini düşünüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Kop Muharebeleri

Fırkamız, kendisine çeki düzen vermek üzere Piteriç ve Keleriç köylerine geldi. Alayımız, Kötür köprüsünün kuzeyindeki Karasu (Fırat) nehrinin sağ sahiline yerleşti. Burası müdafaaya elverişli bir yer. Önümüzde Fırat, karşı tarafta geniş bir düzlük, düzlüğün bittiği yerden itibaren kademe kademe yükselen Tercan dağları, kuzeyde Kop dağları, güneyde Kargın ovası, onun da arkasında, uzaklarda sisler içinde Dersim dağları... Öyle bir yere yerleştik ki baskına uğramak tehlikesi yok. Zaten Rusların da hiç sesi çıkmıyor. Şimdi onlar Erzurum'dan sonra Kop'a kadar gelip Tercan'a dayanmış bir boğa yılanı gibi yuttukları büyük lokmanın hazmıyla uğraşıyor.

Hava da giderek ısınıyor. Mevsim artık bahar. Her taraf yemyeşil, çiçekler rengârenk, kuşlar cıvıl cıvıl. Gıdamız güzel. Alay harpte ikinci kışı da atlattı, asker her belaya mukavemet kazandı. Takviye kuvvetlerle mevcudumuz da artıyor. Keyfimiz gayet iyi. Sakin bir hayat sürüp eğlenceler düzenliyoruz. İki taraf olup bahse tutuşarak atış yapıyoruz. Kaybeden taraf kuzu ziyafeti veriyor. Büyük bir âhenk ve samimiyet içinde yaşayıp gidiyoruz.

Karşı sahildeki ovada ve onun gerisindeki tepelerde gezinen Kazak süvarileri bir-iki yerde karakol kurmuş bizi uzak-

Levent Şahverdi Arşivi

tan gözetliyor. Bizim umrumuzda değil. Ama kimi kumandanlar bir keşif taarruzuyla Kazakların mevzilerini ve kuvvetlerinin miktarını öğrenmek hevesine kapılmış. Gayet güzel, durgun bir havada planlandığı gibi süvarilerimiz Fırat'ı geçerek karşı düzlüğe çıkmış, harp düzeninde tepelere doğru emniyetle ilerliyor.

Güneş batmak üzere; kan kırmızısı bulutlar dağların ardında birikiyor. Harekâtın cereyan ettiği düzlük hafif bir loşluk içinde. Düşmandan eser yok.

Her şey yolunda giderken, ansızın tepelerin ardında bir kaynaşma oldu. Kazaklar toplanıp hücuma geçmek için hazırlık yapmaya başladı. İki tarafın her hareketi bulunduğumuz tepeden kuşbakışı görünüyor. Askerlerimizin Kazaklardan haberi olmadığı gibi düşman süvarisi hem çok kuvvetli, hem fazla. Bizimkiler ise o nispette zayıf ve az!

Kazaklar karşı dağların ardından ansızın çıkarak hücuma kalktı, tozu dumana katarak dört nala süvarilerimize yaklaşmaya başladı. Bizimkilerin Kazaklardan hâlâ haberi yok. Heyecanımız son haddinde!

Çok şükür, çok geç olmadan takım kumandanı düşmanı fark etti. Süvarilerimiz geri dönüp nehri geçerek eski mevzilerine çekildi. Ve güneş battı; bu keşif taarruzunun yol açtığı utanç da akşamın karanlığına karıştı, unutulup gitti.

Mayıs 1916. Alayımızın değerli zabitlerinden makineli bölük yüzbaşısı Erzincanlı Vasıf bizim tabura kumandan tayin edildi ve hemen ardından Kop Dağı'na hareketimiz emredildi. Erzurum-Trabzon yolu üzerinde olduğu için Kop'a çok önem veriliyor. Cephe bizim alayla takviye edilecek. Fırkaca hareket ediyoruz fakat isteksiz adımlarla yürüyoruz. Fırat sahilinde rahatımız yerindeydi, düşmanla temasımız yoktu; sakin bir hayat sürüyor, talim terbiye ile vakit geçiriyorduk. Şimdi buradan da ayrılıyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Birçok dere tepe geçerek Kop hanlarına geldik. Küçük ağırlığımızı bırakıp yüksek bir yaylaya yöneldik. 2600 rakımlı tepenin sağ yanındaki sırtlara yerleştik. Öyle mühim bir yere düştük ki cephenin tam kilit noktası. Solumuzda, başımızın üstünde yükselip duran 2900 rakımlı yalçın bir dağ. Karasu vadisi sağımızda. Onun gerisinde Tercan dağları. Önümüzde Pırnakapan'a doğru yavaş yavaş alçalan bir arazi ve daha uzaklarda, sis ve bulutlar arasında Erzurum dağları… Oralara baktıkça içimize felaket ve hicret günlerini hatırlatan bir hüzün çöküyor!

Kop'ta havalar serin ama ovalar yemyeşil. Yerleştiğimiz yerin manzarası çok güzel. Kuytularda otlar diz boyu. Ara sıra sağanak halinde yağan yağmurlar uzun sürmüyor. Bulutlar hemen aralanıyor, rengârenk bir gökkuşağı gökyüzünü süslüyor. Alaya da bir canlılık, bir başkalık geldi. Atlar kişniyor, neferler sağa sola koşuşup duruyor, öbek öbek toplanıp yarenlik ediyor. Hele iaşe memurlarının erzak ve posta getirdiği günler karargâhımız daha da hareketleniyor, bir bayram yeri gibi şenleniyor. Artık tabldotumuz da düzeldi. Etli nohut ve bulgur pilavımıza kırlardan topladığımız otlar çeşni katıyor. Herkes kendine göre eğlenceler icat ederek monoton mevzi hayatını bir parça renklendirmeye çalışıyor.

Bizim de bir gece hayatımız var. Karanlık basıp ortalıktan el ayak çekilip herkes sığındığı yerde yarı uyur, yarı uyanık, eller tetikte sabahı beklerken, tabur kumandanıyla baş başa verir, ocağımızı yakar, mataralarımızı ateşe sürer, çaylarımızı içip dertleşiriz. Vasıf çay tiryakisidir. Onun için miktar söz konusu değildir, o durmadan içer. Vakit geçirmek için bazen kitap okuduğumuz da olur. Çantamda taşıdığım *Rübâb-ı Şikeste* bizi saatlerce avutur. Ben okurum Vasıf dinler, Vasıf okur ben dinlerim. Gece yarısına doğru uykum gelir, ben yatarım; Vasıf kalkar, bölükleri teftiş eder, bir baskına uğramamak için sabaha

Levent Şahverdi Arşivi

kadar gezer dolaşır, uykuyu gündüze bırakır. Bazı geceler ona refakat ederim. Onun kadar dikkatli, idareli zabit görmedim. Her işinde bir nizam ve intizam vardır. Ama bazen Vasıf kâğıt bulamaz, işte o zaman emirleri mecburen sigara kâğıdına yazar.

28 Mayıs 1916. Bugün Fırka Baştabipliği'nden bir emir aldım. Temizlik için etüv gönderilemeyecekmiş. Onun yerine, her alay merkezinde bir sahra fırını kurulacakmış. Bitli elbiseler bu fırından geçirilecekmiş ve fırın şöyle yapılacakmış:

> *Fırın alayın bulunduğu yerde, giriş kısmı kemerli ve tavanı kubbeli olmak üzere, taştan, çamurdan yapılacak ve beş-on elbise alacak genişlikte olacak, vs., vs...*

Fırının demirden bir de kapağı olacakmış. Fırın odun ile ısıtılacak, taşlar iyice kızdıktan sonra bitli elbiseler ıslatılarak fırına konulacak ve bir müddet beklenecekmiş. Bu kuru sıcaklıkta bütün bitler ölecekmiş, vs., vs…

Günlerce uğraşıp evvela fırının temelini attık, duvarlarını taştan çamurdan örüp kubbesini oturttuk, kemerli bir giriş kısmı bırakıp kapağını taktık, tarif edildiği gibi bir fırın yapıp içinde odun yaktık, taşlar iyice kızdıktan sonra elbiseleri ıslatıp fırına koyduk ve bir müddet bekledik. Ama yalnızca elbiselerin üzerinde kalan bitler öldü, kıvrımlar arasında kalanlara, hele sirkelere hiçbir şey olmadı!

Karargâhtaki hesap Kop Dağı'na elbette uymadı. Bu faydasız fikri kim icat ettiyse etti, başımıza sardı. Bir sürü elbise yandı, hiçbir netice alınamadı.

Sonunda fırın işi hüsranla bitti. Fakat uzun müddet arkadaşlar arasında eğlencelere vesile olmaya devam etti. Ah, bu tabur tabipliği! Senelerce çalış çabala doktor ol, sonra gel dağ başında fırın yap, bit öldüreyim derken elbise yak, âleme gülünç

Levent Şahverdi Arşivi

ol! Bu ne eziyettir ya Rabbi! Şehirlerde bile fırın yapmak kolay bir iş değilken, Kop Dağı'nın başındaki tabur tabibi nasıl yapacak? Taşını nereden bulup neyle yontacak, kubbesini, kemerini nasıl tutturacak, kapağını hangi demirle yapacak? Esaslı bir fırın yapılsa bile, binlerce kat elbise bununla nasıl temizlenecek?

Yalnız bu mu ya!.. Daha neler!.. Tabur tabibi sıfatımla ağzımla kuş tuttum zerre kadar itibarım olmadı. Şu yedi senelik askerlik hayatımda yüzüm bir gün gülmedi. Ne taşıdığım rütbenin, ne de binbir zahmetle edindiğim tecrübenin kıymeti bilindi. Meğer bu tabur tabipliği ne nankör meslekmiş! Hep bir köşeye itildim, bir kerecik olsun takdir edilmedim. Kendi taburumda bile sığıntı gibi durdum. Ne verseler şükrettim, ne kılsalar boyun eğdim, hiçbir hak iddia edemedim. Ancak ya bir harp zamanı ya salgın bir hastalık hüküm sürdüğü zaman hürmete layık görüldüm; bir nebze teselli buldum. Yaralıların imdadına koşarken, yaralarını sararken, nabızlarını yoklarken kulağıma "Aman, doktor!" diye, anneye hitap eder gibi yumuşak, tatlı bir ses geldi. İşte ancak o zaman mesut ve bahtiyar oldum.

3 Haziran 1916. Kop'ta bazı mühim noktaları Ruslar biz gelmeden tutmuşlardı. Bunlardan biri bizim alayın tam karşısına denk gelen ve mevzilerimize doğru bir çıkıntı yapan Aytabya'ydı. Alayımız bu tepeyi bir hücumla ele geçirmek için emir aldı. Mehmetçik geceden hazırlanıp Aytabya'yı sardı. Şafak sökerken baskın tarzında hücuma kalktı. Dağ, taş "Allah! Allah!.." sadalarıyla sarsıldı. Bu zafer nidasıydı. Düşman neye uğradığını anlayamadı. Büyük kayıp vererek siperlerini bıraktı, kaçmaya başladı.

Hemen bir sargı yeri yapıp faaliyete geçtim, yaralıların imdadına yetiştim. Bir tabur tabibi için en büyük mutluluk, bu hakiki kahramanların ateş saçan kudretlerine şahit olmaktır. Şimdi bir yandan gazilerin barut ve kan kokan yaralarını

Levent Şahverdi Arşivi

sarıyor, bir yandan kahraman simalarını seyrediyorum. Ne övünme ne gururlanma var; yüzlerine yansıyan sadece vazifesini yapmış insanların iç huzuru. Bu ufak çerçeve içindeki manzara öyle heybetli ki tasviri kat'iyen mümkün değil. Hele vatan uğruna can veren gencecik neferlerden öyle bir kahramanlık fışkırıyor ki kanlı elbiseleriyle zapt ettikleri toprağa uzanmış şehitlerin fersiz gözlerle ebediyete bakan ve milletimizin istikbaline hükmeden mübarek bedenleri pek ulvi, pek muhteşem!

Levent Şahverdi Arşivi

Alayımızın kaybı 5 şehit, 28 yaralı. Yaralıların isimleri ve memleketleri şöyle:

6. Bölük	Osman oğlu Halil	Kayseri	Sol kolundan
5. Bölük	Mehmet oğlu Şükrü	Bayburt	Nahiye-i averiye
5. Bölük	Salih oğlu Şaban	Of	Karaciyer nahiyesi
6. Bölük	Hasan oğlu Musa	Erbaa	Sol kolundan
6. Bölük	Mehmet oğlu Ahmed	Erbaa	Göğsünden
6. Bölük	Halil oğlu Nuri	Reşadiye	Ağzından
6. Bölük	Ali oğlu Mehmet	Yenihan	Kalçasından
6. Bölük	Mustafa oğlu Osman	Erbaa	Sağ elinden
5. Bölük	Osman oğlu Halil	Köprü	Göğsünden
6. Bölük	Hasan oğlu Kadir	Erbaa	Kalçasından
5. Bölük	Ahmed oğlu Yusuf	Darende	Omzundan
5. Bölük	Hüseyin Avni Efendi	Zabit Vekili	Sağ bacağından
6. Bölük	Süleyman Efendi	Zabit Vekili	Sağ kalçasından
5. Bölük	Arif oğlu Şakir	Köprü	Sol kalçasından
5. Bölük	Fevzi oğlu Haşim	Ladik	Sol dirseğinden
5. Bölük	Mustafa oğlu Halil	Ordu	Sağ elinden
5. Bölük	Abdullah oğlu Mehmet	Mesudiye	Husyesinden
6. Bölük	Ahmed oğlu Salih	Niksar	Kalçasından
6. Bölük	Hasan oğlu Ahmed	Yenihan	Ayağından
6. Bölük	Ahmed oğlu Ömer	Alucra	Göğsünden
5. Bölük	Ali oğlu Yusuf	Erbaa	Ağzından
7. Bölük	Mustafa oğlu Ömer	Ankara	Sol pazısından
5. Bölük	İsmail oğlu Şakir	Erbaa	Sol omzundan
6. Bölük	Hüseyin oğlu Osman	Tokat	Yüzünden
5. Bölük	Ahmed oğlu Mahmud	Zile	Karnından
6. Bölük	Mahmud oğlu Salih	Tokat	Kalçasında
2. Bölük	Hasan oğlu Ali	Sivas	Sağ elinden
6. Bölük	Mehmet oğlu Ahmed	Zile	Kalçasından

Levent Şahverdi Arşivi

Kop muharebeleri bir müddet daha devam etti. Düşman topçusunun inatçı bombardımanı fayda vermedi. Mehmetçik, Rusları Pırnakapan'a kadar takip etti, göz açıp kapayıncaya kadar bütün hâkim noktaları ele geçirdi. Alayımız çoktandır hasretini çektiği bir zafer kazandı. Ruslardan iki makineli tüfek ve bir hayli silah ve mühimmat alındı.

Bazı arkadaşlar hatıra olarak kendilerine birer tüfek ayırdı. Bu onların hakkı ve öteden beri en büyük arzu ve emelleridir. Bilhassa Rus filintaları çok kıymetlidir, ele geçerse büyük ganimettir. Kahraman zabitler bunlarla ve kasatura, kılıç ve diğer silahlarla evlerinin duvarlarına arma yapıp evlat ve ahfadına yadigâr bırakır.

(Not: Bir tüfek de bana teklif edildi; fakat bunun benim için bir kıymeti olmayacağını, hattâ bana fuzuli bir yük teşkil edeceğini düşünerek tabura iade ettim. Birçok zabitle beraber ben de altı ay kıdem zammı ile taltif edildim.)

Son muharebeden sonra Rusların hiç sesi çıkmadı. Alayımız istirahat etmek için Kop gediğine geldi. Fakat gelir gelmez, 32'nci Fırka'dan Harputlu Yüzbaşı Hafız Halid'in şehit düştüğü öğrenildi. Halbuki daha iki gün evveldi, Hafız Halid solumuzdaki 2900 rakımlı tepeye çıkarken, "Bıktım usandım artık bu harpten! Ben de göğsüme şu gaziler gibi o etiketlerden birini taksam da gitsem gerilerde biraz dinlensem, ne iyi olurdu!" diye dert yanmıştı. O, bütün kolordunun tanıdığı, sesi güzel, sohbeti hoş, çok centilmen bir askerdi. Bilhassa Harput ağzı söylediği zaman dinleyenler kendinden geçer, fırkada onu herkes çok severdi. Allah rahmet eylesin!

Şimdi Kop'un en yüksek, en güzel tepelerini zapt etmiş oturuyoruz. Etrafımız yemyeşil, bastığımız yerler kekik dolu. Vadiye vahşi bir sessizlik hâkim. Keyfimiz gayet iyi. Zira havalar güzel. Gıdamız mükemmel. Askerin gözü ateşten yılacak gibi

Levent Şahverdi Arşivi

değil. Ordu Kumandanı Vehib Paşa Trabzon'u ve Erzurum'u geri almak için planlar peşinde. Birçok yerde keşif taarruzları yapılıyor. Bugün İkinci Mıntıka'ya böyle bir emir verilmiş. Derinden derine top sesleri geliyor. Mehmetçik kulakları kabartmış siperlerde bekliyor. Taarruz planına göre, önce Hart'tan vurulacak, Rus cephesi yarılıp Trabzon'un arkasına düşülecek. Sağ tarafımızdaki İkinci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa gelişmeleri takip ediyor. Fevzi Paşa da kolordusuyla cephemizi takviye edecek. Topyekun bir taarruz için her şey çok müsait. Her şey bizim lehimize.

8 Temmuz 1916. Cephe tutmak sırası tekrar bize geldi. Mehmetçik siperlere yerleşti. Fakat Vasıf araziye hâkim olamadı; bulunduğumuz mevkiden hiç memnun kalmadı. Ben de bu çukur yerde çok sıkıldım. Diri diri mezara girmiş gibiyim. Geceyi sıkıntı içinde geçirdim.

Nihayet şafak söktü, Vasıf gece nöbetinden döndü ama daha yarım saat bile geçmedi, ileride bir gürültü koptu. Neferler "Baskın var!.." diye bağırarak siperleri terk edip geldi. Herkes bir anda ne yapacağını şaşırdı, çadırlardan fırladı, her şeyi olduğu gibi bırakıp alaya doğru kaçmaya başladı. Alay da kalkıp gitmiş!..

Acaba ne oldu? Herhalde Ruslar büyük bir taarruza girişti, cephe mühim bir yerinden delindi ya da çekilme emri verildi! Eski müdafaa hattımızı tutacağımıza dair bir işaret de yok! Taburlar boyun noktasından aşağı doğru kayıp gidiyor.

Çok yazık! Tam harp edeceğimiz bir anda, müdafaası kolay bu kale gibi dağlar da terk edilecek. Fakat böyle kuşku ve endişe içinde kaçıp gitmek muharebeden de beter. Arkamız mı kesildi? Yoksa başımıza daha büyük bir felaket mi geldi? Alay ne tarafa çekilecek? Biz ne tarafa gideceğiz? O da belli değil.

Levent Şahverdi Arşivi

Kop hanlarına gelince hareket istikametimiz belli oldu: Alay karşı tepelerin ardında sıralanan daha yüksek bir dağ silsilesine doğru çekilecek.

Şoseden ayrıldık, yeşil bir vadiden geçtik, çok sarp yamaçlara tırmandık, durmaksızın yükseldik. Akşam vakti öyle yüksek bir yaylaya çıktık ki terk ettiğimiz mevzilere bulutların arasından baktık. Hava gece buz gibi soğudu, ateş yakmaya mecbur kaldık. Uyandığımızda bir sis içindeyiz. Ya da bulutlara karıştık!..

Şimdi bu yüksek yaylada, Alay Kumandanı Cemal Bey, demirbaş yüzbaşılardan Erzincanlı Ziya, Vasıf, Hüsnü, Sivaslı Tevfik, Ali Rıza ve Halim Beyler, bölüklerin kıdemli küçük zabit ve neferleri ve sonradan bize katılan kâtip, imam ve tüfekçiler, her an harekete hazır bekliyoruz. Bu mübarek toprakları da bırakıp çekileceğiz. Ama bu hiç hak etmediğimiz bir mağlubiyet. Bu yaz günlerinde, bu en kuvvetli zamanımızda, bugüne kadar yaptığımız fedakârlıkların, o inatçı siper muharebelerinin, döktüğümüz onca kanların karşılığı bu alçakça çekiliş mi olacak? Erzurum'u, Trabzon'u geri almayı umarken şimdi Bayburt elimizden çıkacak, ardından Erzincan tehlikeye düşecek, bütün Anadolu istilaya açık hale gelecek!

Bu Erzurum hezimetinden de büyük bir felaket. Bu mağlubiyetin anlaşılır bir sebebi var mıdır bilemem fakat bu harbi de bütün mânasıyla kaybettik. Çekilme emri verildi, hemen hareket ettik. Issız vadilerden, boşalmış köylerden geçtik. Biz ne bedbaht insanlarmışız ki, cennet gibi yerleri hakkıyla müdafaa edemeden, kanımızı dökemeden zalim düşmana bırakıp gittik. Yorgun, isteksiz adımlarla yürüdük, geceyi yine yüksek bir dağın zirvesinde mevzi alarak geçirdik.

Ertesi gün dağlar arasına sıkışmış bahçeler içinde bir köye geldik. Bu Engice köyüydü. Köyün ıssız hali bize çok do-

Levent Şahverdi Arşivi

kundu. Her taraf perişandı. Sokaklarda kediler, köpekler şaşkın şaşkın dolaşıyordu. Köylüler yeni göçmüş, evler ahırlar boşalmış, ocakların sıcaklığı henüz kaybolmamıştı.

16 Temmuz 1916. Engice'den sonra muntazam bir şekilde çekilmeye devam ediyoruz. Pulur dağında bir sırta yerleşmiş Rusları bekliyoruz. Hava kararmak üzere; ayrılma vakti yaklaşıyor.

Hep böyle oluyor. Yedeklerine birer piyade almış Kazaklarla peşimiz sıra gelen Ruslar, 250 kişiyi aşmayan kuvvetimizin karşısına her seferinde 1000 asker yığarak bizi çekilmeye mecbur bırakıyor. Esasen bizden beklenen karşı koymak değil. Alayımızın vazifesi yalnızca artçılık yapmak, düşmanın ucu görünür görünmez gerilere çekilip daha emniyetli bir yere yerleşmek. Fakat bu köşe kapmaca oyunu artık bıkkınlık verdi. Karanlık basmadan harekete geçmek için Cemal Bey'den izin istendi. O da boş bulundu, kabul etti. Bölükler mevzilerden inerek yol kolunda toplanıp Pulur ovasına doğru çekilmeye başladı.

Verdiği bu erken çekilme emri, Cemal Bey'in derhal emekliye ayrılmasına sebep oldu! Bu da çok ağır ve gereksiz bir cezaydı. O alayımızın alamet-i farikasıydı. Ta Siirt'ten beri bizim yanımızdaydı. Balkan Harbi'ne bizimle katılmış; Sarıkamış felaketine, Erzurum kalesinin düşüşüne bizimle şahit olmuş; hastalıklara, salgınlara bizimle göğüs germiş, mahrumiyet hayatına bizimle katlanmıştı.

Cemal Bey göz yaşları içinde herkesle teker teker vedalaşıp ayrıldı. Ve alay Pulur ovasından da çekilmeye başladı. Hasat edilmemiş tarlalar, boynu bükük sahipsiz başaklar, ocakları tütmeyen bacalar, ortasındaki minareli camii ile yürekleri dağlayan koca Pulur köyü sisler içine kayboldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Pulur ovasından sonra yolumuz yine çok yüksek bir yaylaya düştü. Asker yolda önüne çıkan sahipsiz koyun ve keçileri yanına alarak bir göç kafilesi gibi Sipikör'e doğru çekildi. Artık düşmanla temasımız kaybolduğu gibi halkın hicreti de görülmez oldu.

Ama bu çekiliş şimdi pek keyifli: Gıdamız yanımızdaki koyun sürüleri. Akşamları kurulan ocaklar, mükellef kuzu çevirmeleri; unutulmaz bir yayla ziyafeti… Felaket günlerinin bazen böyle mesut anları da oluyor.

20 Temmuz 1916. Ne yazık ki yayla keyfimiz pek kısa sürdü. Alayımız Sipikör Dağı'nın Erzincan-Trabzon şosesi üzerindeki sarp kayalıklara geldi, mevzi aldı. Burası her tarafı gören çok mühim bir geçit. Koca bir orduyu burada kolayca durdurmak mümkün. Fakat, Ordu Kumandanı Vehib Paşa'nın son emri, askerlik edebiyatının tam bir numunesi ve bizden daha büyük fedakârlıklar bekliyor.

91'inci Alay mevzilerini sonuna kadar müdafaa edecek. İcap ederse orasını kendisine mezar edecek, kat'iyen terk etmeyecektir!

Bize buradan güzel mezar mı olur? Kaybedecek neyimiz kaldı? Her an her şeye hazırız. Bekleyip duruyoruz. Ama meydanda düşmandan eser yok. Cephede sadece korkunç bir sessizlik var…

Fırka Kumandanı Bahaeddin Bey geldi, bizi son hadiselerden haberdar etti. Gümüşhane'nin düştüğünü, Rusların Sipikör'ün kuzeyindeki vadiden ilerleyerek Köse'yi geçtiğini, hattâ daha aşağılara inerek Çardaklı boğazını tutuğunu, kolordunun gerisinin kesildiğini; ancak gelenlerin süvari olup derhal önlerinin alınacağını ve yolun tekrar açılacağını söyledi.

Levent Şahverdi Arşivi

Meğer Vehib Paşa, Rusların Sipikör'den Erzincan'a sarkacağını zannetmiş, onun için o şiddetli emri vermişti. Halbuki Ruslar çok daha ileri gitmişti. Şimdi bütün kolordu tehlikedeydi. Korumaya memur edildiğimiz Sipikör geçidinin bir kıymeti kalmadı. Alayımız Çardaklı'ya doğru kaydı, Erzincan'a bakan yüksek bir dağın platosunda toplandı.

Rusların ta Çardaklı'ya kadar sızarak kolordunun gerisine sarkmaları akla hayale gelmeyecek bir şey… Hani mevzilerimizi sonuna kadar müdafaa edecektik! İcap ederse siperlerimizi kendimize mezar edecektik ama asla terk etmeyecektik!.. Oturduğumuz yerde manevra ile mağlup olduk. Artık kolumuz, kanadımız kırık. Kurtuluş ümidimiz yok. Etrafımızdaki çember daraldı. Şimdi esir düşmek ihtimali de var!

23 Temmuz 1916. Kuytu bir köşede, yıldızlı semayı seyrederek olacakları beklerken dumanlar göğe yükseldi, ardından büyük bir patlama duyuldu. Bilmeyenler, Erzincan'da 23 Temmuz şenlikleri yapılıyor zannederdi. Halbuki kışlalar, cephanelikler ateşe verilmişti. Burası da bırakılacaktı. Güzelim Erzincan da düşmanın üstün manevrası ve baskısı karşısında, esaslı bir müdafa yapamadan terk ve feda edilecekti.

25 Temmuz 1916. Sabahleyin erkenden kalktık, Kazakların kestiği Çardaklı boğazına doğru yürüdük. Bizden evvel gelen alaylara katılıp taarruz için toplandık. Bir yarma hareketi ile Rusları yerlerinden söküp kaçış yolumuzu açtık. Yavaş yavaş yokuşları tırmandık, akşam vakti zirveye yetiştik. Çadırlarımızı kurup istirahate çekildik.

Şimdi bu havalinin en yüksek yaylasındayız. Ruhen ve bedenen bitkiniz. Yayla bize huzur verecek. Yorgun vücudumuz dinlenecek. Yıldızlı semayı seyrederek yatmak, kekik kokuları içinde uyumak ne hoş!.. Yıldızlar ne kadar yakın! Neredeyse başımız göğe değecek!..

Levent Şahverdi Arşivi

91'inci Alay adını bilmediğimiz bu güzel yaylada mutlu, mesut bir çoban hayatı yaşadı; dünyayla harple alakası kesilmiş, sulha sükuna kavuşmuş gibi, Erzincan ovasını seyredip Rus mevzilerini gözetleyerek gününü gün etti. Tesadüflerin bahşettiği nimetler de yayla hayatımıza ayrı bir renk kattı. Neferlerin taşların arasında bulup getirdiği bir tulum dolusu Erzincan'ın meşhur mercan peyniri, bugüne kadar yediğimiz en leziz, en nefis şeydi.

Bir hafta sonra alayımız geri alındı, Erzincan-Refahiye şosesinin güneyindeki volkanik sırtlara verildi. Tutacağımız mevzi, fırka emir zabiti tarafından yükseltili bir harita üzerine işaretlenmişti. Yabancısı olduğumuz bir araziye bakarak işaret edilen yeri bulmak kolay bir iş değildi.

Böyle zamanlarda bazen ben de bir şeyler söylerim. Ben de biraz topoğrafya bilirim. Arkadaşlar düşüncelerimizi yadırgamaz, beni dikkatle dinler. Hep beraber yaptığımız uzun tartışmalardan sonra yerini belirlediğimiz mevziler, çıplak, kıraç bir yamaç; yamacın önü, yani düşman tarafı, derin, kuru bir vadi; vadinin ötesi küçük bir ova ve ormanlık bir mıntıka, onun da arkası volkanik bir dağ.

Taburlar hemen açıldı, saçıldı, zeminlikler yapıp yeni mevzilere yerleşti. Ama çok sıcak bir günün sabahında, herkes bir mahmurluk içinde çadırlardan çıkarken Rus topçusunun yoğun ateşiyle yer yerinden oynadı. Gökyüzüne beyaz bulut kümeleri saçarak patlayan mermiler başımıza şarapnel yağmuru halinde yağmaya başladı. Havanın sıcaklığı da bombardımana eşlik ederek ortalığı cehenneme çevirdi. Bütün bombardıman bizim üzerimize yönelmişti. Alay karargâhında hemen telefonlar işledi. Mehmetçik silah başı yapıp siperlere koştu, derhal ateşe karşılık verdi. Rusların taarruzu akşama kadar devam etti. Topçuları en ufak bir hedefi mermi sağanağına tutarak di-

Levent Şahverdi Arşivi

renme gücümüzü kırmak için büyük gayret sarf etti; hiçbir şey elde edemedi. Fakat bu muharebede çok değerli kumandanımız Bahaeddin Paşa şehit düştü. O kahraman bir askerdi. Şahadeti herkesi mateme sevk etti. Naaşı Refahiye'de defnedildi. Allah rahmet eylesin.

Refahiye köy gibi bir yer. Ama kolordu karargâhı da burada olduğu için hanlar, dükkânlar, evler tamir ve badana edilmiş, kasaba küçük bir şehre benzemiş. Arkadaşlar rahat ve huzurlu bir hayat sürüyor, refah içinde vazife yapıyor. Tam bir karargâh saltanatı var denemez; buna rağmen kimi zabitler, nail oldukları nimet ve menfaatlerin derecesine göre kendilerinde bir üstünlük görüyor; cepheden gelenlere, hele tabur tabiplerine tepeden bakıyor.

Gerçi bizim pejmurde kıyafetimiz, uzamış sakalımız, midemizin açlık feryadını ancak susturan fakir gıdamız, bir adet Rus kesme şekeriyle günlerce idare ettiğimiz kıtlama çayımız, onların muntazam tabldotları, az bulunan yiyecekleri ve itinalı giyinişleri ile kıyaslandığında arada hakikaten çok büyük bir fark var. Ama bunda bizim ne kabahatimiz var?

Son muharebeler, Karadağ mevzilerinin önemi meydana çıkardı. Cephe derhal bizim alayla takviye edildi. Rusların da artık hiç sesi çıkmıyor. Ortalıkta yine sulh günlerinden kalma bir hava var. Neferler siperlerin üzerinde rahat rahat geziniyor. Kimi bitleniyor, kimi türkü söylüyor. Ve bu sükunetten istifade, bir yandan kaybımızın telafisine, mevcut kuvvetimizin derlenip takviyesine gayret edilirken, bir yandan da Diyarbekirli Binbaşı Abdülhamid Efendi ve şehit düşen diğer yüzbaşı, teğmen ve neferlerin kahramanlık menkıbeleri yazılıp fırkaya gönderiliyor. Ama bu milletin destanı, deftere kitaba sığar mı? Şu dağlar taşlar dile gelse, Mehmetçiğin yiğitliğini, kudretini söylese, belki o zaman bir şey anlaşılır!

Levent Şahverdi Arşivi

Şeb-i yelda-yı derd-i mihnetle

Bir kenar-ı siperde haşyetle.

Dağların arasından bir şerit gibi kıvrıla kıvrıla uzanan Erzincan-Sivas şosesini seyrediyorum. Bu ana yol eskiden ne kadar işlek, ne kadar canlıydı. Bir şahdamarı gibi atar, deve kervanları, kağnı katarları Karadağ virajlarını şenlendirirdi. Şimdi tekerlek izlerini otlar bürümüş, kaybolmaya yüz tutmuş ince bir patika siperlerin arasından hazin bir sessizlik içinde kıvrılıp gidiyor; Turan yolunu hatırlatarak bana ayrı bir hüzün ve elem veriyor. Mahzun bir halde zeminliğime çekiliyorum, can sıkıcı âlemime kapanıyorum. Bereket versin avunmak için elimde iki ufak Fransızca kitap var: *Güzellik Hıfzıssıhhası* ve Alfred de Musset'nin *Teşrinievvel Geceleri*. *Teşrinievvel Geceleri*'nde şairle ilham perisinin karşılıklı konuşmaları çok güzel. Hele ilham perisinin, *"mutlak sessizlik ölümün kardeşidir", "insan şikâyet ederken teselli bulur", "bazen bir tek söz bizi büyük bir vicdan azabından kurtarır"* gibi telkinlerinden sonra, şairin ocak başında oturup aşk mıdır, cinnet midir, gurur mudur, ıstırap mıdır, tecrübe midir, ismini bulmakta aciz kaldığı hissiyatını sayıp dökmesi ve sabaha kadar beklediği halde metresinin gelmeyişini bir facia olarak göstermesi beni çok eğlendiriyor. *Güzellik Hıfzıssıhhası*'ndan da bazı notlar aldım: *Sıhhat güzelliğin mahfazasıdır. Yüz güzelliğinde en mühim unsur beyaz dişlerdir. Güzelliği en güzel ifade eden iki gözdür. (İki göz, gerisi söz.) Kadınların gözünde en büyük asalet güzelliktir. Güzellik kendiliğinden biten ve kırılıp solan bir çiçektir. Güzel kadınlar iki defa ölür. Güzel olmayan kadın daima bedbahttır. Keder güzelliğin kanseridir. Neşe ve sevinç yüz hatlarını gevşetir; keder ise alnı buruşturur, cildi sarartır. Hazret-i Mevlana'ya göre sevilen güzeldir. Fakat bunun aksi doğru değildir; her güzel sevilir, denemez. Güzellik sevilmiş olmanın bir cüz'üdür, vs., vs...*

Levent Şahverdi Arşivi

Orduda baştan aşağıya kısıtlamalar ve yeni tayinler yapıldı. Bizim 10'uncu Kolordu, 10'uncu Kafkas Fırkası; 31'inci Fırka, 31'inci Kafkas Alayı; 91'inci Alay da 91'inci Kafkas Taburu adını aldı. Alaya Reşat Bey, fırkaya Topçu Miralay Emin Bey tayin edildi. Emin Bey çok enerjik ve disipline dikkat eden bir kumandan; askerin iaşesine öncelik verdi.

Ben de bu sefer, yedi seneden beri kahrını çektiğim, uğrunda maddi, manevi fedakârlıklarda bulunduğum, bütün mesleki ve ilmi tecrübemi sarf ettiğim şu tabur tabipliğinden azat olunayım, cephe gerisindeki bir hastanede biraz istirahat edeyim, unutmaya başladığım tıbbi bilgileri ikmal edeyim diye çok ümit ettim. İnsanlık, adalet bunu gerektirirdi ama olmadı. Balkan Harbi'nden beri çektiğim eziyetlerle, maruz kaldığım yokluklar ve sefaletlerle meslektaşlarımın pek azı karşı karşıya geldiği halde, hattâ birçoğu bir yolunu bulup gerilerde huzur ve refaha kavuştuğu halde, ben kalp bir akçe gibi bir tarafa atıldım ve yine ateş hattında bırakıldım.

Bu ne insafsızlıktır ya Rabbi! Buna kim tahammül edebilir? Cephe ile cephe gerisi arasında cennet ile cehennem kadar fark varken, bunların nimet ve külfetini herkese eşit tattırmak gerekirken, nimetin güçlüye sunulup külfetin zayıfa yükletilmesine yürek katlanır mı? Vücut dayanır mı? Bugün tam iki sene oluyor ki pantolon çıkartmadan yatıyorum. Hele son zamanlarda ayakkabı da çıkmıyor. Çünkü zeminliklerde böyle gerekiyor. Bunun ne büyük bir azap olduğunu ancak çekenler bilir. Bütün sinirlerim gergin, vücudum yorgun…

Gerçi benim demirbaş bir eşya gibi taburda kalıyor olmam herkes tarafından memnuniyetle karşılanıyor. Arkadaşların bana büyük itimat ve sevgileri var. Ben de buna layık olmaktan derin bir zevk duyuyorum. Lakin ne de olsa ben de zayıf bir

Levent Şahverdi Arşivi

insanım; amirlerim tarafından takdir edilerek uygun bir yere naklimi ve tayinimi beklerim. Fakat nerede?.. Varak-ı mihr ü vefayı *[sevgi ve vefa belgesini]* kim okur, kim dinler!.. Kör okuyup, sağır dinliyor. Bir orman kanunu gibi, ortalıkta yalnızca "hak güçlünündür" düsturu hüküm sürüyor.

Ekim 1916. Sonbahar geldi, soğuklar başladı. Harpte üçüncü kış yaklaştı. Zeminlikler tamir ettiriliyor. Yakacak en mühim mesele, fakat her ihtiyacımızın karşılandığı farz edilse bile -ki buna imkân yoktur- kar ve fırtınanın yol açacağı sefalet insanı dehşete düşürmeye yetiyor. Benim de asabım bozuk. Neye baksam, dağlar, taşlar, hattâ talihim, istikbalim kara ve karanlık. Karadağ'ın lav gibi kayalıklarına, susuz derelerine tahammül edemiyorum. Üstelik sıhhatim de bozuldu. Bir hayli zayıfladım. Fırka karargâhına gidip muayene olmaya mecbur kaldım. Doktor arkadaşlar bir hafta istirahat verdiler. Taburuma döndüm, kendi kendimi tedavi etmeye çalıştım. Ama bir fayda göremedim. Emirberim Mahmud'un şefkatli bakımı da kâr etmedi. Sonunda tam teşekküllü bir hastaneye (Suşehri Hastanesi'ne) gitmeye karar verdim.

Eşyamı atımın terkisine bağladım, yollara düştüm. Refahiye'yi, Köroğlu deresini geçip geceleyin arkadaşım Sivaslı Dr. Bekir'e misafir oldum. Ama bu kadar yola bile dayanamadım, bir hayli sarsıldım. Aynı zamanda şüphe ve tereddüt içindeyim. Derdimi dinlemezlerse aynı yolu nasıl geri döneceğim?

Ertesi gün mecburen yolculuğuma devam ettim. Bir gece de Ezbider köyünde konakladıktan sonra düşe kalka Suşehri'ne geldim. Ordu merkezi olduğu için, kasaba bana büyük bir şehir havası verdi. Sıhhiye Reisi Tevfik Salim (Sağlam) Bey de buradaydı; hemen ziyaretine gittim.

Levent Şahverdi Arşivi

Gülhane'den tanıdığım bu değerli ilim ve idare adamının Suşehri'ndeki nüfuz ve iktidarı, rütbesinin çok üstünde. Ulukışla'ya kadar uzanan menzil *[konak]* hastaneleri hep onun emrinde. Makam odası bir profesörün laboratuvarı gibi. Ama Tevfik Bey, fikren ve bedenen daimi bir hareket halinde; bu sıralar İstanbul'a gitmiş. Kendisini göremedim, muavini Bafralı Enver Bey'i gördüm. Enver Bey bana çok yakınlık gösterdi. Cephede benden başka doktor kalmadığını, Tevfik Bey'in de künyeme işaret ettiğini söyledi ve bana, başka yere tayinimin uygun görüldüğünü bildiren bir rapor verdi.

Elimdeki raporla derhal Suşehri Hastanesi'ne müracaat ettim. Muayene olduktan sonra, 25 Teşrinievvel 1332 tarih ve 1827 sayılı vesikayla, bugüne kadarki hizmetlerim sabit görülerek, Zara Menzil Hastanesi'ne tayin edildim.

Hayatta ilk defa bir arzuma kavuşuyorum. Bu tayine çok memnun oldum. Bu benim için büyük şeref. Yedi sene askerlik yapan Yemen askeri terhis edilince ne kadar sevinirse ben de o kadar seviniyorum. Tevfik Bey'in de onca işi arasında beni düşünmesi hakikaten büyük bir incelik. Ona ebediyyen minnettar kalacağım.

Karadağ'a geldim, eşyamı topladım, arkadaşlarla vedalaştım. Şanlı sancağı altında birçok harbe katıldığım taburumdan, zafer ve felaket günlerine ortak olduğum dostlarımdan, çok sevdiğim sıhhiye onbaşı ve neferlerimden ve bilhassa, yaralarını sarmaktan, hizmetlerinde bulunmaktan daima şeref duyduğum Mehmetçiklerimden artık tamamen ayrılıyorum.

Onlardan ayrılıyorum fakat gönlüm onlarla kalıyor, gizli bağlar beni onlara doğru çekmeye devam ediyor. Musul'dan Edirne'ye, Sarıkamış'tan Refahiye'ye birlikte dolaşarak harp ettiğim bu tabur bana, Tıbbiye'den sonra en büyük hayat mek-

Levent Şahverdi Arşivi

tebi oldu. Vatan sevgisini, vazife aşkını, insanlığı, milliyetçiliği, Türk askerinin kahramanlığını, Anadolu köylüsünün fedakârlığını ve misafirperverliğini hep onun saflarında öğrendim. İnsan evinden, ailesinden ayrılsa ancak bu kadar üzülür. Atım dahi isteksiz yürüyor, emirberimde bir başkalık görülüyor. Karabayır yokuşundan uzaklarda, sisler içinde kalan taburuma bir el salladım ve yoluma devam ediyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

FASIL V

MENZİL HASTANELERİ ve EMRAZ-I SARİYE TEŞKİLATI

[Konak Hastaneleri ve Bulaşıcı Hastalıklar Teşkilatı]

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Menzil Hastaneleri

Zara, başında Ahmed Fikri Bey'in bulunduğu beş yüz yataklı bir hastane merkezi. Eski arkadaşım Fuat Sabit de burada. Bir-iki gün ona misafir oldum. Bu sırada vazifem belli oldu. Karantina koğuşuna ayrıldım. Kavuştuğum huzur ve konfordan heyecana geliyor, bir türlü sükunet bulamıyorum. Tatlısıyla, böreğiyle, meyvesiyle yediğim yemeklerden sonra beyaz çarşaflı bir karyolada yatmak beni âdeta rahatsız ediyor. Uykularım kaçıyor. Bu zamanda böyle hayata inanamıyorum, kendimi rüyada zannediyorum. İşittiğime göre Suşehri'nden Ulukışla'ya kadar uzanan menzil *[konak]* teşkilatındaki bütün hastaneler, misafirhaneler, noktalar, ambarlar, nakliye kolları aşağı yukarı hep böyle bir hayat sürerlermiş. Oh, ne iyi! Şimdi bana düşen vazife, karşıma çıkan bu büyük nimetin hakkını ödemek için gece gündüz çalışmak, koğuşlarda yatan Mehmetçiklerin dertlerini dinlemek, onlara şifa ve teselli vermek. Çok şükür aradığım çalışma sahasını nihayet buldum. Muvaffakiyyet Allah'tan.

21 Kasım 1916. İkinci Mıntıka Baştabipliği'nin emriyle, Zara-Ümraniye-Refahiye yolu üzerinde yeni açılması düşünülen hastane ve sıhhiye istasyonlarının kurulmasına memur edildim. Menzil teşkilatının emrinde yüzlerce doktor durur-

Levent Şahverdi Arşivi

ken bu vazifenin bana verilmesine son derece sevindim. Hemen çizmelerimi giydim, atıma bindim, Ümraniye (İmranlı) yolunu tuttum.

Geçen kış Karabayır yolu kardan kapanmış, nakliyatta büyük zorluklarla karşılaşılmış. Bu sene kış bastırmadan daha emniyetli ikinci bir menzil hattı meydana getirmek isteniyor. Aldığım emre göre Ümraniye'de iki yüz yataklı bir hastane ile yüz yataklı bir sıhhiye istasyonu açılacak. Kasabada bir kovuşturma merkezi var. Kumandanı tanıdığım bir arkadaş. Bana çok yardımcı oldu. Müsait yerleri tespit etti. Ben de neticeyi Mıntıka Baştabipliği'ne rapor edip Paci köyüne hareket ettim. Yolda kar yağmaya başladı. Kızıldağ'ı geçerken bir tipiye tutuldum. Çok zahmet çektim. Az kaldı donuyordum. Atım güçlü, teçhizatım tam olmasaydı zor kurtulurdum.

Hakikaten bu dağ, Zara ile Suşehri arasındaki Karabayır'a denk bir yerdir. Buralardan kışın değil erzak, kurt bile geçemez. Geçen kış Karabayır'da bir merkep nakliye kolu bütün yüküyle donmuş kalmış; bu Kızıldağ'da deve kolu bile donar. Kışın bu yoldan faydalanmak kat'iyen mümkün değil. Verilen emir tamamen nazari. Lakin elden ne gelir, emrin icrası da zaruri.

Vaktiyle memlekete yol yapmamışız ki! Hattâ şimdi bile yan gelmiş yatıyoruz. Ruslar arkamızdan şose açıp furgonlarla, ray döşeyip şimendiferlerle gelirken, biz ya birbirimizi yiyoruz ya da köylülerin sıcak odalarına kurulup kuzu kavurmaları yiyerek helva sohbetleri yapıyoruz, Kürt ağalarının kutnu döşeklerine serilip keyfimize bakarak günümüzü gün ediyoruz.

Kızıldağ'ı aştıktan sonra ılık bir vadiye indim. Hava açtı, düzeldi. Akşama doğru Paci köyüne geldim. Bir nakliye taburu köyü işgal etmiş, boş bina yok gibi. Güç hal kırk beş yatak sığacak bir yer bulabildim. Ertesi gün Gemecik'e yetiştim. Bu da

Levent Şahverdi Arşivi

çok ufak bir köymüş. Ancak kırk yatak sığacak bir oda hazırlatabildim. Alakilise'de ise elli yataklık gayet uygun bir bina hizmete sunuldu, yirmi kadar da karyola bulundu. Tabur tabibi Yani Efendi, sağlık memuru gelinceye kadar her türlü işi üstlendi, nokta kumandanı da bütün noksanları tamamlamak için söz verdi. Ben de dönüşte Hacıpazarı ve Çiftlik köylerine uğrayıp birinde elli, diğerinde kırk beş yataklık yerler ayırttıktan sonra Ümraniye'ye geldim. Mıntıka Baştabipliği'ne, merkezde iki yüz yataklı bir hastane ve köylerde üç yüz otuz beş yataklı sıhhiye istasyonları için bütün hazırlıkları tamamladığımı bildirerek dönüş emrini bekledim. Teşrinisani'nin 17'sinde Zara'ya döndüm.

Hastanede karantina koğuşu ile laboratuvara bakıyorum. Her hastanın kanını, balgamını, idrarını tahlil edip tabelasına yazıyorum. Gülhane'de öğrendiğim bütün metotları burada uyguluyorum. Yedi sene kinin, tentürdiyot hekimliği yaptıktan sonra bir daha elime böyle fırsat geçmeyeceğini ve burada yeni bir şeyler öğrenmezsem tekrar taburu boylayacağımı çok iyi biliyorum. Eksiklerimi gidermek için gecemi gündüze katıyorum. Kitapları karıştırarak, arkadaşlara sorarak kendimi yetiştirmeye çalışıyorum. Aynı evde kaldığım Dr. Receb Şefik'ten çok faydalanıyorum.

Çalıştığım hastane bu havalinin en büyük hastanesi. Sabahtan akşama kadar hasta kaynıyor. Koğuşlar kasabanın ortasından geçen yolun iki tarafına sıralanmış; fakat temizlik ve hastalara gösterilen ihtimam fevkalade. Bit olmadığı gibi pis koku da yok. Göçe tâbi tutulmuş Ermenilerden dönme yedisekiz hastabakıcı kız da iyi kötü çalışıyor. Beyaz gömlekleri ve baş örtüleri hastalara bir şefkat hissi veriyor.

Hastanenin en beğendiğim tarafı, karantina koğuşunun yanındaki hamam ve temizleme dairesi. Ahmet Fikri Bey'in icat

Levent Şahverdi Arşivi

ettiği buğu sandıkları dezenfeksiyon cihazı olarak kullanılıyor ve tifüsün kökünü kurutmakta büyük faydalar sağlıyor. Cepheden yeni gelen her hastanın, temizleme dairesinde önce üstü başı tıraş edilip elbisesi buğudan geçiriliyor, kendisi de güzelce yıkanıp bitten sirkeden arındıktan sonra koğuşuna yatırılıyor. Her hasta bu şefkatli bakımdan öyle memnun ve minnettar kalıyor ki daha ilk günden yarı yarıya şifa bulup hayata yeniden bağlanıyor.

Hastanenin kadrosunda, Türk, Arap, Ermeni, Süryani gibi her milletten birkaç doktor var. Bütün milli unsurlar burada toplanmış gibi. Tesadüfe bakınız ki hepsi koyu milliyetçi. En başta Fuat Sabit, Türkçü-Turancı. Dr. H., Ermeniler göç ettirildiği zaman evinin balkonundan Ermeni bayrağı sarkıtarak; "Yaşasın Ermenistan!" diye bağıracak kadar ateşli bir komitacı. Dr. T. de, Paris'te tahsil görmüş ve her nasılsa Dahiliye Nazırı Talat Paşa ile tanışıklık kurarak kendisini İttihatçı tanıtmış ve çektiği bir tebrik telgrafına aldığı cevabı herkese göstererek, koridorlarda göğsünü gere gere dolaşan sivri sakallı, sivri akıllı bir Ermeni.

Hastanede Şam Tıbbiyesi'nden mezun doktorlar da var. Bunlardan biri, gayet kibirli bir evlad-ı Arap. Senelerce bu milletin ekmeğini yemiş, şerefli Arap kavmindendir diye el üstünde tutulmuş; lakin bir parçacık olsun yumuşamamış, bize ısınamamış, memleketinden geldiği gibi kalmış. Hele son zamanlarda etrafıyla manevi bağlarını hepten koparmış; kimseyle görüşmüyor, hastalarını ihmal ediyor, somurtup duruyor. Güya rütbesi binbaşı olduğu için bir yüzbaşının emrinde çalışmak gücüne gidermiş! Halbuki kendisi doktorluktan zerre kadar nasibini alamamış, değersiz, zavallı biri. Ordu Sıhhiye Reisi Tevfik Salim'in idaresinde kıymet verilen ise, rütbeden çok, gayret, samimiyet, terbiye ve bilgi.

Levent Şahverdi Arşivi

Süryani mi Dürzi mi ne olduğunu bilmediğim, hariciye koğuşuna bakan diğer Arap doktora gelince, onun da mesleki iktidarını hastanemizin teftişi sırasında öğrendim: Sıra hariciye koğuşundaydı, Ahmed Fikri Bey her şeye dikkat ederek dolaşıyordu, yatakların baş ucunda asılı grafikleri incelerken bir hastanın önünde durdu. Tabelada neferin iki gün evvel yattığı ve kanında "sprille" görüldüğü yazıyordu, ateşi de yüksek seyrediyordu. Fikri Bey Şamlı doktora; "Niçin neosalvarsan yapmadınız bu hastaya?" diye sordu. Doktor tabelayı evirdi çevirdi; gösterilen "sprille" kelimesini bir türlü okuyamadı. Herkes hayretler içinde kaldı. Şamlı doktor "kene ateşini" bilmiyordu! Belki adamın doğru dürüst bir diploması bile yoktu.

Şamlı doktor bugün başka bir hastaneye gönderildi, ama mesleki yönden son derece yetersiz Ermeni ve Arap doktorları, memlekete bir hizmet gördüklerini zannederek bu şekilde muhafaza etmek büyük bir gaflet. Güya ileri hatlara gönderilirlerse bunlar Ruslara kaçarlarmış. Kaçsalar bu kadar fenalıkları dokunmaz. Ayrıca böyleleri bıraksan kaçmaz. Çünkü vazifeleri kaçmak değil, aramızda kalıp keyif çatarak hainlik yapmak ve bu kıtlık devrinde vatanı müdafaa eden kahramanların bulamadığı en mükemmel gıdalarla beslenerek bizi içimizden yemek.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Kozanlı Bahri

Şubat ayının çok soğuk bir gününde, nakliye arabalarının birinden, başını iyice sarmış, bacağına bir kıl tozluk geçirmiş, ayağında beylik potin, sırtında bir nefer kaputuyla toprak benizli, parlak gözlü, gayet zayıf bir zabit indi. Bu Kozanlı Bahri idi. "Bana bir çay getirin de size başımdan geçenleri anlatayım" dedi.

Bahri şimdi sıcak bir odada bir yandan çayını yudumluyor, bir yandan başına gelenleri anlatıyor:

"Son zamanlarda, bilmediğini bilmez bir kumandanın emrine düştüm. İyi bilirsiniz bu gibi tiplerden ne kadar tiksindiğimi. Geldi de beni buldu. Ahmaklığına kurban olduğum adamda, fazladan bir de bilene düşman kesilmek huyu vardı. Ne eziyetler çektiğimi anlayın artık. Kabir azapları içindeydim. Cahilliğin verdiği amirlik gururu ile bu herif beni öyle bir ezdi ki işte gördüğünüz hale geldim!"

Biz yakalandığı hastalığı anlamaya çalışırken, Bahri işitilmedik tabirlerle durmadan o cehalet timsalini tasvir etti, konuşurken asabileşti, sarı yanaklarının ucları kızardı, sanki hasmı karşısında da onunla savaşacaktı. Sonunda sözü hastalığına getirdi:

Levent Şahverdi Arşivi

"Karadağ'daki mevzilere gidip geliyordum, bir gün sağ böğrümde bir sancı duydum. İki büklüm oldum, kıvrandım durdum. Aksiliğe bakınız ki nöbet sırası tam da bendeydi. Lakin hasta halimle karlı siperlere çıkmam kat'iyen mümkün değildi. Bölük kumandanına mazeretimi bildirdim. Ama postasıyla o ne buyursa beğenirsiniz: 'Hasta numarası yapmanın lüzumu yoktur. Takımınla derhal hareket et. Yoksa hakkında kanuni muamele yaparım!..' demesin mi! Böyle bir zamanda münakaşayı nefsime yediremedim. Susmayı tercih ettim. Canımı dişime takarak neferlerin yardımıyla nöbete çıktım. Fakat sancılarla beraber bir de hazımsızlık ve dermansızlık başladı; ayakta duramaz oldum, siperlerde aylarca süründüm durdum. O namert herif ise ne eziyetler çektiğimi gördü de eriyip gitmemden âdeta zevk aldı. Derdimi kimseye söyleyemedim. Şimdi olan oldu, biten bitti; siz beni iyi bir muayene ediniz ve söyleyiniz hastalığımın ne olduğunu. Ben halimden çok korkuyorum!"

Bahri'ye hekimce tesellilerde bulunduktan sonra bütün arkadaşlar arasında bir konsültasyon yapıldı. Büyük bir karaciğer, sarılık, hazımsızlık ve yüksek ateş gibi belirtilerden bir neticeye varılamadı. Daha doğrusu kötü bir ihtimali kimse dile getirmek istemedi. Başlanan tedavinin de hiçbir faydası görülmedi. Arkadaşım günden güne eridi, maddiyattan ayrıldı. Ameliyat için onu Sivas hastanelerinden birine göndermekten başka çare kalmadı. Ama o maneviyatından hiçbir şey kaybetmedi. Yine büyük hülyalar peşinde, Türkçülük Turancılık emelleriyle dolu, tatlı tatlı konuşuyor, zarafetten, nüktedanlıktan vazgeçmiyor.

Ah, çok yazık! Biz hep böyle vatanı için ölmeyi şeref bilen güzide yaratılışları dağ başlarında heba ederiz; o hainleri, o vatansızları cephe gerilerinde izzet ve ikram ile muhafaza eyleriz. Bunun sonu nereye varacak ya Rabbi!

Levent Şahverdi Arşivi

Nisan 1917. Dr. T. yine sahneye çıkmış konferans verip duruyor: "Ne kadar zafer kazanırlarsa kazansınlar, Almanlar sonunda muhakkak mağlup olacaklar" diye durmadan İtilaf Devletlerinin propagandasını yaparak moralimizi bozmaya çalışıyor. Biz de Rusya'da ihtilal başladığını, Rusların artık harp etmek istemediğini, Ruslarla işleri bittikten sonra Almanların Batı'ya yöneleceğini, dünyada Almanları mağlup edecek hiçbir kuvvet bulunmadığını söyleyerek karşılık veriyoruz. Fakat o pes etmiyor; "Amerikalılar da harbe girdi. Bakın ne olacak sonunda!" diye tezini savunmaya devam ediyor.

Mayıs 1917. Menzil İkinci Mıntıka Baştabipliği Zara'dan Sivas'a nakledildi. Fikri Bey ayrıldı gitti. Bir müddet sonra, Sivas Merkez Hastanesi'ne benim de tayin edildiğime dair bir emir geldi.

Daha büyük bir hastanede çalışmak benim için bir terfi ve şerefti. Hemen Sivas'a hareket ettim. Geceyi ilk konak yerim Koçhisar'da geçirdim. Sabahleyin kasabadan ayrılırken yol üstünde Sultan Osman'ın yüksek bir kaideye oturtulmuş bir büstünü gördüm, hayretler içinde kaldım. Demek, memlekette artık heykel de dikilebiliyordu!

Sivas'a gelir gelmez Bahri'nin tedavi gördüğü hastaneyi aradım. Hilaliahmer *[Kızılay]* Hastanesi'nde yatıyormuş. Derhal ziyaretine gittim, doktorlarına arkadaşımın sıhhatini sordum. Haberler iyi değildi. Doğruca Bahri'nin kaldığı koğuşa çıktım. Onu büyükçe bir salonda tek başına yatarken buldum.

Bahri beni görünce çok sevindi. Ameliyattan sonra kendini iyi hissettiğini söyledi. Halbuki arkadaşım bitmiş gibiydi. İlk defa bana yavruları Türkân ile Orhan'dan bahsetti, ağladı, onları hasretle yâd etti.

Merkezi Sivas'ta bulunan Menzil Müfettişliği çok geniş bir teşkilat. Birçok talimgâh ve hastanede, Süleyman Sırrı, Server

Levent Şahverdi Arşivi

Kâmil ve Sani Yaver Beylerle birlikte kalabalık bir doktor kafilesi çalışıyor, binlerce hasta tedavi ediliyor. Dr. Şevket'ten devraldığım laboratuvar Zara'dakinden daha büyük ve daha muntazam. Fakat artan sıcaklarla birlikte kolera da artıyor. Şehre girip çıkanlardan temiz kâğıdı isteniyor. Bizden izin almadıkça kimse bir yere gidemiyor. Bütün bakteriolog doktorlar gece gündüz çalıştığımız halde işler zor yetişiyor.

Hastanede işim bittikten sonra her ikindi vakti Bahri'yi ziyaret ediyorum. Arkadaşım beni bırakmıyor, geç vakte kadar yanında alıkoyuyor. Geceleri hastabakıcıların yanına uğramadığından, kâfi derecede bakılmadığından şikâyet ediyor.

Bir defasında Bahri benden bir saat istedi. Ertesi gün aldım, götürdüm. Zavallı arkadaşım hayata bağlanmak istiyordu; sevinerek saati yastığının altına koydu. Ama ben biliyorum, bu saat onun son dakikalarını sayacak!..

Her gelişimde odasına çıkmadan kapıcıya Bahri'nin sıhhatini soruyorum, o da her seferinde başını sallıyor, "bildiğiniz gibi" diye cevap veriyor. Bir gün kapıcı ben sormadan yaklaştı; "Bey, sizlere ömür; arkadaşınız vefat etti!" dedi.

Kozanlı Bahri

Büyük imanla, garazsız emelle
Mefkure uğrunda çarpışırdın sen
Gâh mülayim, gâh acı sözlerinle
Muhatabı iknaya koşardın sen
İnce bir dal za'file ol bedenin
Bir cehle kurban oldu gitti yazık!

Levent Şahverdi Arşivi

Bir faciadır bu gerçek inanın
Kozanlı Bahri öldü gitti yazık!

Kozanlı Bahri öldü gitti yazık! Ama sokaklarda kalabalık her zamanki gibi. Bahri ölmüş kimin umrunda? Herkes kendi âleminde. Harple alakadar olan yok. Zaten harp de mahiyetini çoktan değiştirdi; cephelerden şehirlere, kasabalara indi. Artık millet birbirini yemeye, birbirinin gözünü oymaya başladı. Hastanelerde bile heyet muayenesinden para alanlar, rüşvet yiyenler türedi. Fikri Bey koşup duruyor, hep bunlarla uğraşıyor; yine de kimse bildiğinden bir adım geri durmuyor. Asker arasındaki uygunsuzlukların önüne geçmek için Vehib Paşa da; "belsoğukluğuna yakalananların husyelerini çıkarttırırım", "firar edenlerin alınlarına firari damgası vurdururum" şeklinde şiddetli emirler yağdırıyor, lakin hiçbir şey milleti yıldırmaya yetmiyor. Halbuki, harbin başlangıcında Sivaslılar, koca orduyu nasıl yolcu etmiş, evlerinde bizi nasıl ağırlamış, hastamızı, eşyamızı canla başla taşıyıp arkamızdan nasıl gözyaşları dökmüşlerdi! Bütün bunları hatırladıkça, şu iki sene içinde uğradığımız değişiklikleri anlamak kolay olmuyor.

Sivas'ta fazla kalmadım. Dört-beş ay sonra Zara Hastanesi'nde yine bir değişiklik oldu, Bakteriyolog Recep Şefik ayrıldı. Eski vazifeme tayin edildim. İlk feyzimi aldığım yere memnuniyetle geldim. Fakat hastane eski hastane değil. Fuat Sabit gitmiş, hastanede nizam intizam kalmamış. Yeni baştabip de, harp görmemiş, zahmet çekmemiş, keyfine düşkün bir adam. Ve bu ahlaksız adam, bir gece içip içip, hastabakıcı kızların odasına girip gözüne kestirdiği birini taciz etmeye kalkışarak öyle bir rezalete sebep oldu ki herkes doktorluk namına utanç duydu, birbirinin yüzüne bakamaz oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Gerçi kızlar feryat figan ortalığı velveleye vermiş, baştabibi kaçırmışlar fakat ertesi sabah havadis bütün şehre yayıldı. Ermeni doktorlar fırsattan istifade ayağa kalktı. Bazıları Ordu Kumandanı Vehib Paşa'ya şikâyet telgrafları çekti. Paşa da baştabibin -yürüyerek- derhal Sivas'a gelmesini emretti. Arkasından bir de müfettiş gönderdi. Müfettiş tahkikatını yaptı, gitti.

Bu derece çirkin bir skandala sebep olan baştabibin, en azından başka bir hastaneye gönderilmesi beklenirdi ama geçen gün baştabip Zara'ya geldi ve işinin başına geçti, hiçbir şey olmamış gibi elini kolunu sallaya sallaya koridorlarda dolaşmaya başladı. Üstelik utananıp sıkılacak yerde şimdi herkese kabadayılık taslıyor. Her karşılaşmamızda bana da kindar bakışlar fırlatarak aleyhinde verdiğim ifade yüzünden intikam almak için fırsat kolladığını belli ediyor… Ve... rezaleti ben çıkarmışım gibi, Karahisarışarki hastanesine benim naklim icra ediliyor!.. Dünyada bundan daha adaletsiz, bundan daha sebepsiz bir tayin daha olabilir mi? Bu alçaklığı, rezaleti teşvik değil de ne?!.

Aralık 1917. Karahisar, üzerinde bir kale bulunan bir dağın eteğine yayılmış oldukça büyük bir mutasarrıflık merkezi. Zara'daki o berbat muhitten uzaklaşmak bana huzur verdi. Menzil dedikoduları yerine cephe haberleri dinliyorum. İşe laboratuvarı düzenlemekle başladım. Hastane ufak, işim az. Bütün günüm karantina koğuşunun buğu sandıklarından çıkan yanık, buruk kokular arasında hastaların şikâyetlerini dinleyip tahlillerini yapmakla geçiyor. Boş zamanlarımda bir pencere kenarına oturup Karahisar kalesini seyrediyorum. Eskiden insanlar, kendilerini korumak için sivri kayaların üzerine böyle hisarlar inşa ederek emniyet duygusu içinde nasıl yaşamışlarsa, ben de bütün tarihi hadiseleri sessizce kaydeden bu kara hisarın gölgesinde bir kalp huzuruna kavuşmuş gibi avunup gidiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Ama felek hiç beni rahat bırakır mı? Burada da başka tip bir başhekimle başım dertte. Öyle tuhaf halleri var ki tasvir etmek kolay değil benim gibi acize. Huylarının hepsi söylenemez harice. Yine de ben birazını ifşa edeyim:

Sanki hastane onun tapulu malıdır. Bütün maiyeti uşağıdır. İtimadı yoktur nefsinin gayrisine. Zanneder âlem, o bu çiftliğin kâhyasıdır.

Ben görmedim dünya yüzünde böyle yekta âlimi. Masa başında gösterişli bir büro âdemi. Kapusun vuran bekleyecek muhakkak bir çeyrek. Bir elinde mikrofonu, bir elinde kalemi, santrale bağırırken defteri imza edecek…

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Mıntıka Tabipliği

Şubat 1918. Ruslarla Erzincan'da ateşkes imzalandı, cephe çözülmeye başladı. Ruslar bütün silah ve mühimmatı bize bırakarak önümüzden çekilip gidiyor, tam üç sene sonra memleketimizi boşaltıyor.

Mart 1918. Üçüncü Ordu, Rusların boşalttığı Kafkasya'ya doğru süratle ilerlerken Sıhhiye Reisi Tevfik Salim de harp, göç ve işgallerden sonra bilhassa Karadeniz sahillerinde hızla yayılan sıtma, frengi ve diğer bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek için Bafra'dan Hopa'ya kadar uzanan geniş bir teşkilat kurdu ve faaliyete geçirdi. Her kazaya "salgın hastalıklar mıntıka tabibi" adı altında birer bakteriyolog tayin edildi, bana da Görele ve Vakfıkebir kazaları verildi.

Aldığım emre göre, askerlikle bağım baki kalmak, maaş ve erzakımı Giresun nokta kumandanlığından almak kaydı ile Trabzon Sıhhiye Müdürlüğü emrinde vazife yapacak, yirmi beş yataklık bir hastane ve bir temizleme evi kuracak, gerek muhacirlerin gerek halkın her türlü aşı, muayene, tahlil ve tedavilerini yerine getireceğim. Bu muazzam bir iş. Bakalım ne yapabileceğim?

Levent Şahverdi Arşivi

Hastane ile ilişiğimi kestim, Kulakkaya-İkisu yoluyla Giresun'a geldim. İki sandıktan ibaret portatif bir laboratuvarı nokta kumandanlığından teslim aldım. Atımı emirberim Mahmud'la karadan gönderdim, ben de motorla Vakfıkebir'e hareket ettim.

Vakfıkebir istiladan yeni kurtulmuş, her yer harap. Hükümet konağı kullanılmaz halde. Sahilde beş-on ev ve bir o kadar dükkândan başka sağlam bina kalmamış. Memurlar, yiyecek ve mesken sıkıntısı yüzünden kendi dertlerine düşmüş. Muhacirler de akın akın geliyor. Kaybedecek vakit yok.

Hemen faaliyete geçtim. İlk iş olarak iki odalı bir daire kiralayıp laboratuvarı yerleştirdim. Bir de temizleme evi kurmak istiyorum. Lakin elimde hiçbir vasıta yok. Askerim, neferim yok; sivilim, gardiyanım yok; amirim, memurum yok. Trabzon Sıhhiye Müdürlüğü'nden yalnız emir geliyor. Yardım isteyeceğim başka kimse de yok.

İş başa düştü. Evvela dereye yakın kepenksiz iki dükkân kiralayıp birini buğu sandığına, diğerini hamama ayırdım. Kasabayı dolaşırken Ruslardan kalma iki büyük kazanla bozuk bir etüv makinesi, bir de tulumba gördüm. Bir taraftan bu bozuk makineleri tamir ettirecek bir usta ararken bir taraftan da peydarpey gelen muhacirleri bitten, sirkeden arındırmak için bir buğu sandığı yaptırıp hamamı işler hale getirdim ve derhal temizliğe giriştim. Sonra sıra kan tahlillerine geldi. Laboratuvarı kurdum, sıhhat memurunu köylere göndererek kan aldırdım ve Trabzon Sıhhiye Müdürlüğü'ne vermek üzere, 31 Mart 1334 tarihili on beş günlük raporuma şunları yazdım: Mıntıkamızda 3564 çiçek, 400 kolera aşısı yapıldığı, 1500 muhacirin fenni temizliğinin icra edildiği, 85 kan muayenesinde 23 plaz-

Levent Şahverdi Arşivi

modi, bir basil de Koch, bir basil Ducray, dört sprochetta pallida görüldüğü, vs., vs…

Nisan 1918. Havalar düzeldikçe muhacirler kalabalık kafileler halinde sökün etti. Bir kısmı yayladan iniyormuş gibi sıhhatli ve neşeli. İneğini, koyununu önüne katmış, çoluğunu çocuğunu atlara bindirmiş, eşyasını arabalara yüklemiş, güle oynaya yurduna dönüyor. Fakat birçoğu çok fakir. Ne atı ne arabası var. Çocuğunu, eşyasını sırtında taşıyor. Gıdasızlıktan, yorgunluktan bitkin ve perişan. Bunlara birer tas sıcak çorba içirmek, hastalarını bir-iki gün istirahat ettirmek çok elzem. Ama kadroda olmasına rağmen böyle bir teşkilat bir türlü kurulamıyor. Bu da beni çok üzüyor. Üzüntümü arttıran bir diğer husus ise tebdil-i hava için Trabzon hastanelerinden taburcu edilen zavallılar. Hasta neferler, kahraman gaziler, deniz yolu yerine, menzil teşkilatı varmış gibi karadan gönderiliyor. Çoğu açlıktan, yorgunluktan zayıf düşüyor, bir kısmı yollarda telef olup gidiyor. Yegâne tesellim ahalinin dairemize gösterdiği fevkalade teveccüh. Pazar günleri kapımızın önünde büyük bir kalabalık birikiyor. Bedava kinin dağıtımı ve frengililere neosalvarsan yapımı bu ilgiyi daha da arttırıyor.

Mayıs 1918. Vakfıkebir'de hava iyice ısındı, sahilde durulmuyor. Mikroskop bozuk, laboratuvar işlemiyor. Muhacirlerin gelişi de yavaşladı. Fırsattan istifade mıntıkayı teftişe çıktım. Sahil kısmını, Görele'yi gezdim. Dağlık kısımlara, Tonya'ya kadar gittim.

Arazi hep sarp ve ormanlık. Köy diye bir topluluk teşekkül etmemiş. Cemiyet hayatı yok gibi. Her tepenin başında, her derenin kenarında, çapanın işlediği her yamaçta ahşaptan bir ev yapılmış. Her aile kendi başının çaresine bakıyor. Gıdaları mısır ekmeği ile karalahanadan ibaret. Yalıda sıtma, iç kesimlerde frengi yaygın. Nispet bir hayli yüksek.

Levent Şahverdi Arşivi

Havalinin perişan ahvalini üzülerek müşahede ettikten sonra Vakfıkebir'e döndüm. Artık yavaş yavaş muhite alışıyorum. Fındık bahçeleri içindeki müstakil evimin balkonundan yeşillikleri, denizi, yapı denilen büyük yelkenlileri seyrederek şiirler yazıyorum:

İsterim yâr ile hembezmi visal-i çemen olmak
Çemeni, yasemeni, bülbül-i zarı severim

İsterim gözleri ahuları takib etmek
Dereyi, çağlayanı, ab-ı revanı severim

İsterim sohbet-i cananımı bir meşcerede
Şecerin sayesini sahn-i çemende severim

İsterim leyl-i mukammerde mey-i nab içmek
İçmeden gamze-i canan ile mesti severim

İsterim ta beseher udini alsın çalsın
O pamuk ellerinin cunbuşun pek severim

İsterim âlem-i mehtabda kayıkla gezinmek
Denizin dalgalarında serv-i simin severim.

Hakikaten Vakfıkebir'de çok güzel günler geçiriyorum; fakat yaşayışımın zeminliktekinden farkı yok. Emirberim Mahmud yemeğimi pişiriyor, çamaşırımı yıkıyor, ikindi vakti atımı pencerenin önüne getirip tımar ederek güya beni eğlendiriyor. Velhasıl hâlâ cephe hayatı yaşıyorum. Bu da beni çok üzüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Naciye Hanım

Bir hamle yaparak hayat tazımı değiştirmeye karar verdim ve Naciye Hanım'la burada evlendim.

Levent Şahverdi Arşivi

Temmuz 1918. Yaz sıcaklarıyla beraber salgın hastalıklar çoğaldı. Batum'da kolera çıktı. Portör muayeneleri bütün vaktimi almaya başladı. Sabahtan akşama kadar durup dinlenmeden çalışmama rağmen işleri yetiştiremiyorum. Görele Konak Kumandanlığı da Vakfıkebir'de hastane olmadığını bildiği halde hastalarını bana göndererek hem beni zora sokuyor hem hastaları perişan ediyor. Dördüncü Mıntıka Baştabipliği'ne yazarak adı geçeni şikâyet ettim, hiçbir netice alamadım. Trabzon Hastanesi'nden tebdil-i havaya yollanan askerlerin sefaletinde de herhangi bir değişiklik yok. Kara yoluyla gönderilerek zavallıların sefil olmalarında ısrar ediliyor. Hiç değilse konak yerlerinin temizliği ve diğer işler için bir-iki nefer verilmesini Menzil Mıntıka Baştabipliği'nden bilhassa rica ettim. Ama bu dileğim de yerine getirilmedi. 14 Ağustos 1334 tarihli aylık raporum, başka söze gerek bırakmaz zannederim:

1- *Bilindiği üzere, memurlar mıntıkalara taksim olunduğu halde, Ağustos ayında sıtma mücadelesi yapılamadığı gibi, şimdiki halde de yapılma imkânı yoktur. Çünkü, sıhhiye memurları sefalet içinde bocaladığından vazifelerini hakkıyla ifa edememektedir.*

2- Tonya'daki memurumuz, ahalinin kan aldırmaya karşı geldiğini, ihtiyarlar heyetinden aldığı bir yazıyla bildirmiştir. Meselenin halli için mahalli hükümete müracaat edilmiş ise de bir netice alınamamıştır.

3- Halid Efendi'yi İskefe'ye gönderdim. Oradan da Trabzon'a gittiğini haber aldım. Muhsin Efendi merkez yazışmalarına ancak yetişebiliyor. Şarlı'daki memurumuz malaryadan mustarip olup mıntıkasını gezecek vaziyette değildir. Görele'deki memurlarımızın büyük kısmı sakat ve hastadır, vazife görecek halleri yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

4- Bir gardiyanın eline 700 kuruş geçerken, bir memurun 300-400 kuruş maaş alması taşıdıkları sıfatla büyük tezat teşkil etmektedir. Sağlık memurlarının zamlardan istifadeleri ve terfileri için çok uğraşıldı ise de bir netice temin edilememiştir. Bu adaletsizlik adı geçenlerde küskünlük meydana getirmekte, memurlar ufak bir tazyik karşısında ya istifaya ya da askere gitmeye kıyam etmektedir. Ve elbette, mevcut şartlar dahilinde, mücadele işlerini hakkıyla yürütemediğim için en büyük vicdan azabını bendeniz hissetmekteyim.

5- Evvelce de arz olunduğu üzere, bu sene sıtma yüzde 75 nispetindedir. Sıhhiye memurları layıkıyle korunamadıkları için, kendileri de yakalanmışlardır. Hükümet memurları ve jandarma efradı da hep yakalanmışlardır. Tonya'nın bazı köyleri müstesna, mıntıkanın her tarafında hastalık salgın halindedir. Çare olarak Sülfato dağıtmaktan, gelişigüzel kan muayene etmekten başka bir şey elimizden gelmemektedir.

6- Mikroskobun vis-mikrometriği bozuktur; kan tahlillleri güçlükle yapılmaktadır.

Bütün bu şikâyet ve feryatlarıma müdür bey kulaklarını tıkadı, hiçbir dileğimi yerine getirmedi.

Eylül 1918. Her nasılsa son günlerde bazı dileklerimiz yerine getiriliyor. Görele'de bir sıhhiye istasyonu açılması uygun görüldü ve bize, 2 tencere, 20 çorba tası, 20 su maşrapası, 20 el havlusu, 20 entari, 20 don, 20 gömlek ve bir miktar kırtasiye gönderilerek mücadelemiz ihya olundu!

31 Ekim 1918. Mondros Ateşkes Antlaşması imza edildi. Cihan Harbi sona erdi.

Levent Şahverdi Arşivi

8 Aralık 1918. Vakfıkebir-Görele Salgın Hastalıklar Mıntıka Tabipliği'nin kapatılacağına, elimdeki seyyar bakteriyoloji laboratuvarının Trabzon sıhhiye deposuna teslim edileceğine ve benim de vazifeme, Trabzon Hastanesi'nde devam edeceğime dair hastane baştabibinden bir telgraf emri geldi. Ama iki gün sonra elime, Sıhhiye Müdürü Sadreddin imzalı ikinci bir telgraf geçti. Sadreddin Bey şöyle yazıyor: "Tirebolu'da tifüs ve kene ateşi görüldüğünden, her vakitten fazla köy hıfzıssıhhasına ehemmiyet veriniz…"

Belli ki müdürünün dünyadan haberi yok! Şüphesiz birinci emre göre hazırlanmaya başladım. Akşamüzeri atımı emirberim Mahmud'la karadan yolladım. Refikamla beraber Hasan Reis'in kayığına binerek Trabzon'a doğru yola çıktım.

Hava durgun,

"Tevekkül badbanın kıl küşade filk-i ihlasa

Eser bahr-i emelde bir muvafık rüzgâr elbet"

diyerek kayıkçılar küreklere asıldı, kayık yavaşça sahilden ayrıldı, karanlıkların bağrına süzüldü. Kapatılan laboratuvar binası, fındık bahçeleri içindeki evimiz, kasabada yanan tek tük ışıklar uzaklaşıp birer birer gözden kayboldu.

Biraz açılınca esmeye başladı. Kayıkçılar kürekleri bırakıp yelkenleri açtı. Kayık hafifçe yan yattı, suları yararak sessizce yol aldı. Ama Yoros burnunu dönerken hava âniden bozdu. Kayık dalgalar arasında bocaladı durdu. Yelken direği az kalsın kırılıyordu. Rüzgârın uğultusu bizi çok korkuttu.

Hasan Reis'in kayığı, sabaha karşı Moloz iskelesine yanaşmaya muvaffak oldu. Sahil-i selamete çıkıp rahat bir nefes aldım. Tevfik Reis'in oteline inip bir-iki gün dinlendim. Ayafil boyunda bir ev tutup yerleştim ve vazifeme başlamak

Levent Şahverdi Arşivi

için Merkez Hastanesi'ne gittim. Fakat büyük bir hayal kırıklığına uğradım.

Harbin mağlubiyetle sona ermesi Trabzon'da büyük şaşkınlık yaratmış, idare çarkı durmuş. Hastanede bana uygun bir kadro şimdilik yok. Bu karışıklık böyle devam ederse ne yapacağım? Bu kış günlerinde, yabancısı olduğum bu şehirde, elimde kalan bir avuç parayla daha ne kadar idare edeceğim? Maddi, manevi büyük sıkıntı içindeyim. Kimseden beş kuruş isteyemiyorum. Tam da bu sırada, bugüne kadar büyük bir sadakatle bana hizmet eden Pötürgeli Mahmud'un terhis emri geldi. Kimi zaman arkadaş olup derdimi dinleyen, teselli veren, kimi zaman doktorum olup bana ana şefkatiyle bakan bu vefakâr çocuktan ayrılacağım için de çok üzülüyorum.

7 Ocak 1919. Misafir olarak devam ettiğim Merkez Hastanesi'nde asıl kadroya alınmayı beklerken, şu sıralar Kars'ta bulunan ve Erzurum'a hareket etmek üzere hazırlık yapan Dokuzuncu Ordu'nun açığına tayin edildiğimi bildiren bir emir aldım, dehşet içinde kaldım! Herkesin kabuğuna çekilerek biraz huzura erdiği bu ateşkes günlerinde, hiçbir şeye itiraz etmiyorum diye bu kış kıyamette, yine Koplara, Palandökenlere, Soğanlı dağlarına, Erzurum'un karlı sahralarına sürülüyorum!..

Bu ne akıl almaz bir işkence, ne büyük bir haksızlık! Balkan Harbi'nden beri senelerce cephe cephe dolaşmadım mı? Sarıkamış faciasına, Erzurum'un, Erzincan'ın düşüşlerine şahit olup baskınlardan, hücumlardan kıl payı kurtulmadım mı? Yokluklarla, hastalıklarla boğuşup çilemi doldurmadım mı? Benden daha ne bekleniyor? Hizmetlerimin sabit görüldüğüne dair elimde bir rapor ve bir bakteriyolog vesikası var. Niçin hiçbiri dikkate alınmıyor? Bu derece ağır bir haksızlığa tahammül edilir mi? Fakat ne yapabilirim? Derdimi kime anlatabilirim? Emre itaat etmeye mecburum.

Levent Şahverdi Arşivi

Yolculuğun ilk günü (10 Ocak 1919). Trabzon Nokta Kumandanlığı'ndan verilen bir furgon arabasının içinde Naciye Hanım'la beraber yollardayız. Verilen sözlere göre, noktadan noktaya vasıtamız değiştirilecek ve yol boyunca her ihtiyacımız karşılanacak. Geceyi Esiroğlu'nda geçireceğiz.

Ertesi gün. Esiroğlu'ndan yola çıkıp Cevizlik'e geldik. Araba Trabzon'a geri döndü. Şimdi başka bir vasıta bulmak gerekiyor.

Daha ertesi gün. Başka vasıta olmadığı için deve verdiler. Binbir güçlükle Hamsiköy'e geldik. Ama burada hiçbir şey yok!.. Ne nokta ne misafirhane ne de erzak… Başımızı sokacağımız yer izbe bir köy odası.

Hamsiköy'de ikinci gün. Bizi Ardasa'ya götürecek develer geceleyin kaçmış. Vasıtasız kaldık. Sabahtan beri üzüntü ve sıkıntı içinde bekleyip duruyoruz. Kimse yanımıza uğrayıp ihtiyacımızı sormuyor. Fakat yollar kalabalıktan geçilmiyor. Kafkasya tahliye ediliyormuş. Bütün nakliye vasıtaları bu işe ayrılmış. Trabzon'a doğru büyük bir akın var. Aksi istikamete bizden başka giden yok.

Hamsiköy'de üçüncü gün. Bir vasıta bulabilmek için yol kenarında bekliyorum. Bir doktor arkadaşım, Kafkasya'dan ele geçirdiği ganimetlerle büyük bir furgon arabasının üstüne kurulmuş; vazifesini gönül rahatlığıyla yerine getirmiş bir insan edasıyla İstanbul'a gidiyor… Arkasından bakıyorum.

Hamsiköy'de dördüncü gün. Hâlâ araba yok. Hiçbir haber de yok. Allah razı olsun köylülerden. Verdikleri mısır ekmeğiyle geçiniyoruz. Hani noktadan noktaya refah içinde seyahat edecektik!.. Demek hep bunlar, bizi yola vurmak için sarf edilen aldatıcı laflarmış.

Levent Şahverdi Arşivi

Hamsiköy'de beşinci gün. Her sabah erkenden sokağa çıkıp vasıta arıyorum. Gözüm kıvrıla kıvrıla karlı dağları dolanan buzlu yollarda. Trabzon'a doğru develer, kağnılar kayıp iniyor; aşağıdan yukarıya çıkan yok. Bu yollarda perişan olan yalnız biz değiliz. Terhis edilen neferlerin hali yürekler acısı. Zavallılar dilene dilene gidiyor.

Hamsiköy'de altıncı gün. Beş günden beri askerî bir vasıta bekleyip dururken, nihayet bugün hanın önünde büyük bir posta arabası göründü. Dört kadana ile çekilen ve adına "Gülcemal" denilen gayet geniş ve rahat bir arabaydı. Hemen koştum, bizi Ardasa'ya kadar götürmeleri için arabacılarla beş liraya pazarlık ettim.

Şimdi Gülcemal'in konforlu kupasına kurulmuş, etrafı seyrede seyrede Ziganalardan geçiyoruz. Manzara fevkalade. Etrafımız bembeyaz. Muazzam bir çam ormanı uzayıp gidiyor…

Ve akşam vakti Ardasa… Ama noktada yine vasıta yok. Arabacıları çağırdım, bizi Bayburt'a götürmeleri için on beş lira daha verdim.

Ertesi gün. Araba Ardasa'dan hareket etti, Gümüşhane'ye geldi. Çok şükür misafirhanede yer var.

Sonraki gün. Gümüşhane'den yola çıktık, gece vakti Hıdır hanlarına yetiştik. Hava çok soğuk. Sokaklar kar deryası. Misafirhanede yine yer yok. İzbe bir han damına sığındık.

Günlerden bir gün. Buzlar üstünde tehlikeli ve heyecanlı bir yolculuktan sonra araba Bayburt'a vardı. Nokta'da vasıta vardı ama doktor, Erzurum'a gitmek için arabacılarla tekrar pazarlığa başladı. Ne de olsa kadrolu yük hayvanları aç ve bakımsızdı; yollarda kalırlarsa, kolordunun açığını doldurmaya giden fedai vazifesine vaktinde varamazdı. O da menzile bir an evvel yetişmek için mecburen kesenin ağzını açtı,

Levent Şahverdi Arşivi

biraz daha fedakârlık yaptı, yirmi beş lira daha verdi ve işi sağlama bağladı.

Günlerden bir başka gün. Sabahın erken, havanın sakin bir zamanı. Kop Dağı. Çok dar yollar. Sağımızda solumuzda kardan duvarlar… Kop muharebelerinin heyecanlı anlarına sahne olan karlı sahralar!..

Ertesi gün, Aşkale'den hareketle Ilıca'ya geldik. Kasaba harpten çok zarar görmüş, harap vaziyette. Kalacak yer yok. Sabahlayacağımız yer bir kahve köşesi.

Ve nihayet bugün (23 Ocak 1919); araba sağ selamet Erzurum'da. Menzile tam vaktinde varmaktaki gayret için postacıya teşekkür ettim. Hemen arkadaşım Fuad Sabit'i aradım. İzinli gitmişti, göremedim; annesi misafirhanede kalmamıza razı olmadı, bizi evinde ağırladı.

Erzurumlular Fuat Sabit'i çok severler. Evi Türkçülerin merkezi olmuş. Muallim Süleyman Necati Bey burada kalıyor. Eve sık sık uğrayan başka arkadaşlar da var. Hepsi milliyetçi, vatansever gençler. Milli Mücadele Erzurum'da çoktan başlamış. Memleketi bekleyen tehlikeler hakkında uzun uzadıya konuşmalar yapılıyor. İstanbul Hükümeti'nin alacağı bir teslim kararına uyulmayacağı, işgâl kuvvetlerine boyun eğilmeyeceği, elden gelen ne varsa seferber edileceği ateşli sözlerle haykırılıyor.

Birkaç gün sonra Yakub Şevki Paşa, karargâhıyla Erzurum'a geldi. Sıhhiye ve Levazım Reisi Hulusi Bey'i görmek istedim. Yarın gel, dedi. Ertesi gün gittim. Reis, Bayezid'deki 11'inci Kafkas Fırkası'na tayin edildiğimi bildirdi! Üzüntümden ağzımı açıp tek kelime söyleyemedim. Emri alıp bu mağrur adamın odasını terk ettim. Ama şimdi, bu buhranlı günlerde Bayezid'e nasıl gideceğim? Yollarda karşıma kim bilir ne engeller çıkacak? Üstelik boş kadro için Trabzon'dan iste-

Levent Şahverdi Arşivi

nen on doktordan yalnız ben bu vazifeyi kabul etmişim. İnsaf edilip merkezde bırakılacakken, mıntıkanın en uzak köşesine gönderileceğim!

Zannederdim ilelebed sürecek
Tatlı günlerle hayat-ı sevdavi
Bilmiyordum ki o süslü hülyamı
Yevm-i firkat gelip harab edecek.

30 Ocak 1919. Refikamı havalar iyileştiğinde yanıma aldırmak üzere Fuat Sabit'in annesine emanet ettim. Eşyamı atıma yükledim. Erzurum'dan, bu kahraman şehirden, vatanperverane hislerle yola çıktım. Deveboynu'nu bir fırtına içinde geçtim. Hasankale'ye gelip bir misafirhaneye indim. Fakat eski teşkilat bozulmuş, noktadan, menzilden medet ummak beyhude olmuş; misafirhane bomboş. Başımı sokacak bir oda bulmak için hayli dolaştım, en nihayet ahır gibi bir yere yerleştim.

Ertesi gün. Hasankale'den Horasan'a kadar dekovil işliyor dediler; hemen istasyona geldim. Ortalıkta trenin geleceğine, gideceğine dair ne bir işaret, ne bir tarife, ne de bir memur görebildim.

Üçüncü gün. Dekovilden bugün de bir haber yok. Benim de beklemeye tahammülüm yok. Eşyamın taşıyabileceğim kadarını ayırıp artanını pazarda satmaya karar verdim. Ve öyle yaptım. Kalan bütün eşyamı; birkaç parça çamaşırımı, bir-iki kitabımı, tıraş takımlarımı atımın terkisine bağlayıp yollara düştüm. Düşe kalka Köprüköy'e geldim, bir gece dinlendim.

Dördüncü gün. Hava bozuk, yollar karışık; ama ben çok zahmet çekmeden Horasan'ı buldum. Karaköse'den gelen tren hattının bağlantı noktası olmak üzere Ruslar tarafından kurul-

Levent Şahverdi Arşivi

muş büyük ölçekteki bir şimendifer istasyonunda, askerler için inşa edilmiş barakalardan birine sığındım.

Bundan sonra ne yapacağım?.. Tahir gediğini bu havada yalnız başıma aşamam. Mecburen, Erzurum'dan Bayezid'e giden bir kafileyi bekleyeceğim.

On dördüncü gün. Büyük sıkıntı ve yokluk içinde istasyonda on gün bekledikten sonra, nihayet bugün, on beş katırlı bir kervana katılıp Tahir gediğine doğru yola çıktım. Karlı dorukların, ıssız vadilerin güzelim manzarasını seyrede seyrede Velibaba-Eşekilyas-Zeydigân yoluyla Karaköse'ye geldim.

On altıncı gün. Jandarma Kumandanı Enver Bey'in verdiği bir deveyle yolculuğuma devam ettim, üç saatlik mesafedeki Kilosor köyünde mola verdim, Karapapak aşireti reisi Hacı Emir Arslan Bey'e misafir oldum. Onu daha önce Zara'da görmüştüm, evinde daha iyi tanıdım. Cemaatinin bütün fazilet ve meziyetini nefsinde toplamış sohbeti hoş bir reisti. Parlak gözleri, geniş alnı, uzun beyaz bıyıkları ve iri ağzıyla hakikaten bir aslan gibiydi.

On yedinci gün. Kilosor köyünden güzel hatıralarla ayrılarak Kumluca'ya geldim. Burası da bir Karapapak köyüydü. Arslan Bey'in akrabalarından Hasan Ağa'ya misafir oldum. Yemeklerini yedim, çaylarını içtim, sohbetlerine katıldım. Rus istilası sırasında yerlerinden kımıldamadıklarını, Ruslar çekilirken Ermenilerin zulmüne şahit olduklarını ve cengâverlikleri sayesinde onların şerrinden kurtulduklarını anlatıp durdular. Ben de bittabi dinledim.

On sekizinci gün. Deve sırtında Bayezid'e doğru yola çıktım. Murad nehrinin geçit yerine geldim. Görünürde köprüye benzer bir şey göremedim. Gayet yavaş akan geniş ve bulanık bir suyun kenarında endişe ve tereddüt içinde bekledim.

Levent Şahverdi Arşivi

Tam geri dönüyordum ki kılavuz deve âniden suya daldı. Gerçi mevsim icabı suyun sığ zamanıydı; ama derin yerlere gelince su koca devenin karnını aşmaya başladı!

Ben hayvanın üstünde gayet emin ve rahattım. Bu seyyar köprü ile karşı sahile kolayca vardım. Böylece buralarda nakliyenin develerle yapılmasındaki sebep ve hikmeti anladım.

On dokuzuncu gün (17 Şubat 1919). Bayezid.

Eski Bayezid, istasyona yarım saat mesafede, dağlar arasına sıkışmış küçük bir mutasarrıflık merkeziymiş. Şehrin ortasında yükselen İshakpaşa Sarayı derebeylik zamanının canlı bir hatırası olarak duruyor. Ermenilerin çekilirken dinamitle kısmen tahrip ettiği cami mimari bir şaheser. Ama işgal yıllarında Ruslar burayı bırakıp ovada yeni bir şehir kurmuş. Kafkasya'dan İran'a, Anadolu'dan Irak'a giden yolların birleştiği nokta olduğu için istasyona çok önem verilmiş. Rivayete göre istasyon, Tiflis istasyonu kadar genişmiş. Şimdiki halde raylar, İran'dan Bayezid'e, Bayezid'den Van'a, bir taraftan da Horasan'a yetişmek üzere Karaköse'ye kadar uzanmış ve ufak bir istihkâm müfrezemiz bu hattı işletmeye başlamış. Fakat her tarafta bir harabiyet göze çarpıyor. Grandük Nikola Nikolayeviç adına yaptırılan muazzam bina Ermeniler çekilirken ateşe verilmiş. Binanın enkazı arasında duvar sobalarının çinileri hâlâ parlıyor. İstasyonun bir tarafında da Amerikalıların Ruslara verdiği 20 kadar devasa lokomotif paslanmış yatıyor ve günden güne çürümeye devam ediyor. Yalnız askerler için yaptırılan barakalar sağlam kalmış. Fırka da bu barakalara yerleşmiş. Lakin yakacak sıkıntısı yüzünden Van demiryolu hattının traverslerini söküp birliklere istihkak olarak dağıtmaya mecbur kalmış. Bacalardan çıkan dumanlarla garnizon, Ağrı Dağı'nın eteklerine doğru uzayıp giden yeni kurulmuş bir şehre benzemiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Fırkada bir seyyar hastane var, fakat kadrosu tamam. Şimdilik iaşe zabiti Nafiz Efendi'nin odasında kalıyorum. Fırsat buldukça diğer zabitlerle de tanışıyorum. Alay Kumandanı Diyarbekirli Faik, Tabur Kumandanı Harputlu Latif ve Fırka Baştabibi Macid Beyleri makamlarında ziyaret ettim. Karaköse'ye harekete hazırlanan 18'inci Alay'ın 98'inci Taburu'na tayin edildiğimi öğrendim. Yeni baştan tabur tabibi oldum! Artık buna kaza, kader deyip teselli bulacağım. Ne de olsa 91'inci Tabur'dan 98'inciye terfi ettim! Fakat çilem daha dolmamış. Taburumun nerede olduğunu sorup soruştururken elime bir pusula tutuşturuldu: Diyadin'de bulunan ve şu sıralar izne ayrılan 102'nci Tabur Tabibi Binbaşı Abdullah Bey'in vazifesini yükleneceğim.

Diyadin baykuş yuvası gibi bir yer. Dr. Abdullah sevinç içinde gidiyor, ben bir kürek mahkumu gibi kalıyorum. Bana ayrılan oda ve teslim aldığım tıbbi malzeme toz toprak içinde. Hava çok soğuk. Her taraf harap. Etraf hep dağlık, hep aşiret. Bütün bölükler köylere dağılmış, bir mitralyoz bölüğünden başka birlik yok. Kimseyle konuşmak, anlaşmak imkânı yok. Yakacak yok. Tabldot yok. Tıraş olacak, suratıma bakacak bir ayna bile yok! Kim bilir ne haldeyim? Yokluk ve yalnızlık içinde yok olup gideceğim.

Acaba buraya gönderilmemdeki hikmet ne idi? Tabur tabibine ait işlerde sebep, hikmet aranır mı hiç! Onun hayat ve istikbali, iki dudak arasından çıkacak laflara bağlı bir şeydir. Ben katır mıyım ki kıymetim olsun!.. İtiraf etmeliyim ki çoğu zaman, makineli bölüklerdeki o iri katırlara gösterilen özene gıpta eder, tabura öyle bahtiyar bir hayvan olarak gelmediğime esef ederim. İşte, aylarca yol tepip binbir zahmetle yetiştiğim tabur tabipliği vazifem ve Diyadin'deki hazin halim.

Levent Şahverdi Arşivi

Nihayet atıldım hudut taşına

Bütün emeklerim gitti boşuna

Ne bir dost bulunur ne bir âşina

Kaldım dertlerimle kendi başıma

Yavaş yavaş muhite alışmaya başlıyorum. Artık bir neferim var. Hem atıma bakıyor hem bana yemek pişiriyor; fakat pişirdiği yenmiyor. Bereket versin tabur kumandanı iyi bir arkadaş, bana güleryüz gösteriyor, derdimi dinliyor. Diğer zabitlerle de ahbaplık kuruyorum, sık sık görüşüyorum, civar köylere keşfe giderken onlara refakat ediyorum. Bugün de uzak bir köydeki bir düğüne hepimiz davetliyiz.

Düğün evi, çok yüksek, çok soğuk bir yaylada, karlı derelerin içine gömülmüş bir küçücük köyde. İlk nazarda dikkatimi çeken manzara, sokaklarda çocukların çırılçıplak dolaşıyor olması. Üzerlerinde, bellerine bağlı ip gibi ince bir kuşaktan başka bir şey yok! Meğer bunlar soğuktan kat'iyen etkilenmez, yalnız bellerindeki bu kuşak çözülünce üşürlermiş!

Akşam vakti, köyün ağası bizi misafir etti. Yemekten sonra, elinde çıra, önümüz sıra bize yol gösterdi. İsli lambalarla aydınlatılmış izbe bir yere getirdi. Ahırdan bozma bu büyükçe odada oturacak doğru dürüst bir şey yoktu. Herkes kendi âleminde kaynaşıp duruyordu. Davetlilerin bir kısmı duvar diplerindeki sıra gibi şeylere dizilmişti. Arkadaşlar bir köşeye ilişti. Ben de bir yer bulup oturdum, etrafı seyre koyuldum.

Erkekli kadınlı elli-altmış kişi kol kola girmiş, baştakinin işaretiyle ayaklarını gövdelerini oynatarak, ileri geri giderek, sağa sola dönerek ağır bir tempo ile orta yerde horon tepiyor. Kadınların kıyafeti çok eski bir tarz: Beş-altı kat eteklik, her etekte yüzlerce kıvrım. Renkleri daha ziyade kırmızı ya da sa-

Levent Şahverdi Arşivi

rıya meyyal. Başlarında hafifçe yana eğik, kenarları altın liralarla süslü, üzerine ipek peçe örtülü, iri bir başlık var. Erkekler kıl elbise, uzun keçe külah giymiş oyuna öyle katılmışlar. Kadınların etek kıvrımlarını dalgalandırmaları, ağır düzgün adımlarla bir daire etrafında yürür gibi yavaş yavaş kımıldanmaları oyuna belli bir âhenk katıyor. Ama evvelce hiçbir yerde görmediğim bu kadınlı erkekli horon, kaynağını Türk kahramanlığından alan Erzurum barına benzemiyor; daha ziyade tarihin karanlık devirlerinden kalma dini bir ayini andırıyor.

Birkaç saat sonra, bir merasim gibi icra edilen bu monoton hareketler bıkkınlık verdi. Herkes kalkıp odasına çekildi. Kış Diyadin'de bütün şiddetiyle hükmünü icra ederken yattığım odada koca bir kütük sabaha kadar tatlı çıtırtılarla yandı. Odayı hem ısıttı hem aydınlattı.

Köy düğününden sonra Diyadin'deki çilehaneme döndüm. Yine ıstırabımla baş başayım. Bir mezarı andıran toprak damlı odamda, etrafa ışık, hararet saçacak bir ocağa bile hasretim. Eski püskü bir tezek sobasının tozuna, dumanına boğularak sonu gelmez gecelerin korkulu rüya ve kâbusları içinde bocalayıp duruyorum. Erzurum'da bıraktığım sefalet arkadaşım hatırıma geldikçe üzüntümden helak oluyorum! Alfred de Musset'nin dediği gibi: Yalnızlık hakikaten ölümün kardeşiymiş.

Seng-i Mezar

Ben bir dürdane idim çeşm-i giryan
Tebah oldu vücudum derd elinden
Tabiban bulmadı derdime derman
Aman ya Rab! Aman bu mevt elinden.

Levent Şahverdi Arşivi

Yıkıldı nahl-i ümmidim ne çare!
Hazan oldu bütün ömr-ü baharım
Cihana doymadan girdim mezare
Figandır Haşre dek vird-i zebanım.

Oku zair benim seng-i mezarım
Bulunmaz böyle hüznengiz kitabe
Henüz taze iken cism-i nizarım
Ecel soktu anı ka'r-ı türabe.

Aceb zevcimle üç yavrum ne oldu?
Şeb-i rihletteki nevhat içinde
Yürekler parçalar feryad içinde
Aceb ol tıfl-ı şirhanım ne oldu?

Teselli bahş-ı hatır ol İlahım
Ser-i kabrimdeki mağmum yetime
Heman sen afv ü safh eyle günahım
Şu dürr-i pak ü safın hürmetine.

Diyadin'de yirmi gün kadar perişan olduktan sonra, Karaköse'deki taburuma acilen katılmam için emir geldi. Ben de bu virane yerden böyle çabuk kurtulduğuma çok sevindim. Hemen atıma bindim, Rusların açtığı yollardan iki günde Karaköse'ye yetiştim.

Karaköse (Ağrı), hava cereyanlarına açık, iklimi sert, umumi manzarası harap bir kasaba; fakat İran'dan gelen deve

Levent Şahverdi Arşivi

kervanlarının başlıca konak yeri ve aşiretlerin at oynattığı bir yayla. Tabur karargâhı kasabanın dışındaki büyük bir kavaklığın yanında. Zabitler Kafkasya ve İran'daki harekâttan yeni dönmüş, zafer coşkusuyla sarhoş olmuş; tabura yeni gelen doktor kimin umrunda?..

Bir müddet sonra ahbaplıklar başlar. Tabur kumandanı Harputlu Latif iyi bir arkadaş; doktoru anlayışla karşılar. Sıhhiyeciler de hep bilgili, tecrübeli çocuklar. Taburun ufak bir reviri de var.

Aylardan Mart, hava çok soğuk. Uzaktaki karlı dağlar, ötüşleriyle kulakları tırmalayan kargalar kasabanın soğukluğuna soğukluk katıyor. Büyük tezek sobaları sabahtan akşama kadar yanarsa ancak ısınılıyor. Fakat burada en bol şey yakacak: Ruslar otları köküyle toprağıyla çıkartıp muntazam kalıplar halinde istif etmiş. Kokusu olmadığı için tezeğe tercih ediliyor, iri sac sobalarda hep bunlar yakılıyor.

Böylesini başka yerde görmemiştim. Karaköse'de ne tarafa baksam bir Rus eseri, bir Rus hikâyesi. Ruslar bu civarda en çok yola önem vermiş; harçlık, ekmek, şeker vererek ahaliyi hep yol işinde çalıştırmış. Her yerde buna işaret eden bir Rus döküntüsü: Birbiri üstüne dizili ray ve travers yığınları, şose yapımında kullanılan taş kırma ve tesviye makineleri, öteye beriye serilmiş daha bir sürü alet ve edavat. Teçhizat ve tıbbi malzeme depoları da olduğu gibi duruyor. Ama benim dikkatimi en çok çeken, küçük cep sobaları.

Levent Şahverdi Arşivi

FASIL VI

MİLLİ MÜCADELE'DE ŞARK CEPHESİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Bayezid'de

2 Haziran 1919. Bayezid'deki alayımıza katılmak üzere hareketimiz emredildi. Tabur Karaköse'den hareket etti, Taşlıçay köyüne gelip bir gece mola verdi. Ertesi sabah tam yola çıkacağımız sırada kaldığım odanın önünde bir gürültü koptu. Baktım, bana ayrılan katır sırtına yük yükletmiyor, neferler uğraşıp duruyor… Kıdemli bir onbaşı koştu geldi, bir bezle hayvanın gözünü bağladı. Hayvan kuzu gibi oldu! Yük yüklenirken hiç itiraz etmedi. Anlaşılan benim katır bile, göz göre göre dünyanın yükünü yüklenmek istememişti!

Bu huysuz ya da huylu hayvanın bana ayrılması belki tesadüf değildi. Ama artık böyle şeylere alışkınım ve bir taburla uzun bir yola çıkmanın çoktandır hasretini çekiyordum; yine sıhhiyecilerin arkasında yalnız başıma yürüyor, yürüyüş kolunu takip ediyorum. Neferler konuşa konuşa gidiyor, onlara kulak misafiri oluyorum. Mevzu her zamanki gibi hep sıla hasreti. Kimisi bekâr, kimisi evli. Kiminin çocuğu olmuş, haberi tabura yeni gelen köylüsünden almış. Kiminin anası, kiminin danası ölmüş ya da babası hasta…

Bayezid'e gelince bazı tayinler icra edildi. Diyarbekirli Faik Bey ayrıldı, gitti; onun yerine Binbaşı Hilmi Bey getirildi. Uzun boylu, ciddi, vakur duruşlu bu zabit ilk karşılaşmamızda

Levent Şahverdi Arşivi

bana tanıdık geldi ve ağzının kenarındaki yara izi hafızamı bir anda tazeledi: Hilmi Bey, Penek sırtlarında baskına uğradığımız gece yarasını sardığım hudut tabur kumandanıydı! O da beni hatırladı. Aramızda derhal samimi bir bağ kuruldu. Paylaştığımız hatıralarla alaydaki yalnızlığım son buldu.

Erzurum'da bıraktığım ailemi deve kervanlarından biriyle yanıma getirttim. Kayaların üstünde bir ev tutup yerleştim. Biraz rahata erdikten sonra etrafımı tanımaya başladım. Birçok yeni arkadaş edindim. Mutasarrıf Adil, merkez tabibi İbrahim Ethem, telgraf müdürü Asım Beylerle tanıştım.

Adil Bey ava ve spora fevkalade meraklı çok centilmen bir arkadaş. Evinde bir trapez var. Her gün idman yapıyor. Pazusu pek kuvvetli. Vaktiyle Kuşdili çayırında bir arabanın arkasındaki demire yapışarak atları yerinde saydırdığını hikâye ediyor. Telgraf müdürü Asım Bey de mert, cesur, özü sözü bir, tipik bir Erzurum dadaşı; dostluğu herkese emniyet ve huzur bahşediyor. Merkez tabibi İbrahim Bey ise Bayezid'deki yegâne sivil doktor. Güçlükle temin ettiği ilaçlarla halkın derdine derman olmaya çalışıyor. Aynı zamanda Maku hânlarının hastalarına da baktığı için bütün havalinin hekimbaşısı sayılıyor.

İşte bu muhterem arkadaşlarla vakit geçirirken, Bayezid'e Ermenilerin davasını yerinde incelemek ve nüfuslarının miktarını tayin etmek üzere Amerikalı bir general geldi. İstasyonda generale karşılama merasimi yapıldı ve bir at tahsis edildi. Muziplik olsun diye de kimsenin binmeye cesaret edemediği haşarı ve huysuz yağız bir at seçildi. Fakat yanına getirilen ata, general bir hamlede sıçrayıp bindi. Meğer Amerikalı çok yaman bir biniciydi! At süvarisini tanıdı, bizi de hayretler içinde bıraktı.

Bu yaşlı general iki milletin mezarlıklarını karşılaştırmak istiyordu. Tutulan ölçü çok doğruydu. Mezar taşları teker teker sayıldı ve o muazzam mezarlıklar gösterdi ki şark vilayetlerimi-

Levent Şahverdi Arşivi

zin tümü, asırlardan beri Türklerle meskun olup memleketin taşı toprağı Türk kanıyla yoğrulmuştu. Ermeni tezlerinin çürük ve temelsiz olduğu bütün çıplaklığıyla meydandaydı. Fakat bu hakikat yalnız Amerikalılarca anlaşıldı. Bizi yok etmeye karar veren İngilizler, Ermenilere sonuna kadar arka çıktı.

Ağustos 1919. Askerlikten istifa eden Mustafa Kemal Paşa'nın, Erzurum'da bir kongre toplamak üzere faaliyete geçtiği ve İzmiri işgâl eden Yunanlılara karşı cephe açmak için büyük gayret sarf ettiği, gelen haberlerden anlaşılıyor.

Ağustos ayının çok sıcak bir gününde bir öğle vakti. Ağrı Dağı karlı zirvesini ince bir sisle örtmüş. Karargâhta çıt çıkmıyor. Herkes baraka ve vagonlarda portatif karyolalara uzanmış uyukluyor. Haşerattan başka kımıldanan yok. Yalnız, Alay Kumandanı Hilmi Bey'in odasının önünde, yabancı misafirlerin atları sineklerin saldırısından kuyruklarını sallayıp duruyor. İçerde yine büyük bir kalabalık ve faaliyet var.

Bayezid'de bizi en çok kaygılandıran ve üzüntümüzü arttıran, Ağrı Dağı'nın öbür tarafında cereyan eden kanlı hadiseler. Hemen her gün yeni bir felaket haberi işitiyoruz. Bu yüzden bu sıralar, bütün dikkatlerimizin hedefi, ileri karakolumuz sayılan bu topraklar ve Ruslar çekildikten sonra, bu havalide artık yegâne düşmanımız Ermeniler. Çünkü Ermeniler, Erivan civarındaki Azeri Türklerini planlı bir şekilde imha ederek ya da korkutup yurtlarından kaçırarak yerlerine kendileri yerleşiyor. Ve gün geçmiyor ki Aras'ın karşı sahilinden kaçıp gelenlerin feryat ve şikâyetlerini dinlemeyelim. İşte bu talihsiz insanlar yine Alay Kumandanı Hilmi Bey'in odasında toplanmış, uğradıkları vahşet ve mezalimi anlatarak bizden yardım dileniyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Uzun münakaşalardan sonra, asırlardan beri hiç askerlik yapmamış, hep esir bir millet olarak yaşamış bu ırktaşlarımızda milliyetçilik fikir ve hareketini uyandırmak, eli silah tutanların talim ve terbiyelerini icra etmek, onları teşkilatlandırıp Ermenilerin karşısına derli toplu ve güçlü bir şekilde çıkarmak üzere Aras'ın karşı sahiline sivil kıyafette bir bölük kadar asker ve bir-iki zabit gönderilmesine, bir miktar da silah yardımı yapılmasına karar verildi. Gidecek olan arkadaşlar seçildi. Zengibasar-Aralık-Sürmeli mıntıkasına Makineli Bölük Yüzbaşısı Muhiddin Bey, Şahtahtı'nın Şerül tarafına Topçu Yüzbaşısı Naci Bey gidecek. Bu arkadaşların vazifeleri çok zor ve çok mühim.

Bayezid. 12 Teşrinievvel 1335. Vakit gece yarısı. Bu serhat şehrinde teşrinievvel geceleri ne hazin! Pencerenin önünde oturmuş etrafı seyrediyorum. Hava latif, durgun ve serin. Mehtap odamdaki eşyaya soluk, matemi bir aydınlık serpiyor. Gözümü kırpmadan uzaklara, semaya, yıldızlara bakıyorum. Karşımda bütün heybetiyle Ağrı ve karanlıklara doğu uzayıp giden dağ silsileleri... Gönül bu temaşadan derin bir haz ve huzur duyuyor. Fakat, taburda hemen her gün bir saçmalık, bir mantıksızlıkla karşılaşıyorum, canım fena halde sıkılıyor. Bugün 102'nci Tabur kumandan vekili teğmen filancanın, tabur tabibi binbaşı falancayı hapsettiğini duydum. Ben hapsolmuşum gibi bütün hüviyetim sarsıldı; tabur tabibi kisvesi altında ortalıkta dolaşmaktan, insanlarla karşılaşmaktan utanır oldum. Ama asıl utanması gerekenler buna fırsat verenlerdi. Bir teğmen bir binbaşıyı hapsedecek cesareti nereden bulmuştu? Belli ki rütbeyi doktor taşıdığı zaman hiçbir kıymeti yoktu! O ancak susup köşesine çekilerek, izzet-i nefsinden ödün vererek taburda barınabiliyordu. İşte bu yüzden tabur tabipliğinden nefret ediyorum. Kurtulmak için gece gündüz Allah'a yalvarıyorum, teselliyi şiirlerde arıyorum:

Levent Şahverdi Arşivi

Hakikat sandığım hep serab oldu,
Perestide-i ruhum türab oldu,
Kâşane-i emelim harab oldu.
Kaldım âlam ile kendi başıma.

Tali'imi böyle kara görmedim,
Gönlümde bu denlu yara duymadım,
Feryad ü figana ara bulmadım.
Ezelden yazılmış kara başıma.

Bir zaman sahilin ılık denizi
Fikrime şiirler ilham ederdi.
Şimdi meskenim çorak bir vadi,
Onu da kaktılar sonra başıma.

Hey! Derviş! Sen hakkı rehber etmişsin,
Geçmez bilgileri ezber etmişsin,
Dilini de keskin hançer etmişsin,
Bu yüzden belalar yağar başına!

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İran'da

Maku hânlarının hastalarına bakmak için birçok kere İran'a gittim, bu vesileyle bu masal diyarını da gezdim. Orada gördüklerimi ayrıca hikâye etmek isterim.

Güzel bir sonbahar günü, komşumuz Maku Serdarı Murtaza Kulu Hân, ferman gereği hastaları için bizden bir doktor istedi ve bu vazife bana verildi. Buralara kadar gelmişken İran'ı da görecektim. Atıma binerek hemen hududu geçtim, Maku'ya doğru ilerledim. Saray denilen yerde, ağaçların arasında serdarın yazlık köşkünü gördüm. Murtaza Kulu Hân burada oturuyordu. Atımı o tarafa doğru sürdüm.

İşittiğime göre Maku'nun etrafında beş yüz pare köy mevcut olup Murtaza Kulu Hân, köylerin her hanesinden yılda bir altın vergi alırmış. Bu muazzam servetin büyük kısmı, birbirine zincirlerle bağlı demir kasalarda Serdar'ın sarayında saklanır, kalanı da diğer hânlara taksim olur, köşklerde, kâşanelerde eğlencelere harcanırmış. Murtaza Kulu Hân, Tahran'a yalnızca bir miktar vergi ile bağlıymış, diğer işlerde memleketin biricik hükümdarı ve mutlak hâkimiymiş. Hükmünü dilediği gibi icra eyleyerek saltanat sürer, ölüme mahkum ettiklerini Maku kalesinin burcundan aşağı attırırmış.

Levent Şahverdi Arşivi

Serdar beni bekletmeden kabul etti. Murtaza Kulu Hân bin-i Timur Ağa, siyah redingot giymiş, orta yaşlı, esmer, parlak gözlü, zayıf bir hândı. Makamına kurulmuş, etrafına beylerini, mirzalarını toplamış, emirler yazdırıyordu. Beni görünce işini bıraktı, tanışma faslından sonra hastalığından söz açtı. Evvelce Berlin'de tedavi gördüğünü, İsviçre sanatoryumlarında yattığını, şimdi iyi olduğunu söyledi. Varsa benden biraz pyramidon istedi. Çantamda vardı, çıkarıp verdim. Çok memnun kaldı, hastalarıma âcil şifalar temenni ederek beni kapıya kadar uğurladı.

Hastasına çağrıldığım İlhan'ın konağı, etrafı kalın duvarlarla çevrili büyük bir bahçe içinde ufak bir saray gibiydi. Selamlığın tavanı aynalar ve nakışlarla bezeliydi. Bilhassa yerdeki halıların rengârenk desenleri gözleri kamaştıracak kadar güzeldi. Maku'da halk pek iptidai bir hayat sürerken hânların akıllara hayret veren zenginlik içinde yüzdükleri daha ilk nazarda belliydi.

Ev halkı küçük bir kız çocuğunun etrafına birikmişti. Kadınların yüzleri kapalı değildi. Başlarında "ihram" denilen bir yeldirme vardı ve hepsi mükemmel Türkçe konuşuyordu. Burası her şeyiyle bir Türk ve Müslüman memleketiydi. Farsça yalnızca hükümetin resmi diliydi. İlhan da kara kaşlı, kara top sakallı, kara elbiseli, İran kültürüyle yoğrulmuş bir Türk olup hep havadan sudan konuşan çok tuhaf bir adamdı. Ağızdan dolma bir topla korunan bahçeli sarayında bir hükümdar saltanatı sürüyor, zamanın meselelerine, dünya hadiselerine hiç değinmeden Hafız'dan ve onun şiirlerinden söz ederek bir hayal âleminde yaşıyordu. Hele bir münacaattaki, "Her kes bezebani kumr-i betrâ-ne..." mısraını öyle güzel bir eda ile okuyordu ki sesi bir musiki nağmesi gibi kulaklarımda yankılanıyor, beni de kendi âlemine sürüklüyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Harb-i Umumi'nin ateşiyle viraneye dönen memleketimizin yanı başında safa süren hânların saltanatı ve bütün bu zarafet, debdebe ve ihtişam beni hayrete düşürmüştü. Bir derenin iki tarafına sıralanarak Boğaziçi'nin sahillerini hatırlatan süslü, zarif konaklar kasabaya mamur bir şehir manzarası veriyor, İran şairlerinin tarif ettiği ince güzellikler, işitilmemiş nice güzel sözler tarihin derinliklerinden süzülüp geliyordu.

Birkaç gün içinde İlhan'ın kızı ayağa kalktı. Bayezid'e dönmek için hazırlık yaparken bu defa Salar adında başka bir hân beni hastasına çağırdı.

Ferman gereği hânların arzusunu geri çevirmek olmazdı. Hastalanan Nedim Hân, çok genç bir hândı. İki taraflı zatürreye yakalanmıştı. Geniş bir salonun bir köşesinde büyükçe bir karyolada yatıyor, durmadan öksürüyordu. Kız kardeşi Ahter gece gündüz başında nöbet bekliyor, "Nice olacak kardaşımın hali?" diye sorup duruyor ve göz yaşlarına boğuluyordu. Lakin elimdem gelen fazla bir şey yoktu, hastalığın seyri kötüye gidiyordu.

Zavallı Nedo Hân o gece ruhunu teslim etti. Salar Hân gayet metindi. Kız kardeşi Ahter ise öyle ince ruhlu, öyle hassas bir kadındı ki bir yandan ağlaya ağlaya Nedim Hân'ın meziyetlerini sayıp döküyor, bir yandan da benim onu kurtarmak için çok uğraştığımı, elimden gelen her şeyi yaptığımı, fakat ecele çare olmadığını söyleyerek beni de teselli ediyordu.

O esnada bir uşak telaş içinde koşarak geldi, Serdar'ın kışlık sarayında beni görmek istediğini söyledi. Hemen saraya gittim. Azametli Serdar makamına kurulmuş bekliyordu.

Selamdan hoşbeşten sonra Serdar, lafı fazla uzatmadan asıl konuya getirdi: "Hekimbaşı, bir haberim vardır size. Şimdi Tahran'dan bir telegram almışam. Sizin şark vilayetlerinizi Ermenilere bırakıyorlarmış…"

Levent Şahverdi Arşivi

Bu bayatlamış bir haberdi, ama bana bunları söylerken Serdar sevincini gizlemekte zorluk çekiyordu. Aslen Türk ve Müslüman olan bu adamın karakteri ne kadar bozulmuştu! Bugünkü hakikatlerden haberi yoktu. Memleketimiz hakkında kötü niyetler besliyor, Ermenileri bize tercih ediyordu. O bilmiyordu ki maazallah biz öyle bir istilaya maruz kalmış olsak, Maku Serdarlığı'nın da yerinde çoktan yeller esiyordu!

Maku'da işim bittikten sonra Bayezid'e döndüm (Ocak 1920). Ama bu defa da ova köylerinde büyük telefata yol açan salgın bir hastalık görülünce atımı, teçhizatımı hazırladım, gayet soğuk bir günde tekrar yollara düştüm.

Bu köyler bildiğimiz köylere benzemiyordu. Karlar altında, in gibi, ahır gibi izbe yerlerdi. Bütün köy yataklara düşmüş, ateşler içindeydi. Pislikten, kokudan yanlarına yaklaşmadım. Bir-ikisini muayene ettim ve İspanyol nezlesi olduğuna hükmettim.

Vaziyet feciydi. En ufak köyden her gün dört-beş ölü çıkıyordu. Lakin elimden gelen fazla bir şey yoktu. Kendi dilleriyle benden yardım dilenen biçarelerin dertlerine derman olarak biraz kinin, biraz aspirin dağıtıp taburuma döndüm. Raporumu yazıp fırkaya gönderdim. Birkaç gün sonra da ben hastalandım. Bir hafta kadar yattım. Çok şükür hafif atlattım.

Ama daha nekahet devresindeyken iki İranlı evime geldi, ferman gereği Serdar'ın beni Maku'ya davet ettiğini söyledi.

İlaçlarımı topladım, çantamı hazırladım. Kuşluk vakti yavuz atıma bindim. Hava serin, yol güzel, her yer bembeyaz, solumda Ağrı, karlı yamaçlara tırmandım. Dili dilime, dini dinime benzer bu yaban illerde, Turan'a benzer bu tarihi bellerde bir gariplik duymadım. Altı saat yürüdüm, Bulakbaşı'na geldim. Artık İran hudut taşına varmıştım; atımdan inip bir faytona yerleştim. Hasta hânın imdadına yetiştim.

Levent Şahverdi Arşivi

Nakşi, ferşi pek güzel bir salona girince, hayretim efzun oldu şu levhayı görünce: Hân ortada yatıyor, dört beş yatak üstünde. Hadem-haşem etrafında pervane, sonsuz telaş içinde. Yüz kişiden fazlaydı cemaet, hepsi için için yapıyordu ibadet: Kadınlar ihram ile, erkekler meşlah ile, hepsi yere diz çökmüş, terbiye âdab ile.

Ağır ağır hasta hâna yaklaştım. Bütün gözler çevrildi asker hekimbaşıya… Baktım hân kendinden habersiz. Fersiz gözlerini kaplamış derin bir keder. Kalbi yorulmuş, nabzı bozulmuş, ciğerleri tıkalı, bir de hırıltı başlamış. Bir teselli iğnesi vurdum ihtiyar hânın koluna. Herkes dikkat kesildi, koştu geldi yanıma: "Hekimbaşı! Ne curdur (nasıldır) bizim nahoş hânımız? Bir şey olursa ona, nice olur hâlımız!" Ben de dedim, bence çare kalmamış, artık ümit Allah'tan. İhtiyarın son günüdür. Affeylesin Yaradan!

Hakikaten İspanyol nezlesi Maku'yu kırıp geçiriyor, bazıları yıldırımla vurulmuş gibi mosmor olup bir günde ölüp gidiyordu. Salgının saldığı dehşet insanların yüzlerinden okunuyordu. Hânlar köşklerine, kâşanelerine kapanmış, sokağa çıkmaya korkar olmuşlardı. Ve o gece ihtiyar hânın son gecesi oldu. Ertesi sabah ziyaret sırası Mustafa Paşa'nın küçük oğlu Cengiz Hân'daydı.

Mustafa Paşa, bu unvanı nereden almış bilmem, Maku hânları arasında en yaşlı, en fazla hürmet gören, en medeni hayat süren, evlat ve mal bakımından en zengin olan hândı. Hanımı Tiflis hânlarına mensup çok kültürlü bir kadındı. Hasta oğlundan başka general rütbesinde bir oğlu, hizmetini gören sayısız hizmetçisi uşağı, tavlasında koşuşup duran otuz iki baş cins atı, eski Osmanlı paşalarının yaşayışını hatırlatan saltanatı vardı. Konağındaki debdebe, dârât da dikkatlere şayandı. Üst kattaki salonun bütün duvarları dört köşe kesilmiş ufak ayna-

Levent Şahverdi Arşivi

larla kaplıydı. Aynalardan ve diğer renkli cam eşyadan etrafa saçılan ziya tufanı, bakanların gözlerini kamaştırırdı.

Verdiğim ilaçlar ve annesinin gösterdiği ihtimam sayesinde Cengiz Hân birkaç gün içinde biraz toparladı, nekahete girdi. Çocuğunun iyileşmesinden çok memnun kalan paşa, bir akşam yanıma geldi; "Burada sıkıldıysan seni genç hânların şebnişinine (gece toplantısına) göndereyim, orada eğlenirsin." dedi.

Bu iyi bir fikirdi, çok hoşuma gitti; genç hânların yaşayışını yakından görecektim. O geceki toplantı Ahmed Hân'ın evindeydi. Onu evvelki gelişimde tanımıştım. Maku'nun en uzun boylu, en yakışıklı hânıydı. İşte bu hânın konağına gittim, selamlığına girdim.

Genç hânlar büyük bir halıyla kaplı geniş bir salonun bir köşesinde halka halinde yere çömelmiş, etrafa kesif dumanlar yayan bir kalyeni elden ele devrederek her zamanki gibi tiryak içiyordu. Ben de halının bir ucuna iliştim. Burada iskemlede oturmak âdet değildir, bağdaş kurup oturdum. Bir müddet sonra Mustafa Paşa'nın oğlu Hasan Hân beni fark etti, kalkıp yanıma geldi, hal ve hatırımı sordu. Hasan Hân hudut kumandanıymış; "Niçün böyle yapıyorsunuz, doktor? Simiko'ya niçün yardım ediyorsunuz? Bu Kürd'e top, tüfek, cephane, erkân-ı harp zabiti bile gönderdiniz!" diye sitem etmeye başladı. Cevap olarak; "Çok aldanıyorsunuz Hasan Hân. Duyduklarınız kat'iyen doğru değildir. Halen kendi derdimizle uğraşıyoruz biz. Hem Simiko gibi bir eşkıyaya niçin yardım edelim? Hele size karşı. Olacak şey değildir bu. Belki onun yanında biriki firari neferimiz vardır. Fakat hükümetin izniyle bir zabit ya da cephane gönderilmesine imkân ihtimal yoktur," dedimse de Hasan Hân; "Bizim duyduklarımız bu şekildedir. Siz yar-

Levent Şahverdi Arşivi

dım etmeseydiniz, biz onu çoktan tarumar ederdik. Evvelbahar gelsin de görürsünüz! Size de harp ilan edeceğiz. Bu böyle biline!.." diye karşılık verdi. Bu açıkça bir tehditti, alttan alacak değildim; "Pekâlâ! Hiç durmayınız!" deyip kestirip attım.

Meğer Maku üç gündür telaş içindeymiş. Serdar seferberlik ilan etmiş. "Eli silah tutan kim varsa, üç günlük erzakını, cephanesini alsın da gelsin, Simiko'nun üstüne yürünecek!" diye tellal bağırttırmış. Ama Simiko'nun üstüne yürüyecek yürek bu korkakların hiçbirinde yoktu. Hânlar yerli yerinde otururken, hudut kumandanları şebnişinlerde tiryak içip palavra savuruyordu. İşte Maku Hânlığı'nın hal-i pür melali böyleydi. Ben böyle gördüm.

Maku'ya her gidişimde, Serdar'ın da sarayına uğrar, hastalarına bakardım. Onu evinde daha iyi tanıdım. Oldukça tuhaf, hissiyatını gizleyen bir adamdı. Geceleri çalışır, gündüzleri uyurdu. Simiko'nun Hoy kasabasını ele geçirip yağmalamasına çok üzülüyordu. Rengi solmuş, siması süzülmüştü. Ama bana hiçbir şey anlatmıyor, hep havadan, sudan konuşuyordu. Hayat tarzı da diğer hânlarınkine hiç benzemiyordu. Mustafa Paşa'nın konağındaki temizlik ve intizam onun sarayında pek görülmese de Maku hânları arasında, Murtaza Kulu Hân'dan başka iskemlede oturup çatal kaşık ile yemek yiyen, sofrasında değişik yemekler bulunduran yoktu. Diğer hânlar -hattâ Murtaza Hân'ın ailesi- hep yere kurulu bir sofrada sadri pirinçten yapılma çilavı elleriyle yerlerdi. Burada âdet hep böyleydi. Bir gün bir yemekte Murtaza Hân'ın Petersburg'da tahsil gören kardeşiyle tanışmıştım, o dahi pantolonuyla yere diz çöküp çilavını eliyle yemişti. Bu onların hesabına iyi bir şeydi. Adet ve gelenekleri ve milli renkleri mükemmel bir şekilde korunuyordu. Fakat, asılları Azeri Türk'ü olup evlerinde çoluk çocuk her vakit hep Türkçe konuştukları halde, maalesef Türklükle-

Levent Şahverdi Arşivi

rini kat'iyen inkâr ederek soyca Fars olduklarını iddia eden bu gafillerin bize karşı beslediği hisler hiç de iyi değildi. "Türk koşonu *[ordusu]* hamısından yahşi" diye iltifat edenler bile bunu hatır için söylerdi. Ben öyle gördüm.

Levent Şahverdi Arşivi

Ermenilerle Muharebe

23 Nisan 1920. Ankara'da Meclis-i Mebusan açıldı. Erivan Müslümanları arasına Erzurumlu Yüzbaşı Adil kumandasında bir müfreze gönderilmesine karar verildi. Bana da bu müfreze ile Şahtahtı'na hareket etmem emredildi.

Tabur tabipliğinden çete tabipliğine terfi ediyorum anlaşılan! Beni yeni bir macera bekliyor. Bir an için Turan emellerim gerçek oluyormuş gibi bir hülya sarhoşluğuna kapıldım. Hemen müfrezeye katıldım. Buralara kadar gelip İran'ı da gördükten sonra şimdi Kafkasya'yı ziyaret edeceğim. Bakalım alnımın yazısı beni daha nerelere sürükleyecek?

Müfrezemiz yola çıktı, Maku üzerinden Köprübaşı'na geldi. Uzun bir köprüden geçip Şahtahtı'nın biraz ilerisinde, Şerür denilen yerde, yüksek dağlar arasına sıkışmış büyükçe bir köye yerleşti.

Bu topraklar, Erivan'a kadar uzanan ve içinden demiryolu geçtiği için Ermenilerin iştahını kabartan, her bakımdan kıymetli ve çok bereketli bir arazi. Ahalisi Kuzey Azerbaycan Türkleri. Bize yakın gelen yegâne yönleri, İran'ın fanatik kültüründen uzak kalan örf ve âdetleri. Esnafın zekâ ve zarafeti, sanata ve ticarete kabiliyeti her iş ve hareketinden belli. Şahtahtı

Levent Şahverdi Arşivi

istasyonunda hayretle görülen şey ise, Nahcivan'a giden hattın olağan dışı genişliği. Sanki raylar sökülüp iki tarafa atılmış gibi. Rus sanatı damgasını her yere vurmuş. Her şey son derece kaba ve iri. Ama manzara fevkalade. Önümüzde koca Aras, solumuzda Ağrı, karşımızda bir tepe üstünde bağ ve bahçeleriyle bizi kucaklayan Şahtahtı…

30-35 nefer ve birkaç zabitten ibaret müfrezemiz, Şerür mıntıkasındaki köylerde biraz istirahat etti, lakin geceleri sivrisinekten uyumak mümkün olmadı. Neferleri sıtma tutmaya başladı. Muayene ettiğim köylüler de hep sarı benizli ve sıtmalıydı, çocukların çoğu dalaklıydı. Hemen kinin dağıtarak salgının önünü almaya çalıştım; ama hava çok sıcak, arazi bataklıktı; ne yaptımsa çare olmadı.

Haziran 1920. Sıra çetelerle birlikte bir cephe tutmaya geldi. Siperler kazıldı, süngüler bilendi ve çok geçmeden tek tük çatışmalar başladı. Ermenilerin taciz ateşlerini topçu bombardımanları, keşif taarruzlarını piyade hücumları takip etti. Harp usullerini biraz öğrenen çeteler, Yüzbaşı Adil Bey idaresinde, omuzlarında tüfenkleri, bellerinde fişenklikleriyle sağa sola koşuşup siperlere yattı, memleketini korumak için gücü yettiğince ateşe karşılık verdi.

Muharebe oldukça şiddetli cereyan etti. Fakat, askerleri tecrübeli, topları sayesinde ateş kudreti yüksek, sayıca da fazla olan düşmana karşı makineli tüfengimiz kâfi gelmedi. Şarapneller havada patlayıp birkaç arkadaşları yaralanınca çetelerin gözü harpten yılıverdi. Bir yaralı ile beraber beşi-onu savuşup gitti. Cephe çözüldü, karşı koyacak gücümüz kalmadı. Daha fazla hezimete uğramamak için, müfrezemiz Aras'ın karşı sahiline geçip emniyetli bir yerde mevzi aldı.

Şimdi bir avuç askerle Aras'ın karşı sahilinde (İran toprağında) bekleyip duruyoruz. Dört bir tarafımız türlü türlü düş-

Levent Şahverdi Arşivi

manla çevrili, korku ve endişe içindeyiz. Anavatandan hiçbir haber yok. Havanın sıcaklığı, arazinin çoraklığı, vaziyetin belirsizliği sıkıntımızı daha da arttırıyor.

Fırka Erkân-ı Harp Reisi Erzincanlı Binbaşı Veysel Bey bir tabur askerle bizi takviye etmeye geldi, müfrezenin idaresini devraldı. Gücümüz, kuvvetimiz arttı. Artık kendimizi daha emniyette hissediyoruz. Ama Veysel Bey son derece ketum bir kumandan; hep havadan sudan konuşarak, şen şakrak görünerek, oyunlar tertip ederek bizi avutup vakit kazanmaya çalışıyor. Nereye gideceğimiz, ne olacağımız hâlâ belli değil.

En nihayet bu sabah Bayezid'den bir emir zabiti teşrif etti, fakat getirdiği emir ve talimat inanılır gibi değil!

Müfrezemiz TÜRKİYE KIZIL İNKILAB MÜFREZESİ namını alacakmış! Vazifemiz, Nahcivan'a gidip orada bulunan bir Bolşevik Rus alayı ile teşrik-i mesai eylemekmiş! Memleketin idaresi birlikte yürütülerek Türk-Rus dostluğu ihya edilecek, hattâ gerekirse Ermenilere karşı yan yana, omuz omuza harp edilecekmiş!..

Bir de bayrağımız olacak, kırmızı zemin üzerine beyaz harflerle şu cümle yazılacakmış: EY! CİHAN FUKARA-YI KASİBESİ BİRLEŞİNİZ.

Bundan başka, bütün zabitler apoletlerini söküp atacak, herkes nefer gibi giyinecek, aramızda ayrılık gayrılık kalmayacakmış!..

Emredildiği gibi herkes apoletlerini çıkarttı ama koparduğumuz yıldızların yerlerinden ve her hal ve hareketimizden ne idüğümüz hâlâ belli. Bana da müfreze tabipliği verildi. Ayağıma giydiğim çapulayla sıhhiye neferlerine en çok benzeyen benim.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimdi yeni bayrağımız altında, garip kıyafet ve şüpheli hüviyetimizle Aras'ı takiben Nahcivan'a doğru ilerliyor, hakiki bir maceraya atılıyoruz. Hava güzel, keyfimiz yerinde; aheste aheste yürüyor, sık sık molalar veriyoruz. Talihin ne garip cilvesidir ki şarkılar, türküler söyleyerek Turan yoluyla komünizm âlemine gidiyoruz! Yolda İran köylerine de uğruyor fakat sakinlerinden kimseye rast gelmiyoruz. Bizi gören kaçıp saklanıyor.

Türkiye Kızıl İnkılap Müfrezesi, başta Veysel Bey ve bayrağımızla ve gayet muntazam adımlarla Nahcivan'a girerken bütün halk ve Rus Kızıl Süvari Alayı şehrin girişinde bizi karşıladı, hep bir ağızdan "Enternasyonel"i söyleyerek ortalığı çınlattı. Tarihin öyle mühim bir dönüm noktasıydı ki bu, asırlık iki düşman millet dost oldu, "TAVARİŞ! TAVARİŞ!" diye birbirini kucakladı. Müfrezemizin nizam ve intizamı, Mehmetçiğin terbiye ve adabı, dost düşman herkesi hayran bıraktı. Kızıl Süvari Alayı bizim yanımızda ip üzengi, tahta kılıç çapulcu takımı gibi kaldı. Azeri vatandaşlar bize hoş görünmek için yerli saz takımları eşliğinde sokak başlarında öbek öbek toplanıp şarkılar, türküler söylemeye, tezahürat yapmaya başladı.

Şalon gelir baş başa
İçinde Nuri Paşa
Paşaların paşası
Yaşasın Enver Paşa

Şimdi yapılan anlaşma gereğince, Aras'a birkaç kilometre mesafede bahçeler içindeki bu güzel memleket, "rev-kom" denilen Türk-Rus askerî reisleri ile yerli halktan oluşan bir heyet eliyle idare ediliyor. Veysel Bey zekâ ve dirayetiyle daha ilk günden ağırlığını koydu. Askerlerimizin ciddi, vakur ve kahraman duruşları emniyeti ve huzuru sağladı. Nahcivan'da ve Kı-

Levent Şahverdi Arşivi

zıl Alay'da başka doktor olmadığı için bana da sıhhiye komiserliği vazifesi verildi. İlk iş olarak bir hastane açıp mikroskop ve diğer malzemesiyle bir laboratuvar kuruyorum. Bu havalide sıtma, bilhassa tropika çok yaygın. Öyle vakalara rastlıyorum ki kusma ve ishal ile koleraya benzetiyorum.

Kızıl Alay'da, "felşer" denilen sıhhiye memuru gibi birisi var. Tercümanlık yapan Kazanlı bir Türk sayesinde felşerle kolay anlaşıyorum. Beraber yemek yediğimiz günler, fazla içerse, felşer coşup Enternasyonal'i söylüyor. Biraz sakinleştikten sonra bana Rusların kaldığı koğuşları gezdiriyor. Bacaklarını birbiri üstüne atıp sırt üstü yatmış neferler bizi gördükleri halde hiç istifini bozmuyor. Meğer TAVARİŞ'in ve her gün KRASNİA ARME diye kulaklarımızı çınlatan Kızılordu'nun iç yüzü buymuş! Ben hakiki askerler arasında yetiştiğim için bu manzara kat'iyen hoşuma gitmedi. Bizdeki nizam, intizamın bunlarda zerresi yok.

Duyduğuma göre kumandanları da aslında bir kunduracıymış. Başına bir şapka geçirmiş, yağma ettiği hân sarayının güneşli bir odasında çıplak ayaklarını tahta bir masaya uzatmış durmadan şarap içiyor. Ortalık pislik içinde. Kirli yemek kaplarına sineklerin bini konup bini kalkıyor ve bir kısmı kunduracının yüzünü gözünü yiyor. O kumandan değil, hunhar bir çete reisi. Beni gördüğü halde yerinden kımıldamadı, hattâ selam bile vermedi. Paçalarını sıvayıp sarı kabuklu çıbanları göstererek; "Nedir bunlar, ne yapalım?" diye sordu. Adamın kaba tavrı bana çok dokundu. "Ektima derler bunlara. Pislikten olur," dedim, "Ilık ve sabunlu suyla yıkadıktan sonra, biraz tentürdiyot sürersen geçer" diye de ekledim ve derhal odayı terk ettim.

Ağustos sıcakları başladı, fakat Nahcivan'da toplantılar eksik olmuyor. Komünistler zekâlarının, servetlerinin, vakitlerinin büyük kısmını propagandaya ayırmış, uğraşıp duruyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Herkesi bir koğuşa toplayıp nutuklar atıyor. Yamalı pantolonlu, üstü başı yırtık Bolşevikler fukara rolü yaparak kürsüye çıkıp konuşmaya başlıyor. "Irk yok, sınıf yok, hep kardaşız!.. Serveti, hürriyeti, adaleti herkese eşit dağıtacağız!.." diye uzun uzadıya anlatarak ve daha bin türlü hileye başvurarak âlemi aldatmaya çalışıyor. Fakat krallara, padişahlara, hânlara, ağalara, burjuvalara çattıktan sonra heyecana gelip; "Biz komünistler, beş kıtayı kızıl kana boyamadıkça kılıcımızı kınına sokmayacağız!" diye haykırınca mezheplerinin asıl düsturu açığa vurulmuş oluyor.

Bu hakikaten çok korkunç bir megaloidea ve Bolşevikler bu vesileyle Nahcivan'da durmadan bunun propagandasını yapıyor. Üstelik çabaları karşılık bulmaya başladı. Nahcivan'ın en tanınmış hocası bile bu ideolojinin soytarısı haline geldi. Bir İslam âlimi sayılan Ahund *[Hoca]* Efendi, heybetli kıyafetiyle sokak sokak dolaşıp önüne gelene hep aynı yaveleri tekrar ediyor: "Bunlara hayran oldum dersem ben, mübalağa etmiş olmam azizim. Zabitleriyle neferleri bir yiyor, bir giyiniyor; halka da çok iyi muamele ediliyor. Hazret-i Ömer de adaleti işte böyle dağıtırdı... Hulâsa bunların idaresini ben, Hazret-i Ömer zamanındaki âdil idareye benzetiyorum..."

Kim bilir bu Nahcivan hocasına, bir Bolşevik kumandanını Hazret-i Ömer kadar âdil ilan etmesi için ne ikna edici deliller gösterilmiş, ne aldatıcı jestler yapılmış, ne ünvanlar vaat edilmiş ve kim bilir ayaklarının altına kaç kese kırmızı altın serilmiştir. Fakat, hiç şüphe yoktur ki "Türkiye Kızıl İnkılap Müfrezesi" adı altında Nahcivan'a bir müfreze göndermek, Ankara Hükümeti'nin en isabetli siyasi kararlarından biri olmuştur. Müfrezemizin Bolşeviklerle eylediği iş birliği, Türk-Rus dostluğunu kuvvetlendirerek milli davamıza büyük faydalar sağlayacak, Ruslar, görünüşte milli mücadelemizde muzaffer olmamız, hakikatte ise Boğazların İngilizlerin eline

Levent Şahverdi Arşivi

geçmemesi için ellerinden gelen yardımı esirgemeyip bize develerle altın yollayacaktır.

Eylül 1920. Hastanenin karşısındaki bir binada, Nahcivan'a Kızıl Alay'dan önce gelen (muhtemelen komünistlerin zulmünden kaçmakta olan) altı Rus hemşire var. Kimseyle görüşmüyor, sokağa dahi çıkmıyorlar. Bunlardan biri uzun zamandır ateşler içinde yatıyor, bir türlü iyi olamıyormuş. Bir gün beni çağırdılar. Gittim, kadını muayene ettim. Kanında kene humması spirili buldum. Hemen bir neosalvarsan yaparak ateşini düşürdüm. Kadıncağız iyileşti, bana teşekkür etti ve bir müddet sonra hastaneye gelerek gönüllü hemşirelik yapmak istediğini söyledi. Memnuniyetle karşıladım, rahat etmesi için her imkânı sağladım. O da büyük bir gayretle çalışmaya başladı. Ama bazı tuhaf hareketleri var. Viziteye çıkan askerlerin tıraşlı başlarındaki yara izlerini göstererek "Şaksn! Vaksn!" diyor ve gülüyor. Herhalde Azerilerin Muharrem ayında yaptıkları ayinde, üstlerini başlarını yara bere içinde bırakarak; "Şah Hüseyin! Vah Hüseyin!" diye feryat edişlerini anlatmak istiyor.

Nahcivan'daki vazifem sona erdi. Mânen bir türlü uyuşamadığım bu yoldaşlık âleminden sıyrılarak pek yakında aziz vatanıma döneceğim. Ruslar bana, bilmem kaç yüz bin Manat para ile sıhhiye komiserliğini hakkıyla yaptığıma dair bir takdirname verdi, güya beni takdir etti.

O vesikayı usulen aldım ama tahsisatı müfrezeme bıraktım ve hiç vakit kaybetmeden yol hazırlığına başladım. Hatıra olarak bir-iki şey almak için çarşı-pazar dolaşıp alışveriş yapıyorum, bir yandan da memleketin insanını tanımaya çalışıyorum. Ahalinin işi gücü ticaret ve zanaat, askerlikle alakası pek yok. Tavır ve hareketlerinde bariz bir incelik görülüyor. Güzel sanatlar da fevkalade gelişmiş. Bir sergiden yirmi kadar levhadan oluşan Nahcivan yadigârı bir suluboya albüm aldım. İçin-

Levent Şahverdi Arşivi

deki resimler çok enteresan. Cudi Dağı'nın ve Nuh'un kabr-i şerifi'nin, Selçukilerden kalma kümbetlerin, Eshab-ı Kehf mağarasının ve daha birçok cami, mescit ve kilisenin resimleri çok güzel. Müslüman avradı ile erkeği de çok canlı tasvir olunup mahalli kıyafetleri esaslı surette resmedilmiş.

Levent Şahverdi Arşivi

Iğdır'ın Zaptı

25 Ekim 1920. Alayımız, bir kısım aşiretlerle birlikte, Ağrı Dağı'nın eteğinden Sinekli yaylasına kadar uzanan 11'inci Fırka Cephesi'nin sol kanadında bize ayrılan mevzilere geldi, her tarafı gören bir yere yerleşti. Önümüzde, ortasından Aras akan Iğdır ovası, karşı sahilde Erivan, onun sol ilerisinde Alagöz dağları, sağımızda Ağrı Dağı, karşımızda derin, kuru, dereden çok dağın çatlak bir kısmını andıran ve ortasında volkanik kayalar görünen bir nehir yatağı var.

Mevsim sonbahar ama hava güzel. Gündüzleri sıcak; arkamızdaki vadiden alev gibi bir rüzgar esiyor. Geceleri ise soğuk oluyor, korkunç hayvan sesleri duyuluyor.

Askerler portatif çadırlarını kurup siperlere yerleşmeye başladı. Şimdilik düşmanla temasımız yok. Çok uzaklardan, ağaçlar arasından gelen geçenlerin bize karşı düşmanca bir tavırları sezilmiyor. İşittiğimize göre Kars zapt edilmiş, Ermeniler hezimete uğrayarak Gümrü'ye doğru kaçmış. Biz ise, fırka cephemiz çok geniş ve kuvvetimiz başıbozuk olduğu için şimdilik hücum etmiyoruz, Ermenilerin Iğdır'dan çekilmesini bekliyoruz. Elimizde birer dürbün hep ovayı gözetliyoruz ama hiçbir şey göremiyoruz. Bizim dürbünle görmekte zorlandığımız hedefi, Mehmetçik gözüyle görüp haber veriyor!

Levent Şahverdi Arşivi

Alayda benden başka doktor yok. Kredim çok yükseldi. Kürtler: "Tohtor Efendi" diye iltifat ediyor. Viziteye çıkanlar da hep pos bıyıklı, beyaz külahlı aşiret efradı. Garip kıyafetleriyle hep birlikte sağa sola koşuşup durmadan konuşuyor. Dillerinden anlaşılan bir tek "Eri Vallah". Şimdilik bizim tarafımızda bulunmaları kâr sayılsa da bunların harp edecek halleri yok. Mehmetçik ise sessiz, sadasız, gösterişsiz, pusuda bekleyen arslanlar gibi; saldırmak için ufak bir işaret bekliyor. Ama Alay Kumandanı Ali Timur Bey pek asabi ve telaşlı; en ufak bir şeye hiddetleniyor, bıyıklarını kemirip duruyor.

26 Kasım 1920. Bugün Ermenilerin Iğdır'dan çekildikleri haberi geldi. Bütün fırka sel oldu, aşiret alaylarıyla birlikte ovaya bir anda indi. Her alay kendisine gösterilen yönde ilerledi. Aşiretler, Don Kişot'un yel değirmenine saldırması gibi boş Iğdır ovasına dolu dizgin, dal kılıç hücum etti; akılları sıra kahramanlık tasladı. Halbuki Ermeniler çoktan kaçmış, Iğdır sokaklarında sahipsiz kedi köpek sürülerinden başka bir şey kalmamıştı.

Kars'taki ordumuz da Gümrü'yü zapt edince Ermenilerin "Büyük Ermenistan" hayalleri altüst oldu. Şimdi bu hainler Aras ve Arpaçay ötesindeki dar bir sahaya sıkışarak bizden aman dilemeye başladı. Onlardan öç almak için günlerdir dağlarda bekleyen Mehmetçik de yüreğindeki ateşi Bingöl dağlarından süzülüp gelen Aras'ın soğuk sularıyla dindirerek teselli buldu, bir nebze olsun ferahladı.

*

Iğdır, hemen her türlü konfora sahip binaları, bağları ve bahçeleriyle bu havalinin medeni bir şehir havası veren en bakımlı bir kasabasıdır. Fakat köyleri o nispette iptidaidir. Hele

Levent Şahverdi Arşivi

bizim yerleştiğimiz Pulur köyü, her türlü vasıtadan mahrum olduğu gibi, çamurdan, pislikten yaşanmaz bir haldedir. Ama geceleri manzara pek muhteşemdir: Önünüzde bir loşluk içinde düz, geniş bir ova, ortasında Aras bir şahdamarı gibi atar; beri tarafta dağların dağı Ağrı, öbür tarafta Alagöz dağları, başlarını yıldızlı göklere uzatmış, karşı karşıya geçmiş, ulvi bir sessizlik içinde birbirine bakar ve hafif, latif bir rüzgâr eser… Öyle hissedersiniz ki mevsim mevsim canlanıp solan, sonra yeniden doğan ve ebediyyen payidar olan bu muhteşem tabiattır. Onun bu ihtişamı karşısına ben de kendimi toprak damlı evlerden birine sığınmış, çakal sesleri, köpek ulumaları arasında bir köstebek hayatı süren ya da sürünen, fâni, biçare bir mahluk olarak görürüm. Yalnızlığın verdiği hüzünle karamsar fikirlere kapılır, talihimden şikâyet eden satırlar karalarım:

Kimseden etmem şikâyet ben felekten küskünüm
Çarhımı kırdı o zalim ben felekten küskünüm

Ne kadar sa'y eyledimse tersine devretmede
Bahtımı idbara döndürdü ben felekten küskünüm

Gençliğim beyhude gitti ruy-i rahat görmedim
Bir perişan hale koydu ben felekten küskünüm

Aşiyan-i vahdetimde ruz ü şeb ah eylerim
Bir onulmaz derde saldı ben felekten küskünüm

Almama tavr-ı muhalif çarh-ı devran'e sebeb
Başıma yıktı cihanı ben felekten küskünüm

Levent Şahverdi Arşivi

Ben felekten küskünüm, çünkü Pulur köyünde çok sıkıntılı günler geçiriyorum. Ne yerli halkla görüşebiliyorum ne de taburun başındaki zevat ile. Bütün hayatım daracık odamın dört duvarı arasına sıkıştı; dışarı adım dahi atmak istemiyorum. Kasvetli odama kapanıp oturuyorum. Kitaplarla, şiirlerle oyalanıp gidiyorum. Bir yandan da hafızam eski hatıraları kurcalıyor…

Düşünüp dururken yine hatırıma bir gazete daha çıkarmak fikri geldi. Bu gazetecilik işi, tabur tabipliği hayatımın sulh zamanlarında depreşen bir hastalığı gibi. Düşüncemi Makineli Bölük Yüzbaşısı Zihni'ye açtım. Ona eski tecrübemden ve Turanyolu'ndan söz ederek yardımını istedim. İnce ruhlu, açık fikirli arkadaşım teklifimi derhal kabul etti. O gazetenin imtiyaz sahibi oldu, ben de mesul müdürü ve başyazarı oluverdim.

Levent Şahverdi Arşivi

٥ كانون ثاني ١٩٢٧ — سنه ٥

صاحب امتياز:
م. زهني

مدير مسؤول ومحرري:
م. د. وبسه

آبونه قيد اولونز

آراس

حد مقاله درج اولونز

صايي: ٥ — صفحه دره پيغاره — نسخه سي: ٥ غروشه نظ

" بدبختلك "

كنج، اختيار، بتون وطنداشلرينه، هم كندي وياخود يركيه، سانيوس، عائله برحاك صوغمسه، يا خاك كنجلري نشئه لرندن محروم، حالبوكه مشتاك آينده نوميد فيدره جغه مضر بر عقيده اولدره يخمشدر. بو وضعه روحي بكزمين عقيده لره يا شاك آغلاتمندر. يا روزه قدرحاي اوكنجه يوزدالي ظالمخانه، الي الجيز جاوشلرك بيوك برفدوكسك آشكاره ايدرلر. بونلر تربيه اراده دن محروم اولدقلرندن مجادله حياتده وانك مغلوب ويائيسه مأيوسيت وبيتكدرلك تضاعف ايدر. حياة بقاءزي جيلك براراده، منبع يرخم، لاتغير بر ايمان، بوسيايا قارشوزنه بدبختلك ودهاك زائل، عادت حاك واميد اشتياك عروق ايدر.

قاريلقلرندن:

اوتوبوسلر، فيلوكسر، جاتيلر قاشلي، طاغ آتلي قوره باغلي... كي تراسه اولدي عادت آتاغ ايندكجه قرائط حقايله چوق وانا قره لوزيور وجودينه نفاذ ياپان اوقدر. قالياغلك كتديكم بياس وانا عجه زكده ده.... سفاره خفر ايجكجه دشديكم يرسه آراري وانا عايدير ضابط اولدقلرن كوندرن آكسايتي البسه ده قدرانه حمولي كيزه دوشمشدر. بكي يا فطوه كيركه جاكتي اسكيدر. بكي جاكتي كيركه يا فطوه پانطلونه. فوتسلم تام اولدقلرن زمانه ايسه طقسق ياغيورلي سوكوك وياغليغي برقمشدر. والحاصل ايكي يقدي يراراية كلمشدر!

بتون عمرينه ايولك وطيفه حصر اتمه، كيسه لك فيلي ذره قدر اينجه مشدر. نكره كوده. غايت ولود قريحه سيله، كنجلره مفيد وسي تجربه وحقيقت ويره. طوردي. يوحاليم مشرب وسانوكه ازدواجه حقيقة شايانه حرمت بسيادر.

Levent Şahverdi Arşivi

Sene 1 — 337 Kânunusani 15
Sahib-i İmtiyazı: M. Zihni — Müdir-i Mes'ulü ve Sermuharriri: M. Derviş

ARAS

Abone kaydolunmaz — Her makale dercolunmaz
Nüshası 5 kuruş — Haftada bir çıkar — Sayı 5

Karikatür

Orta boylu, koyu esmer, çatık kaşlı, dar alınlı, koyun bakışlı. Geç tıraş olmayı âdet ittihaz ettiğinden kıranta sakalıyla çehresi daima kara görünür. Vücuduna nazaran başı ufaktır. Kalpağının kenarı ile yakası daima aynı renktedir. Sigara fazla içtiğinden dişleriyle parmak araları daima sarıdır. Zabit olduğu günden beri iksa ettiği elbisede tevazün husule getirememiştir. Yeni pantolon giyerken caketi eskidir. Yeni caket giyerken pantolonu yamalıdır. Kostüm tam olduğu zaman ise mutlaka paçaları sökük veya kalpağı yırtıktır. Velhasıl iki yakası bir araya gelmemiştir. Bütün ömrünü iyilik ve hamiyete hasretmiş, kimsenin kalbini zerre kadar incitmemiştir. Nekregüdür. Gayet velud karihasıyla gençlere muttasıl ders-i tecrübe ve fazilet verir durur. Bu halim meşreb ve me'yus arkadaş hakikaten şayan-ı hürmet bir bir simadır.

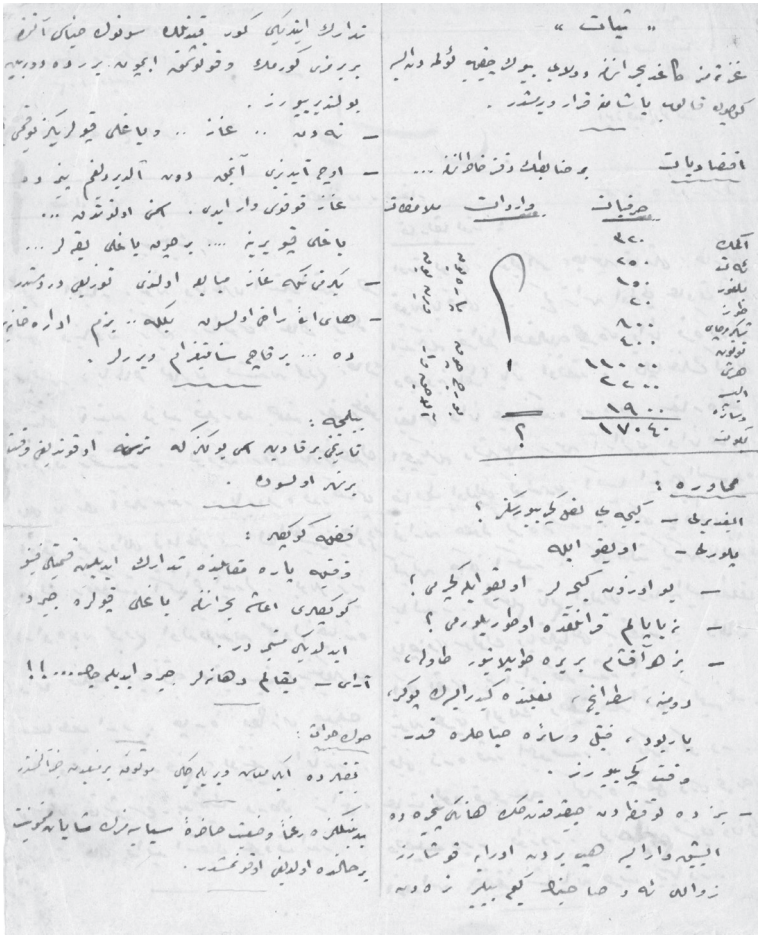
Levent Şahverdi Arşivi

Bedbinlik

Genç ihtiyar bütün dimağları istila etmiş herkesi dünyadan bezgin, meyus, aciz bir hale sokmuş, bilhassa gençleri teşebbüsten mahrum, halden müşteki, atiden nevmid kılarak cemiyete muzır bir uzuv olarak bırakmıştır. Bu maraz-ı ruhi yirminci asrın belli başlı afetlerindendir. ...bu zavallı dimağlar, en ehemmiyetsiz bir hadiseden büyük bir felaket istihraç ederler. Bunlar terbiyeten iradeden mahrum olduklarından mücadeley-i hayatta daimen mağlub, diyaneten meyusiyet ve bedbinlikeri tezauf eder. Çare-i yegânesi çelik bir irade, metin bir bir azim, layetegayyer bir imandır. Bu secaya karşısında bedbinlik derhal zail olur, saadet-i hal ve ümid-i istikbal avdet eder.

***

Levent Şahverdi Arşivi

« ثبات »

غازنو خانجیلرنك دیوبند جمعیتی توطئه سنه‌سی
کوچك قالب پاشا نك فراری ...

اقتصادیات — برضالطك وقت خاطرلرنه ...

	حرفیات	واردات	مصارف
اکمك	٤٠٠		
یوغورت	٥٠٠		
یلغور	١٥٠		
قهوه	٤٠		
سیگاروجاه	٨٠٠		
توتون	٤٠٠		
حرش	١٢٠٠٠		
البسه	٢٤٠٠		
وساره	١٩٠٠		
جمله	١٧٠٤٠		

محاوره :

انفیریك — کیمیه‌ی نصل کیدیرسکز ؟

یلوریك — اولیور ایله

— یولاوزنه کیمسه‌لر اولیور ایدکمی ؟

— نه‌یاپالم قوانمقده اوطوریورمی ؟

— بزه‌آقشام بریده طوپلیورلر، طاوار، دومنه، سطانج، نفیسه کیدیرلر، چوکر، یاریور، خیلی وساره صباحدن قدر وقت کچیریورز .

— بزده توقطه‌ده چقدقدن صکره هانکیمزده اویقیه‌دن اویانیر چیقاریر اوراده قوشارز زوالی نه وصاحبنه کیمسه‌یه نه‌دیه

ندارك ایدیلیکی کبی قصبه‌لی سوقولی حیاتی آنره بربرینی کورمك وقوقوشمه ایچون بر رده دوبیه بولندیریورز .

— نه‌دیه .. غازه .. دیاغلی قیوایکز فوصلی

— اوچ آیدنبری آیچه دوه آلدیرلمیور بنده غازه قوتوسی وار ایدی . کمن اولدیسه ...

باغلی قیویرمه .... برجوبه باغلی یقیلر ...

— بکدن بری غازه صبایله اولدی قوردیلی دوشمه

— هیچ‌ای باغلی اولسون بکله .. بزم اداره‌خانه‌ده ... برقاچ سانقیلم ویررلر .

بیلمجه :

تاریخی برقاچ دفعه کمی یوکلکله نرسنه اوقونه‌رق فوشه برنجه اولسون .

فقهه قوقوسی :

وختیله یاره مقاطعه‌ده تدارك ایدیلمه‌ی قصبه‌لی قونه کوکیدی اعاشی بحرانه باغلی قیوازه چیقه ایدلدیکی سمع در .

آنان — یقالم دهانزه چیقه ایدیلمه‌یه ...!!

حوادث :

قصبه‌ده ایکی سنه‌دبری باغچلی بولونه برسنده خراکنزه بیتیشدیرمکده اولدقلری حافظه سیاه‌لرنك شایعه‌سی یرلشمکده اولدیغی اوقونمشدر .

Levent Şahverdi Arşivi

tedarik ettiği kör kandilin sönük ziyası altında birbirimizi görmek ve konuşmak için birer de dürbün bulunduruyoruz.
- Neden… gaz… ve yağlı kapularınız yok mu?
- Üç aydan beri ancak dün aldırdığım peynirde gaz kokusu var idi...
İsmini unuttuk... Yağlı kapular yerine birçok yağlı yakalar...
- Yirmi teneke gaz mübayaa olundu, tevzii derdesttir.
- Hay Allah razı olsun, belki bizim idarehaneye de birkaç santigram verirler.
Bilmece:
Tarihi bir kadın ismi bulunuz ki, tersi okunduğu vakit bir nehir olsun.

Fazla Köpekler:
Vaktiyle para mukabilinde tedarik edilmiş kıymetli fino köpekleri, iaşe buhranında yağlı kapulara ciro edildiği müstemirdir.
Aras- Bakalım daha neler ciro edilecek…!!

Son Havadis
Yakınlarda iki maaş verileceği mevsuk bir menba'dan haber alınmıştır. Bedbinliğimize rağmen vaziyet-i hazırâ-i siyasiyyemizin şayan-ı memnuniyyet bir halde olduğu okunmuştur.

Sebat

Gazetemiz kâğıd buhranından dolayı büyük çıkıp ölmektense, küçük çıkıp yaşamağa karar vermiştir.

Bir Zabitin Defter-i Hatıratından:
İktisadiyat:

Mülahazat	Varidat	Sarfiyat	
Borç çok		320	Ekmek
Para yok		250	Et
Alacak var	?	150	Bulgur
Veren yok		20	Tuz
		800	Çay-Şek.
		400	Tütün
		11000	...
		2200	Elbise
		1900	Vesaire
		17040	Yekun

Muhavere:
Iğdırlı - Geceyi nasıl geçiriyorsunuz?
Pulurlu- Uyku ile.
- Bu uzun geceler uyku ile geçer mi?
- Ne yapalım karanlıkta oturulur mu?
- Biz her akşam bir yere toplanıyor, tavla, domino, satranç..... poker, barbud vesaire, sabahlara kadar vakit geçiriyoruz.
- Biz de lokantadan çıktıktan sonra hangi pencerede ışık var ise hep birden oraya koşarız. Zavallı, ev sahibinin kim bilir nereden

Levent Şahverdi Arşivi

Elle çoğaltılarak Aras Gazetesi'nden on sayı kadar çıkartıldı ve tamamı bölüklere dağıtıldı. Makaleler herkesin dikkatini çekti fakat bazı kısımlar kimi arkadaşların hoşuna gitmedi. Karargâh saltanatı üzerinde ısrarla durmamız safa sürenleri rahatsız etti. Bilhassa Hatunoğullarından bir muhterem kişi bizi kat'iyen affetmedi.

Şu sıralar eski alışkanlığa uyularak Iğdır'da da bir karargâh saltanatı hüküm sürüyor. Bizim gibi uzak yerlerdeki askerlerin gazı, tuzu, iaşesi, en zorunlu ihtiyaçları karşılanmazken, geceleri biz beş numroluk lambayı idare edecek gazyağından mahrum kör karanlıkta uyuklarken, Iğdır'da safa süren egoist bir zümre, konforlu binaların lüks lambalarının parlak ışıkları altında poker oynayıp çay içip baklava, börek yiyerek helva sohbetleri yapıyor. Bilhassa poker son zamanlarda o derece yaygınlaştı ki tavlalarda seyisler bile işlerini güçlerini bıraktı, hep bu oyunla vakit geçiriyor. Elbette bize de yazdığımız yazılarla fırka kumandanının dikkatini bu illete çekmek düşüyor. Ama, köyde oturup da şehirdeki sosyete hayatını alaya aldığımız için, poker düşkünlerinin ve keyfine düşkün kimi zabitlerin kin ve nefreti üzerimizden eksik olmuyor.

Mart 1921. 23 Ekim 1920'den geçerli olmak üzere binbaşılığa terfi ettim. İtibarım biraz yükseldi. Alay Kumandanı Ali Timur Bey, benimle iki kelime konuşup laf arasında bana gülümsüyor.

24 Mayıs 1921. Şark Cephesi Kumandalığı'nın emriyle Iğdır Mevki Hastanesi başhekimliğine tayin edildim. Nefret ettiğim tabur tabipliğinden en nihayet kurtuluyorum. Bu tayin Balkan Harbi'nden beri katlandığım acıların hakiki bir mükâfaatı oldu. Alayla ilişiğimi kestim. Beni bir hayli oyalayıp teselli eden Aras Gazetesi'ni kapattım. Evimi Iğdır'a taşıdım. Vazifeyi

Levent Şahverdi Arşivi

Mazhar Bey'den devraldım ve bütün vaktimi hastane işlerine ayırarak çalışmaya başladım [9].

31 Ağustos 1337 (13 Eylül 1921) Kahraman ordumuz Sakarya'da muhteşem bir zafer kazandı. Bu haber Iğdır'da büyük sevinçle karşılandı. Akşam fırka karargâhında bir ziyafet verildi ve bu ziyafette bir kısmını aşağıda sunduğum hitabem okundu:

Bizi boğmak isteyen Mondros Mütarekesi'nden, hayatımıza son veren Sevr Antlaşması'ndan sonra bu milletin ayakta kalacağına kimse inanmıyordu. İstanbul hükümeti dahi, bu antlaşmanın yürürlüğe konmasından başka çare kalmadığını kabul ederek, namusumuzun ve üç yüz milyon Müslüman'ın mukaddesatının lekelenmesi pahasına, milletimizin Beni İsrail kavmi gibi sefil, perişan olmasına göz yummuştu. Fakat kahraman Türk milleti, o paçavraları, onları zorla tatbik etmek isteyenlerin yüzlerine fırlatarak savaşmaya karar verdi; düşmanlarına karşı tekrar cephe aldı… Tarihte böyle şuurlu milli bir isyana evvelce tesadüf olunmamıştır. Böyle vahim bir felaket karşısında böyle azim bir cephe kurmak ve onu Sakarya gibi büyük bir zaferle taçlandırmak yalnız milletimize has bir kabiliyet ve asalet yüceliğidir. Garp Cephesi bugün namus ve mukaddesatımızın kâbesidir...

9 Iğdır Hastanesi'nin evveliyatı: Hastane, ateşkesten sonra kapatılan İkinci Ordu menzil hastanelerinin malzemesiyle ve "Merkez Hastanesi" adı ile 11'nci Fırka bünyesinde ilk defa Van'da kurulur. (O zamanki baştabibi Binbaşı Jak Bey'miş.) Fırkanın Bayezid civarına gelişinden sonra işbu hastane dağıtılarak biri sabit, biri seyyar, diğeri sıhhiye bölüğü olmak üzere üç kısma ayrılır. Sabit kısmı Ernis'te kalır, seyyarı ile sıhhiye bölüğü Bayezid'e gelir. Ermenilerin mağlubiyetini ve Iğdır'ın zaptını izleyen günlerde, Bayezid'deki seyyar ile sıhhiye bölüğü tekrar birleştirilir, başhekimliğine Nuri Necati Bey getirilir. 11'inci Fırka'nın Ardahan'a hareketinden sonra hastane, "Iğdır Mevki Hastanesi" adını alır ve Kıtaat Grup Kumandanlığı emrine verilir, başına da Mazhar Bey tayin edilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Şark Cephe'si istikrara kavuşunca Iğdır'da büyük bir ticari faaliyet başladı. Markara köprüsünde Ermenilerle alışveriş arttı. Artık Erivanlılar ihtiyaçları olan tuzu bizden alıp karşılığında muhtelif eşya gönderiyor. Ticarette gayet becerikli olan Iğdırlılar bu değiş tokuştan çok memnun. Geceleri evlerin bahçelerinde, damlarında toplantılar yapılıyor, mahalli saz takımları eşliğinde söylenen şarkılar, türküler sabahlara kadar sokaklarda yankılanıyor…

Şekilanın düzünde

Ceylan gezer özünde

Men ölem, men ölem...

Bizim de Iğdır'daki hayatımız huzur dolu, fakat hiç boş vaktimiz yok. Fırka Kumandanı İsmail Hakkı Bey durmadan konferanslar düzenliyor; toplanıp istifade ediyoruz.

Bitlisli Yüzbaşı İhsan Sezai'nin makineli tüfenk hakkında verdiği bilgi çok ilgimizi çekti. Vaktiyle Turanyolu'na Türkçülük hakkında yazılar yazan bu çocuktaki hitabet kudreti fevkaladeydi. Bana da frengi hakkında bir konuşma yapmak vazifesi verildi. Bunu yaptım ama bir daha böyle bir şey yapmaya tövbe ettim. Her nedense kalabalık yerlerde konuşamıyorum. Geçen ay koleradan bahsederken hissettiğim sıkıntıyı, mahcubiyetime ve acemiliğime vermiştim. Halbuki bu sefer iyice anladım ki bende nutuk atmaya kat'iyen kabiliyet yoktur. Ne vakit konuşacak olsam, bahsettiğim tıbbi tabirleri ne anlayan ne de dinleyen olur. Herkes hayallere dalar, ara sıra bana "yeter artık" der gibi bir bakış fırlatır, kendi âleminde yaşar durur.

Levent Şahverdi Arşivi

Baktım, arkadaşları yine sıkmaya başlamışım, biraz daha devam etsem horul horul uyutacağım. Şakaklarımdan soğuk terler boşandığını hissettim. Frengi hakkında bildiklerim hatırımdan çıktı, kulaklarım duymaz oldu, ağzım kurudu, dilim dolaştı, nutkum tutuldu. Kekeledim durdum, yutkundum. Bir ara gözüm karardı, az kaldı yere düşecek oldum. Konferansı bitirdim ama ben de bittim. Buna rağmen centilmen kumandan beni yüreklendirdi, konuşmamın çok faydalı olduğunu söyledi.

Ocak 1922. Iğdır'ın kışı geldi; bir geldi, pir geldi. Kasaba da öyle bir yer ki düz bir ovanın ortasında, etrafı Aras'tan alınan ark ve kanallarla çevrili, havası son derece nemli, soğuğu pek şiddetli. Evler de hep bahçe içinde, taştan kerpiçten, toprak damlı ve kasvetli. Bereket versin ısıtma gereci, adına peç denilen, odalar arasındaki duvarların içine yerleştirilen, aynı anda her tarafı ısıtabilen bir çeşit kalorifer gibi. Fakat birini yakmak için en az bir yük odun gerekli. Bu yüzden yakacak Iğdır'da mühim mesele. Ahali umumiyetle üzüm bağlarının kütüklerini yakarak idare eder. Lakin bu seneki kış öyle böyle değil pek azim. Diğer köy ve kasabalarla alışveriş kesik. Kurt sürüleri kasabanın yakınında. Herkes evlere hapis. Vakit bir türlü geçmiyor, sabah olmak bilmiyor. Ara sıra Dr. Hamdi'nin evinde, Yaver Ekrem ve diğer arkadaşlarla yapılan eğlenceli toplantılar dışında, gecelerimiz kâbus gibi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

FASIL VII

MİLLİ MÜCADELE'DE GARP CEPHESİ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Kağnılar

10 Şubat 1922. Gümrü Antlaşması imzalandıktan sonra Doğu Cephesi'ndeki birlikleri Batı Cephesi'ne çekerek Yunanlılara kesin bir darbe vurmak zamanı geldi. Fırkamıza Batı Cephesi'ne hareket emri verildi.

11 Şubat 1922. Fırkaya, büyük ağırlıklarını evvela Sarıkamış'a, oradan da dekoville Erzurum'a sevk etmesi, hastaneye de bütün eşya, erzak ve tıbbi malzemesiyle harekete hazır olması bildirildi.

Nakil vasıtamızın çoğunu öküz arabaları teşkil ettiği için tekerlekler ve boyunduruklar gözden geçirildi ve gereken tamirattan sonra, on arabalık ağırlığımız ilk kafile olarak bugün yola dizildi.

13 Şubat 1922. Zevali saat 10.30'da bütün doktorlar, memurlar, hastabakıcı kadınlar ve sıhhiye neferleri, seferi kıyafetleriyle fırka karargâhı önünde toplandı. Fırka kumandanı gelip teftişini yaptı. Hareket günümüz yaklaşıyor.

19 Şubat 1922. Fırkamız piyade, topçu ve fenni birlikler olmak üzere üç kademeye ayrıldı. Telsiz, istihkâm, süvari ve nakliye bölükleriyle hastaneden oluşan üçüncü kademenin kumandanlığı bana verildi. Bir doktora rütbesi ne olursa olsun

Levent Şahverdi Arşivi

nadiren yüklenen bu vazife beni fazlasıyla memnun etti. Hareket saatimizi ve konaklama yerlerini bölük kumandanlarına bildiren ilk yazılı emrim şöyleydi:

Iğdır *N.10*

6 Şubat 1337

Hastane, Süvari, Telsiz, İstihkam,

Nakliye Bölük Kumandanlıklarına

1- 7 Şubat 1337 (20 Şubat 1922) günü saat 7 evvel'de kademe toplu bir halde yörüyüşe geçecektir. İçtima' mahalli Fırka Karargâhı caddesidir. Kıtaat içtima' mahalline yarım saat evvel gelmiş bulunmalıdır. Yörüyüş sırası ber-veçhi atidir [aşağıdaki gibidir]: Telsiz Muhabere Müfrezesi, İstihkâm Bölüğü, Hastane, Süvari ve Nakliye Bölükleri.

2- Konak mahalleri Küllük ve Arapgir köyleridir. Telsiz Müfrezesi ile Hastane Küllük'te, İstihkâm ve Süvari Bölükleri Arapgir'de konaklayacaktır. Hastane'den Kâmil Efendi ile Süvari Bölüğü'nden bir küçük zabit, konakçı vazifesiyle ilerden giderek kıtaata yer ihzar edeceklerdir [hazırlayacaklardır].

3- 8 Şubat 1337 sabahı tekrar yörüyüşe geçildiğinde kademenin muntazam bir surette toplanmasını, konak mahallerindeki harab binalardan istifade ve icap ederse çadırlı ordugâh tesis ederek efrad, zabitan ve ailelerin istirahatlerinin teminini kıtaat kumandanlarından rica ederim.

Üçüncü Kademe Kumandanı

Mehmet Derviş

Levent Şahverdi Arşivi

20 Şubat 1922. Sabahleyin kademe, fırka karargâhı önünde toplanıp Iğdır'ın çamurlu sokaklarına sıralandı, geride kalanlarla veda edip yola çıktı. Ağır aksak bir yürüyüşle Kağızman'a tam üç günde ulaştı. Burada arkadaşlardan birinin ailesi doğurdu. Yolculuk için bu bir uğur sayıldı ve bu kısa moladan faydalanarak kırılan tekerlekler tamir ettirildi, hayvanların nallarına buz mıhları çaktırıldı.

Kademe şimdi gün doğmadan bütün mevcuduyla uzun bir kol halinde tekrar yollarda; çeşitli birliklere mensup asker ve zabitleri, üzeri portatif çadırlarla kapatılmış furgon arabalarındaki aile efradı, deve, manda, at ve öküzden oluşan farklı cins hayvanları, kağnılara yüklenmiş sıhhi malzemesi ve seferi teçhizatıyla bir göç kafilesi gibi ileliyor. En önde mandaların çektiği devasa telsiz makinesi, bozuk yolların taşlarına takıla takıla, çamurlarına saplana saplana gidiyor. Tabur tabipliğinden kalma bakımsız kıyafeti ve acemi tavırlarıyla yürüyüş kolunu takip eden ve kafileye bir aşiret alayı edası katan doktor kumandanı ise bu defa endişeli ve düşünceli…

Kim bilir onu ve kademeyi hangi zorluklar bekliyor? Ne badireler atlatacaklar? Kırılan tekerlekler nasıl tamir edilecek? Buraya kadar yollar fena değildi, bundan sonra karlı, buzlu. Her şey yolunda gitse bile, bu ağır makine, geçit vermez derelerden, karlı dağların zirvelerinden nasıl aşırılacak? Yol da giderek dikleşti, yürümek zorlaşıyor… İşte karşıda Kötek köyü ve köyün yanı başında bir duvar gibi yükselen Paslı gediği!.. Kağızman ile Sarıkamış arasında, 3000 metreden yüksek bu boyun noktası karla kaplı! Yazın bile geçilmesi çok güç olan bu gedik nasıl aşılacak? Görünüşe göre köy çok berbat bir yer. Aileler hiç memnun kalmayacak…

Köyde bir gece dinlendikten sonra, üç çift mandanın kuvvetine güvenerek yokuşlara çıkmaya başladık. Pek az bir me-

Levent Şahverdi Arşivi

safe alabildik. Tekerlekler karlara saplanıp kaldı; makineyi yerinden kımıldatamadık. Mecburen eski konak yerimize döndük. Akşama da şiddetli bir tipi bastırdı; dışarı adım atamadık. Bir köşeye çekildik, telsiz makinesini Sarıkamış'a bir an evvel yetiştirmek için planlar yapmaya başladık. Ve sonunda şu karara vardık: Erkenden kalkıp buzlar çözülmeden harekete geçilecek. Önce develer, sonra neferler yürütülerek karlar çiğnetilecek. Diğer vasıtalar da geçince zemin iyice sertleşecek…

Planlandığımız gibi gün doğmadan kalktık. Önce develeri ve neferleri yürüttük. Arabalar ve kağnılar da geçince zemin iyice sertleşti. El birliğiyle hem mandalara yardım edip hem arkasından iterek makineyi düzlüğe çıkarttık. Rahat bir nefes aldık. Paslı gediğinde bir gece mola verdik. Selimköy, Yolgeçmez ve Yedikilise köylerinde de birer gece konakladıktan sonra Sarıkamış'a yaklaştık. Ve en önde nefesleri buğulanan mandaların çektiği telsiz makinesi ilerleyerek, yolun iki tarafına dizilmiş Sarıkamışlıların meraklı bakışları altında, Iğdır'dan çıktığımız günkü gibi muntazam bir şekilde menzile ulaştık.

Etrafı Soğanlı ormanlarıyla çevrili bu büyük kışlanın manzarası, her zamanki muhteşem kış manzarası: Saçaklardan sarkan buzlar, sokaklarda cirit atan kızaklar, zankalar ve başlarında tiftik başlık, gözlerinde renkli kar gözlüğü, ellerinde kürklü eldiven, ayaklarında çizmelerle bir kutup halkını andıran Sarıkamışlılar… Ama Harb-i Umumi'nin felaketli günlerini, Allahüekber Dağı'ndaki korkunç gece yürüyüşünü, servi gibi uzun çam ağaçlarının ardında cereyan eden kanlı boğazlaşmaları, şehit, yaralı ya da esir olarak burada bıraktığım eski tabur ve harp arkadaşlarımın hazin hayaletlerini gözlerimin önüne getirerek o elim facianın ıstıraplı anlarını bana yeniden yaşatan da aynı manzaralar: Her tarafına âşina olduğum bu muhteşem ormanlar ve bu karlı sahralar…

Levent Şahverdi Arşivi

9 Mart 1922. Sarıkamış'ta bazı değişiklikler oldu. Fırkamız 21'inci Fırka adını aldı. İsmail Hakkı Bey ayrıldı. Onun yerine kumral, pos bıyıklı, babacan tavırlı, herkesin sevip saydığı Yarbay Reşad Bey getirildi. Noksanları tamamlanan kademe tekrar yola dizildi. Şark Cephesi Kumandanı Karabekir Paşa'nın önünden geçerken Reşad Bey alelusul beni paşaya takdim etti. Doktor olduğumu görünce zabitler arasında gülüşmeler ve fısıldaşmalar başladı. Fakat paşa bana çok iltifat etti. Bir şişe de konyak hediye ettikten sonra, iyi yolculuklar temenni ederek uğurladı.

Şimdi arabalar bir yokuştan aşağı kayıp iniyor. Garp Cephesi'ne doğru yolculuğumuz devam ediyor. Sıhhiye bölüğümüz, 500 yataklık malzeme ve teçhizatı, iki doktoru, bir eczacısı, bir inzibat zabiti, bir hesap memuru ve 50 neferli kadrosuyla aslında bir mevki hastanesi; fakat dışarıdan bakılınca, 40'a yakın öküz ve at arabasıyla bir nakliye kolu gibi. Telsiz makinesi Sarıkamış'ta kaldığı için şimdilik bizi üzecek bir engelimiz yok.

Tekerleklerin kar üstünde çıkardığı uyutucu gıcırtıları dinleye dinleye, hayallere kapılmış yürürken bir tepenin ardında hava âniden bozdu, şiddetli bir tipi patlak verdi. Göz gözü görmez oldu. Kademe bir anda dağıldı. Herkes hep tipi ile mücadele etmeye başladı.

Hava iyice kararıp rüzgâr daha da şiddetlenince at üstünde durmanın imkânı kalmadı. Mecburen furgon arabasına sığındım, paşanın hediye ettiği konyak sayesinde biraz ısındım, ailemi yatıştırmaya çalıştım. Ama bir huzursuzluk içindeyim. Kimse emir dinlemiyor. Arabacının elinden hayvanları kırbaçlamaktan başka bir şey gelmiyor…

Bereket versin tipi uzun sürmedi, hava durulur gibi oldu. Gece yarısı konak yerimize yetişip herkes sıcak bir odaya kavuştu. Ertesi sabah erkenden harekete geçen kademe, çam

Levent Şahverdi Arşivi

ağaçlarının arasından kıvrıla kıvrıla dolanan buzlu yollarda, aynı minval üzre düşe kalka, Kötek, Azap köylerine ve Köprüköy'e gelip her birinde birer gece konakladıktan, Hasankale'de de bir müddet dinlendikten sonra, Deveboynu'nu aşarak 15 Mart 1338 (1922) günü sağ selamet Erzurum'a vardı.

Erzurum'u görmek bana yine kış çehresiyle nasip oldu. Her taraf yine buz deryası. Kademe kumandanlığım burada sona erdi. Bölükleri Fırka'ya teslim ettim. Bana kalan hastane 21'inci Fırka Sıhhiye Bölüğü namını aldı, yüklü miktarda sıhhi malzeme ve harp paketi yüklendi ve fazla oyalanmadan İstanbul Kapısı'ndan çıkıp karlar üstünde Ilıca'ya doğru sürüklenmeye başladı.

Bu sefer aramızda bir gönüllü kadın asker, bir "Kara Fatma" var. Hâki kaputu ve baş örtüsüyle bir furgon arabasının üstüne oturmuş, Garp Cephesi'nde savaşmaya gidiyor. Ben de tabur tabipliğinden kalma alışkanlıkla at üstünde düşüncelere dalmış, bölüğü gerilerden takip ediyorum.

Şu iki sene içinde bir haşere gibi ne evreler geçirdim, neler gördüm, nerelere gittim? Meşrutiyet heyecanı içinde mektepler bitirdim. Staj yapmak istedim, tabur tabibi oldum. Kendimi harplerin içinde buldum. Edirne'nin kurtuluşunda bulundum. Sarıkamış felaketine, Erzurum ve Erzincan'ın düşüşüne şahit oldum. Dağlarda ben de dondum, baskınlardan kıl payı kurtuldum. Tifodan, dizanteriden, tifüsten kurtulamadım… Anadolu'yu batıdan doğuya, kuzeyden güneye defalarca yürüdüm. Hanlarda, köy odalarında, ahırlarda, ahır sekilerinde, zeminliklerde yattım. Ne buldumsa onu yedim. Çayımı hep şekersiz içtim. At bindim aşılmaz dağlar, karlı sahralar, kızgın çöller aştım. Deve sırtında geçilmez nehirler geçtim, denizlerde fırtınalar atlattım. Sığ bir dereden geçerken az kaldı boğuldum… Salgın Hastalıklar Mıntıka Tabibi olup Karadeniz sahillerini

Levent Şahverdi Arşivi

dolaştım. Kızıl İnkılap Müfrezesi tabibi olup Bolşeviklerle tanıştım. Çete tabibi olup Ermenilerle savaştım. Fırın yaptım, bit öldüreyim derken elbise yaktım. Dernekler kurup gazeteler çıkardım. Nutuk attım, şiir yazdım, konferans verdim. Ne yaptımsa kimseye yaranamadım. Haksızlıklara uğradım, aşağılandım, hor görüldüm. Kâh üzüldüm, kâh talihime küstüm. Evlendim, çoluk çocuğa karıştım. Fırat'ın kaynağından soğuk sular içerek Erzurum yaylasına çıktım. İran'ı, Kafkasya'yı gezip gördüm. Maku hânlarının hastalarına baktım, saraylarında safa sürdüm. Aras'ın azgın sularını aştım. Ağrı Dağı'nın etrafını dolaştım. Ve şimdi de kademe kumandanı oldum, Garp Cephesi'ne yöneldim, gidiyorum...

Önümdeki karlı ovada sürüklenen uzun yürüyüş koluna gözüm ilişince birdenbire irkildim... Ne olduysam oldum! Şimdi ben bu kadar öküzü nasıl besleyeceğim?.. Dökülen bunca arabayı nasıl tamir ettireceğim? Bu ağır malzemeyi bu muazzam mesafeye nasıl nakledeceğim?.. Hiç dinmeyen şu kağnı iniltileri de bir melodram gibi… Bir diğer endişem ise konak yerleri. Sabahtan akşama kadar karlı, buzlu yollarda yürüyüp perişan olduktan sonra, konaklayacağımız köylerde bölüğü yerleştirmeye yetecek kadar han, oda, misafirhane, ahır, ahır sekisi bulabilecek miyim? Bulsam bile arkadaşlara, bilhassa ailelerine beğendirebilecek miyim?.. Bu her vakit mümkün olmuyor. Herkes daha fazla konfor peşinde; zavallı köylüyü kimse düşünmüyor. Halbuki, her vardığımız konak yerinde, dört-beş araba, ertesi gün yola devam edemeyecek kadar yıpranmış oluyor. İnzibat zabiti kırılan tekerleği köylününküyle gizlice değiştirip gün doğmadan ağırlığı yola vurmuş oluyor. Buna rağmen, hemen her gün köylerinden bir fırka asker geçen cefakâr köy halkı, bizi de güleryüzle karşıladığı gibi, ayrılırken de aynı şekilde yolcu ederek uğurluyor. Vatanın selameti için, her fedakârlığa katlanıyor; asla şikâyet etmiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Mesken oldu bana kenar-ı Fırat,

Aşina buldu çünkü mevceleri,

Gözlerimden akan kanlı yaşlarda.

Demek artık bundan böyle bu hayat

Aramakla hayal-i dilberimi,

Geçecek hep bu nehrin kenarında.

Altıncı defa oluyor ki Erzincan'dayım. Ne hikmettir ki beni döndürüp dolaştırıp hep Fırat'ın bu yakasına atan, her felaketten her mağlubiyetten her galibiyetten sonra beni buraya mutlaka uğratan felek, herhalde hayalimdeki dilberime de burada kavuşacağımı hissettirmek istiyor. Gerçekten ben de buraya gelir gelmez bir kalp huzuruna, bir ruhani hazza kavuşmuyor değilim. Hem bu defa Erzincan'ı, bu "Manend-i Cihan"ı, bir bahar kisvesi içinde buldum. Çiçekler açmış, etraf yemyeşil, tabiat yüzümüze gülüyor. Mavi kıvrımlarla süzüle süzüle akıp giden Fırat, güneşli berrak gökyüzü, bu ılık iklim, aylardan beri iliklerimize kadar bizi üşüten o karlı sahraların soğuk manzaralarını hayalimizden siliyor, içimize tatlı bir rahatlık ve rehavet veriyor. Halimize şükrederek sevinç içinde yaşıyoruz. Bir yandan da bölüğümüzün noksanlarını tamamlıyoruz, öküzlerimizi takviye ediyoruz, arabaların tamiriyle uğraşıyoruz. Şimdiye kadar zemin karla kaplıydı, araba ve tekerlek kaybımız oldukça azdı, bundan sonra yollar taşlık, kayalık; çekeceğimiz sıkıntıları şimdiden tahmin ve takdir ediyoruz. Bereket versin önümüz yaz, karşılaşacağımız güçlüklere göğüs germek nispeten kolay olacak.

20 Nisan 1922. Dört-beş günlük uzun bir dinlenmeden sonra kafilemiz tekrar yola dizildi. Bu defa benim de keyfim iyi. Dr. Hamdi'nin kıymetli refakat ve yardımları sayesinde yüküm hafifledi. Erzincan'dan satın aldığım faytonun içinde

Levent Şahverdi Arşivi

kağnı arabalarının bitmeyen ninnilerini dinleyerek uyukluyorum, zaman zaman kalkıp bir fırka kumandanı tavır ve edasıyla lüzumlu lüzumsuz emirler vererek, bu uzun yolculuğun eziyetlerinden kendime bir eğlence çıkarmaya çalışıyorum.

Kademe yine iki endaze bir konak ilerliyor, Harb-i Umumi'den kalma siperleri seyrederek Çardaklı Boğazı'ndan geçip 10'uncu Kolordu'nun ıssız, sönük, bir köy perişanlığı içindeki eski karargâhında kısa bir mola verdikten sonra baharın bütün feyz ve güzelliğinden istifade ede ede yolculuğuna devam ediyor. Tabiat da bütün bereketini önümüze sermiş, ne yer kavgası ne yiyecek sıkıntısı kalmış. Kırlardan yeşillikler toplanıp yemekler pişiriliyor, istenildiği zaman, istenilen yerde yatılıp kalkılıyor. Ama tekerlek davası müzmin bir hastalık gibi; bilhassa furgon arabalarınınki hurdahaş olmuş, ispitleri kırılmış, poyraları aşınmış, hepsi kullanılmaz halde. Tellerle, ağaçlarla sarılarak tamirleri yapılsa da kâfi gelmiyor, arabalar konak yerlerine güçlükle yetişiyor. Oysa kağnılardaki metanet başka. Tekerlekleri kunt ve som olan ve vagonlarınki gibi dingilleriyle beraber dönen kağnılar çok dayanıklı. Diğer arabalar gibi çamurlara saplanıp kalmadan öküzün gittiği her yere gidiyor; bize de emniyet ve sağlamlık hissi telkin ederek, bu uzun ve zorlu yolculuğa dayanma gücü veriyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Cepheye Hareket

Uzun bir yürüyüşten sonra kafilemiz, Suşehri'ne gelip bir gece dinlendi. Ertesi gün tekrar yola dizilip Karabayır virajlarını dolanmaya başladı. Yükseldikçe hava hafifleyip serinledi. Kösedağı'nın yamaçlarında kar vardı. Şerefiye'den sonra Kızılırmak havzasında sıcaklık biraz arttı. Zara'yı geçince şose nispeten iyiydi. Çok zahmet çekmeden Hafik de arkamızda kaldı. Sivas'ta üç gün istirahat verildi, eksikler giderildi ve Kayadibi-Şarkışla-Gemerek-Sultanhanı yolu takip edilerek yolculuğun son merhalesi de son bir hamleyle Kayseri'de sona erdi.

Bu hakikaten çok uzun ve zahmetli bir yolculuk oldu. Eski Türk göçleri gibi gün doğmadan kalkıldı. Çoluk, çocuk, genç, ihtiyar demeden akşama kadar yüründü. Akşam vakti köy odalarında veya çadırlı bir ordugâhta mola verildi. 600 kilometreye yakın bir mesafe aşıldı. Kağnılarımız, arabalarımız, her şeyimiz aşındı. Ama atalarımız gibi bütün ümit ve istikbalimiz Akdeniz'di. Ve şimdi bu bizim için mukaddes bir seyahatti.

19 Mayıs 1922. Aileler Talas'ta kiralanan evlere yerleştirildi. Sıhhiye bölüğü göçebe hüviyetinden sıyrıldı, cephe yedeği olarak Koçhisar'da toplanan fırkamıza katılmak üzere muntazam bir askerî birlik halinde hareket etti. Mucur yoluyla

Levent Şahverdi Arşivi

evvela bağlı bahçeli Kırşehir'e, oradan da Kızılırmak üzerinden Koçhisar'a geldi.

Mehmetçik şimdi gölün göz kamaştırıcı beyaz tuz tabakalarına bakıp duruyor. Hareketimize dair hiçbir haber yok. Bu bekleme türlü türlü söylentilere sebep oluyor. Doğu'dan gelip Bolşeviklerle temas ettiğimiz için şüpheli ve bulaşık olduğumuzu, burada karantinada tutulacağımızı söyleyenler var. Dağıtılmamız da ihtimal dahilinde.

20 Haziran 1922. Nihayet bugün, Sarayönü istasyonunda toplanmamız istendi. Alayımız Cihanbeyli yoluyla Konya ovasını geçip istasyona geldi. Fırka Kumandanı Reşad Bey burada miralaylığa terfi ettirildi ve hemen ardından bizden bir topçu taburu alındı, başka bir yere gönderildi; hastaneye de aşağıdaki emir verildi:

21'inci Fırka Kumandanlığı
Erkân-ı Harbiyesi
Şube:1

Sarayönü
13 Haziran 1338
Saat 10.45
(mahrem)

Sıhhiye Bölüğü Sertababetine

1- Fırka Sıhhiye Bölüğü mevcud kadrosuyla geçici olarak Dekovil İnşaat Kıtaat Kumandanlığı emrine verilmiş olup Mevludlu'ya hareket edecektir.

2- Bölük, Mevludlu'da dekovil birliklerinin hastalarını tedavi edecek ve muharebe esnasında yaralı hastanesi olmak üzre karyola ve bilcümle malzemesiyle acilen 500 yataklı bir hastane ile 1000 yaralı için toplanma yeri ya-

Levent Şahverdi Arşivi

pacaktır. Hastane binası için hasır ve sazdan yapılacak barakalar Cebhe Kumandanlığı'nca faydalı bulunmuştur.

3- Bölük, yarın (14 Haziran 1338'de) tren ile Azari (Hisarköy) istasyonuna gidecek ve adı geçen istasyondan, Azari, Çerkesköy, Yeniköy yoluyla Mevludlu'ya hareket edecektir. (Mevludlu haritada Yörükköyü yazılmıştır.)

4- Sıhhiye Bölüğü, yarın saat 4 sonra'da eşyasını, nakliye vasıtalarını ve hayvanlarını vagonlara yükletecek ve saat 6 sonra'da neferleri de bindirerek kataın gelmesini bekleyecektir.

Fırka 21 Kumandanı

Miralay Reşad

Emir gereği harekete hazırlanırken Reşad Bey 52'nci Fırka'ya verildi ve çok geçmeden bütün bölükler birbirinden ayrılarak fırka darmadağın edildi. Sıhhiye bölüğü şimdilik olduğu gibi kaldı ama bizden de şüphelendikleri belli[10].

28 Haziran 1922. Şimdi Mevludlu'dayız ve adımız bundan böyle Mevludlu Hastanesi. Burada karyola ve bilcümle malzemesiyle 500 yataklı bir hastane ve 1000 yaralı için barakalar yapılması isteniyor. Lakin Mevludlu küçük bir yörük köyü. Bu kadar ağır yükü kaldırması mümkün değil. Beylikhan'daki dekovil istasyonunda ise büyükçe bir ahır var. Hastanenin bir kısmını orada kurmayı düşünüyoruz. Ama bizi asıl düşündüren başka bir şey: Bütün malzememiz Doğu Cephesi'nden getirdiğimiz yatak, yorgan, battaniye, yastık kılıfı gibi şeyler. Karyolamız olmadığı gibi verileceğine dair herhangi bir işaret de yok.

10 Bir yanlış anlaşılmaya meydan verir korkusuyla Bolşeviklerin bana verdiği takdirnameyi yırtıp attım.

Levent Şahverdi Arşivi

Yaralıların tedavisini yer yatağında yapmaktansa, taş, kerpiç ve çamurla sabit bir kerevet yapıp üzerine döşek sererek karyolaya benzer şeyler hazırlamaya karar verdik. Neferleri seferber ederek köy odalarını hep böyle oturaklı kerevetlerle doldurttuk. Bundan sonra bütün dikkatimizi Beylikhan'a çevirdik. Ahırı yaralı koğuşu yapmak üzere harekete geçtik. İlk iş olarak zemindeki gübreli toprağı dışarı attırdık, yerine temiz toprak taşıttırdık. Sonra duvarları kazıttırıp yeniden sıvattırdık. Mevludlu'da olduğu gibi kerpiçten karyola ve etajerlerle zorla da olsa ahırı hasta koğuşuna çevirmeye çalıştık.

Hanın zemin katına hamam, etüv, mutfak yapıp diğer noksanları da tamamlayınca mükemmel bir sahra hastanesi meydana çıktı. Ve sıra yaralılar için yapılacak barınaklara geldi. Akşehir gölünden getirtilen sazlarla birçok yaralı yuvası inşa ettirildi. Bunlar uzaktan bakınca çadırlı ordugâhı andırıyor, ama aslında gölgelikten ibaret basit şeyler. İlk tedavilerinin ardından yaralılar, hastanelere taşınıncaya kadar bunların altında istirahat edecekler.

Mevludlu manzaralı, havadar bir yerde kurulmuş güzel bir köy. Kaldığım ev yeni yapılmış. Ev sahibinin bütün serveti, bu evinden başka bir üzüm bağı, bağında bir-iki peteği, ahırında birkaç koyunu, bir de ufak merkebi. Kendisi de, beyaz sarıklı, seyrek sakallı, dalgın bakışlı, görmüş geçirmiş bir piri-i fâni. Mektep medrese görmediği belli, fakat kitab-ı tabiatı okumayı iyi öğrenmiş. Bitkilerin, hayvanların huylarını, bilhassa arıların yaşayışını, hangi rüzgârlardan, hangi çiçeklerden hoşlandığını hep biliyor ve anlatıyor. İnce nükteleriyle de hemşehrisi Nasreddin Hoca'yı hatırlatıyor. Tahta kundurasının topallayan tıkırtısını duyunca seviniyorum, yanına ilişip bu sevimli filozof köylüyü keyifle dinliyorum. Yalnız kaldığım zamanlarsa, bazen ağustos böceklerinin ninnileriyle uykuya dalıyorum; bazen de önümde uzanan çorak ovanın sisli ufuklarına bakarak, bu ses-

Levent Şahverdi Arşivi

sizliğin, bu bekleyişin neye varacağını düşünüyor, akşamüzerleri kan rengi bulutlarda korkunç bir harbin yaklaşmakta olduğunu, etrafımın yaralılarla dolduğunu görür gibi oluyorum.

Temmuz ayını işte böyle bir bekleyiş içinde geçiriyordum ki ayın sonlarına doğru Cephe Sıhhiye Reisi Hulusi Bey'in karargâhına çağırıldım. Hemen atıma binerek gittim. Hulusi Bey ordumuzun yakında taarruza geçeceğini, bizim de ona göre hazırlanmamız gerektiğini söyledi ve bazı talimatlar verdi. Daha sonra Garp Cephesi Kumandanlığı'ndan gelen gizli bir emirle de, vazifemiz ve gideceğimiz yer daha açık bir şekilde bildirildi:

> *Mevludlu Hastanesi, Birinci Ordu emrine verilmiştir. 15 Ağustos 1922 tarihine kadar Kumrallı'da hazır olacaktır.*

Bu emir üzerine Mevludlu'da ve Beylikhan'da hazırladığımız kerevetli koğuşları ve yaralı yuvalarını olduğu gibi bıraktık, eşyaları toplayıp sandıklara yerleştirdik, dekovile binmek üzere Beylikhan'a indik. Burada, Bakteriyolog Dr. Binbaşı Ziya, Operatör Dr. Yüzbaşı Nedim Jengat, Dr. Yüzbaşı Fuad ve Eczacı İsa Beylerin katılmasıyla kadromuzu tamamladıktan sonra, Azari istasyonundan trenle Kumrallı'ya hareket ettik.

16 Ağustos 1922. Kumrallı, Afyonkarahisar'a 25 kilometre mesafede, halkı evvelce boşaltılmış bir köy. Görünürde bir erzak ambar müdürlüğü ile merkep kolu kumandanlığından başka bir şey yok. Nereye yerleşeceğimizi kimse bilmiyor. Vazifemiz de tam olarak belli değil. Şimdilik bekleyip duruyoruz.

Nihayet Birinci Ordu'dan bir telefon emri geldi. 12'nci Seyyar Hastane'nin idaresi devralarak derhal faaliyete geçeceğiz; lakin emrine verildiğimiz Menzil Mıntıka Müfettişliği ortalıkta yok! Karataş taraflarındaymış; haberleşemiyoruz. Ambar

Levent Şahverdi Arşivi

müdürü de, "yazılı emir olmadıkça bir habbe erzak vermem," diyor diretiyor. Az da olsa yedek erzakımız olmasa, emir çıkıncaya kadar ambar içinde açlıktan telef olup gideceğiz!

Sonunda yiyeceğimiz verildi ve bize bir yer gösterildi. Mevludlu'da olduğu gibi Kumrallı'da da ilk iş olarak 500 yataklı koğuşlar hazırlattık; taştan, kerpiçten karyola ve etajerler yaptırdık. Büyük bir bahçe içindeki bir binayı yaralı yeri olarak ayırıp ona göre tanzim ettirdik.

Şimdi sıra Kumrallı rampasındaki yaralı istasyonuna geldi. Tabip Yüzbaşı Fuad Efendi bu işi üstlendi ve kısa zamanda yüz kişilik bir çardak yaptırdı. Yaralıların görmesi için köyün girişine Hilaliahmer *[Kızılay]* bayrakları da asıldıktan sonra her şeyimiz hazırdı. Yalnız bazı ilaç ve malzeme noksanımız vardı. Eczacı İsa Efendi, Birinci Ordu Sıhhiye Reisi Yusuf Kenan Bey'in yanına gitti, sıkıntımızı iletti ama bir netice alamadı.

Cephede ise hummalı bir faaliyet var. Ordumuz yakında taarruza geçecek. Her birlik kendisine gösterilen yere gidiyor. Taarruz planı gereği bütün harekât hava kardıktan sonra yapılıyor; gündüz vakti herkes olduğu yerde kalıyor. Bir defasında Koptagel Osman Paşa hastanemize misafir oldu. "Düşmanı manevra ile mağlup edeceğiz. İnşallah, Yunan'a göz açtırmayacağız!" dedi. Birkaç gün sonra da Nureddin Paşa geldi, çalışmalarımızı gördü, beğendi. Yalnız, üzerimizde dolaşan düşman tayyarelerinin hazırlığımızı sezmesi ihtimaline karşı, Hilaliahmer bayraklarının indirilmesini emretti.

26 Ağustos 1922. Günün ilk ışıklarıyla birlikte taarruz başladı. Derinden derine top sesleri akşama kadar Kumrallı'da yankılandı. Gelen giden olmadı. Yaralılar ancak ertesi gün göründü. Bir kısmı yaya, bir kısmı arabayla geldi. İlk sözleri "Düşmanı bozduk!" oldu.

Levent Şahverdi Arşivi

Alçak gönüllü bu iki kelimede, büyük bir kahramanlık destanının özü mevcuttu. Hakikaten misli görülmemiş muazzam bir zafer kazanılmıştı. Taarruz baskın tarzında yapılmış, Yunan siperleri topçumuz tarafından hallaç pamuğu gibi atılmıştı. Hastanemiz bütün gece bir bayram sevinci yaşadı. Neferler süngü hücumuna nasıl kalktıklarını, nasıl yaralandıklarını, düşmanı bozguna nasıl uğrattıklarını anlattı durdu. Herkes zafer sevinciyle coştu, âdeta sarhoş oldu. Ağır yaralı koğuşlarında ise derin, ulvi bir sessizlik hüküm sürüyordu!

Ertesi gün bir otomobil kolu, üç yüze yakın yaralıyı -aralarında bir de Yunanlı zabit vardı- Çay'daki hastaneye götürmesi gerekirken bize bırakıp gitti. Gazilerin bir kısmı derhal koğuşlara yatırıldı, diğer kısmı mevcut vasıtalarla rampaya sevk edildi. Fakat artık rampa beklemeye elverişli değildi. Yaralıları Çay'a göndermemizi ve en kısa zamanda Afyon'a doğru hareket etmemizi bildiren emir de çok gecikmedi:

Kumrallı rampası kaldırılmıştır. Mahalli vasıtadan istifade ederek hemen Afyon'a hareket ediniz.

Çay Konak Kumandanı
Ali Sabit

1 Eylül 1922. Bu emir üzerine Mevludlu Hastanesi rampayı boşaltıp köylüden temin edilen vasıtalarla Afyon'a doğru yola koyuldu. Şimdi kağnı arabalarıyla uzun bir kol teşkil etmiş yürüyor. Süngü hücumuyla geri alınmış bir vatan parçasındaki bu yürüyüş, yürüyüşlerin en şereflisi, en zahmetsizi. Her yerde Yunan ordusunun döküntüleri: Uçurumlardan uçmuş otomobiller, şose üzerinde kalmış arabalar, öteye beriye fırlatılmış palaskalar, şapkalar, potinler…

Levent Şahverdi Arşivi

Düşman perişan bir halde arakasına dahi bakamadan kaçmış. Geride kalan enkaz, haksız yere bir memlekete göz dikenlerin ne feci bir akıbete, ne büyük bir girdab-ı felakete sürükleneceğini cümle âleme teşhir ediyor. Sıhhiye bölüğü de kaçan düşmanın enkaz-ı tarumarının önünden göğsünü gere gere geçiyor…

Mevludlu Hastanesi Afyon'u bize karşı müdafaa eden Yunan siperlerini geçerek gece yarısı şehre girdi, hemen istirahate çekildi ve ertesi sabah, Menzil Müfettişi Abdi Bey'den gelecek emirleri bekledi. Abdi Bey düşündü, taşındı; Akdeniz'e doğru süratle ilerleyen ordumuzun gerisinde bir yerde, Düzağaç'ta, faaliyete geçmek üzere en kısa zamanda yola çıkmamızı bildirdi.

Hastanemiz hemen harekete geçti, her adımda Yunan vahşet ve zulmünün izlerini takip ede ede Düzağaç'a geldi ve maalesef burada feci bir manzarayla karşılaştı…

Köy boş ve haraptı. Her şey bir sistem dahilinde tahrip edilmiş, hain düşmanın yıkamadığı minare gövdeleriyle evlerin bacalarından başka bir şey kalmamıştı. Ayrıca, bir camide, yetmiş-seksen kadar ağır yaralı, aç, susuz, bakımsız, kaderine terk edilmiş bir halde iki gündür bekliyordu. Yaralılar bizi görünce, "Biz bu vatana bir daha lazım değil miyiz? Bırakıp gittiler bizi! Yaralarımız kurtlandı!" diye hep bir ağızdan feryat etmeye başladı!

Ne söyleseler hakları vardı. Kanlarını akıtarak bize büyük bir zafer kazandıran bu kahramanları, cami köşelerinde aç, bilaç bırakıp arkadan gelen bir hastaneye teslim etmeden düşman peşinde koşmak ne büyük bir ihmalkârlıktı! Bu sözler bir şamar gibi yüzümüze çarptı, bir hançer gibi yüreğimize işledi. Bir an evvel yaralıların tedavilerine girişmek için sıhhi malzeme arabalardan indirildi. Lakin…

Levent Şahverdi Arşivi

2/3 Eylül 1338 *Dumlupınar*

Mevludlu Hastanesi Sertabetine

1. Düzağaç'taki yaralıların sargıları değiştirilecektir,

2. Fuad Efendi ile eczacı yaralıların arkası kesilinceye kadar Düzağaç'ta bırakılacaktır,

3. Hastane yoluna devamla Dumlupınar'a gidecek, varışını Birinci Ordu Sıhhiye Reisliği'ne bildirilecektir.

Amirlerimizden birinin "Düzağaç'ta açıl", öbürünün "açılma, Dumlupınar'a gel" diyen ve bizi şaşkına çeviren emirleri hep böyle askercedir. Ama bilmezler ki nefer ve zabitleri önden giden, eşyası ise öküz arabalarıyla geriden gelen mevki hastaneleri, seyyar hastaneler gibi yol üstünde yara tımarına kat'iyen müsait değildir.

Üstelik cami köşelerinde yüze yakın ağır yaralı perişan bir halde bekliyor; hastane onları yüzüstü bırakıp yoluna nasıl devam edecek? Fuat Efendi ile eczacıyı Düzağaç'ta bıraksak bile, sıhhi malzeme yetişinceye kadar neferlerin yaraları kurtlanacak, hepsi ıstırap içinde feryat edecek!

Terk edip gideceğimiz bu zavallıların canhıraş şikâyetleri karşısında büyük bir vicdan azabı ve doktorluk mesleği namına utanç duyuyoruz. Ama emre itaat etmekten başka ne yapabiliriz?

Yanımızdan geçen Berliye otomobillerini durdurduk, arabalara doluşup Dumlupınar'a doğru yola koyulduk…

Öküz arabasından inip otomobile binmek harikulade bir şey oluyor! Süratten başımız dönüyor. Yol boyunca iler-

Levent Şahverdi Arşivi

leyen kağnılar sanki duruyor; biz yanlarından yıldırım gibi geçiyoruz!..

Göz açıp kapayıncaya kadar, dağları, dereleri aşıp Dumlupınar'a geldiğimizde burada öyle heybetli bir manzara var ki insan kendinden geçiyor, âdeta başka bir âlemde yaşıyor. Tarihin kaydettiği en büyük zaferlerden biri bu. Ve hiç şüphe yok ki bu muazzam zafer, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın askerî dehasının eseri. Onun hazırladığı düşmanı vatanın bağrında imha planı noksansız yerine getirildi. Şahlanan Türk milleti, Yunan ordusunu, başkumandanlarını da esir ederek perişan etti. Yalnız, eski fırka kumandanımız Reşad Bey'in bir tepeyi emredilen saatte alamadığı için intihar ettiği söylenince herkes çok üzüldü. Reşad Bey çok mert, çok alçakgönüllü bir kahramandı, kıtasını hücuma kaldırmak için bir an bile tereddüt etmeden nefsini feda ederdi. Allah rahmet eylesin!

Dumlıpınar'da yarım saat kadar mola verdik. Ama burada da duran yok.

Bir telefon emriyle bizim de Uşak'a gideceğimiz bildirildi. Tekrar otomobillere doluştuk, Uşak'a geldik.

Şehir bir bayram yeri gibi, her yer neşe, ışık, sürur içinde. Yunan Orduları Başkumandanı Trikopis ve esir alınan diğer zabitler bir mektepte tutuluyor. Mektebin önünde onları görmek için can atan büyük bir kalabalık birikmiş. Ama Trikopis odasından çıkmıyor. Bir başka odada, parlak üniformalı Yunan Sıhhiye Reisi, küstah tavır ve hareketlerle, mağrur mimik ve jestlerle bir şeyler anlatıp duruyor. Haçlı ordusunun bu habis ruhlu eşkıyası, bu çok kibirli kumandan, ateşkes zamanı ansızın İzmir'e saldırıp masum halkı katletmenin ve daha nice canice ve alçakça fiillerin sorumluluğunu ve sebep olduğu onca zulmün cezasını çekmeye hazırlanan bir mahkum olduğunu unutmuş görünüyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Uşak'ta, biri Yunanlılardan, diğeri bizim seyyarlardan kalma iki hastanenin idaresini devraldım. Ayrıca Yunanlılara ait çok büyük bir ilaç ve tıbbi malzeme deposu da bana teslim edildi. Depo, çok kıymetli ilaçlar, pike ve çarşaflar, battaniyeler, pijamalar, hatır ve hayale gelmeyen türlü türlü sıhhi malzeme ve çoğu İtalyan markalı bir sürü değerli eşya ile ağzına kadar dolu. Bütün Avrupa Yunanlılara yardım etmiş. Her şey yepyeni ve ordumuzun ihtiyacını uzun müddet karşılayacak kadar bol. Böyle kıymetli bir depo büyük bir dikkat ve titizlikle derhal muhafaza altına alınmalı. Fakat bazı arkadaşların niyeti başka. Ganimet derdine düşenlerin gözü depodaki eşyada. Birisi bir yerden eski bir motor bulmuş, hastalarının yanına uğramayı unutmuş, bütün gün bunun ambalajı ve nakli ile meşgul. Başka bazı zevat da depoyu talan etmek için fırsat kolluyor. Bana da her şeyi gözüm gibi korumak düşüyor. Fakat ne mümkün! Karşımda şimdiden bir ihanet cephesi kuruldu. Aldığım son emir de bunu açıkça ortaya koydu:

> *Görülen lüzum üzerine Mevludlu Hastanesi Akşehir Hastanesi'ne tamamen devredilerek, bütün hastane işlemleri adı geçen hastanece yürütülecektir. Mevludlu Hastanesi bundan böyle tümüyle Akşehir Hastanesi Sertababeti emrine verilmiştir.*

Bu emir, bütün emirler gibi bir ihtiyaç ve zaruret üzerine verilmiş gibi görünebilir fakat ne öyle bir ihtiyaç ne de zaruret var. Mevludlu Hastanesi, Uşak'a herkesten önce gelip idareyi ele alarak işleri yoluna koymuşken ve kimsenin yardımına muhtaç değilken, Akşehir Hastanesi'ni buraya yerleştirip bizi onun emrine vermenin askerlikle, kanunla, nizamla hiçbir alakası olamaz. Bir bölük diğer bir bölük emrinde harp edemeyeceği gibi, aynı kadro ve yetkiye sahip bir hastane de diğer bir hastane emrinde çalışamaz. Belli ki bu emir bir kin-

Levent Şahverdi Arşivi

darlığın ifadesi. Üstelik, emrine verildiğimiz Akşehir Hastanesi'nin baştabibi, Gülhane'den birlikte sürgün edildiğimiz Çopur Avni ki -onun Erzincan Hastanesi'nde uğradığı haksızlığa isyan ettiğim için soluğu Musul'da almıştım- şimdi bu eski arkadaşın bize karşı takındığı tavır da son derece samimiyetsiz ve üzüntü verici.

Hiç beklemediğimiz bu darbe karşısında elimiz ayağımız vazifeden soğudu. Ne yapacağımızı düşünüp dururken elimize ikinci bir tezkere daha tutuşturuldu. Salihli'ye giderek en kısa zamanda faaliyete geçmemiz emredildi!..

Sıhhiye bölüğü hemen toparlanıp Salihli'ye geldi ve Dördüncü Seyyar Hastane'nin bıraktığı hasta ve yaralıları bir otelde perişan bir halde buldu. Bunlardan biri, başına aldığı yarayla iki gözü görmez olmuş genç bir doktordu. Derhal kendisine gereken yardım yapıldı ve İzmir'e sevki sağlandı. Bundan sonra geride dikkate değer bir vaka kalmadı.

Şimdi hastanemiz bir revirden farksız. Tam kadro tembel tembel oturuyoruz.

Salihli'de Mevludlu Hastanesine,

Mevludlu Hastanesi oradaki yaralıları İzmir'e süratle sevk edecek ve Kırkağaç'ta kurulmak üzere trenle derhal adı geçen yere gidecektir. Hastanenin Kırkağaç'ta faaliyete başladığı Menzil'e haber verilecek, günlük iaşe ve sıhhiye raporları muntazaman bildirilecektir. Hastanenin ilk teftişine kadar hasta kabul dairesi ile birlikte kurulup kayıtların tutulması ve hastaların giydirilmesi ehemmiyetle dikkate alınmalıdır.

Birinci Ordu Müfettişi
Dr. Fuad

Levent Şahverdi Arşivi

Bu emre göre, Birinci Ordu kadrosundan tamamen çıkarılarak baştan savılıyoruz. Demek bundan sonra, hep böyle yersiz ve isabetsiz kararlarla, beş yüz yataklı Mevludlu Mevki Hastanesi, seyyar bir hastane gibi oradan oraya dolaştırılıp perişan edilecek. Halbuki bir mevki hastanesinin nasıl toplanacağı, nasıl açılacağı, kaç günde faaliyete geçeceği gereği gibi bilinseydi, bizden çok istifade edilir, hastaların, yaralıların boş yere ıstırap çekmelerine meydan verilmezdi.

23 Eylül 1922. Kırkağaç. Emredildiği vechüzre Kırkağaç'tayız, hastane açmak için bina arıyoruz. Her taraf dağınık ve harap. Ama memleketin nefis kavunlarının tadına dahi bakamadan Dr. Fuad imzalı bir tezkere daha:

Hastaneniz Kırkağaç'ta açılmayıp Soma'da tesis edileceğinden, oraya gitmeniz rica olunur.

Hayatımda bu kadar kararsız, bu kadar düşüncesiz emir veren makam görmedim. Bu emirle acaba ne demek istiyor? Bizi kadrosundan çıkartmadı mı? Peşimizi niçin bırakmıyor? Niçin alay edercesine keyfi emirler verip duruyor?

2 Ekim 1922. Soma; oldukça mamur, büyük bir kasaba. Dördüncü Kolordu karargâhı da burada. Ama burada da Salihli'de olduğu gibi, seyyar hastanenin cami, mektep ve kiliselere gelişigüzel yerleştirip kaderine terk ettiği, yer yatağında asker kıyafetiyle yatan, hayata küsmüş 200 kadar yaralı ve hasta!..

Derhal faaliyete geçtik. Geceyi gündüze katarak hasta kabul odası, karantina koğuşu, hamam, etüv yaptık, kısa zamanda bütün noksanları tamamladık. Şimdi en mühim mesele hasta ve yaralıların yiyeceği, içeceği; ama hangi makam bu işi üstüne alacak?..

Levent Şahverdi Arşivi

Dördüncü Kolordu Levazımı, Menzil'e bağlı olduğumuzu beyan ederek bizimle alakasını kat'i surette kesti. İkinci Ordu Menzili, buraya geldiğimizi bile bilmiyor. Birinci Ordu ise hiçbir zaman iaşemizle meşgul olmadı ve bizi kadrosundan çoktan çıkardı. Bunlardan bize hiçbir fayda yok. Şimdi bunlar bizden sadece sıhhiye raporu ister durur.

Mütareke için İsmet Paşa ile birlikte Mudanya'ya gitmekte olan Sıhhiye Reisi Hulusi Bey geçerken hastanemizi de şöyle bir ziyaret etmek nezaketini gösterdi. Etrafa afaki bir nazar fırlatıp bir şey söylemeden çekti gitti. Kumandan-ı âlilerine derdimizi anlatmaya fırsatımız dahi olmadı. Arkasından Kolordu Kumandanı Kemaleddin Sami Paşa geldi. Koğuşları gezerken hastalardan birinin, "yoğurt verilmiyor" diye şikâyet etmesi üzerine paşa bana; "Hastalar südsüz, yoğurdsuz yatarken nasıl rahat uyursun doktor sen? Vicdanın sızlamaz mı senin hiç?" diye çok ağır bir paylamada bulundu.

Anlaşılan paşanın içinde bulunduğumuz şartlardan haberi yoktu ve onun huzurunda serbestçe konuşmak kolay değildi ama bu kadarı da bana fazla geldi. İmkânsızlıkların ardına sığınıp hiçbir şeyi umursamamanın değil, canla başla çalışıp yokluklara, zorluklara göğüs germenin cezalandırılmak istenmesi karşısında, şimdi ben ne cevap verecektim buna?.. "Her kim ki zahmi hored, amma ki figai dared" *[Yaralı olan feryat eder]* deyişi gereğince ben de; "Paşam! Buraya geldiğimden beri, hiçbir askerî makamın bir faydasını göremedim. Elde olanları da belediyenin ve halkın yardımları sayesinde temin ettim" dedim. "Ve Paşam, şunu da arz edeyim ki, hep vicdanımın sesine kulak verdiğim için ben, dağ başlarında bile gece gündüz demeden, hastaların başında nöbet bekledim" diye de ilave ettim.

Paşa daha bir şey diyemedi. Yalnız Baştabibi Mazlum'a hitaben; "Bu doktoru haksız yere gücendirdim galiba," dedi.

Levent Şahverdi Arşivi

Yine latif ve serin bir teşrinievvel gecesi. Gökte yıldızlar pırıl pırıl. Uçsuz bucaksız kâinat ruhuma sükun veriyor. Günün yorgunluğundan sıyrılarak vücudumda bir hafiflik hissediyorum. Ah, bu huzur ebediyyen sürse!.. Fakat ne mümkün! Dr. Fuad imzalı telgraflar gelmeye devam ediyor.

Soma Hastanesi Sertababeti'ne

Hastaneniz İkinci Ordu emrine verildiğinden 12.10.1338 tarihinden itibaren her türlü ihtiyacınızın bundan böyle adı geçen orduya arz edilmesini rica ederim.

1'inci O. M. M. S. Dr. Fuad

Bu telgraf en sabırlı insanı bile çileden çıkartacak kadar samimiyetsiz ve yersiz. Emir ve idaresine girdiğimiz günden beri, hiçbir yardımı dokunmaksızın, birbirini tutmayan emirlerle çalışmamıza mani olmaktan başka bir şey yapmayan bu amirimiz, bugüne kadarki bütün ihtiyaçlarımızı kendisi karşılamış gibi gözükerek bizimle âdeta alay ediyor!

Şimdi nazarım bir elimdeki telgrafa, bir etrafımdaki sefil eşyaya, uzayıp giden dar sokaklara, üstünde baykuşlar öten köhne binalara ilişiyor; maruz kaldığım güçlükler ve saçmalıklar hafızamı kurcalayarak ruhumu bir mengene gibi sıkıp eziyor…

Neferim pürtelaş geldi, bir telgraf daha getirdi. Bu seferki yüksek makamdan:

Mevludlu Hastanesi Sertababetine

Görülen lüzum üzerine, mevcut hastalarınızdan nakli mümkün olanlarını, Balıkesir'e refah içinde sevk ediniz. Nakli mümkün olmayanlar için bir tabib ve kâfi

Levent Şahverdi Arşivi

miktarda efrad ve iaşe bırakarak 7 Teşrinisani 1338 günü Balıkesir'de hazır bulunmak üzere çok acele hareket ediniz ve hareket tarihinizi bildiriniz.

İkinci Ordu Sıhhiye Reisi Fahri

Her nedense hastaneye gönderilen emirler hep böyle "görülen lüzum üzerine" diye başlar ve "acele" kaydıyla yazılır; fakat hareketimizi çabuklaştıracak ne bir yardımları dokunur, ne de aceleyi gerektirecek makul bir sebep gösterilir. Zaten ben bu harpte, hattâ bütün askerlik hayatım boyunca, hakiki bir ihtiyaçtan doğan isabetli bir kararla kat'iyen karşılaşmadım. Hep hissiyata dayanan gelişigüzel kararlar. Bu yüzden vaktimizin çoğu hastalara hizmet edecek yerde, perişanlıkla, derbederlikle geçti gitti.

7 Kasım 1922. Son emre göre Balıkesir'e gidilecekti, emredilen günde Balıkesir'e gelindi. Şimdi kör hatlarda bekleyen vagonların içinde, muhacirler gibi şaşkın şaşkın etrafımıza bakınıyoruz. Nereye gideceğimiz bile belli değil. Pekâlâ!.. Hani "çok acele" hareketimiz emredilmişti!.. Herhalde Soma'da yine zülfiyare dokundum. Sızan haberlere göre, bölüğünde bit bulduğum mağrur bir kumandanın kindarlığına kurban olmuşum. Çok yazık!..

10 Kasım 1922. Bu defa da Edremid'e gitmemiz emredildi. Ve elbette hastanemiz tam vaktinde Edremid'e geldi; her yerde olduğu gibi hamam, etüv, hasta kabul odası yapıp derhal faaliyete geçti. Ben de bu güzel kasabada bir nebze huzur ve sükuna kavuşur gibi oldum, etrafımı tanımaya, iklimin letafetini fark etmeye başladım. Fakat!.. Her şey yoluna girdikten sonra hastaneye baştabip olarak Yarbay Hüseyin namında bir arkadaş gönderildi ve ben Ezine taraflarındaki 17'nci Fırka Sıhhiye Bölüğü'ne def edildim.

Levent Şahverdi Arşivi

Sulh belirtileri görülür görülmez, binbir emekle meydana getirdiğim müesseseden koparılarak çoluk çocuk dağlarda, bayırlarda süründürüleceğim. Hem de her nedense, yine bir kış kıyamette!..

Bir zaman sahilin ılık denizi

Fikrime şiirler ilham ederdi.

Şimdi meskenim çorak bir vadi,

Onu da kaktılar sonra başıma.

Mart 1923. Dumanlı, dağların arasında, ormanların içerisinde, her tarafından serin sular akan, inişli yokuşlu, adı gibi dumanlı bir köy. Fırka karargâhı da burada; ama bizden başka birlik yok. Tarafsız bölgenin sınırında sulh müzakerelerinin neticesi bekleniyor. Yapacak fazla iş olmadığı için herkes kendine göre bir meşgale arıyor. Ben de vakit geçirmek için bir şeyler karalıyorum. Fakat son zamanlarda o kadar çok sigara içiyorum ki dişlerim, bıyıklarım sapsarı oldu. Her düşüncemi her hareketimi kesif bir sigara dumanı takip etmeye başladı. Bir nefes çekmeden iki satır yazı yazamıyorum. Geceleri de kalkıp sigara yakıyorum.

Bir gece bir de baktım Naciye Hanım da tüttürmeye başlamış! Hemen bu illetten kurtulmaya karar verdim. Sigarayı Dumanlı'da bıraktım. Şimdi çok rahatım. İyi havalarda uzun yürüyüşler yapıyorum. Bazı günler birkaç arkadaş toplanıp dertleşiyoruz. Bölüğümüzün başka yere gideceği söyleniyor. Bakalım bu sefer yolculuk ne tarafa?

Bölüğümüz İsrailli köyüne geldi. Bu köy daha güzel. Hayat sakin ve hareketsiz. Hastanelerin gürültülü hayatını üzüntüyle hatırlıyorum, monoton işlerle oyalanıp gidiyorum. Ne

Levent Şahverdi Arşivi

gibi şeylerle uğraştığım hakkında bir nebze fikir verir diye, Sıhhiye Bölüğü'ne gönderdiğim 26 Mart 1339 tarihli günlük emri aşağıya olduğu gibi yazıyorum:

1- Bölük, alaylardan gelen hastaları Ezine hastanesine gönderecek, vaktini hastalığı hafif olanların tedavilerine harcayacaktır. Bunun için bir bekleme yeri ile 20 yataklık bir revir yapacaktır.

2- Arabalar her gün belirlenen saatte yola çıkacak ve belirlenen saatte geri dönecektir.

3- Bölüğün sedyeleri muayene edilerek, demir, ahşap ve bez aksamından hangileri tamire muhtaç ise bildirilecektir. Her gün arabalarla sevkıyat yapılacağından bunların tamiri önem arz etmektedir. Bu husus derhal yerine getirilmelidir.

4- Neferlerin ikâmet edeceği binalar yeniden badana edilecek, bunun için kireç ya da beyaz toprak nerede var ise köylüden alınıp hemen getirtilecektir.

5- Neferlere ve hayvanlara üç gün yetecek miktarda yedek erzak mevcut olup olmadığı düzenli olarak takip edilecek, noksanları mutlaka bildirilecektir.

Mayıs 1923. Bahar teşrif etti, her taraf zümrüt gibi yeşerdi, bölüğümüz de İsrailli'den kalkıp Ezine'ye yerleşti.

Ortasından bir dere akan, sıcak ve sıtmalı bu ufak kasaba fırka merkezi ve küçük bir şehir gibi. Bize eski şube dairesi civarında bir yer gösterildi. Açık ordugâh kurup; çardak, hamam, etüv yaparak hastane faaliyete geçti. Ben de ancak ondan sonra etrafıma bir parça bakabildim. Ezine'ye bizden evvel

Levent Şahverdi Arşivi

gelen askerî zevatla tanışıp görüştüm. Dr. Yarbay Diyarbekirli Mahmud Hamdi Bey de Ezine'deydi; gittim, onu da gördüm.

Hamdi Bey, Harb-i Umumi'de 31'inci Fırka baştabibi idi. Turanyolu'na çok güzel şiirler yazan bu deryadil, nüktedan arkadaş bu sefer pek küskün ve kederliydi. Hal ve hatırını sordum, bir şey söylemedi. Elini cebine attı, küçük bir kağıt çıkardı. Üzerinde aşağıdaki satırlar yazan, solmuş, buruşmuş bir kâğıt parçası idi:

Doğruluğun hep yadigârıdır bu
Sefalet; yazık şu geçen ömre
Ölürsem yazılsın seng-i kabrime
Bir eşek herifin mezarıdır bu!

24 Temmuz 1923. Lozan'da sulh imza edildi. Herkes sevinç içinde. Ezineliler bayram yapıyor. Ben ise kara kara düşünüyorum. Bölük dağıtılırsa ne olacağım? Şüphesiz yine bir tabura verileceğim. Ama artık her şeyi göze aldım, askerlikten istifa etmeye karar verdim. Hemen bir dilekçe yazarak fırkaya gönderdim. Birkaç gün sonra bölük dağıtıldı ve ben 114 Numrolu Hastane'nin ikinci tabipliğine atıldım.

28 Ağutos 1923. 114 Numrolu Hastane de kapatıldı fakat başka bir yere tayin haberi gelmedi!.. Yoksa istifam mı kabul edildi?.. Belki tayin işlemlerinin tamamlanması bekleniyordur... Acaba, bu kadar hizmetime mükâfat olarak beni iyi bir yere mi tayin edecekler?.. Büyük bir hastane olursa bakteriyolog olarak çalışırım… Ya açıkta kalırsam!.. Bir huzursuzluk içindeyim. Bakalım, Allah kerim, bekleyip göreceğim.

Levent Şahverdi Arşivi

15 Eylül 1923. Mukadderatım belli oldu: Doğu Cephesi'ne hareket emri alan ve Ayvalık'ta vapura binmeye hazırlanan Üçüncü Fırka'nın açığına tayin edildim. Nereye? Tabiatıyle yine tabur tabipliğine!..

Ama bu çok büyük haksızlık, adaletsizlik, merhametsizlik!.. Akran ve emsalim benim çektiklerimin binde birine maruz kalmaksızın zaferin nimetlerinden istifade ederek izzet ve ikbale nail olurken, ordunun emrinde cephe görmemiş zahmet çekmemiş yüzlerce doktor dururken, bir vatan haini gibi yine ben, tekrar Soğanlı dağlarına, Palandökenlere sürüleceğim!..

Hiç değilse istifa dilekçeme verilecek cevabı beklemek için birkaç gün izin istedim. Bu dileğim de kabul edilmedi; "gittiğiniz yerde netice size bildirilir" denildi ve derhal hareketim emredildi.

Bu kadarı da çok fazlaydı; kolum kanadım kırıldı, fakat hayata küsmedim. Çocuklarımın masum bakışlarından, tatlı tebessümlerinden kuvvet alarak bu belaya da göğüs germeye karar verdim. Memurlara değil ancak mahkumlara reva görülen bu işkenceye, istifam kabul edilinceye kadar katlanmaya mecburdum. Sebep olanları ilahi adalete havale ederek Ziya Paşa'nın Terci-i Bend'ini tekrar tekrar okudum.

Bir zamanlar ben dahi düştüm bela-yi gayrete
Doğrulukla uğradım bin türlü derd ü zahmete
Geh vatanımdan ayrılıp gittim diyar-ı gurbete
Akıbet oldum giriftar işbu mühlik illete
Vah yazık sarf ettiğim ömre, zamana, hizmete
Fikr için görmek beni kâfidir ehl-i ibrete

Levent Şahverdi Arşivi

Hayli demler bilmedim bais nedir bu hâlete
Şimdi oldum dostlar vâkıf bu sırr-u hikmete
Derde uğrar kim sadakat itse elbet Devlete
İstikamet mahz-ı cinnettir bu mülk-i millete.

Feyz ise maksad mümaşat-ı zamana mail ol!
Fırka-i yağmagerani asra sen de dahil ol!
Hıssana mahsulden her ne çıkarsa kaail ol!
Her ne derlerse kayd eyleme deryadil ol!
Hain ol, ister sefih ol, ister rezil ü cahil ol!
Tek sadakat fikrini itme merama vasıl ol!
Rahat istersen bu pendimle hulasa âmil ol!
Olma mecnun-ı muannid ben gibi sen âkıl ol!
Derde uğrar kim sadakat etse elbet devlete.
İstikamet mahz-ı cinnettir bu mülk-i devlete.

Vapurumuz Çanakkale'yi, Marmara'yı geçti, İstanbul'a yaklaşıyor. Herkes bir seyyah sevinciyle sahilleri seyrediyor. Ben, vatanından sürülen bir mahkum gibi mahzun mahzun etrafıma bakınıyorum, her şeyi matem rengi görüyorum.

İki zayıf öküzün boynuna asılı bir kağnıya binmiş, kağnının hiç dinmeyen canhıraş iniltilerini dinleye dinleye, bin kilometreden fazla inişli, yokuşlu, dikenli uzun bir yoldan gelip nice harplerden ve yıpratıcı mücadelelerden geçtikten sonra, artık Akdeniz sahiline yetiştiğimi, ülküme, emelime kavuştuğumu zannederek sevinmiştim. Ama meğer yolum daha bitmemiş, çilem dolmamış. Vapur da tam teşekküllü bir topçu alayıyla kışla-

Levent Şahverdi Arşivi

dan beter… Borular çalınıyor, kadanalar tımar ediliyor, yemler hazırlanıyor, viziteler yapılıyor, Alay Kumandanı Şerafettin Bey mağrur bir eda ile peş peşe emirler vererek önüne gelene bağırıyor. Bu çok kibirli bir adam. Neredeyse geminin kaptanını da hükmü altına alacak. Bana da hep tepeden bakıyor ve beni bir pansumancıdan farklı görmüyor. Bunun gibisi mumla aransa bulunmaz. Geldi de beni buldu. Bununla işimiz bir hayli zor olacak.

Ekim 1923. Bayburt. Ahali Erzurumlular gibi mert, gayretli insanlar. Burada da beylerin hanımlarının ünvanı "paşa". Hava şimdilik güzel. Sıcak oldukça fazla.

11 Kasım 1923. Üçüncü Fırka Kumandanı Kâzım Paşa, alayımızı teftişe gelecekmiş, bu vesileyle bir karşılama hazırlığı yapılmış; her nasılsa benim haberim olmadı, törene katılamadım, Şerafettin Bey beni 24 saat hapsetti.

Mevzu ehemmiyetsiz, beni hapseden kumandan değersiz; bu cezadan hiç üzüntü duymadım. Fakat Şerafettin Bey'le aramızdaki gerginlik gün geçtikçe artıyor. Bu şartlar altında alayda barınmam imkânsız. Ezine'de verdiğim istifa dilekçeme ise hâlâ bir cevap yok. İkinci bir dilekçe daha vereceğim.

18 Aralık 1923. Dışarda kar lapa lapa yağıyor. Herkese şiirler ilham eden bu latif manzara bana harp günlerini hatırlatıyor, ruhumu bir elem istila ediyor. Ne olacağım, ne yapacağım, diye düşünmeden edemiyorum, çok sıkıntılı günler geçiriyorum. Alay kumandanının eziyetleri de artık hadden fazla!

Bilmem ki nasıl oldu da düştüm
Ben böyle hüfre-i kahr-ü ademe!
Aylardır onun emrinde
Muztarib, nalefeşan olmadayım.

Levent Şahverdi Arşivi

22 Ocak 1924. İstifa etmekten vazgeçersem, Erzincan Hastanesi'ne bakteriyolog olarak tayin kılınacağıma dair bir telgraf geldi. Görüşüm soruldu. Hiç düşünmeden kabul ettim ve yol hazırlıklarına başladım, dostlarla vedalaştım.

Çilekeş doktorun biri kundakta, ikisi kucakta üç çocuklu ailesi, çok kötü bir havada, Bayburt'tan ayrılıp karlı yollara dizildi. Şimdi bu havalinin en fırtınalı mevsiminde, katırların sırtında zorlu bir yolculuk var…

Bir tepenin ardında hava bozdu. Kar, tipi halinde yağmaya başladı. Ancak akşama doğru Kısanta köyü uzaklarda hayal meyal seçildi.

Ertesi sabah. Beş kişilik kafilemiz katırların peşi sıra tekrar yollarda. Ne bir patika ne bir iz; her taraf karla kaplı ve lapa lapa yağmaya devam ediyor. Bereket versin rüzgâr yok. Gece vakti konak yerimiz Pulur köyü.

Üçüncü gün. Bu sabah hava açık, fakat çok sert. Donduru cu bir soğuk iliklerimize işliyor. Naciye Hanım'ın kucağında Osman, elinde dizginler… Bir de fırtına çıkarsa kurtulmamız çok zor!.. Çok şükür, akşam ezanıyla birlikte Sipikör köyü…

Dördüncü gün. Bugün önümüzdeki ilk engel Sipikör dağı. Kar çok fazla, hayvanlar zorlukla yürüyor…

Karakol gibi bir yerde mola verdikten sonra doktor ve ailesi şoseyi bırakıp Serçeboğazı'ndan yokuş aşağı Erzincan ovasına indi. Ve nihayet son durak: Vaskirt köyü.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SİVİL HAYAT

Fırat'ın yeşil sahilini emin bilir

Sabaha kadar beklerdim

Sularının zemzemesine ba'zen

Gizlice ifşa-yı derun eylerdim.

Yedinci defa oluyor ki, Erzincan'a geliyorum. İlk gelişimde yine Vaskirt köyündeki bu hastanede kalmıştım. Hastane eski hastane. Yer yer stajyerlik devrindeki heyecanlı günleri hatırlatan izler var. Fakat hayat çok değişmiş.

24 Mart 1924. Ezine'de verdiğim dilekçeme cevap verildiğini ve istifamın kabul edildiğini kolordudan haber aldım. Askerlik hayatım başladığı yerde bitti. Bu iyi bir işaret. Kalben çok memnun oldum. Emri metanet ve tevekkülle karşıladım. Senelerden beri beklediğim arzuma nihayet kavuşuyorum. Henüz yerleşemediğim hastane ve hiçbir zaman uyuşamadığım askerlikle ilişiğimi kestim, yakamdaki binbaşı formasını sökerek sivil hayata atıldım. Fakat sudan çıkmış balığa döndüm. Serbest mesleğe hiçbir şekilde hazırlıklı değilim. Kendimi öyle değişmiş hissediyorum ki başka bir hüviyete büründüm, işe yaramaz bir hale geldim. Şimdi ne yapacağım? Ailemi geçindirecek

Levent Şahverdi Arşivi

ne param, ne de doktorluk tecrübem var. Çocuklarımın mahzun bakışları karşısında bir suçlu gibi eza duyuyorum.

Hayatta duyduğum en büyük azap da bu oldu. Evde duramadım. Kendimi sokağa attım, Erzincan'a indim. Eski arkadaşları ziyaret ettim. Küçük bir ücret karşılığında Askerî Lise'de fizik dersine girebileceğimi öğrendim. Hemen lise müdürüyle görüştüm. Fizik hocalığının zor bir iş olduğunu biliyorum ama şimdilik bu vazifeyi kabul etmeye mecburum.

Muallimlik hakikaten kolay meslek değil. Bilhassa fizik hocalığı. Hesap kitapla başım hoş olmadığı için talebenin zor bir sorusu karşısında aciz kalmayayım diye geceleri dersime çalışıyorum, sabahları erkenden kalkıp yedi kilometre yol yürüyerek mektebe geliyorum.

Nedense korktuğum da hep başıma gelir. Yarı sivil, yarı asker kıyafetimle ders verirken Ordu Müfettişi Cevad Paşa yanında zabitlerle ansızın dershaneye girdi, "Okuttuğunuz bahis hangisi?" dedi. "Cazibe *[çekim]* kanunları" dedim. Paşa hemen bir talebe kaldırdı, "Paris'i bombalamak için Almanların kullandığı uzun menzilli toplar hangi esasa göre yapılmıştır?" diye bir soru sordu. Talebe elbette cevap veremedi. Ben de veremezdim. Bereket versin paşa, topların hangi fizik kanununa göre yapıldığını kendisi anlattı, beni büyük bir sıkıntıdan kurtardı.

Askerî Lise'deki fizik hocalığım iki ay kadar devam etti. Haziran ayının on ikinci günü Sıhhiye Vekâleti'nin emriyle Erzincan merkez hükümet tabipliğine 2500 kuruş maaşla tayinim icra edildi. Derhal vazifeye başladım, hikmet hocalığını bıraktım.

Aman Allahım! Meğer bu hükümet tabipliği ne zor, ne berbat bir meslekmiş! Suçüstü vakaları yüzünden her an seferber bir haldeyim. Haftada birkaç gün, gece gündüz deme-

Levent Şahverdi Arşivi

den sorgu hakimi ile köylere gidiyor, külot-pantolonu, çizmeyi ayağımdan çıkaramıyorum. Dere tepe yürümekten tabanlarım şişti, mecburen bir at satın aldım, şimdi ona bizzat bakıyorum. Ama hiç şikâyet etmiyorum. Nihayet hayal ettiğim hür ve mücadeleli hayatın içindeyim.

14 Ağustos 1924 tarih ve 962 sayılı istiklal madalyası vesikasını aldım.

3 Ekim 1924 Erzincan Valiliğine

Merkez hükümet tabibi Mehmet Derviş Bey'in acilen Erzurum felaketine yetişmek ve oradaki heyete katılmak üzere hemen Erzurum Sıhhiye Müdürlüğü emrine sevki ve hareketinin temini... Gitmemekte bahane aradığı takdirde, vatani hizmetten kaçınıyor sayılarak bundan böyle hakkında ona göre muamele yapılacağının kendisine tebliği...

Bu emir, cephedeki bir kumandanın emrinden daha acımasız, daha şiddetli. Gerçi felaket de pek feci. Hasankale yer ile yeksan, ahali perişan. Amma imdada koşmak için bize ufak bir işaret kâfi idi.

Hiç vakit kaybetmeden atıma bindim, yola çıktım. 9 Ekim Perşembe sabahı Erzurum'a vardım. Sıhhiye Müdürü Şerif Bey beni görünce sevindi. "Henüz sizden başka kimse gelmedi, sizi Hasankale merkeze gönderiyorum, orada kalacaksınız," dedi.

13 Ekim 1924. Kale, Selçukilerden kalma, içi bir kasabayı içine alacak kadar geniş, burçları süslü, etarafı metin surlarla çevrili heybetli bir âbide. Asırlar boyunca görüp geçirdiği harp, istila ve depremlere rağmen yekpare bir kaya gibi dimdik ayakta. Zülkadriye beylerinden Şah Bey'in 793'te Çermik'te inşa ettirdiği, kapısı ince bezemelerle süslü binalar, deprem enasında yerden sıcak sular fışkıracak kadar şiddetli sarsıntı-

Levent Şahverdi Arşivi

lar meydana geldiği halde en ufak bir zarar görmemiş. Aras'ın üzerindeki Çobanköprüsü de zarafeti ve mukavemetiyle buralarda bir deprem olduğunu inkâr eder gibi. Ama Hasankale ve köyleri yerle bir, sağlam bina kalmamış. Sarsıntılar devam ediyor, yerin altından korkunç sesler geliyor. Ahali büyük sıkıntı ve telaş içinde; çoluğunu, çocuğunu, hayvanını barındıracak bir yer derdinde; askerlerle el ele vermiş baraka inşa ediyor. Civar vilayetlerin hükümet tabipleri de peyderpey geliyor. İstanbul Hilaliahmeri'nden gönderilen bir miktar ücret ve tahsisatla imkânlar nispetinde felaketzedelere yardım ediliyor. Fakat kat'iyen kâfi değil.

Kasım 1924. Hava iyice soğudu. Askerî birlikten tabur tabibinin çadırına sığındım. Ara sıra boşaltılan belediye binasında da yatıp kalkıyorum. Sarsıntılar artık eskisi kadar şiddetli değil fakat ufak bir hareket hisseder hissetmez hemen çadıra kaçıyorum. Mânen ve maddeten büyük sıkıntı içindeyim. Gün geçtikçe de vaziyetim kötüye gidiyor. Beş parasız kaldım, ne yapacağımı şaşırdım. Çareyi atımı ucuz bir fiyata satmakta buldum.

Aralık 1924. Hasankale'ye geleli iki ay oldu. Pasinler'de kış iyiden iyiye hükmünü sürmeye başladı. Herkes başını sokacak bir yuva kurdu, ocağını tüttürdü. Felaketzede olma sırası şimdi bende. Hazırlıksız yakalandım. Çok perişanım. Soğuktan titriyorum. Fakat ağzımı açıp kimseden bir şey istemiyorum. Vatani hizmetten kaçınıyor denmesin diye, susmayı tercih ediyorum.

25 Aralık 1924. Çok şükür hizmetimiz kâfi görülmüş, asıl vazifemize dönmemiz için emir çıkartılmış. Terhis edilmiş askerler gibi seviniyorum. Lakin gelirken olmadığı gibi, dönüş için de beş kuruş yol parası veren yok! Şimdi ben Erzincan'a nasıl döneceğim?

Levent Şahverdi Arşivi

Askerî bir vasıtayla Erzincan'a döndüm. Kış burada da bastırmış, civar dağlar bembeyaz olmuş. Henüz ovada kar görülmese de ortalığı kasıp kavuran dondurucu bir ayaz var. Tam da böyle bir zamanda Pülümür Savcılığı, Danzig nahiyesinde bir otopsi yapılması gerektiğinden bahisle vilayetten bir tabip istemiş ve bittabi bu iş de bana havale edilmiş.

Yapılan plana göre, Erzincan'dan Kötür köprüsüne kadar araba ile gidilecekmiş. Fırat'ı geçtikten sonra Kürtler gelip beni karşılayacak, Pülümür'e götürecekmiş. Kardan Girlevik yolu kapandığı için mecburen bu yol seçilmiş.

Aşacağım dağlar Dersim'in en sarp dağları. Arkadaşların tavsiyelerini dinledim. Sırtıma kürk palto, başıma tiftik başlık, ellerime tiftik eldiven, ayaklarıma yün çorap giyip Kötür köprüsüne kadar arabayla geldim. Fırat'ı geçtim. Baktım, karşı tarafta iki Kürt bekliyor. Arabadan indim, bir "tavik"e bindim ve karlar üstünde tuhaf bir yolculuğa başladım.

Tavik, kışın dağlarda hayvan işlemediği için insanlar tarafından çekilen bir tür kızaktı. Adamlar, kıllı göğüsleri, pos bıyıkları buz tuttuğu halde, birer koşu beygiri gibi hiçbir yorgunluk ya da üşüme belirtisi göstermeden karlı tepelere tırmandı, kızağı yokuşlara doğru sürükledi; ben de kızakla beraber sürüklendim.

Yokuş aşağı inerken manevra değişti. Şimdi tavik önde, adamlar arkada, ipler gerilmiş, karlı yamaçlardan süratle kayarak iniyorum, donmuş derelerden geçip tekrar yokuşları çıkıyorum. Bir yandan da sıkı sıkı kürküme sarınıyor, durmadan elimi ayağımı ovuşturuyorum.

Dağ başında karakol gibi bir yerde kısa bir mola verdirdim. Yarım saat kadar hem ben dinlendim hem adamları dinlendirdim. Batmaya yüz tutan güneşin, Dersim dağlarının karlı zirvelerinde sönüp giden yaldızlı ışıklarını uzunca bir müddet sey-

Levent Şahverdi Arşivi

rettim. Uzaktan uzağa akseden Girlevik şelalesinin uğultusunu da dinledikten sonra aynı suretle seyahat ederek Pülümür'e geldim.

Savcı Bey beni karşıladı. Danzig'de bir zehirlenme vakası olduğunu, evvelce tahkikat yaptırdığını, benimle gelmesine gerek olmadığını söyledi.

Benim kimseyi beklediğim yoktu. Yanıma bir miktar alkol ve birkaç kavanoz alarak bir jandarma refakatinde yola çıktım. Danzig'e gelip saçlı sakallı, ayağı çarıklı, başı külahlı bir ağaya misafir oldum.

Ağanın evi yüksekçe bir yerde ve kendisi yaşlıca bir sergerde. Köyünde otopsi yapılacak olması hiç işine gelmemiş. Oğlu da kadife elbisesiyle geçmiş karşıma kurulmuş, gözlerini üzerimden ayırmıyor. Ama bana karşı düşmanca bir tavrı şimdilik yok.

Birçok defa buralara geldim, gittim, bu insanların örf ve âdetlerini iyi bilirim. Ahalinin yaşayışı pek sadedir. Evlerinde yer keçesiyle yataktan, yayıkla beşikten başka bir şey yok gibidir. İşleri güçleri çobanlıktır. Çoğu göçebedir. Zira toprakları ekime elverişli değildir. Bu sarp yamaçlarda yalnız darı yetişir. Gıdaları da darı ekmeği ile kurut dedikleri çökelek gibi bir şeydir. Fakat vücutları sağlam, dişleri beyaz, gözleri parlak, hisleri kuvvetlidir. En büyük silahları keskin gözleriyle güçlü bacaklarıdır. Her birinin bir mavzeri, kıyıda köşede bir fişeklik cephanesi her daim hazırdır. Hepsi çok iyi nişancıdır. Pireyi gözünden vuranları vardır. Tek bir kurşunu boşa atmazlar. Ağaları bir baskına ya da çapula davet etti mi hemen koşar gelirler. Her sonbahar hep bir olup yol kesmeye çıkarlar, herkesin binbir emekle mahsulünü topladığı bir mevsimde tarlaları basarlar, harman yerinde ne bulurlarsa alır, kaçarlar veyahut bir dağ köyünün sürülerini önlerine katıp sürer götürürler.

Levent Şahverdi Arşivi

Erzurum-Trabzon şosesine kadar inerek tüccar kervanlarını soydukları dahi görülmüştür. Hükümet harekete geçerek üzerlerine asker yollasa da iş işten çoktan geçmiş, eşkıya kendi köşesine çekilmiştir.

Velhasıl Erzincanlıların işte böyle iflah olmaz bir eşkıya derdi vardır ki güz geldi mi herkesi bir endişe kaplar. Zavallı halk bu belayı bir semavi afet sayarak kaderine razı olur; sadece sızlanır durur. Koca Erzincan şehri, hem vilayet hem ordu merkezi olduğu halde, bu köylülerin eşkıyalığından kurtulamamıştır vesselam.

Yemekten sonra, içeri allı pullu bir kadın girdi, oynamaya başladı. Saz çalınıp türküler söylendi, dut rakıları içilerek geç vakte kadar eğlenildi. Bu neredeyse bir oturak âlemiydi; fakat kimse kadına karşı bir taşkınlık yapmaya yeltenmedi.

Ertesi sabah erkenden kalktım, hazırlandım. Otopsi için gereken alet ve edavatı (bıçak, testere ve çekici) yanıma alarak mezarlığa gittim. Mezarı açtırdım. Karlar üstünde otopsi yapmaya başladım. Büyükçe bir dalak ve akciğerde zatürree buldum. Mideyi içindekilerle birlikte çıkartıp kavanozlara doldurarak vazifemi bitirdim. Yine bir tavikle Pülümür'e geldim. Rapor ve kavanozları adliyeye teslim ettikten sonra Erzincan'a döndüm.

28 Aralık 1928 Erzincan Valiliği'ne

"Merkez Hükümet Tabibi Mehmet Derviş Bey, liyakati belli oluğu takdirde, memuriyeti tasdik edilmek ve hükümet tabipliği üzerinde kalmak kaydıyle, 35 liranın üçte biri ile Erzincan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü [Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü] vekaletine tayin edilmiştir."

Levent Şahverdi Arşivi

On beş sene askerî hekimliğe ilaveten beş sene de hükümet tabipliği yaptıktan sonra, şimdi bir de daire amiri olacak, omzuma ağır bir yük daha alacağım.

Artık tam büro âdemi oldum. Sabahtan akşama kadar masa başında oturup yazı işleriyle boğuşuyor; evraklar, dosyalar arasında kayboluyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Ara sıra bazı sosyal faaliyetlere de katılıyorum.

Erzincan Kızılay Heyeti (1931)

Yılbaşı gecesi, Kurmay Başkanı Albay Rüştü Bey'in yardımlarıyla Üçüncü Ordu Müfettişlik binasında verilen balo çok parlak geçti. Kızılay Cemiyeti'ne yüklü miktarda kazanç temin edildi. Fırat'ın karşı sahilinde ağaçlar arasında tertiplenen "garden parti" de Erzincan'ın durgun cemiyet hayatına bir hareket getirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

26 Ağustos 1931. Ordu Sıhhıye Müdürlüğü'ne tayin edildim. Ordu'ya geldim. Bahçesi portakal ağaçlarıyla dolu, denize nazır bir eve ailemle yerleştim.

Memleket Hastanesinin inşaatı devam ediyordu. Şehrin sahil kesimi kâmilen sıtmalıktı. Yaz geceleri sivrisinekten uyunmuyordu. Sıtmanın her cinsi, hattâ habis türleri bile kol geziyordu. İlk işim, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne *[Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na]* sıtma hakkında delillere dayalı, tafsilatlı bir rapor hazırlayıp göndermek oldu.

Vekâlet raporumu ilk başta iyi karşıladı ve bir mücadele heyetinin kurulmasına olur verdi. Fakat bir müddet sonra, bütçe darlığı sebebiyle bunun şimdilik mümkün olamayacağını, bu hususun ileride göz önüne alınacağını bildirerek işi sürüncemede bıraktı.

Levent Şahverdi Arşivi

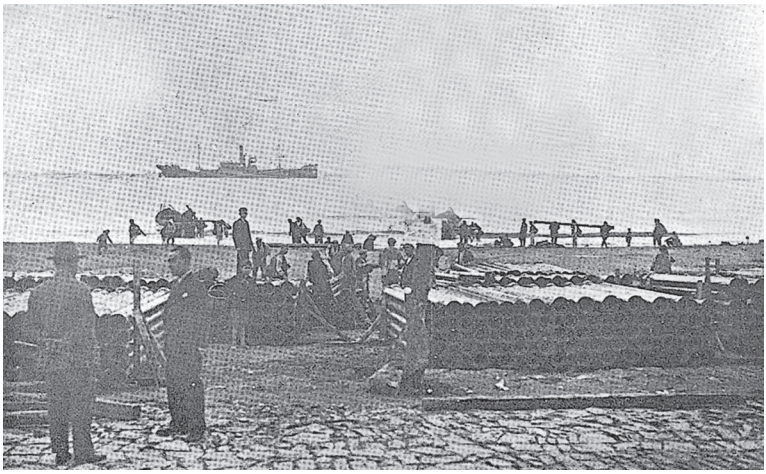
Vekâletten ümit kesilince mahalli bazı tedbirlere başvurarak evvela bataklıkları kurutmak üzere harekete geçildi.

Ordunun su yolları da çok bozuktu. Lağımların içme sularına karışmasıyla tifo seneden seneye artmış, andemik bir hal almıştı. Şehre demir borularla iyi bir su sağlamaktan başka çare yoktu.

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupa'ya borular ısmarlandı, kısa zamanda getirtilip sahile dizdirildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Kanallar kazıldı, borular döşendi.

Levent Şahverdi Arşivi

Borular döşenirken Kızılay faaliyetimiz devam etti.

Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürlüğü önünde çocuklarla.

Levent Şahverdi Arşivi

Ordu Kızılay Heyeti

Levent Şahverdi Arşivi

Şifa Eczanesi (Ordu)

Ordu'da eczaneler doktorların, memurların ve memleketin ileri gelenlerinin buluşma yerleridir. Akşamüzerleri herkes buralarda toplanır, günün havadis ve dedikodularını konuşur. Bazı geceler, bankoların arkası, porselen havanlarda hazırlanan mezeler ve Eczacı Ali Şükrü (Deniz) Bey'in kendi eliyle imbikten geçirip mezüreli kadehlerde sunduğu likörlerle ölçülü bir bezm-i muhabbete mekân olur.

Levent Şahverdi Arşivi

11 Nisan 1936. Kars'a tayinim çıktı. Evimi taşıdım, vazifeye başladım. Memleket Hastanesi, cephesi yontma taşlarla süslü, iki katlı muhteşem bir bina.

İçeri girince hayretler içinde kaldım. Birinci katın tamamı baştabibe mesken olmuş, üst katın da büyük bir kısmı büro olarak ayrılmış, ameliyathane için geriye küçük bir oda kalmış! Üstelik, hastalar ana binanın dışındaki izbe bir koğuşta yatıyor!.. Baştabip ise kışın ameliyat edilen hastaların koğuşlarına götürülürken zatürreye yakalanıp vefat etmesinden şikâyet ediyor!..

Levent Şahverdi Arşivi

Baştabibe derhal hastaneyi boşaltması ve büro olarak kullandığı salonu hariciye koğuşuna çevirmesi ihtar edildi. Hastane işini yoluna koyduktan sonra sıra cüzamlılarla geldi. Resmî kayıtlara göre 15-20 kadar cüzamlı vardı fakat yapılan araştırma, bu rakamın çok daha fazla olduğunu ortaya çıkardı. Bütçeye konulan 400 Lira ile antileprol getirtilerek hastaların tedavisine başlandı.

Levent Şahverdi Arşivi

Kars'ta üç, Kırklareli'nde iki, Çanakkale'de de yedi sene daha sıhhat müdürlüğü yaptıktan sonra bir gün:

T.C.
SAĞLIK ve SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI *13 Aralık 1948*

Sayın Dr. Derviş Kuntman
Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürü
Çanakkale

Sayın Meslektaşım,

Sizi, uzun yıllar kendini millete hizmete vakfetmiş, bütün varlığını insanlık idealine bağlamış bir Türk hekimi, on binlerce yurttaşın minnet ve şükranını kazanmış bir meslek arkadaşımız olarak sevgi ve saygı ile selamlarım.

Birçok memurların, o kadar yorucu ve yıpratıcı çalışmaları sonunda, kanunların kendilerine bahşettiği dinlenme hakkını artık kazandıkları halde, bu hakkı istemeyi kendileri için güç bulduklarını yakından biliyorum. Şahsi istirahat ve menfaatlerinden feragati, şükranla andığımız bir meziyet olarak gören arkadaşlarımız, bu dinlenme imkânını tabiatiyle talep etmemekte ve böyle bir imkânın vazifeli makamlar tarafından hazırlanmasını beklemektedirler. Bütün bunları dikkate alan Bakanlığım, sizlerden nöbeti teslim almaları mümkün bir kısım hekimlerin yetiştiğini ve siz değerli ağabeylerini örnek

Levent Şahverdi Arşivi

alarak çalışacaklarını ümit ettiği için, hak ettiğiniz dinlenmeyi size vermeye karar vermiştir.

Elinizden şifa bulmuş birçok insanlar ve Bakanlığımız büyük hizmetlerinizi daima şükranla anacak, yılmak bilmez çalışmalarınızı ve kazandığınız başarıları genç hekimlere örnek olarak gösterecektir.

Sağlıklar diler, size en iyi dileklerimi sunarım.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı
Dr. Kemali Bayizit

Levent Şahverdi Arşivi

Son Ziyaret

Kulağımda çınlar yanık mayası

Burnumda tüter ab ü havası

Hatırımdan çıkmaz bağı, safası

Orada geçti, çocukluğum baharım

Hükümet tabipliğine ilaveten beş vilayette yirmi sene sıhhat müdürlüğü yaptıktan sonra emekliye ayrılarak kabuğuma çekildim, hatıralarımı yazmaya başladım. Fakat bu sefer, kırk beş seneden beri görmediğim memleketimi son bir defa ziyaret etmek arzu ve hevesine kapıldım. Şimdi daha iyi anlıyorum ki bu arzu, bu karşı konulmaz sıla hasreti, yaşlandıkça katlanarak artıyor.

1957 senesinin bir cuma günü, Meram treniyle Haydarpaşa'dan hareket ettim. Çoktandır tren yolculuğu yapmadığım için çocuklar gibiyim; heyecanla sağa sola bakınıp duruyorum. Hava latif, manzara güzel; trenin sarsıntısı bana, aziz arkadaşım Rasih'le bir yaylı içinde yaptığımız Musul yolculuğunu hatırlatıyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Yeğenlerim Nedim ile Hüseyin Gaziantep istasyonunda karşılayıp beni bir otomobile bindirdi; uzun zamandır hasretini çektiğim memleketime doğru şimdi hızla yol alıyorum.

Sağda Karataş, onun üstünde Şeyh Şörahbil'in türbesi. Güneş batmak üzere, bulutlar rengârenk… Ve nihayet karşımda Kilis; bütün güzelliğiyle ovaya serilmiş yatıyor, semaya serçeken minareleriyle beni kucaklıyor. Zeytin ağaçlarının serin gölgeleri, yeşil yapraklar arasından sarkan nur gibi üzüm salkımları her şeyi bana bir anda unutturuyor, çocukluğumun tadına doyamadığım mesut günlerini süsleyen bağ bozumu mevsimini gözlerimin önünde yeniden canlandırıyor…

Çadırlar kurulur, haftalarca bağda yatılır kalkılır, bir taraftan üzüm kurutulurken bir taraftan da şıra yapılırdı. Bu çok külfetli bir işti: Küfelerle avluya üzüm taşınır, sal denilen büyük teknelere dökülür, adamlar üzerine çıkıp saatlerce üzümleri ayaklarıyla ezer, salın deliğinden sızan şıra leğenlere alınır, kazanlara aktarılır, katı bir kıvama gelinceye kadar kaynatılırdı. Buna hapısa derlerdi. Pelte gibi bir şeydi, ama afiyetle yenirdi. Hapısadan pestil, sucuk, kesme ve başka şeyler de yaparlardı. Pestil yapmak için damlara geniş örtüler sererler, hapısayı bu örtülerin üzerine yayarlar, sucuk yapmak için ceviz ya da badem içlerini iplere dizerler, birkaç defa hapısa kazanına daldırır çıkarır, kurumaya terk ederlerdi. Fakat bu sırada evin içi berbat olur, her tarafı sinek sarar, göz hastalıkları artar, çoluk çocuk herkes yakalanır, otacılara taşınır dururdu. Her şeye rağmen bağ bozumu mevsimi benim sabırsızlıkla beklediğim en renkli, en heyecanlı günlerimdi. Kardeşlerimle beraber sabahtan akşama kadar teveklerin arasında koşar, kelebeklerle kaplumbağalarla oynar, gece oldu mu ateş yakıp üzerinden atlayarak, teneke çalıp zılgıt atarak, kurusıkı tabancamı patlatarak ortalığı velveleye verir, eğlenirdim...

Levent Şahverdi Arşivi

Yine tevekler arasında dolaşarak gözüme ilişen üzümlerden, bilhassa horozkaralarından koparıp yemeye başladım. Mayam bunlarla öyle yoğrulmuş ki büyük bir zevk ve lezzet duyuyor, yedikçe taze bir hayat buluyorum. Bu günü gördüğüme Allah'a bin kere şükrediyorum.

Neşe ve sürur içinde Nedim'in evine geldim; hısım, akrabaya kavuştum. Akşam yemeğinde sofrada lahmacun, baklava, ayran ve karpuz vardı. Benim için bu bir ziyafetten farksızdı. Afiyetle yedim, eski güzel günleri hasretle yâd ettim.

Ertesi gün merhum kardeşim Hüseyin'in oğlu Tahsin'in refakatinde Tekye mahallesindeki evimizi görmeye gittim. Yeni sahibi aslına sadık kalarak iyi bir tamir yaptırmış, ev daha güzel olmuştu.

Bunca uzun zamana, harp ve istilalara rağmen baba ocağını sapasağlam yerinde gördüğüme son derece memnun oldum. Fakat içeriye girmedim. Duvarlardaki çatlaklarda, ağaçların dallarının kıvrımlarında çocukluk günlerinden izler aradım. Evin kapısındaki kitabeyi tekrar tekrar okudum, avluda oturup hatıralara daldım. Kardeşlerimle evin önünde oynayışımızı, babamım heybetli vücuduyla başını eğip kapıdan girişini hayal ederek dalgın, üzgün dakikalar geçirdim…

Babam Hacı Derviş Efendi, uzun boylu, beyaz sakallı, abani sarıklı, mavi luvi çuhadan yapılma sako ve şalvarlı, malı mülkü çok, sofrası selamlığı herkese açık bir ağaydı. İlerlemiş yaşına rağmen senenin her mevsimi bağ, bahçe işleriyle uğraşır, bir yandan yanında çalışanlara nezaret ederken bir yandan da kırmızı topraklı tarlamızın ufak taşlarını ayırır, bir tarafa yığardı.

Babam eve gelince de boş durmaz, mutlaka bir şeyle uğraşırdı. Avludaki çiçeklerin dibini kazar, bahçeyi sular, şişesini silip duvardaki petrol lambasını yakar, gümüş kapaklı saatine bakarak namaz vaktini beklerdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Sonra sıra yemeğe gelirdi. Kilis'in meşhur kebapları, içli, kıymalı, ekşili köfteleri, acur dolmaları, keşkek ve pilavları, baklava, kadayıf, gerebiç ve sütlaçları ve daha nice leziz yemekleri soframızı süslerdi.

Ramazan'da ev daha da kalabalıklaşır durmadan türlü türlü yemekler pişerdi. Neşe içinde hep beraber yemek yenir, babam kahvesini içmek üzere selamlığa çekilir, konu komşu oturmaya gelirdi. Sohbet faslından sonra ortaya bir mangal konur, üzerinde kırma kadayıf pişirilirdi. Uzun kış geceleri bu toplantılar uzadıkça uzar, güle eğlene gece yarılarına kadar sürer, kına gecelerini hamam âlemleri takip eder, günlerimiz sur ü sürur içinde geçerdi. Şakire ablamın düğünü de bu mesut günlerimizdendi…

Heyhat! O güzel günler çok sürmemişti. Bir sonbahar akşamı idi, babamın tarladan ağır hasta olarak döndüğünü, yatağa düştüğünü hatırlıyorum. Annemi bir telaş almış, Serkis Hekim çağırılmış, ilaçlar verilmişti; fakat nafile! Babacığım ateşler içinde yanıyor, bir türlü iyileşmiyordu. Etrafında çaresizce bekleşip ıstıraplı çehresini seyretmekten başka kimsenin elinden bir şey gelmiyordu.

Yine öyle hüzün dolu bir geceydi, bütün akraba bizim evde toplanmış, Antakya'da medrese tahsili yapan Abdurrahman ağabeyim de gelmişti. Sabahleyin kalktığımda evde derin bir sükut vardı. Herkes bir köşeye çekilmiş, gizli gizli ağlıyordu. Babamın yatağı kıbleye çevrilmiş, baş ucunda bir hoca Kuran okuyordu. O ânki acıyı yüreğimde bazen yine duyarım. Allah rahmet eylesin.

Babamın vefatından sonraki günlerimiz çok sıkıntılı ve hazin geçmişti. Abdurrahman ağabeyim medrese tahsili için İstanbul'a gidince idaremiz güçleşmiş, annem oturduğumuz kısmı kiraya vermiş, en büyüğümüz on yaşında dört çocukla

Levent Şahverdi Arşivi

selamlığa çekilmişti. Bağ, zeytinlik, tarla ve diğer şeylerin geliri de ortakların insafına kalır, elimize pek az bir şey geçerdi. Saygısız akrabaların miras yüzünden anneme yaptıkları eziyet de katlanılır gibi değildi. Anneciğim ise çok içli, çok sessiz bir kadındı; kendisine yapılan haksızlıklara kat'iyen karşılık vermez, hep Allah'a havale ederdi. Ama dayanamayıp sonunda o da yatağa düşmüştü. Artık Şakire ablam gelip bize bakıyordu.

Evin içinde, ikisi küçük dört çocuk ağlaşarak bekleştiğimizi ve bir gece annemin sararıp bir mum gibi söndüğünü büyük bir acı ile hatırlıyorum. Hakikaten annem az yiyen, az uyuyan, az konuşan, dilinden Allah zikrini eksik etmeyen ermiş kadınlardandı. Nur içinde yatsın!

Şimdi çocukluk günlerine eklenen altmış yılın ve mücadelelerle yoğrulmuş bir hayatın yorgunluğuyla, baba evinin avlusunda, gözlerimde yaşlarla bir taş üstünde oturuyorum. Yavaş yavaş acı tatlı hatırlardan sıyrılmaya çalışıyorum.

Kendimi toparlayınca, yine Tahsin'in gösterdiği yollardan Şeyh Muhammed Ensari kabristanında yatan babamın mezarını ziyarete gittim. Mezarlığın yerinde bir park vardı, şeyhin türbesinden başka mezar kalmamıştı. Bir ağaç altında oturarak babamın aziz ruhuna bir Fatiha okudum.

Akşama doğru Musalla'ya giderek anamın mezarını aradım, maalesef bulamadım. Onun da mübarek ruhuna bir Fatiha okuyup oradan da mahzun ayrıldım.

Babamım mezarı ortadan kalkmış
Akranımdan hemen kimse kalmamış
Doğduğum ev başkasına satılmış
Kitabesin okur okur ağlarım

Levent Şahverdi Arşivi

Derviş Bey bu seyahatten dönüşünde Galata'daki evinde hatıralarını yazmayı tamamladı. Bir süre torunlarıyla oynadı, oyalandı. Bir ara ağaç işçiliğine merak saldı; sandalye, masa gibi şeyler yaptı. Evinde küçük bir atelye kuracaktı ama bu hevesi çok sürmedi, kendini Fransızca kitaplar tercüme etmeye verdi. Okuduğu bir kitaptan çok etkilendi, doğal bir yaşam tarzı benimsedi: Hiç et yemedi. Meyve ve sebze ile yetindi, lokmasını otuz iki kere çiğnedi. En mutlu günlerini Ordu'da, oğlu Orhan'ın deniz kenarındaki evinde geçirdi. Yaz kış denize girdi, her sabah soğuk suyla duş aldı. Cildi bronzlaştı, saçları beyazlaştı ama hiç dökülmedi. Gömleğini çıkartıp kısa pantalonla dolaştı, saçlarını uzatıp Boztepe'ye tırmandı, her gün yirmi kilometre yol yürüdü; delikanlılar arkasından yetişemedi. En çok bahçe işlerini severdi; ağaç dikti, sebze yetiştirdi, el arabasıyla toprak taşıdı. Amansız hastalığa yakalandığında doksan yaşına yaklaşmıştı. 1973 senesinde aramızdan ayrıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

DİZİN

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

A

Abdi Bey 300
Abdurrahman Hulusi 23, 24
Abdülhamid Efendi 75, 86, 87, 104, 138, 139, 201
Abdülkerim Bey 146
Acem Köprüsü 77
Adalar Denizi 21, 36
Afyon 9, 299, 300
Afyonkarahisar 297
Ağrı 248
Ağrı Dağı 237, 247, 247, 267, 267, 289
Ahmed Fikri Bey 209, 213
Ahmed İzzet Paşa 97
Ahmet Efendi 62
Ahtab 124
Akdeniz 97, 100, 101, 293, 300, 313
Akşehir 296, 303, 304
Alagöz 267, 269
Alfred de Musset 202, 240
Ali Rıza Paşa 98

Levent Şahverdi Arşivi

Ali Sabit 299

Ali Saim Bey 31

Ali Şükrü 332

Ali Timur Bey 268, 276

Allahüekber Dağı 9, 286

Alman 26, 26, 26, 30, 39, 41, 41, 41, 41, 42, 49, 70, 70, 71, 71, 73, 76, 91, 101, 104, 123, 123, 124, 148, 148, 184, 217, 217, 318

Almanya 26, 39, 42, 71, 119

Amasya 119, 120

Amerikalı 73, 246

Amiral Souchon 125

Ankara 193, 259, 264

Arap 51, 57, 60, 60, 60, 66, 83, 112, 112, 212, 212, 213, 213

Arapça 23, 24, 38, 59, 64

Arapgir 51, 70, 76, 77, 81, 284

Araplar 57, 58, 83

Aras 9, 134, 247, 248, 260, 260, 262, 262, 267, 268, 268, 269, 279, 289, 320

Aras Gazetesi 9, 276

Ardasa 232, 233

Arnavutluk 68

Arpaçay 268

Arslan Bey 236

Asabi Salih Bey 31

Levent Şahverdi Arşivi

Aşkale 185, 234
Avrupa 28, 113, 119, 123, 165, 303, 328
Avusturya 123
Ayastefanos 101
Ayvalık 312
Ayvazbaba 113, 114
Azeri 247, 257, 262
Azeriler 265

B

Bafra 223
Bağdad 28, 29
Baha Bey 62, 73, 104
Bahaeddin Bey 198
Bahrimecid 98
Balıkesir 307, 308
Balkan 9, 91, 92, 94, 95, 111, 114, 134, 197, 203, 231, 276
Balkanlar 81, 83, 84, 92, 124
Balkan Harbi 89, 91, 94, 95, 114, 134, 197, 203, 231, 276
Barzan 50
Batman 68
Batum 228

Levent Şahverdi Arşivi

Bayezid 234, 236, 237, 245, 246, 247, 248, 253, 254, 261, 277
Bedirhaniler 65
Behisni 81
Beldeçor 9, 159, 161, 162, 164, 168, 175
Bergman 39
Beylikhan 295, 296, 297
Beyrut 63, 171
Binbaşı Ziya 297
Boğaziçi 26, 48, 117, 119, 253
Bolayır 97, 99, 100, 101
Bolşevikler 9, 264
Botan 62, 65
Büyükçekmece 94, 103

C

Cemal Bey 62, 70, 80, 86, 91, 104, 120, 131, 133, 134, 137, 144, 147, 156, 158, 170, 181, 196, 197
Cemil Paşa 20, 31
Cengiz Hân 255, 256
Cınıs 133
Cisri Mustafapaşa 112
Cristoffel 70
Cudi Dağı 266

Levent Şahverdi Arşivi

Ç

Çanakkale 21, 35, 36, 101, 174, 313, 335
Çardaklı 198, 199, 291
Çardaklı Boğazı 198, 199, 291
Çatalca 91, 94, 95, 97, 103, 108
Çemberlitaş 21, 22
Çengelköy 24, 25, 26, 27, 28
Çerkesköy 295
Çermik 149, 150, 319
Çiftlik 211
Çopur Avni 304
Çölemerik 68

D

Dağ Kapısı 54, 68
Danzig 321, 322
Derince 97
Dersim 51, 52, 53, 55, 72, 78, 187, 321
Deveboynu 183, 235, 288
Dicle 59, 60, 68, 69
Dimetoka 114
Divanyolu 16, 22, 23

Levent Şahverdi Arşivi

Divik 144, 145, 146, 148
Diyadin 238, 240, 241
Diyarbekir 51, 54, 55, 56, 61, 68, 69
Diyarbekirli Faik 238, 245
Dr. Abdullah 120, 146, 238
Dr. Ahmed Hamdi 170
Dr. Bekir 204
Dr. Gadap 117
Dr. Galib 86
Dr. Hamdi 279, 290
Dr. Kemali Bayizit 336
Dr. Receb Şefik 211
Dr. Şevket 218
Dr. Yüzbaşı Fuad 297
Dr. Yüzbaşı Nedim Jengat 297
Dumanlı 45, 309
Dumlupınar 9, 301, 302

E

Eczacı Nazif 62, 69, 75
Edirne 9, 91, 96, 97, 105, 111, 112, 113, 114, 205, 288
Eğin 51, 77, 81, 85

Levent Şahverdi Arşivi

Elaziz 51, 54, 70

Enez 96, 111

Enver Paşa 9, 119, 125, 134, 143, 147, 152, 262

Erdek 98

Ergani 54, 69

Ergene 97, 114

Ermeni 63, 64, 71, 72, 212, 212, 212, 213, 220, 247

Ermeniler 68, 212, 237, 247, 267, 268

Ermenistan 212, 268

Eruh 64, 65, 66, 68

Erzincan 9, 42, 45, 47, 48, 49, 51, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 85, 91, 92, 125, 128, 185, 186, 196, 198, 199, 200, 202, 223, 231, 288, 290, 304, 315, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 325

Erzurum 9, 72, 125, 127, 128, 130, 131, 133, 156, 157, 161, 175, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 195, 196, 197, 231, 233, 234, 235, 236, 240, 246, 247, 283, 288, 289, 319, 323

Esad Bey 96, 104, 107, 108

Esad Paşa 20, 36

Ezine 308, 310, 311, 314, 317

F

Faik Bey 245

Farsça 23, 24, 38, 252

Levent Şahverdi Arşivi

Fırat 47, 48, 51, 53, 69, 70, 77, 85, 187, 188, 289, 290, 317, 321, 325

Fikri Bey 209, 211, 213, 217, 219

Fil Ahmed 31

Fizan 28

Fransa 39

Fransız 21, 29

Fuad Efendi 298, 301

Fuat Sabit 209, 212, 219, 234, 235

G

Galata 16, 29, 342

Garzan 67, 68

Gaziantep 338

Gelibolu 35, 100, 114, 116, 119

Gemerek 293

Giresun 93, 223, 224

Girlevik 321, 322

Gölcük 54, 69, 70

Görele 9, 223, 225, 228, 229, 230

Gülcemal 119, 233

Gülhane 9, 41, 42, 43, 47, 205, 211, 304

Gümrü 267, 268, 283

Levent Şahverdi Arşivi

Gümüşhane 198, 233

H

Habip Poyraz 29
Hacı Derviş Efendi 339
Hacıpazarı 211
Hacı Zahid Bey 29
Hafız Ahmed Efendi 43
Hafız Hakkı Bey 134, 145, 147
Hafız Halid 194
Hakkı Kaptan 97, 98, 105
Halid Efendi 228
Halil Rıfat Paşa 125
Hamaslar 151
Hamdani 60
Hamsiköy 232, 233
Harput 54, 70, 96, 194
Harputlu Latif 238, 242
Hasan Hân 256
Hasankale 131, 175, 177, 181, 235, 288, 319, 320
Hasan Koska 43
Hasan Vasfi Bey 144
Havza 120
Haydarpaşa Tıbbiye Mektebi 27

Levent Şahverdi Arşivi

Hedwig 70, 71
Hilaliahmer 217, 298
Hilmi Bey 138, 146, 245, 246, 247
Hopa 223
Horasan 235, 237
Hozat 53
Hulusi Bey 234, 297, 306
Hurşit Paşa 97
Hüseyin Hüsnü Paşa 16

I

Iğdır 9, 267, 268, 276, 277, 278, 279, 284, 285, 286
Ilıca 234, 288

İ

İbrahim Ağa 180, 184
İbrahim Ethem 246
İbrahim Hakkı 68
İbrahim Paşa 49, 53
İhsan Sami 47

Levent Şahverdi Arşivi

İhsan Sezai 170, 173, 278
İkisu 224
İnceburun 97, 98
İngilizler 247, 264
İngiltere 17
İran 9, 237, 241, 242, 251, 252, 253, 254, 259, 260, 262, 289
İskefe 228
İskender Bey 141
İsmail Hakkı Bey 278, 287
İsmail Kâmil 108
İsmet Paşa 306
İstanbul 2, 15, 16, 19, 20, 21, 24, 28, 31, 36, 37, 38, 39, 43, 45, 47, 80, 85, 92, 94, 95, 112, 114, 115, 116, 117, 119, 125, 131, 152, 205, 232, 234, 277, 288, 313, 320, 340
İstanbul Antlaşması 114
İtalyan 303
İttihad-ı Etıbba-i Osmaniye 50
İttihad ve Terakki Cemiyeti 15, 36, 96
İzmir 179, 302, 304
İzmit 95, 96, 97, 98

J

Jak Bey 116, 277

Levent Şahverdi Arşivi

Jön Türkler 28

K

Kadıköy 15
Kafkas 123, 203, 234
Kafkasya 135, 136, 143, 223, 232, 237, 242, 259, 289
Kâhta 73
Kale 155, 175, 195, 220
Kaleboğazı 136, 158
Kalikratya 103, 108
Kanun-ı Esasi 14, 16, 19, 19
Karaağaç 113
Karabayır 206, 210, 293
Karabekir Paşa 287
Karadağ 9, 83, 201, 202, 204, 205, 216
Karadeniz 45, 93, 98, 119, 124, 125, 223, 288
Karagöbek 134, 135, 178
Karaköse 235, 236, 237, 238, 241, 242, 245
Karakuş 124, 125
Karamürsel 97, 98
Karapapak 236
Kara Rıfat 22, 24
Kargapazar 9
Kars 134, 144, 145, 231, 267, 268, 333, 335

Levent Şahverdi Arşivi

Kartaltepe 9, 103, 105, 106, 107, 108, 134
Kayadibi 293
Kayseri 9, 193, 293
Kazak 176, 187
Kazaklar 184, 185, 188
Kâzım Paşa 314
Kel Hasan 22
Kelkit 124, 125, 126
Kemah 51, 77, 81, 85
Kemahlı Kâzım Bey 158
Kemal Bey 71, 72
Kemaleddin Sami Paşa 306Kemaliye 51
Kerkük 50
Keşan 114
Kırklareli 114, 335
Kızıl Alay 262, 263, 265
Kızılay 217, 298, 325, 330, 331
Kızıldağ 210
Kızılırmak 293, 294
Kızılordu 9, 263
Kildani 64
Kilis 23, 24, 31, 81, 82, 83, 84, 92, 338, 340
Kilisli Necib Asım 161
Kireçdağı 9, 159, 175, 177

Levent Şahverdi Arşivi

Kisarna 45
Knorr 105
Koçhisar 217, 293, 294
Kop 9, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 194, 196, 234
Koptagel Osman Paşa 298
Kosor 140, 141
Koyulhisar 125
Kozanlı Bahri 215, 218, 219
Köprüköy 128, 235, 288
Köroğlu 204
Kötür 187, 321
Kulakkaya 224
Kuleli 29
Kulu Hân 251, 252, 257
Kumburgaz 108
Kükürtlü 185
Kürt 64, 210, 321
Kürtçe 59, 64
Kürtler 268, 321

L

Liskavulya 135

Levent Şahverdi Arşivi

Londra 96, 112
Lozan 311

M

Macid Bey 238
Maden 54
Mahmud Kâmil Paşa 185
Mahmut Şevket Paşa 95, 96
Maku 9, 246, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 259, 289
Malatya 51, 68, 70, 71, 72, 76, 80, 81, 84
Mamahatun Türbesi 128
Mamuretülaziz 54
Manastır 14, 92
Manukyan 22
Mardin 51, 68
Marmara 20, 21, 26, 35, 97, 98, 108, 114, 313
Mazhar Bey 277
Mazhar Osman Bey 31
Meclis-i Mebusan 259
Mehmet Çavuş 173
Mehmet Derviş 1, 3, 6, 79, 284, 319, 323
Menzil 9, 205, 209, 217, 220, 228, 297, 300, 304, 306

Levent Şahverdi Arşivi

Meriç 2, 113, 114

Meşrutiyet 9, 13, 20, 28, 37, 43, 50, 68, 112, 288

Mevlana 202

Mevludlu 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 307

Midilli 16, 125

Mısır 28, 73

Midye 96, 111

Miralay Emin Bey 203

Miralay Razi Bey 26

Mondros 229, 277

Moskof 135, 138, 184

Muallim Cavid Bey 36

Muallim Rıfat 24

Munzur 52, 53

Murtaza Kulu Hân 251, 252, 257

Mustafa Kemal Paşa 195, 247, 302

Mustafa Paşa 72, 255, 256, 257

Musul 50, 51, 55, 59, 60, 61, 66, 70, 72, 205, 304, 337

Müşir İzzet Paşa 181

N

Naciye Hanım 227, 232, 309, 315

Levent Şahverdi Arşivi

Nafiz Efendi 238
Nahcivan 9, 260, 261, 262, 263, 264, 265
Namık Kemal 178
Narman 9, 136, 155, 156, 160, 172, 177
Nazif Efendi 62
Necdet Alp 169
Nedim Hân 253
Nikola Nikolayeviç 237
Niksar 124, 125, 126, 193
Nizip Muharebesi 72
Novorosisk 125
Nureddin Bey 186
Nureddin Paşa 298
Nuri Paşa 262
Nusret Cıgalıoğlu 36

O

Odessa 125
Oltu 9, 134, 136, 137, 139, 143, 144
Ordu 50, 76, 80, 95, 124, 134, 157, 174, 182, 185, 193, 195, 198, 204, 212, 220, 223, 231, 277, 297, 298, 301, 304, 305, 306, 307, 308, 318, 325, 326, 331, 332, 342

Levent Şahverdi Arşivi

P

Palandöken 129, 131
Parabağ 47
Paris 28, 31, 212, 318
Pasinler 128, 177, 320
Penek 9, 137, 139, 246
Pertek 53, 54
Pervari 65, 68
Petersburg 257
Pırnakapan 189, 194
Plevne 113
Pötürgeli Mahmud 174, 231
Provodi 113
Pulur 197, 198, 269, 270, 315
Pülümür 321, 322, 323

R

Raif Bey 68, 86
Rasih 37, 43, 49, 50, 51, 57, 58, 59, 66, 70, 86, 116, 117, 118, 119, 337
Raşid Tahsin Bey 30

Levent Şahverdi Arşivi

Refahiye 9, 125, 200, 201, 204, 205, 209

Reşadiye 113, 125, 127, 193

Reşat Bey 203

Rıfat Hüsamettin Paşa 30

Rıza Nur 15, 16, 17

Rıza Tevfik 17, 36

Rumeli 15, 19, 20, 95, 96, 113, 119, 170

Rus 9, 72, 76, 125, 136, 137, 140, 141, 143, 145, 148, 152, 158, 159, 160, 173, 181, 194, 195, 200, 201, 236, 242, 260, 261, 262, 264, 265

Ruslar 125, 128, 131, 138, 146, 148, 156, 158, 159, 160, 173, 175, 183, 184, 191, 195, 197, 199, 210, 223, 235, 236, 237, 242, 247, 264, 265

Rusya 125, 217

Rüştü Bey 325

S

Said Halim Paşa 111

Sakarya 277

Saklavi 60

Salihli 304, 305

Sarayönü 294

Sarıkamış 9, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 152, 156, 170, 174, 175, 182, 197, 205, 231, 283, 285, 286, 287, 288

Levent Şahverdi Arşivi

Selimiye Kışlası 27
Semikale 9, 155, 156, 157, 158
Server Kâmil 217
Siirt 59, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 75, 80, 133, 197
Silivri 111
Sinop 94
Sipikör 9, 78, 92, 198, 199, 315
Sivas 9, 119, 124, 185, 193, 202, 216, 217, 219, 220, 293
Sivaslı Tevfik 196
Sivastopol 125
Sivişli 183
Soğuksu 45
Soma 305, 307, 308
Sultan Hamid 28, 37
Sultanhanı 293
Sultan Mengüç 77
Sultan Seydi 51, 78
Suşehri 125, 204, 205, 209, 210, 293
Suşehri Hastanesi 204, 205
Süleyman İzzet Bey 184
Süleyman Numan Paşa 41
Süleyman Sırrı 217
Süryani 64, 212, 213

Levent Şahverdi Arşivi

Ş

Şahtahtı 9, 248, 259, 260
Şair Eşref 67
Şam 28, 171, 212
Selanik 14, 15, 20, 35, 36, 92
Şarkışla 293
Şarköy 9, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 114, 116, 117
Şat 68
Şemsi Paşa 15
Şerafettin Bey 314
Şeyh Muhammed Ensari 341
Şükrü Paşa 105

T

Talat Paşa 212
Tanzimat-ı Hayriye 27
Taşkışla 15
Tatar Osman Paşa 80
Tayyar Bey 107
Teğmen Namık 140, 159
Tekin Alp 170, 173

Levent Şahverdi Arşivi

Tercan 9, 125, 128, 185, 187, 189

Tevfik Reis 230

Tevfik Salim 41, 204, 212, 223

Tıbbiye Mektebi 15, 16, 20, 26, 27, 36, 37

Tiflis 237, 255

Tonya 225, 228, 229

Topal Osman Ağa 93

Trablusgarb 68, 96

Trabzon 45, 93, 185, 188, 195, 196, 198, 223, 224, 225, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 323

Trikopis 302

Tufanç 133, 134

Tunca 113

Turanyolu 9, 161, 162, 168, 169, 170, 173, 175, 270, 278, 311

Türk 24, 29, 30, 64, 71, 76, 96, 105, 113, 127, 137, 140, 158, 161, 162, 164, 165, 168, 169, 170, 175, 206, 212, 240, 247, 252, 254, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 277, 293, 302, 335

Türkçe 6, 24, 26, 53, 59, 64, 252, 257

Türkiye 9, 262, 264

Türk Ocağı 161, 164, 168, 175

Levent Şahverdi Arşivi

U

Ulukışla 205, 209

Urfa 68

Uşak 302, 303

Uzunahmed 183

Ü

Ünye 124, 125

Üsküdar 16

V

Vakfıkebir 9, 223, 224, 225, 226, 228, 230

Vaskirt 47, 48, 50, 78, 92, 315, 317

Vehib Paşa 195, 198, 199, 219, 220

Veysel Bey 261, 262

Veysel Karani 67

Levent Şahverdi Arşivi

W

Wieting Paşa 41, 42

Y

Yağbasan 144, 145, 148

Yakub Şevki Paşa 234

Yaver Ekrem 279

Yaver Namık 124, 138, 141, 155

Yaver Raşid 149

Yaver Rıfat 182

Yavuz 125, 254

Yemen 28, 62, 68, 70, 104, 133, 171, 205

Yeniköy 295

Yıldız 17, 19, 160

Yunanlılar 247, 283, 303, 303, 303

Yunusnebi 59

Yusuf Kenan Bey 50, 298

Yüzbaşı Adil 259, 260

Yüzbaşı Kerim Bey 143

Yüzbaşı Sabri 141, 155, 156

Levent Şahverdi Arşivi

Z

Zaho 66
Zara 9, 205, 209, 210, 211, 217, 218, 219, 220, 236, 293
Zeki Paşa 47
Ziyaret Tuzlası 67
Zorava 66
Zülüflü İsmail Paşa 15

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

FİHRİST

FASIL 1: MEKTEP HAYATI ve TABUR TABİPLİĞİ 11

Meşrutiyet'in İlanı 13

Selanik'e Seyahat Devam Ediyor… 35

Gülhane Stajı 41

Erzincan Hastanesi 47

Tabur Tabipliği 59

Erzincan'a Hareket 75

FASIL II: BALKAN HARPLERİ 89

Cepheye Hareket 91

Şarköy Çıkarması 95

Kartaltepe Savaşı 103

Edirne'nin Kurtuluşu 111

FASIL III: CİHAN HARBİ'NDE ŞARK CEPHESİ 121

Seferberlik 123

Cepheye Hareket 133

Levent Şahverdi Arşivi

FASIL IV: ERZURUM VE ERZİNCAN'IN DÜŞÜŞÜ 153
Narman Cephesi 155
Turanyolu Gazetesi 161
Kop Muharebeleri 187

FASIL V: MENZİL HASTANELERİ ve
EMRAZ-I SARİYE TEŞKİLATI 207
Menzil Hastaneleri 209
Kozanlı Bahri 215
Mıntıka Tabipliği 223

FASIL VI: MİLLİ MÜCADELE'DE
ŞARK CEPHESİ 243
Bayezid'de 245
İran'da 251
Ermenilerle Muharebe 259
Iğdır'ın Zaptı 267

FASIL VII: MİLLİ MÜCADELE'DE
GARP CEPHESİ 281
Kağnılar 283
Cepheye Hareket 293
SİVİL HAYAT 317
Son Ziyaret 337
DİZİN 343

Levent Şahverdi Arşivi

PARAF YAYINLARI KİTAP LİSTESİ

1. AKIL HARİTASI:
T. TOLOY TANRIDAĞLI

2. ANILARIM:
CEMAL PAŞA
(Osmanlıcadan Çeviren: Fahri Parin)

3. BASIN KOÇU:
ERCAN HALICI

4. BİR YAŞAM USTALIĞI MUTLULUK:
UMUT AHMET TARAKCI

5. CEM ERSEVER VE JİTEM GERÇEĞİ:
ÇETİN AGAŞE

6. CİHATOPYA:
BAHADIR İÇEL

7. ÇANAKKALE ŞAHİTLERİ:
Osmanlıcadan Çeviren: Dr. Halil Ersin Avcı

8. DERSİM İSYANI:
DR. NECMİ GÜNEL

9. DÜNYA KLASİKLERİ SET I (25 KİTAP)

10. DÜNYA KLASİKLERİ SET II (25 KİTAP)

Levent Şahverdi Arşivi

11. EFENDİ VE UŞAK:

PROF. DR. ALİ ARSLAN

12. ENGELLERİ AŞ BAŞARIYI YAKALA:

MEHMET ABİDİN KARTAL

13. ERGENEKON'DAN YARGILANMA REHBERİ:

BEHİÇ GÜRCİHAN

14. ERMENİ PAPALIĞI:

PROF. DR. ALİ ARSLAN

15. GÜNCEL YAKIN TARİH SETİ (18 KİTAP)

16. İKİNCİ YAHUDİ GÖÇÜ:

PROF. DR. ALİ ARSLAN

17. İNGİLİZ ERMENİ İTTİFAKI:

DR. HALİL ERSİN AVCI

18. İSTANBUL'DAN ÇIKIŞ:

PROF. DR. ALİ ARSLAN

19. İSTİHBARAT VE İSTİHBARATÇI:

PROF. DR. NURULLAH AYDIN

20. KARA BÜYÜ:

PINAR BAŞALAN

21. KENDİNE İNANMAK:

MEHMET YILDIRIM ÖZEL

22. KENDİNİ ARAYAN İNSAN:

BURU KORAP

Levent Şahverdi Arşivi

23. KIRMIZI KİTAP:
PROF. DR. NURULLAH AYDIN

24. KRAL LEAR:
SHAKESPEARE
(İngilizceden Çeviren: Safiye Gül Avcı)

25. KURŞUN & KALEM:
METİN EROĞLU

26. KUTSAL TABUT:
KEMALETTİN ÇALIK

27. KÜL:
BÜNYAMİN AYGÜN

28. KÜRESEL VE ULUSAL DÖNMELER:
PROF. DR. NURULLAH AYDIN

29. LEMAN EBE:
AFİFE DEMİRTAŞ

30. MACBETH:
SHAKESPEARE
(İngilizceden Çeviren: Safiye Gül Avcı)

31. MİLLİ MÜCADELEDE POLİSLER:
PROF. DR. ALİ ARSLAN,
DR. ABDURRAHMAN BOZKURT,
RAMAZAN ERHAN GÜLLÜ

32. MUSTAFA KEMAL'E İLK SUİKAST:
RAŞİT KISACIK

Levent Şahverdi Arşivi

33. NUH'UN ASKERLERİ MUSA'NIN ORDUSU:
ÇETİN AGAŞE

34. O KADIN:
SEVDA TUĞCU

35. OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA İSTİHBARAT:
PROF. DR. NURULLAH AYDIN

36. OSMANLI'NIN ERMENİ'YLE İMTİHANI:
DR. AKIN ÇELİK

37. OSMANLI'NIN ÇÖL YÜRÜYÜŞÜ:
YRD. DOÇ. DR. İSMET ÖZEL

38. POSTAL:
ÇETİN AGAŞE

39. SINAV KAYGISINA SON:
BAHAR ÖZCAN

40. SİYAH LALE:
NECMİ GÜNEL

41. SOLUN TÜRK DEVRİMİYLE İMTİHANI:
YRD. DOÇ. DR. SAVAŞ AÇIKKAYA

42. SULTAN II. ABDÜLHAMİD:
DR. VAHİD ÇABUK

43. ŞU DERİN DEVLET:
HASAN TAŞKIN

44. TABUR TABİBİ DERVİŞ BEY:
MEHMET ALİ KUNTMAN

Levent Şahverdi Arşivi

45. TAKSİM TOPLANTILARI:
ERGUN GÖKNEL

46. TAŞ YOSUNU:
NECMİ GÜNEL

47. TIRABLUSGARP CEPHESİ HATIRALARI:
DR. YUSUF GEDİKLİ

48. TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE VE SİYASET:
PROF. DR. ALİ ARSLAN

49. TÜRK SİYASİ TARİHİNDE ADNAN MENDERES:
YRD. DOÇ. DR. ŞERİF DEMİR

50. TÜRKİYE'NİN YENİ YOL HARİTASI:
PROF. DR. NURULLAH AYDIN

51. TÜRK KLASİKLERİ SETİ (20 KİTAP)

52. VER Bİ TV BOL KÜFÜRLÜ OLSUN:
ÖMER SERİM

Levent Şahverdi Arşivi